

ਨਾਗ ਰਿਕ

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ

ਚਾਰਨ ਧੰ ਮਧੁ ਬਿਗ੍ਰਹਿ

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਥਮ

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪ

ਕਾਨਿਕ '੮੧

ਅੰਕ ੧

ਤ ਹਿੰਦੂ

ਸਾਮਰਸ਼ੀਕਰ ਅਮਰਤਾਤ ਖੁਧ

ਡਾਕਟਰਾਧ ਸੰਗੀਤਮ ਮਾਂਡ

અ. નુ. ડં મ

પુસ્તક ૧

કાર્તિક

અંક ૧

૧૯૮૬

૧ બાવણા અને શામેા	પંડિત કન્દેમાલાલ	૧
૨ અધ્યાપકની નજરે	પ્રો. અતિસુખશંકર ત્રિવેદી	૧૫
૩ .. , હિપર વાર્નિક	રા. ગ. પ્રેમરાય ગૌરીશંકર	૨૩
૪ શક્તિપૂજા	ન્યેલના શુક્લ	૨૭
૫ વડુ ભણેલી શા માટે?	એક કાચો સંસારી	૩૦
૬ નામર (દાહની બીજી બાણી)	Umapambhadasa	૩૪
૭ લગ્નમ પુન પુનઃ (વાર્તા)	રા. કાન્તિલાલ મુ. ધેળકિયા	૩૭
૮ વેરનાં રસિયાં	એક શિક્ષક	૪૬
૯ પરિષદ પછી		૫૧
૧૦ મનન		
સંધસકિત		૫૩
(૧) બંધારણવિમર્શકસમિતિ (૨) મંડળો (૩) પરદેશગમન		
લગ્ન	રા. રા. ઇન્દુલાલ બાપલાલ મહેતા	૫૬
(૧) ખાનપાન		
ખૂણાખાંચરા		૬૩
(૧) એક દેવી ઘર (૨) એમાં કાંઈ નંઈ (૩) હવે રૂ' (૪) ઇ તે હાથે?		
અંગત અનુભવ		૬૬
(૧) મારી પત્નીની સુવાવડ (૨) વડિલની લાજ		
યુગરોનું સમાજિક માનસ		૬૭
(૧) હિન્દુ પત્ની [ગાંધીજી] (૨) ભયંકર રમણીયતા [ધર્મસેતુ]		
(૩) શુવક મંડળો [સુમન્ત મહેતા]		
અવલોકન		૭૩
૧૧ ગાતિવર્તમાનવિભાગ		૭૬

જ. પ. ૭ લી. વિવાહને બદલે નિવાસ વાંચા

- મકાશક:—ટોલરસય રંગીલદામ મકિડ, હોસ્પીટલ રોડ, કરાચી.

ખાપુ:—પાદેખ પ્રીન્ડીંગ પ્રેસ, કેમ્બેલ્સ સ્ટ્રીટ, કરાચી,

ગુજરાતી સાહિત્યનાં મનનીય પુસ્તકો

શ્રીયોગેન્દ્રકૃત

સંગીતકવનિ :—પ્રથમકવનિ
સાહિત્ય, હોન અને કવિતાથી
અંગકેલું સંપૂર્ણ રંગકવનિ
કાવ્ય. ચાર સુંદર ચિત્રો
સાથે રૂ. ૨-૦-૦.

જરૂર
મળાવો

પ્રાચીનકવનિ :—સંગીતકાવ્યો
તેલચિન્તન અને કવિતાની
કુલકુળથીના નમૂનાઓનો
આ સંગ્રહ ગુજરાતસાહિત્યમાં
એક અપૂર્વ સ્મારક તરીકે
રહેશે રૂ. ૨-૮-૦.

કવિ ટાગોર :—પૂર્વાધિક-કવિ રવીન્દ્રનાથ ટાગોરનાં કાવ્યો, છવન અને
વિચારોનું સાહિત્યદૃષ્ટિથી સંયુક્ત આલેખન. રૂ. ૧-૦-૦.

કદયપુષ્પાંજલિ :—‘ખેવા’ નું અનુકરણ રૂ. ૦-૧૨-૦.

રાષ્ટ્રીયગીત :—હિન્દી, બંગાલી રાગરાગણીમાં રૂ. ૦-૧૦-૦.

પ્રભુભક્તિ :—મુમુક્ષુઓને માર્ગદર્શક. તત્ત્વજ્ઞાનવિષયે રસ લેનાર દરેક ધર્મ
જિજ્ઞાસુને વાંચવા યોગ્ય. ૧-૪-૦.

ભિમ્બિ :—નવીન શૈલીમાં
લખાયેલા અન્તર્ભાવપ્રેરિત
કાવ્યોનો આ સમૃદ્ધ ગુર્જર
સાહિત્યકારોમાં ધણેજ આદર
પામ્યો છે. મેઘનાં આકર્ષક
ચિત્ર સાથે રૂ. ૨-૦-૦.

મળવાનું
હેઠાણ.
પોસ્ટ બોક્સ
૪૮૧, મુંબઈ

ગીતાંજલિ :—સાહિત્યમાં
સૌથી પ્રથમ પ્રગટ થએલું
સરસ્વત અને રસિક લાપાન્તર
કવિનાં ચિત્ર સાથે.
રૂ. ૧-૪-૦.

નાગરિક ત્રૈમાસિક : વાર્ષિક લેવાનમ રૂ. ૨-૮-૦ પરદેશનાં શિ. પ.
શરનામું : નાગરિક કાર્યાલય, હોસ્પીટલ રોડ, કરાચી.

પુસ્તક ૫

ક્રમિક

અંક ૧

૧૯૮૩

પ્ર. ૩૩મે વપુ વાંચો

કર્તાગી વડનપરાનાગરમંડળના પ્રતિનિધિ

રૂ. રા. જયારાંકર પ્રા. ડેબર

પોસ્ટમંદ્ર નાગરી નાનના પ્રતિનિધિ

રા. રા. હરિલાલ કથ્યાણુરાય માણ

ભી. એ., એવ. એલ. બી.

પ્રકાશ

શ્રીમતી પિનોડિની નીવજ્ઞતાં. ફેરો ચિયનો બ્લોક દલકાની
ઈન્ડિયન ફેરો એન્ડોવિંગ કંપનીએ તરવાર કરેલ છે. અસ્સલ ચિય બદ્દ માંબુ
ફેરો બ્લોક નવજો આબ્યો છે. જેથી વસ્તુને કે પિધાનને ઇન્સાફ નથી
મળ મકથો.

નૂતનવર્ષાભિનન્દનમ્ ।

દિલાવરી

(મયેયા)

એકતાલી સરિતા અહીં વહે છે, ન્દાઈ લીઓ--હવગવી લીઓ ।
અમન સમ ભોજન પીરમ્યા છે. ખાઈ લીઓ--ખવગવી લીઓ ।
'આખર એ સમગ્ર ત્યજી જાતું' એ મનને સમજાવી લીઓ ।
દેવ કને અથવા પર પારો. આખી દીઓ ને અપાની દીઓ ।

સર પદછી

એ રસ-ખિન્દુ.

લેખિકા--સૌ પ્રમોદિની સુરેન્દ્રલાલ ચાંજક

૧

આકાશમા અંધારી રાતે તાલ્લીયા ચમકે એવું એવું કે તેજ
ત્દાગ નયણામા મહે જોયું.

પ્રણયવીણાનો તાર જેવો જણાઈશે તેવો મીઠો સુ મૂળ્યો
મહે ત્દાગ શબ્દમા

વર્ષાની વાટ જોતું ચાતક જેમ અધાર બને તેમ અધીગ
જની હું ય ત્દારા દારમની

ચન્દ્રિકામા કમન કે ખીસે જેમ તનાવડીમા તેમ પ્રેમપ્રભામા
પ્રેમપથી ત્દાગ ઉરસરોવરે ખીલતું મહે જોયું.

૨

મ્દારી રસ કુંજના રસ ખિન્દુ અર્ધું છું ત્દને હું

મ્દારી ઉર-કુંજના પ્રેમપુષ્પો ત્દારે ચણે હું ધર હું

ઉભાવની ભિમિંભાવ પોરવી આપીના ત્દને

પ્રણયગાન મુલાવીશ ત્દને હું

મ્દાર હૃદય, મ્દાર ઝવન, સર્વેવ અર્પણ ત્દને--મ્દાગ હૃદયદેવને

પણ વીકાર થશે ખરો ?

ચન્દ્ર-સન્દેશ: બે બન્ધુ-બોલ

કવિ કાલિદાસનો "મેઘ-સન્દેશ" આલમ-મશહૂર છે. કવિ કુલગુરના "સન્દેશ" હોય એ શોભે; કવિ કુલબાલના તે "સન્દેશ" હોય?

પણ "નાગરિક"ના તર્જીની ઔચિત્યભુક્તિ અદ્ભુત છે. બાકી મ્હારામાં એક સૌન્દર્યસુલભ નળજોઈ છે-મા પાડતો છવ ચાલતો નથી. ત્હેમા જ અતિશ્રમ.તે ત્હેમાં જઈમા પછી બીલું ચાપ શું પણ?

"નાગરિક"નાં વાચકબન્ધુઓને 'મ્હારો 'સન્દેશ' તે હોય? મ્હારો હૃદયોદ્ગારને 'બે બન્ધુ-બોલ'નું નમ્ર નામ ધટે. ચન્દ્રશંકર બૃચની બુલ માટે ચન્દ્રશંકર પંડ્યાએ પણ અન્ધ અનુમતિ આપવી ત્યારે બે બન્ધુ બોલ:

૧

શુ અકિતગત કે શું શાતિગત, સંકુચિત સ્વાર્થની પ્રપંચા-મક સિદ્ધિ માટે રચાન કે સમય નથી જ નથી.

વિશાલ પરાર્થની શુધ્ધ હૃદયી સત્પ્રવૃત્તિઓ માટે સદા યે રચાન સમય દતાં અને આજે યે છે.

સીઠીનાં પગથીયાં ઉપર ધક્કાધક્કી છે. ઉપર રચાન ખાલી છે, ચંદુ બોધે. "There's always a place at the top." છે પાણી? રચાન છે.

૨

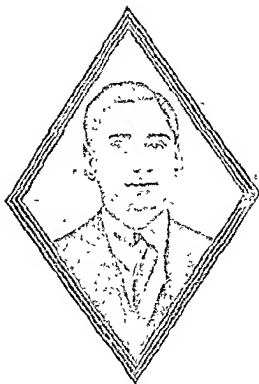
(વંશરથ)

રહી પ્રગ્નના શિરભાગમા સદા,
પ્રગ્નતાલું સાધવું શ્રેય સર્વથા:
વિશુધ્ધ એ સારે જ ન ગરવનો,
સહો અને શુધ્ધજ "નાગરો" બનો!

અનુષ્ટુપ

જગતની આઘ શક્તિનાં નરનારી સ્વરૂપને,
દાઢકેશામ્બિકા નામે નાગરીનાત-સૌ નમે.

ના જ રિ ડ
પરનું વૈ મપુ વિનમ્રિતિ

રા રા શંભુભાઈ મોતીલાલ મંડોળી, બી. એ.

જાન્યારણ આ કંગતા જીવાનનું આદ્ય આજે અનુકરણીય બન્યું છે.
કેમ્બ્રીજની બી. એની કુપાધિ તેમજ મેગની લીધી છે અને
દરે તેઓ વૈજ્ઞાનિક કુપાધિ માટે અભ્યાસ કરી રહ્યા છે.

હમણાં પરદેશ ગયેલા

પ્રો. રમણભાઈ કે. ચાવ્લક, એમ. એ.
શ્રી મો. વિનોદિની ર ચાવ્લક, બી. એ.
શ્રી નીલકંઠરાય મો. બુચ, બી. એ.
શ્રી અમિતરાય હરિલાલ માર (રનાતક)
ડૉ. જીમ્સનરાય બ. મોકડ એમ. ડી.
શ્રીમતી કુમારી વિનોદિની નીલકંઠ

બાલલગ્ન અને શાસ્ત્રો

[આ વિદ્વાન લેખક ઓનરેબલ જસ્ટિસ કન્હયાલાલ અહ્યાલ્યાદ દાઇકોર્ટના જજના વગિરદેવી નિવૃત્ત થયેલા છે. સાતે નાગ હોઇ એઓને પ્રાચીનશાસ્ત્ર મનપક્ષપ્રિય નાગરિકોના પ્રતિનિધિરૂપે મંદારે સમિતિવય સમિતિના ઉપપ્રમુખ નીમ્યા હતા એમનો આ લેખ સમર્થ ન્યાયમૂર્તિની તટસ્થતાએ રચાયેલો હોઇ અગત્યના મુદ્દાઓ ઉપર અતિમ ફેસવારૂપે લેખી શકાય આ લેખ એમણે પોતાની સમિતિના રિપોર્ટને અગે લખ્યું છે અને એમની ગમતો અર્થે પ્રકટ થાય છે]

હિન્દુ લૌનું વધાન

ત્રિવિક્રાંતિ-સીના નામના ન્યાયમૂર્તિઓ હિન્દુ યોને નીતિ ધર્મ અને કાયદાનું સમિશ્રણ લેખાને રતે છે ધર્મની મર્યાદા ક્યા પૂરી થાય છે અને નીતિ કે કાયદાની સીમાનો ક્યાથી આરમ્ભ થાય છે એ નિશ્ચય કરવો એ વાગવાર બાદ મુશ્કેલ હોય છે

જીએ શ્રી બલમુ ચિરંજીવી શ્રી બલમુ L R 26 9 A 113

અને શ્રી બલમુ તસિદ્ધ વિરંજીવી શ્રી L R 27 0 A 54

નીતિના ઉપદેશને ધર્મતત્ત્વથી મૂળભૂત રૂપે પાડવો એ દરેક વખતે શક્ય નથી હોતું પરંતુ અર્થઠેડાટના જે નિયમો ધાર્મિક નિધિયાને વાગ્ય પડતા શ્રુતિવચનન રિપરે પળાય છે અને જે નિયમોમા પડગના કેટલાક પડિતોએ તરિક કરી છે તેજ નિયમોનો આવા

અર્થસ્ફોટમાં ધણીયે વાર ઉપયોગ કરાયો છે. સામાન્ય રીતે તો એવું છે કે જે વિધાનનો હેતુ પ્રત્યક્ષ શ્રેયસ્સ હોય તે વિધાન કેવળ ઉપદેશ મનાય છે અને જે નિર્દિષ્ટ કર્તવ્ય હોય તે હિતાવદ્ધ છે કે નહિ, એટલું સ્પષ્ટરીતે જણાવવા મૂરતોજ એનો ઉપયોગ હોય શકે. જે વિધાનનો હેતુ પરોક્ષ શ્રેયસ્સ હોય તેમાં બાંધનની વધારે શક્તિ હોય છે, એને આવાં વિધાનનો લંગ ગર્ભ ગણાય છે, સિવાય કે એ ભંગ માટે સફળ હોય! જે વિધાનનો હેતુ પરોક્ષ શ્રેયસ્સ હોય તે તો નિયમવિધિજ લેખાય, અને એનો લંગ ધર્મ અને શ્રેયસ્સનો નાશ કરે છે એટલે જે હેતુ પુરસ્કર એ વિધાન નિર્દિષ્ટ છે તે હેતુનેજ નાશ થાય છે.

બુદ્ધિ નૈમિત્તિક પૂર્વ મીમાંસા ૧, ૩, ૪; આપસ્તમ્બ ૧. ૧, ૪, ૬ અને વીરમિત્રોદય અને પ્રિયતાય સેન, વિચ્છિન્ન હિન્દુ જ્યુરિસ્પ્રુડેન્સ પા. ૨૪૧

આ નિયમો શ્રુતિ અને સ્મૃતિનો આધાર રાખે છે શ્રુતિ સર્વથી ઉપર અને અદ્વિત છે, ત્યારે સ્મૃતિનાં વચનોની શક્તિ અને પ્રમાણભૂતત્વમાં તારતમ્ય રહેલું છે. સ્મૃતિવચનનાં વકતવ્ય, પરાપૂર્વસમ્બન્ધ અથવા હેતુ, અથવા જે પરિસ્થિતિ, કાલ, અને દેશને હિદ્દેશીને લખ્યાં હોય તે આદિને આધારે આ તારતમ્ય આવે છે. ભવિષ્યપુરાણ સ્મૃતિને પાંચ વર્ગમાં વિભક્ત કરે છે. તે આ પ્રમાણે; 'કોઈ સ્મૃતિ પ્રત્યક્ષ હેતુપર હોય છે તો ઘણું પરોક્ષ હેતુપર હોય છે. અને કોઈ પ્રત્યક્ષપરોક્ષ હેતુપર હોય છે એવા વર્ગનું આલમ્બન ધર્મ અને અર્થમય છે. પાંચમો વર્ગ તો અન્યત્ર ઉપદિષ્ટ વસ્તુઓને વિસ્તરિતરૂપે વર્ણવે છે. આ બધી સ્મૃતિઓ શ્રુતિમૂલ્ય હોય છે. આમાં જેટલો સ્મૃતિભાગ પ્રત્યક્ષ વ્યવહારપર છે તેજ માત્ર અપવાદરૂપ છે.

પ્રાચીન કાલમાં લગ્ન

વેદસંદર્ભમાં લગ્ન મારેની નિયત ઉમ્મરનું વિધાન નથી પરંતુ એમાંથી એવું નિષ્પન્ન થઈ શકે છે કે પ્રાચીન કાલમાં પૂર્ણ

વિવાચને પ્રાપ્ત થયેલાં એ જાણુ વરગેલે 'લગ્ન થઇ શકતાં.
આ નિપત્તિ' આધારરૂપ બનતી વરતુઓમાં: અવિવાહિત દશામાંજ
બાલ્ય અને યુવાની પિયરમા વીતાવતી કન્યાઓ, જે વરને વિષે
લિપ્સા રાખતી હોય તેના વર્ણનો (ઋગ્વેદ ૨, ૧૭, ૭). જે અવિવા-
હિત કન્યા આ જીવન પિયરમાજ વીતાવી દે તેને અમાણુ કહેતા
અને તેને પોણથુ મારે પેનૃક ધનમાંથી આગ મળતો વગેરે વર્ણનો
નિર્દિષ્ટ છે.

જુઓ મેંકડોનેય અને કાચ, વેદીક ધન્ડેકસ, પુ. ૧ પા ૮૭૪
અને ૪૭૫ (વળી જુઓ નાગરિક પુસ્તક ૧ અંક ૪)

વરની પસંદગી નો અધાર પણ કન્યાઉપરજ સામાન્ય
રીતે તો રહે તો પાણિપદણની આકાંક્ષા દેખાડતા અનેક જાણુમાંથી
ચિગને પસંદ પડતો વર વરવા તે સ્વતંત્ર હતી અને યોગ્ય વર ન
મળે તો કંઈ મમય અવિવાહિત રહી શકતી (ઋગ્વેદ ૧, ૨૭, ૧૨),
વાસ્તવિક રીતે જીવનની પ્રાપ્તિ પહેલાં તો કોઈ પણ કન્યાના લગ્ન
ન થતા. અનં પિયરમાં એનો સંપૂર્ણ વિકાસ થયા પછીજ એના
લગ્નવિષે વિચાર કરાવે (દાન ઋગ્વેદિકકલ્પર પાતુ ૨૫૦). અશ્વિનને
ઉદ્ધિટ એક સૂક્તમા અશ્વિનનું વર્ણન 'અન્ધ, દૃશ અને અશકતના
મત્રિક' અને 'પિયરમાજ જદાપો મેળવતીના તારના' એવું છે,
અને એજ સૂક્તમા એવી એક કન્યાનું વર્ણન છે જે પિયરમા
પસને વચને જાણુ વર્ણની જાણ થઈ, અને જે યોગ્ય આશ્રમ્યા પડી
કરે લગ્નમા જોડાઈ. ઋગ્વેદ ૧, ૧૧૭, ૭, ૧૦, ૩૯, ૩

યગ્નક્રિયામાં આજે પણ મવાના સૂતોમાં એક મુવિખ્યાત
મકલ છે જેમાં રૂપક વિધાને સુર્વની પુત્રીનાં સોમ સાથેનાં લગ્નનું
વર્ણન છે. અહિં સુર્વની પુત્રી એ હિવાનું કોષક રૂપ હોય વા સુર્વનો
પ્રકાશ કે કિરણો હોય, જે ચન્દ્રને પ્રકાશિત કરેલા જાય છે. યતિગ્રહે
વધૂષાત્રાના આરંભે સૂર્ય પોતાની પુત્રીને કહે છે તે તથા અન્ય
પ્રમાણો આદિ આ પ્રમાણે છે ઋગ્વેદ ૧૦, ૮૫-૨૬, ૨૭ અને ૩૬,
૩૭ અને ૩૯, ૪૦ આમાંથી અન્ત્ય ઋચા વિકાસની તથા

ભૂમિકાને રૂપકથી વર્ણવે છે. આ વિકાસની ત્રણ ભૂમિકા એ સ્ત્રીત્વ-પ્રાપ્તિનાં ત્રણ બદ્ધિચિન્હ સમજાય છે દરેક ભૂમિકાની અધિકારી એક રક્ષક દેવતા કન્યાનાં પતિત્વે બિરાજતી દેખાડાઈ છે, અને એ દેવતા કન્યાનું સૌભગતા, મધુરતા, શોભનવાણી, અને વિકાસોન્મુખ જીવનસત્ત્વ અર્પે છે. આમાં સુચન એ છે કે ત્યાં સુધી વિકાસની આ ત્રણ ભૂમિકાઓને કન્યા વીતાવી નથી મધ ત્યાં સુધી એ કોઈ પણ પુરુષની પત્ની થવાને યોગ્ય નથી બની. જીના શારીરિક વિકાસની આ ત્રણ ભૂમિકાને રમૂતિઓ વિસ્તારથી વર્ણવે છે અને રૂપરૂટ કહે છે કે આ શારીરિક વિકાસનો ક્રમ પૂર્ણ ન થયો હોય ત્ય.સુધી કન્યા પુરુષને યોગ્ય નથી થઈ.

અગ્નિની સમક્ષ લગ્નના પવિત્ર સમ્બન્ધ વિશે, પુરુષ કહે છે તે ઋગ્વેદ ૧૦, ૮૫-૪૧, ૪૨ અને પતિગૃહમાં ૧૬૦મ્યા પછી વળી વધુ ન કહે છે તે ઋગ્વેદ ૧૦ ૮ -૪૬. તે બધાં સુક્રોમાથી કોઈ પણ ન્દાની ઉમરની શિશુવધુને ઉદ્દેશીને હોઈ શકે એવું નથી. જે વધુ બહુ તરીકેના સર્વ ધર્મોનું પાલન કરવા જેટલી ઉમરની ન થઈ હોય, જે પતિધરમાં 'સામ્રાજ્ઞિ' બનવા યોગ્ય ઉમરની ન હોય, જે સંતાનને જન્મ આપી શકે એવી ઉમરની ન હોય તેને આ સૂક્રો લાગુ નજ પાડી શકાય.

અથર્વવેદમાં એક બહુજ શિષ્ટ સૂક્રત છે. જીવનના જુદા જુદા પ્રદેશમાં બ્રહ્મચર્ય પાલનના લાભ સમજાવવાનો એનો હેતુ છે. એમાં કહે છે ને પ્રમાણે (૧૧, ૫, ૧૭-૧૮, ૧૦, ૫, ૧૭-૧૮)

ત્યાંસુધી કન્યા શિશુ મરી પૂર્ણાંશે સુવતિ ન બને ત્યાંસુધી એનાં લગ્ન નહોતાં થતાં એટલેજ સંયમ સુવતિઓનું એવું એકજ અમોઘ સાધન હતું જેનાથી સમાવર્તન પામેલા રનાતક્રોમાંથી યોગ્ય પતિ મેળવી શકે.

વિવાહવિધિની નિષ્પત્તિઓ

લગ્નનો ઉદ્દેશ ધર્મપાલન હતો, ક્રિયાકાંડનું અવિક્ષિત અનુશાન હતો, અને પ્રજોત્પત્તિદાર વંશની સંતાનવાહિતા સિધ્ધ

કરાવેલા હશે. એટલે વધુ એ તો પતિના ગૃહસ્થાચિન ધર્મ કર્મમાં સદચાર કરનારી સાથી બનતી, અને વંશના વિસ્તાર અર્થે આરોગ્યવાન, નીતિમાન, અને સભેય, વીર એવા પુત્રાને જન્મ દેનાર માતા હતી. અને વિવાદવિધિમાં એવા અનેક મુચનો છે જેની નિષ્પત્તિ એવી થાય કે તે કાલે પરણનાર કન્યા, કાચી ઉમ્મરનું બાલક નહિ પરંતુ યુવાનીમાં આવેલી ત્રી હતી, જે તપઃજ્ઞેષ્ઠિને જ્ઞાયક હોય (ત્રગ્વેદ ૧૦ ૧૮, ૩, ૨) ગૃહ્યસુત્રોમાં વિવાદવિધિ વિસ્તારથી વર્ણવાયો છે, અને એ મુખ્યે જે મન્ત્રા બોલાય છે તે અનેકવાર જે વસ્તુઓનો નિર્દેશ કર્યા કર છે. એક તો આસન શારીરિક સમ્બન્ધનો અને બીજો પતિગૃહે પત્નીને મળનાર સ્વનન્તતાનો! સખપદી પછી પત્નીને પતિ કહે છે: તે જ્ઞેતા પણ આજ નિષ્પત્ત થાય છે 'પુત્રા મેળવીએ તને દીર્ઘાયુગી. પુત્રા) બહુ થાઓ'

પતિગૃહે પોતાના પત્ની, ક્રિયાઓની પુનરાવૃત્તિ અગ્નિસમક્ષ થાય છે. આ અગ્નિ વિધિપુરસ્સર કન્યાગૃહેથી ઉપસમ દિત હોય છે, જે વિધિમાં યોગ્ય મુકનો અત યોગ્યતાથી વધુવરને અર્થે આશીર્વાચન, સુખસંતતિની અભ્યર્થના વગેરેનો સમાસ થયો હોય છે. આ વિધિ પછી નિયત સમય મુધી પતિ પત્ની શક્તિ અનુતાપ અન્નચર્ચા પાળે છે. અન્નચર્ચાનો સમય ત્રણ દિવસથી એક વર્ષ મુધાના હોય છે આ અન્નચર્ચાની કલ્પજાત કરાવના ઔદાચન કહે છે કે જેમ સમય લગ્ય તેમ ઉત્તમ કોટિનો પુત્ર સાપડે. ત્યારે ૧ જ્ઞેતૃપતિ અર્થે સમ્બન્ધ યોગ્ય ત્યારે પતિ કહે છે.

ત્વાં રા હૃદયમાં મ્હે જ્ઞેયુઃ ત્યાં મ્હે ચિન્તન દીકું-આન્ય સમયે ત્વાં રા શરીર રૂતને ધારે એ ચિન્તનનો વિષય દીકો. હે સંતન કમના વાળી, ચૌવનરગેષા સ્ત્રીત્વથી પુરુષ તથા, આપણા સમ્બન્ધ અર્થે કુરુકૃત બન અને ત્હારી સંતતિનું આસ્તરણ રચી લે.

આનો સ્પષ્ટ છે કે વધુ અને વર ઉમ્મરે પોતેજાંજ હોય અને પતિ પત્નીના સમ્બન્ધ વિષે જીવનનાં અભિજ્ઞાપી હોય, જે અભિજ્ઞાપાનો પ્રાણ એ વીર સંતતિની પ્રાપ્તિ હોય-તોજ આ મન્ત્રો સાર્થક બને.

સ્મૃતિઓ શું કહે છે:

જો કે સ્મૃતિઓ પોતપોતાના આદેશ માટે વેદમૂલત્વનો દાવો કરે છે છતાં સ્મૃતિસંદર્ભ રજોદર્શનથી પૂર્વેજ લગ્નનું વિધાન કરે છે. જૈમિની અનગ્નિકા કન્યા ઇષ્ટ માને છે (મૃલ્યસૂત્ર-૨૦, ૧) કારણ એનાં શરીર વિષે લગ્નને બાવ ઉગ્યો હોય છે. ગોલિક (સૂત્ર ૩, ૪, ૬) નગ્નિકાને લગ્ન માટે શ્રેષ્ઠ માને છે, પરંતુ ત્યાંસુધી રજોદર્શન ન થાય ત્યાંસુધી સમ્યન્ધનો નિષેધ કહે છે (સ્મૃતિ ૩, ૧૩૬).

ગૌતમ તો વધારે સ્પષ્ટરીતે પ્રાગ્રજોદ્રષ્ટ વિવાદનો વિધિ ટહી. એ પ્રમાણે પુત્રીને નહિ પરણાવનાર પિતાની નિર્ભક્ષના કરે છે. મનુ તો માત્ર એટલું જ કહે છે: 'યોગ્યકાલે દાન ન કરનાર પિતા નિંદાય છે, કાલે ગમન ન કરનાર પતિ નિન્દ્ય છે અને પિતાના મૃત્યુ પછી માનાનું રક્ષણ ન કરનાર પુત્ર નિંદાય છે. મનુનું આ વચન આદેશ છે કે ઉપદેશ તે (૯, ૪)નો નિર્ણય કરવા બહુ દૂર જતું નહિ પડે, કારણ મનુ પોતેજ ત્યાર આદેશ કહે છે: 'યોગ્ય પતિ ન મળે તો ઋતુમતી સતી' પણ આમરણ પિયરમા કન્યા રહે એજ ઇષ્ટ છે, પણ યુલુહીનને એનું દાન ન કરવું' (૯, ૮૯). વળી મનુ કહે છે 'ઋતુદર્શન પછી જો પિતા વર શોધનામાં પોતાનો ધર્મ ન પાળે તો પોતે વર પસંદ કરવાનો કન્યાને દક્ક પ્રાપ્ત થાય છે.' (૯, ૯૦) આ વચન યોદ્યાયનમાં પણ છે (૪, ૧, ૧૪) રજોદર્શન પછી કન્યાને ન પરણાવનાર પિતા પાપભાગી બને છે એમ યાજ્ઞવલ્ક્યનો મત છે (૧, ૬૪) પણ મનુ તો સ્પષ્ટ કહે છે કે ઋતુદર્શન પછી ત્રણ વર્ષે કન્યા સ્વયંવર પતિને પરણે તેમાં કન્યાને કે પરણનારને કશો દોષ નથી લાગતો (૯, ૯૧). પરાચરાદિ કેટલાક વળી એમ કહે છે કે ઋતુમતીને પરણનાર પતિન થાય છે અને 'અભાપ્ય' અને 'અપાંકતેય' હોય છે જો કે આ લગ્ન ફાક થયેલું તો આ સ્મૃતિકારો પણ નથી માનતા.

પરિસ્થિતિમાં ફેરફારની અસરો:

દવે પ્રશ્ન એ છે કે આ આદેશો અને નિર્દેશોને વિશે ધર્મની દ્રષ્ટિએ કેટલું મૂલ્ય હોય શકાય? પ્રાગ્રજોદ્રષ્ટ વિવાદને આ સર્વ

છપ્ત ડેરવે છે એમાં શંકા નથી. પરંતુ વેદદ્રષ્ટ અને સુત્રદ્રષ્ટ યુગને માન્ય આદેશો સાથે એ સર્વ વિસંવાદી છે. એ યુગમાં તો ત્રૈવર્ણિક બટુમાત્ર ગુરુકુલે વિદ્યાસંપાદન માટે જઈ રહેતો અને સમાવર્તન પત્રી ગૃહસ્થાશ્રમને માટે પણ યોગ્ય શિક્ષણ ગેળવનો અને એકદમ ન્દાની ઉમ્મરની કન્યાના વિવાદ માટે સામાન્યરીતે વર તો દુર્લભજ હતાં. (મતુ ૪, ૧) બૌદ્ધ યુગની અસર હેઠે જૂના અને નવા આદેશો વચ્ચે સખત બેદ પડવા માડ્યો. ગૃહસ્થાશ્રમને હીનપદ આપવામાં આવ્યું અને નિદિધ્યાસન પ્રત્યાહારાદિના જીવનને ઉચ્ચપદ અપાયું સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ માટે નૈષ્ઠિક ક્ષત્રચર્યાના જીવનને અગત્યનું સાધન ડેરવવામાં આવ્યું. અને યતિ આશ્રમની પૂર્વે ક્ષત્રચર્યાશ્રમ અને ગૃહસ્થાશ્રમનાં આવશ્યક પરિપાકન વિગેના પૂર્વાદેશોનો અનુક્રમે હાસ થવા માડ્યો. (મતુ ૬; ૨, -૩૩-૩૪)

અકાલ અન્યાસનો પ્રતિકાર:

નૈષ્ઠિક ક્ષત્રચર્યા અથવા ક્ષત્રચર્યા માટેની યોગ્યતા અને અભિનિષ્ક્રમણની વિસ્તરતી પ્રથાને પરિણામે અવિવાહિત રહેતી કન્યાઓની અભાગી રિથતિના વર્ણન કરતા કદ્દપના મુકર થઈ પડે એનો પ્રતિકાર અવશ્ય થવો જોઈય દરેક દિશામાં જાણે લોકજ્ઞ અને લોકજ્ઞાનીનાં પૂર ઉત્તરવા માડ્યા હતા. આવે વખતે અકાલે સંસાર ત્યાગ કરી જતા અસંખ્ય સ્ત્રી પુરુષોને સંસારમાં રહેવા સમજાવવા કે ત્યાગમાર્ગી રોકવાનો એકજ માર્ગ હતો-તે એ કે ન્દાના બાલકોને લગ્નના બધનોમા બાધી લવા અને આ માર્ગ તે કાવના કાપોએ ઈષ્ટ લાગ્યો અથવા તો પ્રાચીન ઋષિવચનને સાચી રાખનાર ક્ષાત્રજોને ઈષ્ટ લાગ્યો જેના વચનો હજી આદરથી સાંભળવામાં આવતાં હતા.

ધર્મના આદેશોની સંકિતથી, પ્રાચીન ઋષિઓના પવિત્ર નામની સંકિતથી-ક્રાંતિબેદ'ટ વિવાદ થોડા સમયમાંજ લોકમાન્ય થઈ પડ્યો. અને પ્રાચીન આદરણીય પ્રથાનો વિરોધ કરીને પણ ઉપનયનોત્તર કોઈ દરના ગુરુકુલ તરફ ધરમાથી પ્રગ્થાન કરતા

બટુઓને થોડાંક પગલાં ભરે કે તુરત સમાવર્તન કરાવી લેતા, અને જોટલો વહેલો બની શકે તેટલો વહેલો ગૃહસ્થાશ્રમપ્રવેશ કરાવી લેતા. નિદાન ઉભરે પહોંચવા પહેલાંતો છોકરાને પરણાવી દેતા. પરદેશીઓના અહિં આગમનથી આ રિવાજ વધારે રૂઢ અને સ્થિત થઈ ગયો; અને બૌદ્ધ અસર હઠી જવા પછી પણ લોકોનાં બુદ્ધિ, શરીર અને આરોગ્યને અનિષ્ટ છતાં આ રિવાજ હજી પ્રચલિત રહી શક્યો છે.

દેખીતો વિરોધ

પ્રાચીન આચાર ત્યજી દેવાનાં ખરેખરાં ગમે ને કારણે દશે, કારણ આમાં પ્રમાણભૂત આધારને અભાવે કલ્પનાઓજ થઈ શકે છે, તો પણ એટલુંતો નિશ્ચય છે કે ધર્મનું મૂલ વેદ છે અને ન્યાં યુતિ અને સ્મૃતિનો વિરોધ હોય ત્યાં અતિનેજ પ્રમાણ માની શકાય.

જે વેદસૂકતમાં જણાવ્યું છે કે વિકાસની ભૂમિકાઓમાં કન્યા સોમ, ગન્ધર્વ અને અગ્નિના પતિત્વે રહેલી હોય છે ને વિષે અગ્નિ કહે છે 'સ્ત્રીયોને પહેલાં દેવો ભોગવે છે—સોમ અને ગન્ધર્વ અને અગ્નિ પુરૂષો ત્યાર પછીજ એને ભોગવે છે પરંતુ તેથી સ્ત્રી વિપ્રદુષ્ટ નથી થતી. ન્યારે વિકાસનું પ્રથમ ચિહ્ન દેખાય છે ત્યારે સોમ, સ્તન વિકાસે ગન્ધર્વ, અને ઋતુદર્શને અગ્નિ-આ સુપ્રચિત છે' (પ. ૫, ૬) સંવર્ત કહે છે. રોમદર્શને સોમ, ઋતુદર્શને ગન્ધર્વ અને સ્તનદર્શને અગ્નિ કન્યાનો ઉપભોગ કરે છે. (૪૬) વશિષ્ઠ, બૌદ્ધાયન અને યાજ્ઞવલ્કય આ વિષે કહે છે. 'આતો અર્થ એ છે, સોમ કન્યાને શુદ્ધિ અર્પે છે ગન્ધર્વ મીઠો સ્વર આપે છે, અને અગ્નિ એને ધર્મ ક્રિયાઓનું અનુદાન કરી શકે એવી પવિત્રતા અર્પે છે (વશિષ્ઠ ૨૭, ૬ બૌ. ૨. ૨, ૪ યા. ૧ ૭૧).

ગોલિલ (સ્મૃતિ ૧૩૬) વિશિષ્ટ નિર્દેશ કહે છે કે ન્યાંસુધી કન્યાને ઋતુ ચિહ્નો ન દેખાય અને રોમદર્શન ન થાય ત્યાંસુધી પુરૂષ એને લઈ શકે નહિ.

આ વિધાનો વેદવ્રત વિધાનને સવાદી છે. અને અન્ય વિધાનો ને અન્યથા હોય તો તે વેદવિધાનની ઉપરવટ તો નજ થઈ શકે, હવે વિધાન કન્યાને કોઈ પણ ઉમ્મરે પરણવાની છૂટ આપે છે અને અન્યથા વિધાનો તો બદલની પરિસ્થિતિ કે યુગને અનુરૂપ ઉપદેશજ માની શકાય

સ્મૃતિઓ, કેટલો હુકમ અને કેટલી ભલામણ:—

સનાયાર અને ધર્મનાં પાલન વિશે ચાવનાગના આદર્શ માટે સ્મૃતિઓ અનેક ભલામણો કે ઉપદેશો આપે છે કેટલાક તે કવળ નીતિચરિત્રને અનુરૂપ ઉપદેશો છે (મગ્ધકારનુ મીમાસા સૂત્ર ઓક મન્ટ્રગ્રેટેશન પાના ૪૨, ૧૮૧) અન્ય વળી દિશાસુચક વચનો છે જે અન્યથા ગ્રાપ્ય હેતુ સુવલ્લતર કેમ બને એ કહે છે. વળી કેટલાક વચનો એના છે જે અન્યથા અગ્રાપ્ય વ તુને ગ્રાપ્ય બનાવતી ક્રિયાઓનો વિધિ નિર્માણ કરે છે

સ્મૃતિએ વર્ણવેલા મગ્ધકારો વિદિત છે પરંતુ તે તે મગ્ધકાર વિધાનનો મમય કેવળ વિદિત નથી પણ ઉપદિષ્ટ છે ઉદાહરણ તરીકે અમુક સમય દુર્વે કન્યાનો વિવાહ કરેલો કે અમુક ઉમ્મરની ઉપગમે એ દુર્ગે દત્તક ન લેવો એવા વચનો કેવળ ઇષ્ટ શ છે એજ દર્શવે છે અમુક ત્યારે પેઢીઓ યુગનેજ લગ્ન થય એ વિધિ મર્થયા અન્ધનકાન્દ છે અને એ વિધિનો લગ લગનને અધર્મ્ય હોવે છે પરંતુ મનુ ન્ત્ય કહે છે કે કન્યા હવે અને નિરોગી જોઈએ, કે ત્યાં યાગવલ્ક્ય કહે છે કે કન્યાને ભઈ હોવો જોઈએ નેમજ વનથી ન્દાની હોવી જોઈએ નિરોગી હોય વાચાળ ન હોય વજેરે ત્યા પ્રત્યક્ષ હેતુ છે અને એ વચનોનો ભંગ કંઈ પત્નીને અધર્મ્ય નહિ હેરવે. (જુઓ ઈનગ્રુનો દિ-ફર્સ ઓફ મેરેજ એન્ડ બીધન' પાનુ ૪૮, ૭૬)

ત્યા સ્મૃતિઓ ચિત્ક હોય એવા કેટલાય આચારો આદર્શીય મનાય છે તેના અનેક ઉદાહરણો આપી શકાય ત્યાં સ્મૃતિઓ ખામ ઉપદેશો છે એવા અનેક આચારો લુપ્ત થયા છે એટલુંજ

નહિ પણ લૌકિક દ્રષ્ટિએ નિષિધ્ધ મનાયા છે એના પણ અનેક ઉદાહરણો છે. દાખલા તરીકે એકજ પુત્ર હોય તો પિતા એને બીજાને ખોળે દત્તક નથી આપી શકતો, કારણ સ્મૃતિકારની નજરે તે પુત્રનો સ્વપિતાને પિણ્ડ આપવા સમર્થ છે, છતાં, આજે ઉંચામાં ઉંચી અદાલતોએ આ વચનને કેવળ ઉપદિષ્ટ માની કહાડી નાખ્યું છે.

શ્રી. બલસુ વિ. શ્રી. બલસુ L. R. ૨૬ ૭. A. ૧૧૩ વળી મ્હોટો લાઈ અવિવાહિત હોય તો ન્હાનો લાઈ ન પરણી શકે એમ સ્મૃતિવચન છે. જો મ્હોટો લાઈ પરદેશમાં હોય અથવા સરીર કે માનસથી વિવાહને અયોગ્ય હોય તોજ ન્હાનો લાઈ પરણી શકે. આ વચનની વિરૂધ્ધ વર્તે ને ન્હાનો લાઈ અને એને પરણનાર કન્યા અને પરણાવનાર પુરોહિત સહુ પાપભાગી ઠેરવવામાં આવ્યાં છે અને 'નર્કે જાય' એમ સ્મૃતિઓ એક મતે પોકારી રહી છે.

જુઓ મનુ ૩, ૧૭૧, ૧૭૨; ૧૧, ૬૧ પરાશર ૪, ૨૩, બી. ૨, ૧, ૩૬ અને હર્વાહતત્વ (રઘુનન્દન) પુસ્તક ૨ પાત્ર ૬૬.

પણ આ નિયમ ક્યાંય પણ વિવાહને બંધન કારક મનાયો નથી. આતો કેવળ બલામણુ રૂપેજ છે એમ મનાયું છે. મનુ મામાની પુત્રી સાથે વિવાહને નિષિધ્ધ કહે છે (૩, ૫; ૧૧, ૧૭૨-૧૭૩) અને ઉત્તરતી જાતિની કન્યા સાથેનાં લગ્નનો બાધ મણુતા નથી. (મનુ ૩, ૧૨. ૧૩; ૯, ૨૩; વિરૂધ્ધ યા. ૧, ૫૬) પરંતુ ક્ષત્ર મામાના છોકરાં દક્ષિણમાં કેટલાય પરણે છે જ્યારે અનુલોમ વિવાહ લોકમતે નિષિધ્ધ ઠેરવ્યો છે.

ધર્મનાં જોડનમાં સહ્યાચાર:

લોકોના પરમાદરને પામે એ હેતુથી સામાન્ય નીતિ અને આરોગ્યના નિયમોને પણ ધર્મનું વસ્ત્ર પહેરાવવાની ઋષિઓની પ્રથા હતી. આવા નિયમોનો ભંગ અનેકવાર ધર્મજોડતા કે પાપને નામે વણવેલો છે છતાં વસ્તુતઃ શ્રેયસને નાશ કરી શકે કે પતિતત્વ આપે એવું નજ દતું. ખરેખર સભેમ આચાર અને ધર્માચાર વચ્ચેનો

વિશેષ એટલો તો લુપ્ત થઈ ગયો છે. મનુ અનેક બાબતોમાં સભેષ આચાર્યના ધાર્મિક અનુસારનો વર્ણવે છે. ઉદાહરણ તરીકે દાય-ભાગના કાયદાઓમાં મનુ લખે છે કે જેઓ નિર્દિષ્ટ વસ્તુઓના ભાગ વહેચે, જે વસ્તુઓ જીવોની હોય અથવા જેઓ નિર્દિષ્ટ અદાય સગાઓનું પોષણ કર્યા વગર મિત્ર વહેચી લે તેઓ પતિત થાય અને પાપભાગી થાય. (મનુ ૯, ૨૦૦-૨૦૨)

પ્રાચીન દ્રષ્ટિ વિવાહની ભક્ષામણુ કરતા નિયમો અથવા ઋતુ દર્શનાતઃ ત્રણ વર્ષ સુધી પિતા કે પાત્રક લગ્ન ન કર તે દકીકનમાં ન્યય કન્યાને વર વરવાની છૂટ વિશેના નિયમ અન્ય નીતિના વિધાનો કરતા વધારે ધર્મ શાસન નથી ધરાવી શકતા-જે નીતિના વિધાનો પણ આવીજ સ્પષ્ટ ભાષામાં કરાયા છે અને કહ્યો કહો તો પણ કાચી અને ચિરવડી પડિત સમાજે કહ્યું છે તેમ પ્રાચીન દ્રષ્ટિ વિવાહ એ આપત્કલ્પ કહેવાય.

પાપનો નિશ્ચય:

ઋતુદર્શન પછીના વિવાહને કીધે થતા પાપ વિશેનું મન્ત્ર ય મનુમાં નથી દેખાતું (૨ ૯૧), એટલે ત્યાં પછી હિંદુ યજુ લાગે છે જ્યાં યોગ્ય વગ ન મળતો હોય અથવા અન્ય સખલ હેતુ હોય ત્યાં મનુએ રિકલ્પ વિદિત માન્યો છે વાન્તવિક રીતે મનુ પ્રમાણે કન્યાદાન વિશે પિતાનો દક્ક ઋતુ પછી પણ ત્રણ વર્ષ સુધી કાયમ રહે છે અને બોધધાયતાદિ રક્તિકારો આમાં સંમત છે

અભિગમનનો ધર્મ .

પિતૃઋણ દેડવાનો ધર્મ સતતિની અપેક્ષા રાખતો હોવાથી ઋતુનાતા પત્નીના અભિગમનનો ધર્મ પણ સ્પષ્ટ સંબંધમાં વિદિત કરાયો છે. અને પિતૃઋણ દેડવું એ નૈનિક અથવા ધર્મ જવ બદારી લેખાય વળી પુત્રની ઇચ્છાવાળા માટે અમરાત્રીનું પણ એમાંજ વિધાન કરાયું છે આ વિધાન એ વિધિ તો નજ કહેવાય. મનુ કહે છે કે પ્રથમ ચાગ, અગિયારમી અને તોરમી રાત્રી બાદ કરતાં અન્ય ગત્રિયો

સોળ વર્ષની નીચેની હમ્મરવાળા સ્ત્રીને પેટે પચ્ચીસ વર્ષથી ન્હાના પુરૂષે ચઢેલાં આધાનમાં, ગર્ભ દુખમાં નષ્ટ થાય છે, જન્મે તો અધ્યાયુધી હોય છે, અને લાંબુ જીવે તો શરીર અને અંગે નિર્બળ રહે છે.

સ્ત્રી કિંગોરાવર્યામાં હોય ત્યારે ગર્ભાધાન સર્વથા હેય છે. અન્ય આયુર્વેદાચાર્ય ચરકનું વચન છે કે સંતતિની શક્તિનો આધાર અન્ય વસ્તુઓ ઉપર અને પિતા માતાની જીવાની, શક્તિ અને મોનસ ઉપર આધાર રાખે છે. વાચલટ્ટ કહે છે કે સખલ સંતતિની અપેક્ષા હોય તો લગ્ન પછી કન્યા સોળ વર્ષની થાય અને પતિ વીશનો થાય ત્યાં સુધી આજી ન વાળવું. વાસ્તવિક રીતે સત્ત્વશક્તી અને વીર પ્રજાની ઉત્પત્તિ વિશે પૂર્વાચાર્યોનો એટલો તો આગ્રહ હતો કે જલદારણ્યક ઉપનિષદમાં આવી પ્રજાને જન્મ દેનાર માતાની પ્રશસ્તિ કરી છે—જેવી પ્રશસ્તિ અન્ય કશા વિશે નથી થઈ.

જેનાં જીવનમાંથી રક્તનું શોષણ થઈ ગયું હોય જેની શારીરિક શક્તિ પકવન બની હોય, પૂર્ણ વિકાસને પામી ન હોય એવી બાલવધૂઓ વિશે આ સંભવે ખરું? શું વીર્યશક્તી પ્રજાનો આપણને અપજ નથી રહ્યો? સુવાવડમાંજ મૃત્યુ પામતી અસંખ્ય માતાઓ અને અકાલે ચીમળાઈ જતાં બાળકોના કિરેસાઓથી સમાજની આંખ નથી ઉઘડતી; તો યુદ્ધ દર્મ્યાન લશ્કર અને પોલીસમાં ભરતીના ઉમ્મેદવારોની મોટી સંખ્યા કેવળ શારીરિક તપાસથીજ નાકાવક દરી જતી હતી એથી તો સમાજને, કોઈ વિમામણ થયુંજ જોઈએ ને? સમાજની શારીરિક સંપત્તિનો ઉત્તરોત્તર નાશ થઈ રહ્યો છે. કેળવણીના અતિ પ્રચારના અભાવે, ભારતવર્ષ જેવા વિશાળ ખણ્ડની સુધારણાની પ્રગતિ જરૂર ધીમી રહેવાની. સ્મૃતિ-દ્રષ્ટધર્મનું પરિશિયતિના બદલાવા સાથે બદલાવવાને શક્તિમાન ધાર્મિક કે પાર્થિવ સત્તા પૂર્વે હતી તેવી હવે ન હોવાથી, કાયદો એ એકજ ઉપાય છે, જેથી પ્રજાનો આ શરીરધ્વંસ અટકાવી શકાય.

ગ્રા. અતિશુભશંકર ત્રિવેદી

અધ્યાપકની નજરે

(ફટનોટ અમારી છે : -તંત્રી)

સમાજમાં કોઈ પણ લોકસમૂહનું સ્થાન તેની કેળવણી પર આધાર રાખે છે. પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓની આજાદી મોટે ભાગે તેમની કેળવણી પર આધાર રાખે છે. આપ કહેશો કે તેમની પ્રગતિ ત્યાના વેપારોજગારને લીધે છે; તો તેનો ઉત્તર સરળ છે ને તે એ કે નેમનો વેપારોજગાર તેમની કેળવણીને લીધે વ્યવસ્થિત હોય છે. આપ કહેશો કે તેમની પ્રગતિ નેમની ગજકીય સ્વતંત્રતાને લીધે છે, તો તેના ઉત્તર પણ સરળ છે ને તે એ કે તેમની સ્વતંત્રતા તેમની કેળવણીને લીધે વ્યવસ્થિત બનેલી છે. પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓ પ્રત્યેક પ્રશ્નનું નિરાકરણ-પછી ભલે પ્રશ્ન મહાજનિક હોય, કૌટુંબિક હોય વા નાગરિક હોય-તે તમામ પ્રશ્નોનું નિરાકરણ પોતાના ને પોતાના પાછલા જમાનાના જ્ઞાનને ઉપયોગ કરી વ્યવસ્થિત રીતે કરે છે; તેથી તેમની પ્રગતિ વખતોવખત યજ્ઞજ ચાલી ગઈ છે. આપણે ત્યાં નો પ્રથમ આપણું સમાજસંધારણ દાસ તમોચીપ્રધાન હોવાને લીધે ગનિજ

• મુંબઈ વડનગરાનાગરમંડળના ૨૧મા વાર્ષિક મહોત્સવના પ્રમુખનાં બાપણનો સારમાગ

• જુઓ નાગરિકપ્રશ્નાવલિ, બંધારણ વિભાગ પ્રશ્ન ૧૦, ૧૧ અને ઉત્તરો.

૧૦ બંધારણ વગર જ્ઞાતિ દિવસાનુંદિવસ અસ્તવ્યસ્ત થતી નય છે એમ ત્હમને લાગે છે? ઉત્તર હા-૬૭૮; ના-૨૨

૧૧ જ્ઞાતિનું સર્વત્ર નહું બંધારણ ધડાવું નેમજે એમ ત્હમને લાગે છે? ઉત્તર; હા-૬૪ ૫, ના-૫૫

એછી યાય છે તો પછી પ્રગતિ ધાર્યા કરતાં એછી યાય છે નેમાં અચંપો પામવા જેવું કશું નથી. એટલુંજ નહિ પણ આપણે તો અપગતિ, અધોગતિ ને અવગતિથી ચેતતા રહેવાની જરૂર હોય છે.

સમય હતો કે બ્યારે આદ્યો કેળવણીમાં અગ્રસ્થાન ભોગવતા હતા. એવું અભિમાન ધરાવી સદીએ એવો સમય હવે રહ્યો નથી, ને ભૂત ગૌરવનું યશોગાન કંઈ વર્તમાન કાળમાં યશઃસિધ્ધિની ગરજ સારી શકતું નથી આપણી કેળવણી સાર્વજનિક નથી. આપણા યુવકોનો મોટો ભાગ સાહિત્ય ને કાયદાવિષયક કેળવણી તરફ દોરવાય છે. જોઈએ તેટલી સંખ્યામાં ઇજનેરી, દાકતરી, વિજ્ઞાનની ને વેપારની કેળવણીમાં નેમનું આકર્ષણ થતું નથી. ÷ બીજું, યુવકોમાંથી મોટા ભાગનું વક્ષણ સાધારણ ઇયત્તાની કેળવણી પ્રાપ્ત કરવાનું હોય છે; ઉચ્ચ પ્રકારની કેળવણી મેળવવી કે કોમ્પ્યુટર વિષયમાં પારંગતતા પ્રાપ્ત કરવી. એ તરફ જોઈએ તેટલા શ્રમ લેવાતા નથી. પ્રગતિની અપેક્ષાએ આ શોચન્યતક લેખાય.

ઇંગ્લેન્ડ, અમેરીકા, ને જર્મની જાહેર ઉચ્ચ કેળવણી મેળવનારાઓની સખ્યા પ્રતિવર્ષ વધતી જાય છે. સ્થાનિક કેળવણીપદ્ધતિઓની જે મૂલ્યઆકર્ષણ થોડાં વર્ષ પહેલાં હતી તે આજે રહી નથી. કોઈ પણ 'શાખાના ઔદ્યોગની પદ્ધતિ આજે મૂળાના શાક' જેવી થઈ પડી છે.

આજનો સમાજ સાધારણ વિષયોમાં સાધારણ લાયકાત ધરાવનારાઓને માટે ઘણોજ વિકટ છે. સાધારણ વિષયમાં પણ અસાધારણ લાયકાત અથવા તો અસાધારણ વિષયમાં સાધારણ લાયકાત ધરાવનાર માટે હજી કંઈ પણ સારું સ્થાન છે. વૃણી કોઈ પણ સમાજમાં અનેક સાધારણ લાયકાતના માણસો જેટલા ઉપકારક

÷ જુઓ સદર કેળવણી વિભાગ પ્રશ્ન ૨

૨ બી. એ. થાય કે ટાકટર થાય કે વક્રીલ થાય કે હાથ કારીગરીનાં, ઇજનેરીનાં, વીજળીનાં, ખેતીનાં, વગેરે હુન્નર ઉદ્યોગનાં આધોનથી સંપન્ન થાય એમાં કયી કેળવણી તદ્દમે લાભદાયી અને કલ્પદાયી માનો છે? ઉત્તર ૬૩ ટકા હુન્નર ઉદ્યોગની; ૭ ટકા બીજી.

હોય શકે તેના જગત થોડા પાગલને ઉત્ક્રાંત વાયકાત ધગવનાગઓ
જીવનકલ્પનો ઉકેલ વધારે મળનારી કરી શકે વિશેષમા, *10000000*
personality, ગગનચુખી વ્યક્તિઓ પોતે ઉચ્ચ રહે ને ઉત્કૃષ્ટ
પદ પ્રાપ્ત કરી શકે તેની સાથે જીવનઓતે પણ ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત
• કરાવવામા મદદગાર નથી શકે મટે કેળવણીની તુલનામા આપણે
Quadrangle fallacy ન ગવી જોઈએ, સખ્યાઆકર્ષીએ નાંદ
પણ મૂલ્યઆકર્ષીએ જોવું જોઈએ

વિદેશપ્રાપ્ત કેળવણી બધાને મળ્યા રીને વાલકારક નીવડતી
નથી, તેમજ વિદેશી ડિગ્રીઓને માટે આપણામાના કેટલાક ભાઈઓને
ખોટી વાલસા પણ હોય છે, ખોટી એટલા માટે કે પોતાની નબળા
નિર્માર્થી-કારકીર્દીની ઊણપ પરદેશી ડિગ્રીઓના ઓપથી પૂરવાની તે
લાલસા હોય છે પણ તેના નાખન એ ન અપરાધરૂપ ગણવા જોઈએ
એકદરે સાચકે વધારે વાયકાત પામન કરને પ્રયત્ન કરવો એ
ખરેખર ગુણજ પ્રગ્નિ ગણી શકાય ખાન કરીને દેશમા, અપાતી
કેળવણી તતોપકારક ન હોવાથી વિદેશપ્રાપ્ત કેળવણી માટે x સુવકોને
થોડા ઉત્તેજન મળતું જોઈએ

એક પાસથી વધતો જતો સાહચોનરોનો સાતજીવે, બીજી
પાસથી મેચાનિથીજ જીવનવૃત્તિ પેપરાની વરાપગળી આપણી
આવડન મિલાયની બીજી આવડતનો વગભગ અભાવ બીજી પાસથી
અત્યંત પ્રબળ થનો જ્ઞાનનો જીવનકલ્પ ને ચોથી પાસથી નિર્મોલ્ય
જેવી આપણે ત્યાં અપાતી કેળવણી-એ બધી ખાખનોનુ સમગ્ર ચિત્ર
નજર આગળ ખડકીએ છીએ, ત્યારે હાલના ને ભવિષ્યના
સુવકોને માટે ખાગીથી હૃદય કપી છોડે છે, તે સ્થિતિમા એ કપા

x જુઓ સદર વિભાગ સામાજિક, દેશાટલ પ્રત્યે ૨

• “તમારાજ વતનમા નાગરોતર વહોં ખત્રી, કાયસ્થ,

લોહાપુત્ર, સધ, સુતાર, સુધ્વા પરદેશ જઈ હચી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી
દિનસાદિવસ ગજગજમા અને વેપારમા ધંધામા નાગરોને આટલા
બધ છે એ ત્યમે માને ભો? ઉતરે હા-૬૪ ૩ ના-૫૭

રીને આધીન થવું, એ તો સહજ છે; એને દબાવી દઈ આપણા યુવકોને માટે આશાજનક કંઈ પણ પ્રવૃત્તિ આપણે સાધીએ તોજ ફલકૃત્ય થયા ગણાઈએ. જ્યાં સુધી સંખ્યાબંધ યુવકો વિવિધ શાખાઓની અન્નપ્રાપ્ય તેમજ વિદેશપ્રાપ્ય ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કેળવણી લેશે નહિ ત્યાં સુધી હવે આપણો અભ્યુદય અશક્ય છે.

સ્ત્રીકેળવણીની ઉપયોગિતા સિદ્ધ કરવી પડે એવો વખત ક્યારનોએ ગયો છે. એક સારા લેખકને હાથે નેનું સમર્થન તેનાં એક પુસ્તકમાં નીચેના એક ફકરામાં મેં જોયું ત્યારે મને ઘણી રમુજ ઉત્પન્ન થઈ —

“જો સ્ત્રીઓને ભણાવીએ, તો તેઓ રાંડે કે વંડી બન્ય, એવી વાત કેટલાક કરે છે, પણ વિદ્યા ભણવાથી રાંડપો શું કામ આવે અને તેવી કેમ વંડી બન્ય તેનો કોઈ વિચાર કરતું નથી. જો ભણવાથી રાંડપો આવતો હોય, તો આખું વિશ્વાયત રાંડવું જોઈએ; કેમકે ત્યાં ઘણીખરી બાઈડીઓ વિદ્યા ભણે છે. આપણે અહીં નાગર વગેરે કેટલીક જાતિમાં સ્ત્રીઓને ભણાવવાનો ચાલ છે તેમાં શું બીજું નાતો કરતા વધારે વૈધવ્ય જોવામાં આવે છે? ભણવાને ને રાંડવાને કશો સંબંધ નથી..... ભણ્યા પછી કોઈ નહાઈ નીવડ્યું તો ને વિદ્યાના કારણથીજ નીવડ્યું એમ સમજવું નહીં. તે ખૂલેજ નહાઈ દશે, તેને વિદ્યાનો પાસ ખેઠો નહિ હોય, અથવા તેને સંગતિ દોષ લાગ્યો દશે, એમ જાણવું.”

આ દલીલમાં જેમ સરળતા છે તેમ વિદ્યાને વૈધવ્યનો સંબંધ કલ્પવામાં ખૂબ રમુજ છે; ને તેજ સુધે વળી ખાસ આકર્ષક તે એ વાત છે કે નાગરોમાં ભણાવવાનો ચાલ છે એમ માની લેવામાં આવ્યું છે. ફક્ત નાગરોને અમુક માન આપે છે. થોડાં વર્ષ પહેલાં એવી સ્થિતિ હતી કે નાગર કન્યાઓને રહેજસાજ લખતાંવાંચતાં આવડતું ને અન્ય જાતિઓની કન્યાઓને બહુ ઓછી સંખ્યામાં આવડતું પણ હવે તે વસ્તુસ્થિતિ રહી નથી. હવે અન્ય જાતિઓમાં સ્ત્રીકેળવણીનું અમાણું સારી રીતે વધ્યું છે ને ઉચ્ચ સ્ત્રીકેળવણી પણ

તેમાં સારી રીતે અપાતી યઈ છે. આની વિરુદ્ધ નાગરોમાં હજી એવા માણસો છે કે જેઓ ભણેલી બામિનીયો ભડકી બેઠે છે; એટલુંજ નહિ પણ ઉચ્ચ ભણતરની સામે નેઓ ઝુંબેશ ઉઠાવે છે. ખરું છે કે સર્વથા સંતોષકારક સ્ત્રીકેળવણી હાલની પ્રણાલિકામાં મળતી નથી; પણ તેમ તેટલુંજ ખરું છે કે સર્વથા સંતોષકારક પુરુષકેળવણી પણ હાલની પ્રણાલિકામાં મળતી નથી તેટલો માટે કેળવણી આ ઉચ્ચ પ્રકારની સ્ત્રીકેળવણી-કોલેજકેળવણીની સામે અપણે ટકાર કરીએ તો તે યોગ્ય નથી.

મારું નામ મન્તવ્ય એવું છે કે ઓળખા એણી શાળાન્તર પરીક્ષા-મેટ્રિક ઉત્તીર્ણ થવા જેટલી સ્ત્રીકેળવણી તો તદ્દનજ આવશ્યક છે, અને એની કેળવણી આપવાની બાબતમાં આપણામાના દરેક જ્ઞાતિહિતચિંતકની સક્રિય સહાયતા હોવી જોઈએ આજથી પાંચ વર્ષ પહેલાંની ગિચિતિમાં ને આજની ગિચિતિમાં જોતજોતા ફેર પડી ગયો છે. પ્રત્યેક કુટુંબમાં આ એજી ને ઇતર વિષયોનું સાધારણ જ્ઞાન, જેટલુંજ જ્ઞાન મેટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ મિધ્ધ કરે છે, તેટલું જ્ઞાન તો તમામ સ્ત્રીઓને જરૂરનું છે.

૧. કહેવાની જરૂર નથી કે કોલેજની કેળવણીને હું ઉત્તમ સ્ત્રીકેળવણી ગણું છું; પણ કોલેજમાં કેળવાએલી કન્યાને તો હજી આપણા જેવી આગળ પડતી જ્ઞાતિમાં પણ કેટલોક ભાગ કુતરલથી જોવાનું એક શોભીતું પ્રાણી ગણે છે. એવાઓના સંબંધમાં એટલુંજ કહેવું બસ છે કે તેઓ આધુનિક યુગમાં નહિ પણ મધ્યકાલીન યુગમાં વસે છે.

● જુઓ સદર વિભાગ કેળવણી પ્રશ્ન ૪

આપણી ઊકરીઓએ કમમાં કમ ક્યાં સુધી બહુવું જોઈએ ?
ઉત્તર ૭૧ મેટ્રિક ૨૬ ગુજરાતી.

÷ જુઓ સદર વિભાગ કેળવણી પ્રશ્ન ૯

“ ઊકરીઓને ઉચ્ચ કેળવણી આપવામાં ત્હમે માનો છો ?
ઉત્તર ૬૧-૮૫ ના-૧૫.

સ્ત્રીકૃષ્ણવણીના કરતાં પણ સ્ત્રીસંસ્કૃતિ ને સ્ત્રીપ્રતિષ્ઠા વધારે ઉપયોગી બાબતો છે. સ્ત્રીજીવનને ઉન્નત્ત્વલ કરવાને માટે, સ્ત્રી સ્ત્રીના સમાગમો વધારવાને માટે, સ્ત્રીપુરુષના વિચારના આપણેને માટે, રસિકકલાઓમાં સ્ત્રીઓને પ્રવૃત્ત કરવાને માટે, આનંદ વિદ્યારનાં સ્થળોમાં છૂટથી ફરવા હરવાને તેમને સગવડ કરી આપવા માટે, નિડરતા ને સ્વતંત્રતા ખાત્રવે એવા તેમના આચારવિચાર પોષવા માટે. રે! એટલુંજ નહિ પણ અજ્ઞાનતા સૂક્ષ્મ આવરણને દૂર કરવાનું તો ઘેર ગયું પણ વસ્ત્રના સ્થૂલ ॥ મુખઆવરણને દૂર કરાવી તેમની સંસ્કૃતિ ને પ્રતિષ્ઠા વધારવાને માટે પણ હજી આપણે બધાએ દૂરવું કયું છે? જો તેમ નથી તો આપણે પોતાનેજ ઉદ્ધવ ક્યાંથી થઈ શકે? આપણી બહેનમાં નિડરતા નહિ હોય નો આપણામાં ક્યાંથી આવશે? ભાતી માતાઓમાં સ્વાતંત્ર્ય નહિ હોય નો ભાતી સંતતિમાં ક્યાંથી આવશે? સ્ત્રીવર્ગમાં સંસ્કૃતિ નહિ હોય તો આપણી સંસ્કૃતિ ખોટીજ રહેવાની.

મારે કહેવું પડે છે કે સાહિત્યપ્રવૃત્તિ ઘણી વાર ઘણાંના જીવનમાં શક્તિ ને કાળનો દુર્વ્યય કરાવે છે. લેખક કહેવાયા ખાતર લેખક થવું એના જેવું બીજું કશું અનર્થકારક નથી. લખવાનું હોય ને લખવું, એ જુદી બાબત છે. ને લખવા ખાતર લખવું, એ જુદી બાબત છે. મારી પોતાનીજ કૌલેજના સુમારે પંદર ઉંપર વર્ષના મારા અનુભવ પરથી હું કહું છું કે બીજાં યુવકોના કરતાં નાગર યુવકોને લેખક થવાની ઉમેદ મને તેમ પણ વધારે મોટી સંખ્યામાં ને વધારે તીવ્રતામાં હોય છે, અને તેમ જતાં એ ઉમેદની ને ને માટેની લાપકાતની વ્યાપ્તિ જોવામાં આવતી નથી. અને યુવકો સાહિત્ય લખે તેમાં મોટે ભાગે 'શું' હોય છે તે આપને 'મારે કહેવું' પડશે? આપ કદાચી શકશે કે તે સાહિત્ય વાર્તા ને તે પણ સ્ત્રીવિષયક હોય છે

॥ જુઓ સદર વિભાગ સામાન્યરીતક્ષાત પ્રગ્ન ૪

“લાજનો રિવાજ નાશુદ કરી સ્ત્રીઓ પુરુષો સાથે છૂટથી લગ્નમળી શકે એ તદ્દમને ઇચ્છ લાગે છે? લા-૮૫૪ ના-૧૪૬.

ગ્રા. અતિશુભશંકર ક. ત્રિવેદી
એમ. એ., એલ. એલ. બી.

તેમનાં મુખે વડનગરાનાગર
મંડળના પ્રમુખ તરીકેનાં બાપણ
વિશે કહેવાયું છે કે “વિચારકનાંજ
ક્ષેત્રમાં અધ્યાપક ત્રિવેદીનો ઉપ-
ન્યાસ બહુજ પ્રશસ્ય છે. અધ્યા-
પકનું કર્તવ્ય ઉપદેશનું છે તે
ત્રિવેદી સાહેબે સંપૂર્ણ રીતે અને
સર્વાંગસુન્દર રીતે બજાવ્યું છે.”

શ્રી કનકપ્રસાદ ર. અંગલરિઆ
બી. એ., એલ. એલ. એમ.

તેમણે, કલોલના નાગરસંમેલન
સમક્ષ પ્રમુખપદેથી આપેલું બાપણ
સુન્દર અને પ્રેરક હતું.

હાનમાં ગુજરાતી સાહિત્યમાં અમુક અમુક વિચારવાડાઓ છે તે આપ જાણો છો. તેમાં નિષ્પૃથ્વ્ય ને વૈચારિક નિર્માત્મ્ય સાહિત્ય એક વાડાની નજીકથી થઈ પડ્યું છે જેવી રીતે પતંગીઓ દીપમાં આર્ષિત થઈ પોતાની જાતનો નાશ કરે છે તેનીજ રીતે આ સાહિત્યના ઉપાસકો, નહિ, તેમને માટે સાહિત્યશોખીનો શબ્દજ અસ છે આ સાહિત્યશોખીનો નવા સાહિત્યમાં ઝપનાવે છે ને જેનું વાચ્ય છે તેનું લખે છે, જેનું લખે છે તેનું વાંચે છે જેનું કલ્પે છે તેનું જીવન મથે છે આ કેટલું ભયંકર છે તેનું પૃથકકથન કરવા હું હચ્છોતો નથી

આચાર્ય ને ધર્મ વિશે માંગ ત કથી કઈ સાબળનાની આપને આશા નહીં હશે પણ તે આશાનું સંતુષ્ટ કરવા હું ઇચ્છું નથી એ જામનો પ્રત્યેક મનુષ્યના જીવનની ખાતગી જામનો છે એ જામનોના સમયમાં એટલું કહેવું હું ઉચિત ધારૂ છું કે સામાજિક મનઘોમાં આપણે સમજીક હોઈએ તો ઉચ્ચકન પણ નીલાવી લેવા જોઈએ ધર્મિક હોઈએ તો નાગ્નિકને નીલાવી લેવા જોઈએ ને નાગ્નિક હોઈએ તો ધર્મિકને નીલાવી લેવા જોઈએ આપણે અતન કનદની ગાળાથી વિમુખ નહોતું જોઈએ જમાનો એટલો જીવદી વધતો જાય છે ન તેમાં પ્રજાજી લેખસમાગમ મસાફરી પુસ્તકવાચન વગેરેની આચર્યા વિનિધના એટલી બધી વધી ગઈ છે ને વધશે કે ન વિશે ઉભીન રહેવાનું જ સામાજિક શાન્તિ સમાચેલી છે

જીવન અખતગરૂપ છે ને વસ્તુમાન અનિયમ જીવિગતા ન જગ્યા જેનું જગતમાં કશું છેજ નહિ યુવવ યાને હું અનુભવે મેળવવાની, વિચારે મદનવાની ને પ્રગતિની અવગ્યા સમજી હું સુરકોનો અમાગમ નેમના ભાવન વિકાસો તેમના નવા વિચાર-રૂપો આપણે વધાવી લેવા જોઈએ તરુણ પુરોના બદનાતા દ્રષ્ટિબિન્દુઓનો શાન્ત વિચાર વ્યાપી તરુણેતરોને પણ લાલ યાય છે તરુણ પુરોના મદવાસમાં ગઈ ગઈ તે પ્રપને હું સુખી ગણું છું તરુણ અવસ્થા

એ જિંદગીની ઉત્તમ અવસ્થા છે ને તેટલા માટે આપણા તરફ પુરો તરફ વહીસોએ સમભાવશીલ રહેવું યુક્ત છે. તરફો ને વૃધ્ધ જાના જઘડામાં વૃધ્ધો તરફોની મુશીબત કહી શકતા નથી; તરફો તો મુશીબતમાંથી તાબડોબ રસ્તો કાઢવાને આકળા હોય એ સ્વાભાવિક છે તરફોની મુશીબતોને તેમનાથી આગળ વધેલા-ઓએ તેમને મદદ કરવાની ઉત્તમ તક તરીકે વધાવી લેવી જોઈએ

હિન્દુસ્તાનના ઇતિહાસ એટલેજ આન્તર વિશ્લેષને લીધે બાહ્ય શત્રુઓનો વિજય એલેક્ઝેન્ડરની સામે પોરસે ટકકર ઝીલી ત્યારે પણ એમ હતું. ને મહમ્મદ ગઝનીની સામે પૃથુરાજે ટકકર ઝીલી ત્યારે પણ એમજ હતું. ઇતિહાસની આરસીમાં તેજ દૃશ્ય મરાઠા સત્તાના પરાજય વખતે પણ આપણે જોઈ શકીશું. નજીકના ઇતિહાસ પર જવાની જરૂર નથી. પ્રશ્ન એ છે કે આપણો ઉદ્ય આપણે કયા તત્ત્વ પર ભાર મુકવાથી સાધી શકીશું?

ઇતિહાસ અનુભવથી શિખવાતું તત્ત્વજ્ઞાન ઈ. તો આપણે એ તત્ત્વજ્ઞાનમાંથી કંઈક પહોંચી મેળવી શકીએ. વિજેતા પ્રજા, જિત પ્રજાના કરતાં સંખ્યામાં ગમે તેટલી નાની હોય, તેમ છતાં સંસ્કૃતિનો પરાજય સંખ્યાબળ પર નહિ પણ સંસ્કૃતિસામર્થ્ય ન એકમીજની જરૂરીઆતો પર આધાર રાખે છે. લગભગ આપણું પરિવર્તન આપણા દેશનું પણ થતું ચાલુ જાય છે. આપણી સંસ્કૃતિને પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ પહોંચાવતી ચાલી જાય છે. આપણે કેળવણીમાં, આચારવિચારમાં, ધર્મમાં, નિમજ્જનમાં, સંસ્થાઓમાં કાયદાઓમાં, રાજ્યમાં, સ્વરૂપમાં પાશ્ચાત્ય બન્યાજ છીએ; એટલુંજ કે આપણાં વસ્ત્રો જો કે પાશ્ચાત્ય છે, છતાં તે પરના રંગ ભારતીય છે. આમ પ્રવાહનું પૂર ખાળવું અશક્ય છે. પણ પ્રવાહ પ્રબળ હોય ને તારો હોશિયાર હોય તો તે જળના વેગનો બાલ લઇ તે વેગની દિશામાં તરી જઇ મનપસંદ ઘાટ પર ઊતરી શકે છે; પરંતુ પ્રવાહની એકદમ વિરૂધ્ધ જતા તો તે તારો પ્રવાહને ખાળી તો નહિજ શકે, પણ ઊંચો પોતાની જાતને જળશાયી નાંચ અપાવશે. આટલા

પરથી જાતિના ને રાષ્ટ્રના વિરોધમાં આપણે એટલું ડહાપણ મેળવી ગયીએ કે જનિજ વ્યાં વિશ્લેષનું તત્ત્વ છે, ત્યાં તે વિશ્લેષ, ન ખળી શકે એવા રાષ્ટ્રપ્રનાદના ઔક્યપૂરની સામે ટકાવવા મથનારની દશા ઉદાહરણના તારાની ન્શાના જેવી થવાની સારાશ, સકુચિત, અભિમાન, નાશ પામતી સંસ્કૃતિ અનર્થકારક ભેદે-એ ને એવી બાબતોના સંબંધમાં દ્વિતને નામે અદિત ન થાય એ વિષે આપણે બંધાએ બહુ કાળજી રાખવાની છે. પેટા પરન્યાનાના સંબંધમાં તેમજ હિંદના વસતી મોટી પરકામેના સંબંધમાં આપણે કેમ વર્તવું, અને રાષ્ટ્રદ્વિતની બાબતોમાં આપણે કેમ વલણ રાખવું, ને મર્મમાં આટલું કંઈક દિશાદર્શક તરીકે ગાળી ગકારો.

[પૂજ્ય ત્રિવેદી સાહેબના મુખબતા વ્યાખ્યાનને ઉદ્દેશી અગતે મળેલ નીચેના પત્ર છપિયે છિયે એમાંની હરીત પરત્વે તટસ્થતા અનુભવવા છતાં અમે એ પત્રને રચન અર્થુ છે તેનું કારણ સુલભ છે અન્યત્ર બક્ષતી નુરાની હવે જ્ઞાતિપ્રશ્નોને પણ આગી દેવા ઉત્તુક થ. છે એમ આ પત્ર પરથી લગે છે

નાગરિકપ્રતિપક્ષિના કત્તરો પરથી રચેલો નિબંધ અન્યાયક ત્રિવેદીના વ્યાખ્યાન સથે મરખાતતાં પ્રેક્ષર સાહેબે જાતિના ક્ષત્ર્યને કેવું સચોટ રીતે પગ્થ્યુ છે એ જણુ છ આવે છે ત્રિવેદીસાહેબ જેના સુન્દ અધ્યાપક છે તેજ જ મક્ષ નેના બની આ પત્ર લેખક નુવાનની આશા પૂર્ણ કરે એવો મુબાગી દિવસ દૂર ન રહે એમ અમે પ્રાર્થિએ છિયે

તત્રી નાગરિક]

‘‘પી. પી. મુધારાનો સાર મુખને રાજની’’

અધ્યાપકની કવમને શોભે એવી આ ચર્ચા છે એ વિષે શકા ન હોય, પરંતુ જાતિદિતના પ્રશ્નોને વિચાર દશામાંથી વ્યવહાર ન્શામાં ઉતારવાની શક્તિ આગી ચર્ચામાં કેટલી હોઈ શકે, આજના કર્તવ્ય પ્રધાન યુગમાં આ શકા વાજળી નથી? રાજકારણમાં વિચારયુગના નેતાઓ મવાતપક્ષવાદની જડતાએ આજે અનાપ્ત

અમારો જુવાનોનો આદર્શ આજે ગોખલે નહિ પણ જવાહરલાલ છે. સમાજક્રાન્તિના પૂરમાં આપ ગોખલેપદજ ન દીધાવો જુવાનોને ઉપદેશ પ્રિય છે તેથી પણ વધારે હવે રણજંગમાં યાહો-મની હાકલ કરનાર નેતા પ્રિય થવા માંડ્યો છે. જુવાનોના સહવાસમાં નવ જોશનો રસ ત્હમે આપ્યો છે અને આપો છો તો ખતાવો કે જુવાન હૈયમાં જે વેગ આવ્યો છે એ ત્હમે નથી પારખ્યો? કે શું જુવાનોનાં હૈયામાં હજી સાચોસાચ વેગજ નથી આવ્યો? પણ એ શંકા અસ્થાને છે. આજના જુવાનો 'કુછ ન કુછ કર જાયગે' એના નાદે ધપવા માંડ્યા છે દિશા કોણ દેખાડશે?

વેદ કહે છે ચરન્ વૈ મધુ નિન્દનિ-વિચારયન્ નહિ જુવાન છતા મોહ પામેલા અર્જુન જેવી સમાજને સાંખ્ય યોગજ રહમજ-વશે કે તસ્માત યુદ્ધાય યુજયસ્વ એમ પણ પડકાર કરશેને? અર્જુન નજ ઉઠે તો જોટલો દોષ એનાં કાર્પણ્યને ગણાય તેટલો દોષ ગીતા ગાનારનો પણ ગણાશેને?

ત્રિમરાય ગૌરીશંકર

સ્ત્રી કેળવણી

સ્રી તો અર્ધાંગિના છે, એને કેળવણી કોણ આપી શકે? થોડી સ્ત્રીઓ કર્વેની વિદ્યાપીઠ ડી એન્ડુએટો થાય એમાં શું 'વજ્ર' ? તેથી કેળવણી નથી થવાની. સ્રી અર્ધાંગિના છે એ સમજાય એમાં જ ખરી કેળવણી છે.

ગાંધીજી.

શક્તિ પૂજા

નવગામિના ઉત્સવ એટલે શક્તિ પૂજા આ બાળિકા દુર્ગા તુળામ લગાતી સરસની વગેરે જુના જુદા સ્વરૂપે રહેલી શક્તિઓ દેવી રૂપે-જગત્જનની રૂપે પૂજાય છે. નવરાત્રીના ઉત્સવમાં આખા દેશમાં એ શક્તિની આરાધના થાય છે, અને બગાળામાં તો ટાળી પગના વિષે દીવાળીના દિવસના કરતા પણ વધુ ઉત્સવના મનાય છે.

આ પૂજા-શક્તિ પૂજા એટલે દેશની લાગ્ય લક્ષ્મીની આગધના એ પૂજા કરીને, નવ દિવસની એ આગધના કરીને પ્રસન્ન થયેલી એ મંગલમયી શક્તિઓ પાસે પ્રજા દેશને માટે કલ્યાણપ્રદ આશીર્વાદ પામતી, હોમ દવનથી અને મંત્રાચ્ચાગથી પવિત્ર થયેલા વાતાવરણમાં સત્તુટ થયેલી શક્તિઓ કંડુ ઉગ્રાળી દેશના ન્યા સદ્વા અનિષ્ટોને નિમૂર્ગ કરતી એ શક્તિઓ પ્રજાન ઉત્સાહ આપતી પ્રેરણા પાતી, સકટ સમયે પ્રજાને સદાય કરતી શત્રુઓના હુમલાથી દેશનું રક્ષણ કરના માટે પ્રજાને બળ આપતી અને ગળચડીરૂપે રણક્ષેત્રમાં ચોદા એને તોત્સવન દેતી.

આજે નથી નહીં શક્તિ પૂજાની એ ભાવના કે એ પવિત્રતા, અને નથી રહી એ શ્રદ્ધા પ્રજા પૂજા કરે છે ઉત્સવ ઉજવના માટે પણ આગધના કરે છે રૂઢી પાનનને અર્થે પ્રજા દર્શને જાય છે મેળો જોવા માટે ખાવાનું લેવા માટે નમસ્કાર ખરીદવા માટે અને સાગ વગેરે પહેરીને ફરવા માટે શક્તિ પૂજાની આ ભાવના શક્તિઓને પ્રસન્ન કેમ રી શકે.

આ શક્તિપૂજામાં દેશની સ્ત્રીશક્તિનો પણ સમાવેશ થાય છે. આજે દિંદની સ્ત્રીઓ શક્તિ રૂપે નહીં પણ અખળા રૂપે ઓળખાય છે. દેશની એ શક્તિઓ આજે મૂર્તિમંત અશક્તિ સમી અસહાય બની છે. એ કાંઈને પ્રેરણા પાઈ શકે એમ નથી, એ કાંઈને ઉત્સાહ આપી શકે એમ નથી, શત્રુઓથી દેશનું રક્ષણ કરવા માટે કાંઈને પ્રોત્સાહન આપવાનું થાન એનામાં નથી, આમ દિ દુરતાન શક્તિઓની સહાયથી વિમુખ બન્યું છે.

આ રોળાઈ જતી શક્તિઓને સજીવન કરવી એ પ્રગતિનું કામ છે. સ્ત્રી અજ્ઞાન હોય, અનધક હોય, અભણ હોય, અશક્ત હોય, અને મૂર્ખ હોય: તોયે એમ કહેવું પ્રાપ્ય થાય છે કે એ બધાય દોષાને ખંખેરી કાઢીને સ્ત્રીનું સાચું શક્તિસ્વરૂપ વિકસાવવું એ અત્યંત જરૂરનું છે અને એ તરફ જોટલું દુર્લભ થાય છે એટલે પ્રજ્ઞના ઉન્નતિમાર્ગમાં વિરોધ થાય છે. સ્ત્રી આજે અખળા છે તે માત્ર એ સ્ત્રી છે તેથી નહિ; પરંતુ એ સ્ત્રીના સ્ત્રીત્વને, એ સ્ત્રીત્વમાં રહેલી શક્તિઓને પ્રગટાવવાનો ને વિકસાવવાનો પ્રયત્ન નથી થયો એથી અખળા છે. એના તરફની ભાવના બદલાઈ છે તેથી એ અખળા રહી છે. સ્ત્રીનાં સ્ત્રીત્વને પવિત્ર દૃષ્ટિએ અધ્યા પૂર્વક નિરખીને પૂજા નથી શકાતું એથી એ અખળા બની છે.

શક્તિપૂજાની અસારની કૃત્રિમ ભાવનાની જેમ સ્ત્રી શક્તિને પણ અત્રધ્યાથી, કૃત્રિમ ભાવનાથી અને સંસાર ચલાવવાની વ્યવહારિક લુપ્ધિથી પોષવામાં આવે છે, અને વસ્ત્રાલંકાર ને ખાનપાનથી તેમને સંતુષ્ટ રાખવાનો યત્ન થાય છે! ક્યાંક ક્યાંક ‘સુધરેલાં’ સમાજમાં તેમને ગાડીમાંથી ઉતરતી વખત હાથ ઝાલવા જેવું કે પશ્ચિમની અસરોને લીધે ઉત્પન્ન થયેલી સ્ત્રી સન્માનની એવી કૃત્રિમ ભાવનાયુક્ત સન્માન મળે છે; પરંતુ એથી તેમનાં આંતર બાહ્ય જીવન વિકાસમાં કશોજ વધારો થતો નથી.

દેશની સ્ત્રીશક્તિ આમ રોળાઈ જાય છે, આખો દેશ બ્યારે પરાધીનતાની શંખસા તોડી નાખવાની પૂર્વ તૈયારીઓ કરી રહ્યા છે,

ત્યારે મૂળા પ્રાણીની જેમ સ્ત્રીઓ અસહાય બની દૂરથી એ યુધ્ધ જોઈ રહી છે. હિંદુ જેવા સુસંસ્કૃત દેશને માટે આ સ્થિતિ શોભાસ્પદ નથી. હવે સ્ત્રી અબળારૂપે રહે એ અસહ્ય છે. એ ગૃહરાણી ને મૃદલક્ષ્મી ભણે રહે, ગૃહના સુખસગવડ ભણે સાચવે ને વધારે, પરંતુ ગૃહની દિગ્ગતિમાં પૂરાઈ, લૂગડા ઘરેણા ને પાઠશાસ્ત્રની વાતો-ગાંજ નિમગ્ન રહે એ હવે નહીં ચાલે. મૃદમાં રહ્યા રહ્યા પણ દેશસ્થિતિનું અને દેશની જરૂરિયાતોનું એને ભાન થવાની જરૂર છે. હિંદુસ્તાન એ નારીવિહોણા પુરુષોનો દેશ નહીં, પરંતુ સ્ત્રી પુરુષના બેગા સામર્થ્યથી અને એકેની સમાન-વહેલભક્તિથી રક્ષાભક્ષો દેશ હોવો જોઈએ.

સ્ત્રીએ શક્તિરૂપે દેશનાં સ્વાતંત્ર્યયુધ્ધમાં પૂરેપૂરી સહાય આપવી પડશે; એટલુંજ નહીં પણ યુધ્ધ ખેલનારાઓને પ્રેરણા પાવી પડશે, પ્રોત્સાહન આપવું પડશે; આ યુધ્ધમાં પણ સાચ દેવો પડશે. પણ આ બધું સ્ત્રીઓમાં રહેલી ગુપ્ત શક્તિઓને ખીલવ્યા વિના નહીં થાય. એમનાં તરફની ભાવના બદલ્યા વિના નહીં થાય, સ્ત્રી પ્રત્યેની ડેરી દ્રષ્ટિ બદલ્યા વિના નહીં થાય. જેમ શક્તિપૂર્ણ માટે નિર્મળ વાતાવરણ, વિશુદ્ધ ભાવના અને અખંડ શ્રદ્ધાની આવશ્યકતા છે, એમ સ્ત્રીશક્તિની પ્રેરણા ઝીલવા માટે પણ સ્ત્રીમાત્ર પ્રત્યે નિર્મળ દ્રષ્ટિ અને વિશુદ્ધ ભાવના કેળવવાની જરૂર છે.

આમ શક્તિપૂર્ણતા અને સ્ત્રીશક્તિની યોગ્યતા અને આવશ્યકતા પીઠાની એ એકેને મંજલમય-કલ્યાણ સ્વરૂપ આપવામાં આવશે, અને સ્ત્રીઓ પોતે વસ્ત્રાલંકારથી શણગારાયેલી ઢીંગલી કે પુતળી બનવાનું છોડીને પોતાના શક્તિસ્વરૂપને પીઠાનશે ને દેશના સ્વાતંત્ર્યયુધ્ધમાં ધીરાગનાં સમી ધૂમશે ત્યારે શક્તિપૂર્ણનું રહસ્ય સમજશે, ત્યારે હિંદુસ્તાન પરદેશીઓના પાશમાંથી મુક્ત થશે, ત્યારે એ પવિત્ર થયેલા વાતાવરણમાં પ્રસન્ન થયેલી શક્તિઓ કંકુ ઉઠાળી દેશનાં રક્ષાં સહ્યાં અનિબંધેને ફરીવાર નિર્મૂળ કરશે. અને ત્યારે નવરાત્રિના ઉત્સવોની અને શક્તિપુર્ણતા સંકલતા સિધ્ધ થશે.

વહુ ભણેલી શા માટે ?

જ્યારથી ગુજરાતમાં નિશાળની કેળવણીના ગણેશ મંડાયા છે ત્યારથી અલણુ વહુના ભણેલા વરની દયા અનેકવાર ખોવામાં આવી છે. ભાઈ ભૂગોળ અને ખગોળમાં રમે અને “પેલી”નું ચિત્ત ચૂલામાં બે હોય એ પરિચયિતની ત્રિપમતા કવિતામાં ગવાય છે, નવલિકાઓમાં ગૂંથાય છે, આખ્યાનોમાં વર્ણવાય છે, ભાષણોમાં વક્તવ્ય બને છે અને નિબંધોમાં ચર્ચાય છે.

ભણેલા વરો, નવરાશને વખતે, દિવાનખોનામાં આરામ ખુરશી ઉપર પડ્યા પડ્યા ચોપડીઓ અને ચોપાનિયાંઓ દ્વારા ભણુતરનો સફળ-પયોગ કરતા હોય છે, ત્યારે પોતા માટેની આ સર્વતોમુખી દયા અને સહાનુભૂતિ અનુભવી, વિચારમાં પડી જાય છે, અને રસોડામાં ધુંવાડા અને રાખથી ઘૂસર મુખવાળી અલણુ વહુ તરફ જોઈ, એકાદ બે ધીમા નિઃવાસ નાખે છે. ગરમાગરમ સ્વાદિષ્ટ રસોઈ જમતાં પણ, નીચું માથું કરી, ભણેલી વહુની મોહિની કેવીકે હશે, એ સંબંધી સ્વપ્નાં જોતા, નીમકહરામ બિલાડી પેડે, ભોજન પીરસનારની આંખ ચૂકાવે છે.

દ્રઢભાજક અને અપૂર્ણાંક ન આવડે તેથી, કે “ભણુકાર”ની વિદ્વદ્ભોગ્ય કવિતા ન સમજાય તેથી, કે સમગ્રમાણુ બે વર્તુલની એક સરખી બે કમાનો, સમગ્રમાણુ અક્ષાંસનો કોણુ શા માટે ધરાવે છે એની ગતાગમ ન પડવાથી, કે અ વતા ક્ષ નો ત્રણપટ ગુણાકાર શો

યાય તે ન જાણવાથી, કે શેલિની (કે ક્રીટસની? કંઈક છે તો ખરું) ચંડોલની કવિના ન સમજી શકવાથી, કે એવી અનેક કેળવણીની મનાયલી તુડીઓથી, -રૂપે, ગુણે, વ્યવહારે, શીલે, ધર્મે કે સમગ્રસંસારે લાયક છતાં અભણ વધુજન, કેટલાંય ઘરોમાં, અસંતુષ્ટ પતિદેવના કૃપાદ્રાક્ષથી વંચિત રહે છે.

વચનાં કળેડાં કે સંસ્કારનાં કળેડા કરતા પણ આ ભણતરના કળેડાં વધારે અનિષ્ટ હોય એમ કહેવાયા કરાય છે.

ભણેલા વરને અભણ વહુના ઉપયોગો નથી એમ તો નથીજ એ બોલ્યેતુ માના બની શકે છે, એ શયનેયુ રભા પણ-પરપર વાનાવરણમાં વીજળી ઝબકે તો-બની શકે-પણ કાર્યેયુ મન્ત્રી બનવા માટે નો ભણતરજ જરૂરી છે એમ ભણેલા વરો સામાન્ય રીતે માનતા દેખાય છે. એટલુંજ નહિ પણ બોલ્યેયુ માના અને શયનેયુ રભા બનવા માટે પણ ભણતર જરૂરી છે એમ તેમાના ઘણાખરાનું માનવું છે.

દુનિયામાં વાર્તાવિક દુઃખ કરતા, માની લીધેલા દુઃખનો મદિમાં મ્હોટો છે એ સહુકોઈ દુખીજન જાણે છે-અથવા જાણતો હોવો જોઈએ. એટલે ભણેલા વરની અભણ વહુની કમનશીબીનો પારજ નથી.

પણ કોઈ કહેશે કે વહુ એટલે શું? શા શા ઉણપો પુરવાને વહુ પરણાતી હશે? વહુનું વહુપણું શેમાં છે? જે ભણતરજ વહુપણાંની અચૂક જરૂરિયાત હોય, તો અનુભવીયો કહી શકશે, કે ભણેલી વહુઓના વરો-ત્રેન્યુએટથી માઠી સેકંડધર ટ્રેન્ડ શિક્ષિકાના વરો-વહુને પુરી રીતે આદર્શ સહચરીમાની, અનુભવી, પોતે મુખ્યા અને સનોધી બની રહ્યા છે ખરા?

જે જે આવેશો, આવનાઓ શક્તિઓ, વિચિત્રતાઓ, વગેરેના મિશ્રણથી પરણનાર વરનો સ્વભાવ કે ચારિત્ર બંધાયેલ હોય છે એ સ્વભાવ કે ચારિત્રની વિવિધતાને સમાસી લે તોજ વહુના પ્રેમની કીમત

નાગર

(ઢાલની બીજ ખાણુ)

આખા જ્ઞાંડમાના પ્રાણી માત્રથી પોતાને ઉચ્ચ ભાવના વાળો અને ઉચ્ચ આચરણ વાળો માને તે નાગર આમાં માન્યતા જરૂરી છે. હોવાપણુનો સવાલ નથી.

સનાતન ધર્મના મતાનુસાર જ્ઞાત્યે જે ચાર વર્ણ ઉત્પન્ન કર્યા તેમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણને માન્યા; તે એટલે સુધી કે ખુદ ઈશ્વર-રાવતાર પોતે પણ બ્રાહ્મણને નમે અને તેનો પ્રસાદ મળે તો અહોભાગ્ય સમજે; આ બ્રાહ્મણથી પણ પોતાને ઉચ્ચતર માનનાર-એટલે કે તેઓનું અડકેલું અન્ન (પકાવેલાંની તો વાતજ શી) રાંધેલું અન્ન પોતાને ખાતા માટે અયોગ્ય ગણનાર-તે નાગર આ પ્રમાણે નાગર એ પાંચમો વર્ણ માનવો જોઈએ.

પોતાનાજ ધર્મશુર શ્રી શંકરાચાર્ય મહારાજ, કે જેઓ શ્રી મોક્ષ મેળવવામા સદાયતા આપી શકે અને જેઓ આ તૃતી ઉપર નાગરને માટે ધર્મની બાબતમાં સર્વોપરી સત્તા ભોગવે છે, અને જે શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યના દર્શનથી અને આશીર્વાદથી પોતાને પાવન અને દૃઢદૃઢ થયેલો નાગર માને, પણ તેજ વ્યક્તિ જે (ભલે પોતાના હાથનું, દૂધમાં કે પાણીમાં,) રાંધેલું અન્ન, તે શ્રીમદ્ પરમહંસ પરિવાજકાચાર્ય સર્વતન્ત્રસ્વતન્ત્રજગદ્ગુરુ શ્રી શંકરાચાર્યનું અડકેલું હોય તો તે ખત્રામાં પોતાને અલડાયેલ અને તેથી અધોગતિએ પહોંચેલ માનનાર તે નાગર.

જેની કામના નાજ પડેન અથવા જે કામ પડેવ વગરની એટને કે શાંતિબધારણુ સખધી નિરકુશપણે વર્તનાર હાય તે નાગની કામ

નાગ એટને આણુક્ય નીતિમા પોતાને અદ્વિતીય માની (જે કે ખરી રીતે તે નેવો ચવામા નાલ યદ્ય પુગવાર થયો છે) તેવા શુભોમા મગરૂરી માનનાર તે

નાગ એટલે પોતાની કામના દુશુભો જાણુતા છતા તેના તન્દ્ર આખવીચામણા કરનાર તથા કોઈ તે દુશુભો બતવે ના તેને સામે વધ પડે તે વ્યક્તિ

નાગર એટલે જોનવામા ગાળ્યો ન જાય તેવો પણ તે પ્રમાણે વર્તવામા કેડકાથી પણ ડરપે કે

। ગર એટલે પોતાની કામને નિશે નિરાશાજનક ભવિષ્ય માનનાર

નાગર એટલે “મોયા પડ્યા પણ ટગડી ઉઘી એ । જવતો જગતો દાખડો

આખા હિંદુસ્થાનના નાગરો જોના થયા હોય તેમાથી જે ઉપર વર્ણવ્યો તેવા પેચાપરી કે વાખ પુરી નાગર માની કાઢવો હોય તે જેના કપાળમા લાવચાડલો ૬ બીનકીવાળુ સપ્તે ગાજરીયુ મીલુ મેનથી મળુ થયેતુ ધોતીયુ ચાકે આ’ દીનસની દળમત (નાગતામા જોનવો હોય તો જે મ્હા જેવડી ડાઢીથીજ જનદી જોળખજો) મેન ને પગેવાથી રસરસતી જનોઈ વામી ચોખી, સાયગમા દાદર ધોતીયુ તા ઠીને માધવાથી થયેની મકોડા જેની કમર (ધણુ કરીને દાઢરથી અનકત થયેલી હોય છે) જોગી પધ્વતિથી કરેના પ્રાણાયામને પ્રતાપે જેમી ગયેલી જાતી અને એટલુ છતા સાધારણ અજણુ બ્રાહ્મણને જે મળેનો આવે તેનો લાયક આવવાથી તે વ્યક્તિ મળી હેજે

લગ્નમ્ પુનઃ પુનઃ

જીવનનો ભાર હલકો કરવા હું અનેક જનના પરિચયમાં આવતો. એ બધા મ્હને મિત્ર ગણતા હું તો વર્ષો થયાં મિત્રતાનો ખરો અર્થ બૂલી ચૂક્યો છું. માત્ર લિન્ન લિન્ન પ્રકૃતિ અને વિચારોના અભ્યાસનો જન્મ કે કુન્જન્ન ન્હન લાગ્યો હતો એટલે અનેકનો સંસર્ગ હું સહી લેતો. આવી અપ્રતિકારાત્મક તિતિદાને પરિણામે કાંઈ કાંઈ વાર એક વિચિત્ર મંડલમાં જઈ રહ્યો.

આ મંડલમાં રૂચિ શક્તિ, સંસ્કાર અને રસિકતાનું એટલું તો વૈચિત્ર્ય હતું કે જગતનું એ એક ન્હાનકડું નિદર્શન જ હતું. આ મંડલમાં ઇશ્વરથી થયેલ સુધી બધું ચર્ચાતું સામાન્યથી મનો-રાજ્ય સુધી સહુ અર્થિ જણાતું, પુરોહિતમ ગાથીજથી માઠી ચકલામાં હાંટીની ધુરા વહેતા પિત્તિયાંગાધી સુધીનું માનવમંડલ અમારી નજરતળે પસાર થતું. ટૂંકમાં જગતના ભાવમાં થતી તેજ મંદોનો ભાવ આ મંડલમાં નક્કી થતો. ઇશ્વરની ભુષિની દાંડી સમતોલ છે કે કેમ તેનો નિર્ણય અર્થિ થતો. ખાલી દળદરને ગાંડીયે જ ગાંધી થઈ શકાય કે શેર સુંદ પણ સાથે જોઈયે એનો અંગે ઉદાપોહ થતો.

મંડલના કેન્દ્ર, વ્યાસ, અને પરિધ જેવા સંબંધો તો અલગત થોડાક જ હતા. તેમાં મુખ્યનો પરિચય આ પ્રમાણે કદર સનાતની વેદમૂર્તિ પાઠકજી, પ્રખર મુધારક શ્રીયુત આર્યવર સર્માજી, કાવ્યતરંગનાં ફોણ જેવી ગુપ્તકીર્તિસંપન્ન અને કવિશિરોમણિના પણ

સિખાત્રે ચિરાન્નવા લાયક કવિશ્રી વિલાપિન, સઘરનાતક શ્રીભુત પ્રભાકર અને રનાનકસર્જનવ્યવસાયવ્યગ્ર પ્રોફેસર મહેતા-આ મળ્લ-નોએ એવા કોઈ વિષય નહિ રાખ્યો હોય જેને છણી ચાળી અને એનું ભુસ્ત્ર મગજમા ભરવામાં ન આવ્યું હોય.

આવા મંડલમા એક દિન ભાઈ કરસનજી આવી ચડ્યા ભાઈ કરસનજીની પાછળીને આટે આટે મંગલ હતો અને જતે દહાડે પ્રાચીન કૃષ્ણજી પેડે આ અર્વાચીન કરસનજી પણ સોળ હજાર એકસો ને આઠ પત્નીને પરણી વગશે એમ લાગતું હતું. એમણે કેટલાંય વિવાદ-તોરણો ચાપ્યા હશે અને કેટલીય મતપત્નીઓને નામે કામવાસ વાંટયા હશે એનો કોઈને હિસાબ જ ન હતો. એમની હાજરીમાં બીજો કોઈ વિષય ચર્ચાય એ સંભવિત કેમ હોય?

કરસનજીનો વિવાહોચિત વેપ જોષ પ્રથમજ શાસ્ત્રી બોલ્યા; 'ન જાતુ કામં કામાનામ્ ઉપભોગેન શામ્યતિ, હવિષા કૃષ્ણવર્મેષ્વ-વાઈ' કરસનજીભાઈ, ત્વમારી કંઈયે ત્વમને કૃષ્ણજીજી અપનાવેલા કે કૃષ્ણવર્મનું નામ પાડેલું?'

કરસનજીને પરણવા આડે અભ્યાસ માટે પુરસદ નોતી મળી એટલે ટૂંકમાં જ કથું 'એવા જડખાંતોડ નામ પાડે એટલા માટે ઈશ્વરે મ્હને કંઈ જ દીધી નથી!'

હવે કવિશ્રીએ કથું: 'પણ કરસનજીભાઈ, ત્રીઓને માટે જે અખણ સૌભાગ્યનો આશીસજનક પ્રયોગ ચાલ છે એ વારતવિક્ત રીને તમને જ લાગુ ન પાડવો જોઈએ.'

'કવિરાજ' કરસનજીએ કથું: 'છે સૌભાગ્યે ભરી વિમલતા ભાઈ વૈદ્યૃથી કંઈ' એ કવિવચન આપ કેમ ભૂલો છો?

"હિયર! હિયર!" શર્માજીએ કથું: "કરસનજીભાઈ પોતાની કવિતા પૂરી કરે એવો હું દરાવ રજી કર છું."

વધારે આગ્રહની રાહ ન જોતા કરસનજીએ ચસાવ્યું:

"છે સૌભાગ્યે ભરી વિમલતા ભાઈ વૈદ્યૃથી કંઈ

મનથી હટે ફરીફરી ઘડે એજ પોંચ રીતિ
જીવે તેના જતન કરતા મત્સુ થાતા ન મ્હોવું
સંસારે તો મુખદુખ વતી એક આમુજ સ્થોવુ
પુષ્પો જાતા, અનિલ, સુરભી, ભૂગ એ એજ વ્હાણું
વ્હાણા ભાઈ સદન કરવું એય છે એક વ્હાણું”

‘ દિવર દિવર ’ શર્માજીએ ફરીથી કવું ‘ શાખાસ કરમનજી
કાન પણ છે અને પૅરડિટ પણ છે નેથી જ એનાથી બહુ વખત
પાતીવિહાણું નાંદ રહેવાતુ હોય ’ ”

મુખ્ય કવિહૃદયે કથું “ અરે બાપુ કાવતા જ્ઞાપ્યે તેટલી
જનાવે પરંતુ આવા ઉન્નત અને કવણ કાવ્યની પંરડી તે હોય ? ”

‘ મમ ન હોય ’ ” પ્રેક્ષક મ્હેત.એ કહ્યું “ માનવજનન એ
એક સત્યની સજાંગ પંડી હોય એમ નથી લાગતુ ”

“ નિદાન સસાર તો પંડી છેજ ” પ્રભાકરે કહ્યું “ દિન-
સમાજ એ નિર્ઘણ ઉપદાસ કાવ્યજ છે મોળ વર્ષાની વિધવા પુત્રીના
પિતા એની માતાના મરીમા રહેલા ઝાઝ નવોદના કોડ નથી કંતો
ખૂણામા જોડેલી પુત્રધૂને ચચ્યા છોકરા ઉછેરવાનુ મોખી નથી
મામુના કોડ પૂગનાર મમરાઓ નથી ? બાલરાડ નણદ સાથે પ્રેમગોડી
કરવા ચોથીવાગની ભાબી નથી આવતી ? આ તે ઉપદામકાવ્ય કે
કાલભરવનુ અદામ્ય કાવ્ય ! અને તે બધું ગામ્જને નામે ? ”

“ શાન્તમ પાપમ ” પામકજીએ કથું.

‘ એમ કહ પાપ શાન્ત નથી થવુ ” પ્રભાકરની મન્દે દોડી
રહોયતા શર્માએ કથું ” કાનપગ દાય દેવાઈ કદાચ સમાજ મત્સુ
ધંટનો અવાજ ઓછો સંભજારો પણ એ ધંટ વાગવો બંધ નહિ
થાય. સમાજનાં પાપતો તદમાગ ટેલાસના શિખરેથી. તદમાગ કાશી-
વિશ્વેશ્વરના મન્દિરના ધુમ્મટપગથી, તમાગાં જમતદહેગની અગાશી
પગથી પોકારી રહ્યા છે, એ કહ એમ શાન્ત ન થય

“આ સમાજનો અને સાથે અમારા આગન્તુક જેવાઓનો તો નાશજ થવો જોઈએ” સિસૌરો જે અદાથી ‘કાર્થેજ’ મસ્ટ બિ ડિસ્ટ્રોયડ’ કહેતો હશે એ અદાથી પ્રભાકરે કહ્યું.

શાખાશ હું આ વાક્યને આપણી નાગરિક સંસ્કૃતિનું ઉત્તમોત્તમ વિષાદકાવ્ય લેખું છું” કવિએ કહ્યું.

“વિષાદકાવ્ય નહિ પરંતુ વિષમકાવ્ય ગણવું એવો હું સુધારો રજવું કરું છું” પ્રભાકરે કહ્યું.

“ગૃહસ્થો” શર્માએ પણ ઉભા થઈને કહ્યું. આજના વ્યાખાતા શ્રીયુત કરસનજી છે અને વ્યાખ્યાનનો વિષય ‘મારી સંસારકથા અથવા લગ્નના પ્રયોગો છે.”

કરસનજીને દસવું કે રોવું એ સ્વપ્ન ન પડવાથી એમણે ફિક્કું દસીને કહ્યું આમાં કેટલીય ખાનગી ખાખતો પણ આવવાની છે, અને દરેક જણ પોતાના ખાધિયા પાસે મહાત્મા ઠરી શકે !”

“તો સાહેબ થવા છો ગણનાં ત્વા ગણપતિ ગં .. ત્યાંથીજ આરંભ કરો.

પહેલું લગ્ન તે તો પહેલુંજ લગ્ન છે, કરસનજીએ શરૂ કર્યું. આટલી લગ્ન યાત્રાએ વરણાગિયો બનવા છતાં, ગૃહસ્થો, મ્દને પહેલાં લગ્નની યાદ બહુ તાઝી છે, કારણ એ લગ્નને ભાગ્યેજ સાત આઠ વર્ષ મયા હશે. અને આપણા સમાજમાં સંવનન, પરિશીલન કેશું જ ન હોતાં લગ્નની પહેલી યાદ તે વસ્ત્રની યાદ ‘શમેવસ્ત્ર’ની દર્દ, ભરી શાયેરી અદિ ગામ શકાય. ઘોળા દૂધ જેવી તે રાત દતી. મ્દારા મ્દોટા લાઇને ગુજરી ગયે હજુ છ મહિના થયા હતા—પરંતુ ભાભીએ જ મેઢી શણગારી દતી, આપણે પણ શણગાર્યા હતા. અને ‘સખી સ્વપ્નમહિ’નું સુવિખ્યાત મહાકાવ્ય ગાતા દતતા ત્યાં ખારણું ઉઘડ્યું, અકાળે તૂટી પડેલાં ઝાડનાં થડને શરીર વળગી એક નવી લતા ઉગે તેમ વિધવા ભાભી પાછળ નવોદા આવા, કાણુ જાણે

કેમ પણ ભાબી એકાદ આંસુ લોતાં હોય એમ લાગ્યું પણ મ્હને એવું જોવાને કદી દુરસદ જ નથી મળતી. ઉદ્દર એ અપશુકન જ મ્હને હંમેશ ખૂંચ્યા કરે છે.

“ખરૂં છે” પ્રભાકર વાર્યા છતાં વચ્ચે બોલ્યો ‘જે સમાજમા પત્ની મરતાં ફરી આનંદમંગળ થઇ શકે છે છતા પતિ પછવાડે આંસુ જ સરાય છે તે સમાજ તમને અકળાવે એમાં નવાઈ શું ?

“નહિ પણ શબેવસ્ત્ર વખતે પૌરુષ તો પોતાનો રોફ જમાવી દેવામાં છે. સર્વ ડણ્ડાનું જગત. તે પરોઁએ એ ડસક ડસક રોતી હતી તે મને ખૂબ રૂકું લાગેલું. કારણ ત્યાર પછી એ મ્હારી નજરથી જ થરથરતી અને એના ગરીબ સ્વભાવનો મ્હેં લાભ પણ પૂરેપૂરો ઉઠાવેલો તે વખતે હજી સનાતન ધર્મની પૂરેપૂરી જય બોલાતી અને શારદા બિડનો પવન પણ ફૂકી ન શકતો—ત્યારની આ વાત છે અને પરણ્યા પછી એકાદ વર્ષ એ તેરવર્ષેજ મર્યુ પામી.”

“શિવ શિવ” પાઠકજી બોલ્યા ‘આપત ખેદ તો જરૂર થયો હશે’

“એ તો પાદ નથી, પણ થયોજ હશે. નામ મન વાળવું એજ પતિને શોભે” કરસનજીએ નિશ્વાસ નાખતા કહ્યું.

“ખેદ શા માટે થાય? ‘મનસ્ય હિ ધ્રુવો મૃત્યુ’ પ્રભાકરે કહ્યું

“કંઈ નહિ, સૌભાગ્યે મરવું અને વારંવાર મરવું એ દિન્દી સ્ત્રીની દેવને લઇને જ દિન્દી સમ્યક્તા ટાંચી રહી છે” શર્માજીએ ઉમેર્યું

સૌએ અશ્વાસન આપ્યું ‘કરસનજીએ ચત્રાચ્યું’ બાપે કટ્યું એનું આયુષ્ય ખૂટ્યું હશે, નાતમા ક્યાં છોકરીનો તોટો છે ?

બધાએ જુદા જુદા રાગમાં એક જ ગીત ગાયું. એટલે આપણે ભૂતકાળની કડવાશ ભેગી લવિબ્યની મીઠાશ અનુભવવા લાગ્યા, કારણ બીજીની વાત સ્મરણમાં જ થઈ ગઇ. આપણી છોકરીયો થોડીજ બીજી નાતમાં જવાની હતી.

“બેશક બ્રીજના દૂવામાં તરવા કરતાં બાપના દૂવામા જૂઠી મરવાનો સનાતન ધર્મ હજી આપણી જ્ઞાતિમાં સજીવન છે” પ્રભાકરે કહ્યું.

“બસ લોધ બસ, સન્તિ મૂપકા ઇતિ કિમ્ ગૃહાણિ ન બધ્યન્તે ? એકાદ આવો કિરસો બને તેથી શું થયું ? ” પાઠકજીએ સંનાતન ધર્મનો સનાતન બચાવ કર્યો “યદ્યપિશુધ્ધં લોકવિશ્વધ્ધં નાચરણીયમ્ ”

પછી કરસનજી વધ્યાઃ આપણું પ્રથમ પુનર્લગ્ન તુરંતજ કર્યું. સસરો પણ આપણોજ હેડમાસ્તર. એ કંઈ વિદ્વાન નથી જે બધો વિચાર કર્યા વગર મૂઢને ચિતાચાંડલો કરાવે ? ખરું પુછોતો કન્યાદાનનો લોટરી છે. જે મુસ્તીયો પહેલાં આવે, પછી ઘોડો કે ગધેડો તેને દેવીજ નેજાએ. વળી છોકરી સાવ અગિયારની હતી પણ મહોટી બહેન પરણતી હતી એટલે એક રસોડે બે વેવાઈ પતાવી દેવાનો મોટો સચવાયો. ચોરીમાજ આપણે કહી દીધું હતું કે ચોરીમાં ચાંડલો નહિ થાય તો છોકરીનાં સુખદુઃખ માટે આપણે જવાબદાર નથી.

“ત્યારે તે ‘શેખેવસ્ત’ ની ઉગાણીમાં તો રમકડાંજ વસાવ્યાં હશે !” પ્રજાકરે પૂછ્યું

“અરે સંવનન તો મહેં લગ્ન પહેલાં શરૂ કર્યું હતું. રમાલ, સુગંધી, બંગડીયો વિગેરે કપરનોય મોકલતો. શેખેવસ્ત માતો એકજ રમકડું હોય સાહેબ ! ચોરીના ચાંડલાના દલાડે મહેં ચીડી લખી “અરે ઓ પુષ્પ આ મધુકર. મરેછે, હો ! મરેછે, હો ! હવે જલ્દી, અરે વ્હાલાં, હું તારો છું, તું મ્હારું થા !” પણ એ એવી મુર્ખ કે એણે એ ચિટ્ટિ પોતાના બાપને દેખાડી. આવું ન કર્યું હોતતો. એને તેજ રાત્રે કદાચ ન પણ મારત !

“બરાબર છે ” શર્માજીએ કયુ “શાસ્ત્રમાં સંતુષ્ટો બાર્યાયા ભર્તા કદયુ છે સંતુષ્ટા ભાર્યા ભર્તા નથી કદયુ.”

“એ પણ શાસ્ત્રતો નહિ પણ થોડુંક લણેલી. કાષ્ઠક ગુણ સુંદરી ને ગાનચતુર કે માનચતુર અગાશીમાં બેશી ગાલ ભટકાવીને ગાતાં એમ એક દલાડે મૂઢને કહ્યું. મહેં લાગલાજ બપેરે પંચ અગાશીમાં લઈ જઈ ગાલ ભટકાવી ‘ખતે જીગરકો પીતી હું’ અને

મહિષાસુરની એક ગરબ ગાઇ નાખી, ત્યારથી એણે બીજાની પેઠે જીવવાની હોશ મુકી દીધી. સ્ત્રીએને ભણતરમાટે નથીજ સર્જાવી એમ મહારા ૬૬ અભિપ્રાય છે.

“પાંકજી આ માટે શાસ્ત્ર શું કહે છે?” પ્રભાકરે એ હાથ જોડી પૂછ્યું

“વત્સ, એ પ્રશ્ન તે ભલે પૂછ્યો ‘પ્રજનાથ’ ત્રિયઃ સ્ત્રી” એમ શાસ્ત્રો કહે છે” પાંકજીએ કહ્યું

‘હિયર! હિયર!’ શર્માજી તાગી પાડતા બોલ્યા અને સ્ત્રી જીવનની શાસ્ત્રીય સાર્થકતા કરસનજી જેવા સનાતનીઓ પૂરી કરવામા કદી પાછી પાની નથી કરતા, બોલો શ્રી સનાતન ધર્મ ત્રી ‘જય-ક્ષય’ સદુ સાથે બોલ્યા.

કરસનજીએ પથરાયેલી શન્તિના કાલ લઇ આગળ ચલાયું, તેર વર્ષે એને રાખડી બાધી, પછી બચુભાઈ પધાર્યા. પણ એની માને મૂર્છા ન વળી તે નજ વળી અને હટીને દવાડે એને વળાવી દેવી પડી”

“ગઢ આસા પણ સિંદ ગેવા” પ્રભાકરે કહ્યું

“ગઢ રોના” કરસનજીએ કહ્યું ‘બચુભાઈ રોગનું ઘર છે પણ નામ તો છે.”

‘તમે દેવે લુપ્તપિણ્ડોદકક્રીયઃ તે નદિજ સ્ત્રોતે” પાંકજીએ ક્યું

‘સાને પેટીને સ્વર્ગના પાસપોર્ટ મળા ગયો’ પ્રભાકરે કહ્યું.

‘અને બ્રિટિશ હિન્દમાં એક ‘લાકડાનો બ્હેરનાર અને પાણીનો ખેચનાર Hewer of wood and Drawer of water વખતે” શર્માજીએ કહ્યું

“તમે બધા કેકરી કરો છો”, કરસનજીએ કહ્યું ‘પણ હિન્દને નશાએ યુવામા લખી દેજો તો ગમે તેવા બલિષ્ઠ બાલકો પેદા થશે નોંધ શું? પરંતુ મને તો પ્રચુનો એક નવો જ ઉપયોગ મળ્યો. દેવે

બધા એને નામે આમ્રહ કરવા માંડ્યા. એ છોકરા ખાતર તો પર-
ણુવું જ જોઈએ ને! મા વગર મોટા કોણ કરે? મહને પણ એ
બહાનું ફીક લાગ્યું.”

“શું તે ત્રીજવાર આપે બચુની મા શોધી કે આપ માટે
કન્યા શોધી?” પ્રભાકરે નનુ મુક્યો.

“પિતાની પત્ની તે પુત્રની મા એ વ્યાખ્યા તદમારા જેવા
ભણેલા પણ નથી સમજતા?” કરસનજીએ આશ્ચર્ય દેખાડ્યું. પણ
હું કંઈ બોલો નથી જ. છોકરું ન હોય તે વંશખાતર વહુ લાવવા
પરણે, છોકરું હોય નો મા લાવવા પરણે એ એટલું જ દેખાડે છે
કે હિન્દુ સમાજનું તર્કશાસ્ત્ર વન્ધ્ય નથી. બચુની મા ગઈ ત્યારે
હેડમાસ્તર તો કવિતામાં રેયા.

‘મારો ક્ષમા કરે અપરાધ, પુત્રી. પ્રિય પ્રાણુ! ઘણી તું ડાહી!

હજ જનકે પાણું ઝેર. ચરે રે! ખરે કટારી સહી!

એને એનો સ્વાર્થ લાગ્યો છે. જુના આચાર અને નવા
વિચાર વાળાઓ જેવો એ ગદેડાંનો સરદાર છે જુની કોડીમાં નવા
કપાશિયા કોડી ફાડે કે કવિતા લખાવે. ન્યારે મહારો બચુ તો
ડોકટરોનું સાત ભવનું શેણું ચુકવવાનું જન્મ્યો છે.

“પછી, હું ડરતાં ડરતાં પુછું છું કારણ મદારી જીસાસા
અને નમારા વરધોડા અનન્ત લાગે છે” પ્રભાકરે પુછ્યું.

“પછી શું પુનરપિ પુનર્લગ્ન. બીલું શું? વાત એમ થઈ.
ત્યારે હેડમાસ્તરને ત્યાં નકિક થયું ત્યારે જ એક બીજી કન્યાનું
પણ નકકી જેવુંજ હતું. ત્યારે બચુની મા માંદી થઈ ત્યારે એજ
જુની વાત પાછી ઉપડી. અને ખાનગીમાં નકકી પણ થઈ ગઈ હતી
વચમાં જરા બચુની માને વળતભાવ થવા માંડ્યો હતો ત્યારે બાપે
કહ્યું હતું કે જો આ વહુ નાહી ઉદરોનો બીજવાગાને મોઢું શું
દેખાડ્યું?” પણ અમારી આખર સચવાઈ અને બે વર્ષ પર-
ફરી પરણ્યો.

“પછી ઇત્યાદિ” પ્રભાકરે કહ્યું.

“પછી આવતી કાલે હરી પરમીશ-બીજું શું?” કરસનજીએ કહ્યું.

“ભાઈયો” પ્રભાકરે બાપજી શરૂ કરતા કહ્યું ‘આજનાં વ્યાખ્યાનનો આપણે સાર સમજવો જોઈએ એમ મને લાગે છે. સ્નેહદાન, આત્માના એકંદ્ર, સસારનો સાર, ધર્માર્થપત્ની, રામે યજ્ઞમા રાખેલી સોનાની સીતા-વગેરે વર્ણન આજના વ્યાખ્યાનને લાગુ પડે છે એ તો દેખાતું જ છે વળી સ્ત્રીઓ દેવી છે તેથી એમને પુરુષો જેવી માઇ વ્રતિ જ ન હોય એ દેખાતું છે. વળી.....આવા પુન પુન લગ્નના અનુભવો ન થાય નો આપણા સાદિલકરો વારંવાર દામ્પત્ય પ્રેમ ઉપર નવાં નવાં પ્રકરણો ક્યાંથી લખી શકે? આ પ્રમાણે આજના વ્યાખ્યાનના અનંક ગુણો માટે નો અસિતગિરિસમંસ્થાત જ બોત્તણું પડે છે આટલું કહી હું ખેશી જવાની રજા માગુ છું.

‘ગીચ રામીએ ઉભા થતા કહ્યું મદાશય પ્રભાકરે જે અસિ-તગિરિસમંને શ્લોક મુચ્ચો છે તેના જ વિગેષ સમર્થનમાં મદારે કહેવું પડે છે કે એમાં દેવી સરસ્વતી લેખિકા હોય એમ છે તેને સ્થાને આજના વ્યાખ્યાનના વિષયે મિસમેયો લેખિકા હોય એમ નાચવું. આટલું અશુદ્ધ શુદ્ધિપત્રક દાખલા કરવા હું રજા લઉં છું.

“જો સરસ્વતી આ દિન્દૂમમાજના ગુણની ગણના કરવા બેસે તો છેવટે સ્ત્રી માત્રને પોતાજેવી કુમારી રહેવાનું જ લખે” પાંકજીએ કહ્યું “પ્રમુખ સાહેબની રમથી હું કહેવા માગું છું—”

પ્રોફેસરે ઉભા થતાં કહ્યું: “આજની સલાનો પ્રમુખ ચૂંટ-વાનું આપણે મૂલમાંજ બૂલી ગયા હોવાથી આ રુલા હું બરખાસ્ત કરવાની જોખમદારી ખીકારી લઉં છું—”

અને અમે સહુ વિખરાયા!

વેરનાં રસિયાં

જગતને વરા રાખવાના ઉપાયમાં સર્વશક્તિમાન તો દણ્ડ-પ્રયોગ મનાયો છે. દણ્ડભીતિથી જગતનો પારલૌકિક વ્યવહાર ચાલે છે, એમ ઉપનિષદ્ધાર કહે છે. અગોચર સત્તાની બ્હીકથી વાસુ નામ છે, એજ બ્હીકથી મૃત્યુ હોગે છે. અગ્નિ અને ધન્દ્ર પણ એજ બ્હીકથી પોતાનો ધર્મ પાળે છે એ ઉપનિષદ્ વર્ણન વાંચિયે, કે બાલ જગત માટે દશ વર્ષાણિ તાડયેત્ર એ સદ્લાહનો વિચાર કરિયે કે સ્ત્રી જગત માટે માર બુધું અને કર મુધું એ લોકોક્તિ સાંભળિયે, કે સમાજની મુવ્યવસ્થાના હેતુને નામે ન્યાયમન્દિરોમાં અપાતી શિક્ષા-એનો વિચાર કરિયે, ત્યારે લાગે કે સર્વમ્ દણ્ડશત્રમ્ જગત્ર એ મુત્ર લખતાં મનુલખવાને અનેક યુગને માન્ય એવા પ્રયોગનું જ સમર્થન કર્યું છે. શિક્ષા-સગ્ન, અને શિક્ષા-શિખામણ, કેળવણી એ શબ્દ પ્રયોગ પણ એજ દેખાડે છે કે સગ્ન અને મુધારો એ કાર્ય કારણરૂપે સંકળાયેલાં છે. છતાં સગ્ન કરવાનાં રસિયાંઓ માટે બીજી ધણીયે બાબતો વિચારવા જેવી છે એમાં શક નથી.

સામાન્ય રીતે કોઈ પણ દેશની અને કાંઈ પણ યુગની દણ્ડ-નીતિમાં પ્રતિદારનો જેટલો અંશ નહિ મળે તેટલો પ્રત્યાધાતનો અંશ મળે છે. પ્રત્યાધાત-વૈર-દાંત બદલ દાંત અને આખ બદલ આંખ-એ દુનિયાની દણ્ડનીતિના સો પ્રયોગોમાં નવાણું પ્રયોગમાં દેખાઈ આવે છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ પોતાને ચતુર નુકસાન સદન નથી

કરી લેતી એટલું જ નહિ પણ ગયેલી વસ્તુ પાછી ન મળે એમ હોય તો પણ નુકશાન પહોંચાડનારને તેટલું જ અથવા તેથી પણ અધિક નુકશાન પહોંચાડવા માટે જીવંતોડ મહેનત કરે છે માની લીધેના ગુન્હેગારે ખરેખરો ગુન્હો કર્યો છે કે નહિ, એ પણ નકંડી કરવા માટે કોઈ થોભી નથી શકતું સામાન્ય માણસ રહામી મક્કિતના વર્તન માટે કોઈ પણ હેતુ નક્કી કર્યા વગર જ જો એ વર્તનથી પોતાને નુકશાન થયું હોય તો એને સજા કરવા તૈયાર થાય છે પત્રી લેતે એ મનનો પ્રકાર અને વિષય ગમે તે હોય ધર્માસન ઉપર મેક્સી મધવાઓન સજા કરતો ન્યાયાધીશ જુઓ કમળા માળકો ઉપર સોંગી ઉગામનો શિક્ષક જુઓ મ્દારની ઉપાધિયે દાઝીને બચ્ચ ન નિર્દોષ તોફાન માટે દાય ઉગામતો શૂદ્રપતિ જુઓ નહીંનોના કકળાણથી ચાકેલો વડુન ધમારતો ૪૦ જેઓ સાસુની ટોક ટોકથી કટાગીને પોતાના બાળકોને મા તી વડુ જુઓ કે પિજરાના બધ નથી કોપેનો સળીયા સાથ માથ અક્ષાળતા કોઈ જગલી પગ જુઓ, બધાની ક્રિયામા અન્ધા વેરનું જ તત્ત્વ મુખ્યસ્વે દેખે

ધર્માસન ૪૨ બેસતો ન્યાયમૂર્તિ અનમન આ બાબતનો ખુલ્લો સ્વીકાર નહિ કરે એમ તો ખીજેલો શિક્ષક ૫ ગપેલો બાપ કે કટાળેનો વગ કે ફેલેલી મા કે ત્રાસેનું પશુ પણ આ બાબતનો ખુલ્લો સ્વીકાર નહિ કરે એ તો એટલું જ દેખાડે છે કે પામર પુરુષો ગમે તે રિચલિએ કે આસને બેસે તો પણ પોતાની પામરતાનેજ આપાવે છે

ન્યાયમૂર્તિ કહે છે કે એ પોને તો માર સમાજના રક્ષણ માટેજ સજા ફરમાવે છે એમજ શિક્ષક કહી શકે છે કે બાળકનાં દિન માટેજ તે મોગી વાપરે છે બાપ વગ મા બધા કુટુંબના દિનમાજ દાય ઉગામે છે અને પીજરમા પૂરેલો સાવજ આથી પણ ઉચ્ચ અને ગભીર હેતુ માટે નરી સ્વતન્ત્ર માટેજ પોતાના પગ અક્ષાળે છે એમજે ખરેખરતો માગવા માટે માર્ગ, વૈર લેવાના ગસથીજ સજા કરી એમ કોઈ માનતું જ નથી છતાં સોયે નવાણુ મળત એ

હેતુથીજ કરવામાં આવે છે. માત્ર સગ્ન કરનારામાંથી પણ નવાણું
ટકાને સગ્નના હેતુ હોઈ શકે. કે કેમ એ તપાસવાને થોભવા નેટલો
સંયમ કે અકક્કલ હોતી નથી એટલુંજ. જો સગ્નના હેતુ તપાસવાને
કાંઈ પણ ઉભો રહે તો સગ્ન કરેજ નહિ એ નક્કિ.

દંડપ્રયોગનો હેતુ

ન્યાયમૂર્તિ ગંભીર રહેરે, અને માત્રા કે નિષ્પક્ષપાત તરીકે,
મુકદ્દમો ચલાવે છે—જોકે અનેક મનોરથો અને માન્યતાઓથી ખદ-
ખદતા માનવ મગજમા નિષ્પક્ષપાતનો વાસ સુદુર્લભજ છે—અંધવાએ
ચોરી કરી છે, કે મારામારી કરી છે કે પીનલગાડની સત્તરસોને સાત
કલમમાંથી કાંઈક ભાગીને આવ્યો છે—મૂળનો એટલુંજ પૂરવાર કરવાનું
છે—અને ન્યાયમૂર્તિનાં મનમા એટલું પૂરવાર થયું લાગ્યું કે અંધવાને
સામે માર મારવાનો એની સ્વતંત્રતા છીનવી લેવાનો, એના વિષયમાં
પીનલગાડની ઘણીખરી કલમો એ ધડક તોડવાનો એઓ હુકમ ફરમાવી
શકે છે અને ન્યાયમૂર્તિના એ હાથ બધા અંધવાને પ્હોંચી વળવાને
અશક્ત હોવાથી જે સમાજ એ ન્યાયમૂર્તિને પગાર આપીને પોષે છે
તેજ સમાજ બીજા હજારો હાથને પણ આ અંધવાઓ ઉપર
ગુન્નરવાના સિતમો બગ્ન લાવવા માટે પોષેછે આ બધા સિતમ કાચદે
સર મનાય છે કારણ સમાજની સુવ્યવસ્થા માટે આ સિતમ ગુન્ન-
રવામાં આવે છે. જો સુવ્યવસ્થા એજ સંભવો હેતુ હોય તો આટલી
સહીઓ થયાં કોટયવધિ સંભવના પ્રયોગો અજમાવવા છતાં સુ-
વ્યવસ્થા પ્રાપ્ત નથી થઈ શકી એટલે સંભવના પ્રયોગની ઉપયો-
ગિતા વિષે ક્યારેય શંકા ઉઠવી જોઈતી હતી. પણ એમ નથી થયું
તેથીજ સગ્નનો હેતુ કાંઈ બીજો હોવો જોઈએ એમ માન્યા વિના
છૂટકો નથી.

બનવા જોગ છે કે ચોરી કરનારની આર્થિકસ્થિતિ ઘણી કફોડી
હતી. નાકરી શોધીને, મજૂરી શોધીને, તે અડવાડીયાં સુધી બુખ્યો
ઘેર પહોંચ્યો હતો, બુખથી ટળવળતાં છોકરાંઓને જોઈ જી-દગી
ખારી કરવા તૈયાર થયો હતો—અને છેવટે નીતિના, સમાજના, ધર્મના,

કૃળવણીના બધા સંસ્કારને બાળી નાખતો આત્મરક્ષણ અને કુટુંબ પ્રત્યેની મમતાનો અગિત એનાં દિલમાં લખી ઉઠ્યો હતો. ઉન્મત બની એણે એકજ બાકી રહેલો ઉપાય અજમાવ્યો. અને ચોરી કરી. અને અણુડ, મુઝાગેલો હોતાં પકડાવો ન્યાયમૂર્તિએ બધી લકીકત સાંભળી કંઈ માની, કંઈ ન માની પીનક્ષ કેડના પાનાં ઉચલાવી છેવટે સગ્ન ફરમાવી અને બંધવો પાછળ છેકજ નિરાધાર બનેલા બાલ્યવ્યથા માટે કાળી ફાં નાખતો ન્યાયદેવોની સાકળોથી જકડાઈ સમ્યતાની પેવેપાર, જેલની દિવાલો પાછળ અસ્ત થયો મજુરીથી પણ પૈમા ન મળે એવી આર્થિક અંધાધુધી ચાલી ગઈ એવા મુદી-વાદના આ જમાનામાં લઘુમતિને રાજી રાખવા કરેડોના બજેટો ઘડનાર અને ભાગનાર નાણા પ્રકરણીપ્રધાન આ ચોરીને માટે કેટલો જવાબદાર દેવો એ મુદો ન્યાયમૂર્તિને સુન્યો નહિ-ધર્મીસન ઉપર માત્ર કાયદો નહિ થણ ઈન્સાફ ગિરાજતો હોત તો બધવાના કદમ્બ પોષણના સાધનો ગેદી આપવાના બંદોબસ્ત કરી, થયેલી ચોરી માટે નાણા પ્રકરણી પ્રધાનને પેતાનું કામ ન સમજવા છતા જાહેર ભડોળમાંથી પગાર ઉપાડવા માટે, સારી જેવી સગ્ન ફરમાવવામાં આવત પણ ઇન્સાફ અને કાયદો એ જુદી જુદી વસ્તુ છે.

માની લ્યોકે બંધવો સ્વભાવે જ ચોર છે પ્રમાણિક કમાઈના સાધનો સુલભ છે છતાં ચોરી કરવામાંજ બધી શક્તિ વાપરે છે. દેખાતી રીતે એ સમાજનો શત્રુ છે. ન્યાયમૂર્તિ દેસલો આપતી વખતે જરા રહેગો કરેડો બનાવે છે, ચરમા ફીક કરે છે. કંઠમ મજનૂત પકડે છે. ભારે સગ્ન ફરમાવે છે. બંધવો દસ્તો દસ્તો અનિપ-રિચયથી જેને માટે અવગત થઈ ગઈ છે એવાં કારાગૃહ તરફ ન્યાયદેવને ગોખરે ટહેલનો ટહેલનો રવાના થાય છે. ફરી લાવી બેલો નાશી ન છૂટે તો સમયસર છૂટી લાગલોજ ચોરીના રસ્તા ગોધે છે. આવાઓને સગ્ન ફરમાવીને પણ ન્યાયમૂર્તિ કંઈ રીતે સમાજની સુવ્યવસ્થા બાળવી શકે એમ છે. વળી માણસના ચારિત્રનાં બંધારણ માટે જેટલાં કુદરત અને સ્વભાવ Nature અને

પછી ભયં ને રમણીયતા ભયંકર હોય. આપણે લેવાનો માર્ગ ને સરળજ હોય, ન્યા જવું છે ત્યાં જવામાં ને કોઈ પ્રતિબંધ નજ હોય તો તો પછી આવા સંઘબલ ભેગાં કરવાની તકલીફ પણ નશા માટે લેવી પડે. પણ ન્યારે હયાત પ્રતિબલે છતાં કંઈક કરવું જરૂરનું છે એમ લાગતું હોય ત્યારે તો વિપક્ષરની સાથે જવા જેટલી અડગતાથી, મોતને ભેટવા જતા રાજપૂતાના મરણીઆ સ્વભાવ જેવી બેદરકારીથી અને સમૂહને માટે પોતાનું વ્યક્તિત્વ કુરબાન કરતા સેવકની નિખાલસતાથી જ આપણે આગળ વધવું જોઈએ. આ હૃદયની ઊર્મિથી પ્રેરિત અડગ, બેદરકાર પણ નિખાલસ દિલચાલ કદાચ મૂર્ખ ગણાય, કદાચ ઉધ્ધત ગણાય, કદાચ બડખોર પણ ગણાય છતાં આણુ પરિસ્થિતિ ફેરવવીજ હોય તો એકખી વાત કોઈજ છૂટકો ગોળ ગોળ વાતો કરી, વર્ષો પછી પણ ન હાય લાગે તેવી સોનેરી તક હાય લાગ્યા પછી પણ થોડાક ડાઘા-ડમરા લાગે તેવા દરાવો કાગળ ઉપર મૂકીને પોતાનાં અસ્તિત્વને પણ ભૂલી જવું હોય તો બહેતર છે કે એવી પરિષદ કે એવું કોઈ પણ બીજું સામુદાયિક કાર્ય હાયજ ન કરવું. હવેના જમાનામાં તો કુરબાનીની બેપરવાઈ દરેક કામની પહેલાં જરૂરની છે.

ગદ્ય પરિષદે એક બીજી બૂલ પણ સમજાવી છે જે પરિષદનો મુદ્રાલેખજ કંઈ સક્રિય કામ કરવાનો નહોતો તે પરિષદનાં પણ પ્રતિ નિષિલ્ત્વની સંખ્યાનો વિચાર કરતાં, સામુદાયિક કાર્ય હાય કરનારની લાયકીના પ્રશ્નનો જવાબ મળી જાય છે. ૧૯૭ સત્કારક સભ્યો અને ૧૫૨ સામાન્ય સભ્યો મળી કૂલ ૨૬૯ સભ્યોએ અખિત્ર ભારત વડનગર નાગર પરિષદ ભરી. ત્રીશ કરોડ દિનદીનો નહેરૂ રિપોર્ટ મુઢીભર માણસોએ ઘડ્યો. આવાં કામોમાં સંખ્યાબલ કરતાં ઉત્સાહબલ જ ગણાવું જોઈએ. સામુદાયિક કામમાં તો જેમને ઉત્સાહ હોય જેમને ધગશ હોય, જેમનામાં ખરો આત્મા હોય તેવાઓ પોતાની મેળે બહાર આવે છે અને પોતાનો મત મક્કમ રીતે રણુ કરે છે. બહાર ન આવે અને મન રણુ કરવાની પણ ઉદારતા ન બતાવે તેવાઓને સામુદાયિક કાર્યોમાં ભાગ લેવાનો પણ શો દુકક હોય ?

મ ન ન

૧ નંવશક્તિ

અધારણુવિમર્શનનિમિત્ત

સમાજમા અનન્યતા હોત ત્યારે વ્યવસ્થા લાભની જો એ એટલે તો બધને કણુન ડ જેમ નમાજમા તેમજ જ્ઞાતિમા નમ ગેન વ્યક્તિગત અન્તિત્ત આજે રમે તેતુ અન નટતુ હોય પણ જ્ઞાતિસગ્થા તરીકે નાગરમમૂલનુ લાભ થય એતુ આજે નુ છે ? નાગરજ્ઞાતિ છે એમ ન કહીએ તેા ઘણાન ખોટ લાગે પણ જે જ્ઞાતિને કનં પણ આજે ન હોય જે જ્ઞાતિને મમત્ત શુવનના જાખા ખ્યાનો પણ ન હોય, જે જ્ઞાતિને આનન્દગ્થા કે ક નથી તેન લાભ પણ ન હોય અને જે જ્ઞાતિન દરે જે વ્યવસ્થા થય તે પ્રી થય તે વિશે ખ્યાન નખરાની પના પણ ન હોય તે જ્ઞાતિને જ્ઞાતિ કેમ કહીએ ? તે જ્ઞાતિમા અનેકવિધ માનસની અન જામિતી અનેક વ્યક્તિઓ જરૂ હોય પણ મમદશન કેમ ગણતુ તે નકકી આ રગ ને વ્યક્તિઓ નિયત રથ ન વગ ॥ દોગની જેમ થયે, વિચરે

આ વિચિત્ર નાગરમા આજે છે તે નકકી અને તે રિથતિ ટાળવા મવરણ રડી, જ્ઞાતિમા દુગી વ્યવસ્થા આગી, સમૂદશુવન અને નટશુવનો સમન્વય કરવો જોઈએ અમ દરેક વિચારશીલ સજ્જનને લમેગા લાગ્યુ છે ગજગટથી નીડગતા ત્રિમાસિકના મમયથી જ આપણા અનેક મુન્મ આજે અધારણુ-મર્માન્ય

બંધારણ કે બહુમાન્ય બંધારણ-જોઈએ એવું લાર દધને કહ્યું છે. મુખ્યમા ભરાએલી પરિષદે પણ આ વાત વિચારી છે. અને અરા-જકતાના પક્ષે દિમાયતીને પણ તે અરાજકતા વિશે નિયમો ઘડ્યા વગર કદી પણ ચાલશે? આપણે જો સમૂહ તરીકે રહેવું હોય તો તેમ અને સમૂહને વીખેરી દરેક વ્યક્તિને સ્વેચ્છાનુસાર પર્તવાની છૂટ આપવી હોય તો તેમ-ગમે તે સ્થિતિ લાવવી હોય, પણ તે આપણે જ એકલા મળી, વિચારી અને શા માટે ન કબૂલ કરીએ? આપણને કહે તે આપણે સંખીએ, ને ન કહે તે આપણે તજીએ.

કંઈક આવા વિચારોથી પ્રેરાઈ નાગરિકે આપણી જ્ઞાતિબંધારણ-વિમર્શકસમિતિની યોજના આ ચાલુ માલની શરૂઆતમાં બહાર મૂકી હતી આ તો વિમર્શકસમિતિ છે નહિ કે બંધારણસમિતિ. બંધારણ કેવું હોવું જોઈએ તેના વિચાર કરી એક પાકો મુત્સદ્દો જો આ વિમર્શકસમિતિ ઘડી શકે તો પણ ઘણું છે તે મુત્સદ્દો પછી. તરત જ કે ભવિષ્યમાં કામ લાગે. એટલે આ કાર્ય એવું છે કે તેથી કંઈ જ હાનિ નથી. અને જતાંયે આ વિમર્શકસમિતિની ચૂંટણી થતાં સુધીમાં તો અનેકરંગી માનસના ઓછાયા નાગરિકના પત્રોની કાષ્ઠલમાં પડ્યા છે. કોઈને આ યોજના શક્ય લાગતી નથી. કોઈને નકામી લાગે છે. કોઈને ક્રાન્તિકારી બળવાનાં ચિહ્નરૂપ લાગે છે. કોઈને શાન્ત જ્ઞાતિમાં તોફાન મચાવનારી લાગે છે. કોઈને આચારમાં ન મૂકાય તે વિચારમાં કંઈ ફળ નથી લાગતું. કોઈને કેમ લાગે છે અને કોઈને કેમ લાગે છે. જતાં એક અસ્વાસન છે. જ્ઞાતિએ અને સમસ્ત ગુજરાતે જેને વિચારશીલ મુરબ્બીઓ ગણ્યા છે તેમને બધાને આ યોજના ઉપયોગી લાગી છે. મતદારોની બહુમતિએ જે બાર નામો ચૂંટ્યાં છે તેમાંના ઘણાખરાની કામ કરવા માટેની ખુશીની લા આવી ગઈ છે. મુખ્ય, અમદાવાદ, પેટલાદ, જુનાગઢ. અને દુરાચી, વગેરે સ્થળોનાં જૂદા જૂદાં મંડળોએ પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલીને આ સમિતિ સાથે સહકાર સાધ્યો છે. બીજાં મંડળોનાં પ્રતિનિધિનાં નામો તરતમાં આવી જવા વધી છે. એટલે અને જ્ઞાતિને આવી કોઈ યોજના સંમત છે તે જરૂર,

નવાં વર્ષથી આ સમિતિનું કામ શરૂ થઇ જશે. તેના કામના તગકા અને વિધિ નક્કી થયે નાગરિકમા જણાવાશે

મંડળો

આજે આપણી આસપાસ ઘણા કાળજળો કામ કરે છે. અને જાતિના એક ભાગની અમરજીવાન પ્રતિ આટલી અધાર બેઠકારી છે જના કાળજળો પ્રેરાએલ નવા લોહીએ પોતામા વ્યવસ્થા રાખવાની સગવડ કરી જ છે. આજે સમય એવો આવેલો છે કે ભયંકર નિદ્રામા પડેલ સમસ્તજગતને જ્યાં તે છે ત્યાં ગહેવા દઈ, કાલાનુસાર તરવેવળા નવા મંડળો અપાતા જાય છે. દૂરના જવાયા વસતા નાગરભાઈઓન ખચર પણ ન હોય તેટલા નવીન પ્રેરણાવાળા નાગર મંડળો આજે હૈયાતીમાં છે મુંબઈ, કચી અમદાવાદ કે રંગુન જેવા દૂર દેશમા ગએલા ભાઈઓ તો પોતામા સંગઠન રહે માટે મંડળો રચાપે જ તેમા નવાઈ નહિ પણ આજે આપણા જાતિમયકો સમા જમનગર ભુજ જુનાગઢ ભાવનગર નડિયાદ, સુરત, પેટલાદ વગેરે રચેલોએથી પણ નાગરજાતિઓના અસ્તિત્વની જોડી જાણુ નથી થતી તેટલી ત્યાના નાગરમંડળોની જાણ થાય છે આ મંડળો જૂની જાતિસંસ્થાના અનુભવ ઉપર પગ દઇને આજે નવીને ત્રાગમા બિમા છે. અને આવતી કાલના નાગરોની મંદશક્તિ મુતપ્રાય જાતિઓ નહિ પણ આ નવીન પ્રેરણાજળવાળા મંડળો ઘડશે તે અનાવશને દીવો લેના જવું પડે તેમ નથી

ત્યારે આ મંડળોમા એવા શા તરવો કે જે જૂની જાતિસંસ્થામા નથી અને અજના ઉછરતા લોહીને સંતોષ આપી શકે છે જાતિસંસ્થાના અનસ્તિકનના ગ્રીકાને જાણુએ મેલીએ નો પણ જૂની જાતિસંસ્થા ત્યારે ધૈર્યદત્ત જન્મથી મળના દકકો અને તેથી નીપજતી આપમુદ સત્તામા માનતી ત્યારે આજના મંડળો ન જન્ને તરવોને દોષ વગાડીને નિ જાણિ દે છે વ્યક્તિએ વ્યક્તિએ મળીને નિયન નહિ કરેલા એના પરંપરાગત ઉતરી આવેલા બધારણો આજના યુગજળને પોષી ન શકે. આજના વ્યક્તિવિકાસના જમાનામા જેટલું

માન વ્યક્તિને અપારો તેટલું જ માન દરેક વ્યક્તિ, પોતે ચૂંટેલ કાર્યવાહી મડળોને આપશે. બીજું. સમુદ્રના મોગનની માફક ચારે ધાર ઉછળી રહેલાં કાળતત્ત્વોને ધ્યાનમાં રાખ્યા વગર, રૂઢ, પુરાણ-મતીય રીતરિવાજ અને આચારવિચારને વળગી રહેનાર બંધારણ પણ આજના યુગને સ્વીકાર્ય ન થાય. આજના યુગને, આજના યુગમાં જે જાગૃતિ, જે ઉત્સાહ અને જે સંસ્કૃતિ દેખાય તેને અનુરૂપ રહે તેવા બંધારણો જ માફક આવે અને આજનો યુગ જો આવા બંધારણ માટે આગ્રહ કરતો હોય તો વાંક તેનો નથી, પણ પ્રાચીન રૂઢિને વળગી રહીને આજના જમાનાનાં વળણોને જે નથી સમજી શકતા તે ગયા જમાનાના પુરૂષે નો છે. એવો કોઈ બે પેઢી જૂનો માણસ વિરલ જ હશે જે આજના યુગનું ખાનપાન, પરદેશગમન ઇત્યાદિ તરફનું નવીન વલણ જોઈ મનમાં ન દૂભાય.

પરદેશગમન

પણ હમણાં જ સિધ્ધ થયું છે તેમ આજના યુગના નાગરોએ પરદેશગમનના બાધની એક બેઠી નો હથમથાવી નાખી છે. આજે હવે વિલાયત જઈ ઉચ્ચ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી આવનારને અથવા ત્યાં જઈ ઉચ્ચ અને વિવિધ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી આવનારને 'સફળ સફર' અને "હાર્દિક આશીર્વાદ" નહિં આપનાર લગભગ કોઈ જ નથી. જવા વખતે જનારને માનપાન આપી મોકલીએ અને પાછા આવે એટલે તેમના બદ્ધિધારની વાતો કરીએ એવું અધમ માનસ આપણા નાગરોનું હવે નથી રહ્યું તે આનંદની વાત છે. આ એક વિષયમાં આપોઆપ જ્ઞાતિએ સમયને અનુરૂપ થવાનું વળણ બતાવ્યું છે અને હજી બીજા એવા કેટલાએ રિવાજો ખૂણેખાંચરે પડ્યા છે જેનાં યથાસમય નવીન સંસ્કરણો આપણને ફરવાં જ પડશે. ડા

૨ લગ્ન

બંધુઓ ? લગ્ન સમયની ઉંમર નક્કી કર્યા પહેલાં લગ્ન એ શું છે અને તે આવશ્યક છે કે કેમ અને હોય તો શા માટે તેના

કારણો પ્રથમ જણાવ્યા માટે ઉભરતી ચર્ચામાં ઉતરીયે એ વધારે જરૂર છે.

આર્યોના સેળ સગ્ગૌરવમાં વિવાહમસ્કાગ વિશેષ વિવાહની ઉપદેશ- મહત્વ ધરાવનારો છે અગ્નિહોનાદિક ધર્મકૃત્ય નેતા અને ઉદ્દેશ જગ્યા માટે તથા પિતૃજ્ઞમાયી મુક્ત કરનારી ધર્મપ્રત્ન ઉત્પન્ન કરવા માટે શાસ્ત્રમાં સ્ત્રી પશુવાનો ઉપદેશ દરનામાં આવ્યો છે પુરુષ જો વિના અગ્નિ હોનાદિક ધર્મનો અધિકાર થઈ શકે નથી પરંતુ વિવાહ દ્વારા પત્ની સ્ત્રીની મહાવતાથી ધર્મકૃત્ય કરી શકે છે. પુરુષનો પોતાનો તથા પોતાના પૂર્વજોના ઉપકારનો આવાગ સ્ત્રી ઉપર રહેલો છે તેમ સ્ત્રીની નક્ષાનો ભાગ પદ્મ ઉપર છે. ભગવાન મનુ કહે છે કે —

સ્ત્રા પ્રભૂતિ ચરિત્ર ચ કુલમામાનમેવ ચ ।

સ્વ ચધર્મ પ્રવર્તનેન જાયા રક્ષન્તિ રક્ષતિ ॥

એટલે કે પેતાની જવાબદારી પુરુષ પ્રથમ નથી ગ્રહણ કરે છે, તે પુરુષ પોતાની પ્રજાનું પોતાનું અન્નિનું પેતાના દુળનું પોતાનું અને પોતાના ધર્મનું રક્ષણ કરે છે તેમ જણવું મનવજ્ઞ સ્વભાવ આશ્રમથી જેમ વીર્યની ગ્લા દર્શાવી છે તેમ વિવાહમસ્કાગથી સેવની રક્ષા દર્શાવી છે તાત્પર્ય એટલું જ કે પુરુષને પશ્ચોક્ત મેળવવા માટે ધર્મોચ્છેષમાં સ્ત્રીની મહાવતાની જરૂર છે તેથી જ સ્ત્રી પશુ-વાનો ઉપદેશ જગ્યામાં આવ્યો અને તેજ દારણથી સ્ત્રીને શાસ્ત્રમાં ધર્મપત્નિ મહાધર્મચાગ્નિ, વગેરે નામોથી વર્ણવી છે

ઉભયજાતિઓએ ભવિષ્યમાં મુખી થના માટે ઉભયની તન ગમચની પહેલી અનગ્થામાં સ્વભાવ પાળી તન તથા ઉભર કેટલી હોય મનની કેળવણી સેવાની જરૂર છે, માટે માત જોઈએ ? પિતાનું વડીલોએ-પુત્રની પેઠે પુત્રને પણ બન્ને દ્રવ્યથી આપની અનગ્થા છે પુત્રન જેમ મોગ કેળવણી આપની તેની જીતે પુત્રને પણ યોગ્ય સ્ત્રી ગુરુ

દ્વારા અગર જુદી શાળા (કન્યા) ભારફત અને જ્યાં તેવી સગવડ ન હોય ત્યાં સહશિક્ષણથી નેર વર્ષની વય પર્થત વિદ્યાભ્યાસ કરાવવો. કારણ કે જો કે સામાન્ય રીતે આયુષ્ય સરખી કહી છે તો પણ પુરૂષ કરતાં સ્ત્રી ઉમરમાં વહેલી આવે છે. વૈદિક શાસ્ત્રના સુશ્રુત ગ્રંથમાં સુત્ર સ્થાનના ૩૫માં અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે:—

પંચવિંશે તત્તો વર્ષે પુમાન્ નારી તુ પોઢશે ।

સપ્તથા ગતર્વીર્યૌ તૌ જાનીયાત કુશલોમિપક્ ॥

મતલબ પચીશમે વર્ષે પુરૂષ તળા સોળ વર્ષે સ્ત્રી, બન્ને સમાન વીર્યને પ્રાપ્ત થાય છે. માટે જ તેર વર્ષની અર્થાત્ રજોદર્શન થાય ત્યાં સુધી વિદ્યાભ્યાસ ઉપર કઠા પ્રમાણે કરાવવો આવશ્યક ગણેલ છે અને ત્યાર પછીનાં ત્રણ વર્ષ માતા અગર પિતાદિ વડીલોની દેખરેખ નીચે સામાન્ય જ્ઞાન ઉપરાંત શીવવા ભરવા વગેરેની કળા, ઘરકામ તેમજ મનની અને શરીર કસાય તેવી તનની—કેળવણી આપવી. તેથી એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે કે પૂર્ણ અવસ્થામાં આવ્યા સિવાય ગૃહસ્થાશ્રમ નજ કરવો જોઈએ અને કદાચ તે પહેલાં જો ગૃહસ્થ બની પ્રજા ઉત્પન્ન થાય તો સારી થતી નથી (અત્યારે જોઈએ છીએ)—તે સંબંધમાં સુશ્રુતનાં શારીરસ્થાનના ૧૦માં અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે:—

ઉતપોઢશઞ્ચર્વામપ્રાપ્તપંચવિંશતિમ્ ।

યદ્વ ધત્તે પુમાન્ ગર્ભ કુક્ષિસ્યઃ સ વિનદ્યતિ ॥

અને એમ ન બને તો

જાતો ધા ન ચિરંજી વેજીયેદ્વા દુર્વલેન્દ્રિયઃ ।

તસ્માદત્યંતચાલાયાં ગર્ભાધાનં ન કાર યેત્ ॥

આથી એટલું તો ફલિતપણું થાય છે કે ગૃહસંસાર મોડો શરૂ કરવો તેજ ઇષ્ટ છે. અગાઉના કાળમાં ગમે તે વખતે પરણાવી ગમે તેટલી ઉમરે સાસરે કન્યાને મોકલાતી હોય તેનો ઉદ્ધાપોદ્ધ અસ્થાને છે. પરંતુ આ વર્તમાન કાળમાં કન્યાને વહેલી પરણાવી

ગૃહસ્થાશ્રમ તહેવો શરૂ થવાથી સ્ત્રી પુરુષ બન્નેને જોખમકારક છે તેટલુંજ નહિ પરંતુ સમાજને બહુ દેશને વધારે નુકશાનકારક છે

૩ તો હવે કન્યાની લગ્ન સમયની ઉંમર તેમજ વરની લગ્ન સમયની ઉંમર કઈ તે નક્કી કરવું જોઈએ કહ્યું છે કે —

અજ્ઞાતપતિમર્યાદામજ્ઞાતપતિસેવનામ્ ।

નાદ્વાહયેત્પિતા ચાલામજ્ઞાત ધર્મશાસ્ત્રનામ્ ॥

મહા નિર્વાણ મત

એટલે કે કન્યા જ્યાં સુધી પતિની મર્યાદા તથા સેવા અને ધર્મશાસ્ત્રમાં કહેના સ્ત્રી ધર્મથી અજ્ઞાત હોય ત્યાં સુધી તેના પિતાએ વિવાદ કરવો નહિ તેથી હું ઉપર જણાવી ગયો તે પ્રમાણે તે ૭ વર્ષ સુધી વિદ્યાભ્યાસ કરાવી ત્યારના ૮ થી ૧૦ વર્ષ સુધીનું સામાજિક જ્ઞાન આપીને ૫૫ જ કન્યાના લગ્ન કરવા એટલે કે સોળ વર્ષ

તેથી હવે ધર્મશાસ્ત્ર તેમજ વૈદિક શાસ્ત્રથી એટલું તો નક્કી થાય છે કે સ્ત્રી તેમજ પુરુષને લવિષ્યમાં સુખી થવા માટે અનુકૂળ ઉંમર મુદ્દા યોગ્ય રિવાજોમાં કરી પુરુષે ગળવા કમાવા માટે અને સ્ત્રીએ ગૃહસંસારના વિશેષ અનુભવ માટે અમક વર્ષ સુધી તેની કેળવણી યોગ્ય વડિયો દ્વારા મેળવીને પછી જ ગૃહસંસાર શરૂ કરવો અલગત જોડેશન થવાથી કન્યા ગર્ભધાણુ ટગવાને યોગ્ય થાય છે પરંતુ સોળ વર્ષની અંદરની વય વૈદિક શાસ્ત્રના મત પ્રમાણે તેમજ અનુભવથી જોતા, તેથી ન્હાની ઉંમરે પરણાવી સાસરે મોડલવાથી ગર્ભ રહે ના પ્રગત નિર્માણ તથા અસ્થાનુષ્ઠિ થાય છે માટે સ્ત્રીને માટે વન સમયની વય ૧૬ની અને પુરુષને ૨૦ ઉપરની ગણીએ તો વર્તમાન કાળ કે જે વૈજ્ઞાનિક યુગ ગણાય છે તેમજ આપણું દેશ શાસ્ત્રી પણ તેજ કહે છે તો તે યોગ્ય ગણાશે તેથી આપે નિમન નિયમની પેગાઠનમ ૧ તથા ૨નો સંક્ષિપ્તમાં ઉપર મુજબ મમાવેગ થઈ જાય છે

૪. પેટાકલમ-૩-નું એવું કહેવું છે કે-લૌકિક રીતરિવાજોમાં ફેરફાર કરવાની જરૂર છે કે કેમ. અને હોય તો શાસ્ત્રીય ક્રિયાને જરાપણુ ખાધ ન આવે તેવી રીતે તેનો ઉકેલ કરીએ અને સાથે સાથે આર્થિકલાભ પણ સચવાય એવું પુછાએલું છે.

૧. પ્રથમ તો જાણે શાસ્ત્રીય ક્રિયામાં પણ ઘણે ઠેકાણે ફેરફાર થયા છે તે નીચેની પેટાકલમ ત્રણથી બતાવીશ પરંતુ તે પહેલાં એટલું તો મ્હારે કહેવું જોઈએ કે આ પ્રશ્ન જ મૂળે નકામાં જેવો છે; કારણકે ગતવર્ષમાં આપણી જ્ઞાતિના વ્યવહારિક રીતરિવાજોમાં ફેરફાર માટે એક સમિતિ નિયુક્ત થઈ હતી. તેઓએ પણ આ સંબંધે આખાલવૃદ્ધ સર્વનો અભિપ્રાય માગ્યો હતો-પરંતુ એ ચાર અપવાદ સિવાય કોઈએ પણ આવા ગંભીર-વિષયની દરકાર કરી નહોતી તેથી આવા વિષયો ચર્ચા, વિચાર જાણી, કાંઈ પણ ધર્મજન ન સડે બહોં કરીએજ નહિં તો પછી કેવળ કાંજનો મિથ્યા વ્યયજ કરવો એમ દરે છે ને? અને તે પ્રસંગની જે મેહેનત વૃથા ગઈ છે તેવીજ આ નિબંધે જવાની છે તે નિર્વિવાદ છે એમ ચોક્કસ માનું છઉં છતાં પણ થોડું સૂચન જરૂરનું છે ખરું.

૨. મનુષ્યજીવન જીવનભાવનાનાં પરિવર્તન સિવાય બાવી શકતુંજ નથી તે ન્યાયે અત્યારે જે રૂઢીઓ જડ ધાસી બેઠી છે તે આજથી ૫૦-૭૫ વર્ષ પૂર્વે તેવી તો નહિંજ હોય, એટલે કે તે પહેલાની રૂઢીઓમાં પણ યોગ્ય ફેરફાર થઇનેજ અત્યારે જે પ્રચલિત રૂઢીઓ છે તે બની છે. તદુપરાંત રાજ્યવૈભવથી જેટલું જેટલું રીવાજો તરીકે ગણી ન શકાય પરંતુ મોટાઈ આવતાં વધી પડ્યું છે તે તે દાખલ થતું ગયું છે. તાત્પર્ય એ કે જમાનાને અનુકૂળ ફેરફાર કરવા પડેલા. તેથી અત્યારના સંયોગે જે અનુકૂળ થઇ પડે તેવું ધોરણ કરીએ તોજ વધારે ડહાપણબધું ગણાય-પરંતુ અફસોસની વાત છે કે જ્ઞાતિ તરિકે સમગ્ર રીતે કાંઈ પણ કરી શકીએ તે તાજેતરના દ્રષ્ટાંતથી અસંભવિત લાગે છે એટલે હવે દરેકવ્યક્તિને પોત પોતાના અભિપ્રાય અને સ્થિતિનેજ વર્તવું રહ્યું.

૩. શાસ્ત્રીય ક્રિયામાં પણ આપણે ફેરફાર કરતા ગયા છીએ તે પણ ચોક્કસ છે. દાખલા તરીકે કન્યાને લગ્ન પહેલાં ને મુરખાઈ સંભળાવવામાં આવે છે તે મંડપ મુદ્દર્શના આરંભ દિનથી ઉત્તરોત્તર ચાર દિન સંભળાવવામાં આવતો હતો અને ત્યાર પછીજ લગ્ન થતાં. હાલમાં કેટલાક સમય થયાં આ રીતિને લોપ થતો ગયો છે. અગર બાળા જોઈનેજ ગ્રહણ કરેલ છે. અને તે પાઠનું શ્રવણ એક અથવા બે દિનમાંજ સમેટી લેવાય છે. તો શા માટે ચોરી એક દિવસેજ ન કરી શકાય? ટાલ કહેશે કે તેને તો ચતુર્થા કર્મનો પ્રત્યવાપ લાગે નો ને ચતુર્થા કર્મમાં પણ મૂળ રીતિએ ફેરફાર થયેલ છે. કારણકે વિવાહ વિધિમાં કથું છે કે લગ્ન થયા પછી ચતુર્થા કર્મ પહેલાં ને વિધિ છે તે એ છે કે સ્વદ્વાદિરહિતે મૂમાગે કટાદિનાં ધત્યાદિ. અર્થાત પત્રંગ વગેરે કાંધજ નહિં પરંતુ સાદુ દર્બાસન, સાદી, ચટાઈ ઉપર ત્રણ રાત્રિ શયન કરવું અને ત્યાર પછીજ ચતુર્થા કર્મ થાય છે. તો ત્યારે આવી મહત્વની ક્રિયાનો લોપ થયો છે અને તે ખાસ સંયોગીને વશ બનીને કરવામાં આવેલ છે તો શા માટે ચોરી એજ રાત્રે પૂર્ણ ન કરવી? મતલબ ચોરી એક દિનેજ કરવી તથા આર્થિક લાભ પણ રહેલો છે તે સહેજે સમજી શકાય તેવું છે.

આ બાબત કન્યાને લગતી છે. તે સંબંધે કાંકલો બાંધવો અને જોણું બે પ્રસંગે જુદા જુદા રાખવામાં આવ્યા પહેલાંવવા જવું તે એક છે તે એક કરવાની જરૂરિયાત છે, તેટલું પ્રસંગ કરવા બાબત જ નહિં પરંતુ જે હેમ રૂપું દ્રવ્ય વગેરે અપાય છે તે વિવાદ પદ્ધતિનાં શાસ્ત્રીય ઉલ્લેખ છે મતુ કહે છે કે:—

ઘાત્તો દૈવસ્તથૈયાર્પઃ પ્રાજાપત્યસ્તથાસુરઃ ।

ગાંધર્વો રાક્ષસઐષ પૈશાચશ્ચાષ્ટમોઽધમઃ ॥

બ્રાહ્મ, દૈવ, આર્ષ, પ્રાજાપત્ય, આસુર, ગાંધર્વ, રાક્ષસ અને પૈશાચ. પ્રથમના ચાર છે તે બ્રાહ્મણોને માટે, આસુરદિક છેલ્લા ચાર

• વિવાદ આઠ પ્રકારના છે તેમાં ઘણા દૈવ, આર્ષ, પ્રાજાપત્ય એમ ચાર પ્રકારના વિવાદ બ્રાહ્મણોને માટેજ ગણાય છે,

ક્ષત્રિયને, માટે આ વેશ્ય તથા શુદ્રને માટે આસુર-ગાધર્વ અને પિશાચ ફેટલાક રૂપિઓનો મત છે. પ્રથમ ચાર પ્રકારના વિવાહ પૈકી આપણે પ્રથમ તો નેજ પ્રમાણે ચોક્કસ કરતા હોવા જોઈએ. પરંતુ આસુર પધ્ધતિ ક્યારે દાખલ થઈ તે કોઈ ઇતિહાસ જ્ઞાતા અજવાળું પાડે ત્યારેજ ખચર પડે.

આસુર વિવાહનાં લક્ષણ --

જ્ઞાતિભ્યૌ દ્રવિણં દત્ત્વા કન્યાયૈ ચેષં શક્તિઃ ।

કન્યાપ્રદાનં સ્વાચ્ચછાદાસુરો વર્ગં ઉચ્યંતે ॥

તેથી જ્યારે આપણને અનુકુળ વ્યવહાર શાસ્ત્રમા લખેલ પધ્ધતિથી વિરૂધ્ધ હોય છતાં સ્વીકાર કરીએ છીએ તો શા માટે જમાનાને અનુકુળ થઈ પડે? વ્યવહાર ન આચરવો તે સમજી શકાતું નથી તેથી ઉપર લખેલ બન્ને પ્રસંગો ભિન્ન ભિન્ન છે તે એક કરવાને સૂચના કરે છે.

૫. વર પરણવા જાય છે ત્યારે લગ્ન પૂર્ણ થતાં દુધ, ચદા અપવામાં આવે છે તે પણ બીન જરૂરી છે તેટલું જ નહીં પરંતુ ખર્ચાળ તેમજ ખાસ તકલીફ આપનારી પ્રથા છે, તેથી તેને પણ નાણુદ કરવી જોઈએ.

૬. પહેરામણી સંબંધે પહેરામણીના રકમ-ઉધડાંદરાવી દેવી અને તે ધરના (વરપક્ષના) વહીવટને આપી દેવી તે ક્રિયામાં શા માટે આખા કુટુંબ પરિવાર સંલિત જવું તે સમજી શકાતું નથી. પરંતુ આ રીતી એવી છે કે નેન પ્રથમ તકેજ તિલાંજલી આપી દેવી.

૭. જમણ સંબંધે દરેક સમણ માણસ જાણે છે કે આપણે કરણે બીજને ગેરવ્યાજબી ખર્ચ કરાવવો તે આપણનેજ નુકશાન કર્તા છે. છતાં જ્યારે પોતે પ્રસંગને વશ બને છે ત્યારે તે પોતે તે પ્રમાણે વર્તી શકે તો નથી-તેથી તે બાબત ને કાળ શીખવશે ત્યારે જ સમજશું એમ લાગે છે. છતાં જમણ લેવા જવાના સમયને પણ ઉકેલ કરવાની જરૂર છે.

ઉપસંહાર કરતાં મહારા યુવક બંધુઓને એટલું જ કહેવું બસ છે કે જમાનો બદલાય છે તેવા પ્રસંગે કુંભકર્ણુની નિદ્રા ન હોવી જોઈએ એટલું જ નહિ પરંતુ જૂના કાળના જર્જરિત મનોદશાના જીવાળ હવે ઓસરતા જાય છે, છૂટતા મુકદ્દા જેવી દશા માટે આપણુન પોતાને જ સરમાવા જેવું છે માટે આવા જ્ઞાતિ દિતના પ્રશ્નનો નિકાલ યુવકો કરશે તોજ થવાનો છે.

(ઉપરનો નિબંધ ભાવનગર નાગર જીમખાના તરફનો ઇનામી નિબંધ છે.)

મહેતા ઈંદુલાલ બાપાલાલ

ખાનપાન

ખાનપાન સંબંધી સુરત વિચાર રાખતી આપણી જ્ઞાતિમાં હવે તેથી વિરૂદ્ધ તત્ત્વ બહુ અંશે દાખલ થઈ ચૂક્યું છે જનપાન, જર્મની, આફ્રિકા, અમેરિકા વગેરે સ્થળોએ જઈ આવેલાઓને કદાચ બાદ કરીએ-તેમ કરવા કંઈ કારણ તો નથી જ-તો પણ મુંબઈ, કરાચી, રંગુન, અમદાવાદ વગેરે સ્થળોએ વસતા આપણા ભાઈઓમાં આ જાતની છૂટછાટ બહુ અંશે જોવામાં આવે છે. અને આપણા કેન્દ્ર કહેવાતા જુનાગઢ, જામનગર, ભાવનગર વગેરે સ્થળોએ એવું કંઈ નથી એમ જાતી ઠોકી આપણાથી કહી શકાય તેવું પણ નથી જ. સાથે જ મુંબઈ, કરાચી, પુના, અમદાવાદ, વડોદરા, સુરત, જુનાગઢ વગેરે સ્થળોએ વિદ્યોપસના અર્થે જતા આપણા ભાઈઓમાં પણ આવી જાતની છૂટ બહુ સારે અંશે જોવામાં આવે છે. નાગર ક્ષત્રિયો જેવી. સંસ્થાઓ જે આગળ દરેક કોલેજોમાં હતી તે પણ હવે બંધ થઈ ગઈ છે અને નાગર વિદ્યાર્થીઓ ખીજી જ્ઞાતિની ક્ષત્રિયોમાં જમે છે. કારણો દેખીતાં છે-આપણને તેવી સંસ્થાઓ માફક નથી આવતી આની સામે આંખમીચામણાં હવે કેમ ચાલશે? અહીંપણ એક સખળ કાલબળ કામ કરે છે, એમ સ્વીકાર્યા વગર છૂટકો નથી.

કંચન પંડ્યા

ખૂણાખાંચરા

[સંઘરી રાખેલી મૂડીની પેઠે, પરંપરાએ હતરી આવ્યા હોય તેવા કેટલાયે રિવાજો, કેટલીયે માન્યતાઓ અને કેટલાયે વિચારો સમાજના ખૂણા

ખાંચરામાં સંગૃહાએલા પડયા હોય છે. આમાંથી ખાસ સૂચક નમુનાઓ નો સંગ્રહ અહિં અપાય છે. આ નમુનાઓની વીચિત્રતા અને નામો કાલ્પનિક છે પણ તેનાં પ્રતિબિમ્બો આજની સમાજમાં કે જ્ઞાતિઓમાં ન દેખાય તેવી તો તે વીચિત્રતા નથી જ એટલું ચોક્કસ કરવાની જરૂર છે.

સંપાદક.]

એક દૈવી ઘર

હું તમને વાત કહું ? તમે તો સુધારાવાળા એટલે નંધ માનો પણ મારી નજરે જોયેલું છે. કેટલાંક ઘર દૈવી થાય છે. ઘર સારાં, ઘરના માલીક સારાં પણ કોણ જાણે કેમ એમાં કોઈ રક્ષ ન શકે. એવું એક ઘર મેં પોતે જોયું છે. આ આપણું નાગર ફળીઆમાં રમણલાલના ઘરની સામેનું લાલ ઘર નંધ ? હા, ઇ ચણાણું તે દીથી તે આજ દી અંદર જોડલા રેવા આવ્યા એટલા બધા ઠરીને ઠામ નથી બેઠા. જુઓ, પેલાં તો જાણે આપણા ડાકટર સાહેબ મોતીલાલ એમાં રિયા. તો છ મહિનામાં એની બાયડી મરી ગઈ, એની બદલી થઈ ને છોકરો માદો પડ્યો. એની પછી આવ્યા ગણેશલાલ, તે ઘરમાં રેવા ગયા તે દીથી એની પોતાની જ તખીયત એની લયડી કે ખાટલે પડ્યા. ઇ ઘરમાંથી નીકળ્યા ત્યે સાઈ થ્યું. આ હુયે ઇ ઘરમાં રેવા ગ્યો તો, ઘરમાં રિયો ત્યાં બે મહિનામા મારી નિમણુક હેડમાસ્તરમાંથી ફર્સ્ટ આસિસ્ટન્ટની થઈ ગઈ. ઇ ઘરમાં રિયા ઇ બધાયને એમજ થ્યું છે. કેટલાંક ઘર દૈવી હોય છે.

એમાં કાંઈ નંધ

એમાં કાંઈ નંધ. કાંઈનાં કરમ કાંઈ કોઈ લખી જાય છે ? હવે કિયે છે કે અમારી કમુના'વરને સંઘરણી થયું છે. તે ઓલો કંચન કિયે કે હવે એને પરણાવો માં. હું તો કહું છું કે કોઈના કરમ કાંઈ કોઈએ લખ્યાં છે? આ અમારા લગ્નોજની વહિને પરણ્યા પેલાં આંખું જાવા બેડી'તી તે જો મૂકી દીધી હત તો ? હવે કેવી મગની આખું થઈ રહ્યું છે ? ઇ તો બધું નશીબનું છે. એમાં કાંઈ નંધ. નાહક નાતમાં વાતું કરાવવી ? એવો ભણેલો ગણેલો વર પણ ક્યાં

મળવાનો હતો ? ઇ તો કમુનાં નશીબમાં હશે તો હાલ્તે હારો થઈ રેશે. બાકી કામ કરમ આડા હાથ નથી દેવાતા એમ જો સમપણુ ટાળવા એસીએ તો પછી આરો ક્યાં આવે ? એમા કાંઈ નંઈ.

હવે રે'

હવે રે'. મોટા આવ્યો છે તે ! જાણે ઘમંડો ડોસો. તે અમેય મોટા મુઆ છીએ. દશ તો લણ્યા નંઈ ગણ્યા નંઈ ને મોટા શિખામણુ દેવા આવ્યા. તારું તો કર તારો કરતા મોટા મર્યા છીએ ડોડાલા. લગનમાં પૈસા નંઈ ખરચીએ તે ક્યા ખરચણું અમાગ ડાડાએ નૌ દી લુધી નાત જમાડી'તી, જે દી મારો બાપ પછણ્યા તે દી તો આજ નાતમાં આપણો ભાર પૂઠાય છે. આવ્યા મોટા ! ઘમંડા કરી યાં દશે તે કાંઈક લમજીને કરી યાં દશે. તંયે પછી હેયા છોકરા ઘરેણા ગાદા કેદી પેરે ? હવે રે'.... મોટો ગરીબની દયા વાળો ! તે ગરીબ શું કામ થયા ? બીજા ગરીબ એમા આપણે શું કામ પૈસા ન ખરચવા ? આવાં ને આવા લણાવે છે. આવું લણીને શું એવયો વાળવાના છો ? હવે ડા'પણુ કરજે મા, અમે કેંયે છીએ તે કાંઈક લમજીને કે'ના દશું. લગન ટાણે ખરચ નહિ એમ કે ? હવે, રે'.

ઇ તે હાલે ?

જુઓ ને, દેશથી આટલે છેટે આવવું, એકલા રે'વું, ઘેર પૈસા મોકલવા અને હાથે રાંધવું એમ તે બની શકે ? એવું હોય તો પછી બહારનું ખાધા વગર કેમ હાલે ? બે પુરી, શાક ને ચાનો ખાલો લીધાં એટલે ઘેર રાંધવાની તરખડ તો નહિ. બાકી ઇ સુધારાવાળાં કે'છે એમ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. હવે આદિં ખાઈએ છીએ તો કાણુ ઘેર જાણુવા બેઠું ? નકામાં વડિલોનાં મન દુઃખી કરવાં ? આપણે આપણું કરવું. એમાં વળી બધાને કે'તા શું ફરવું ? કોઈના દેખનાં આપણે શું કામ ખાવું જોઈએ ? આપણે જાનું ખાતાં નથી આવડતું ! જ્યારે જોઈએ ત્યારે મળી શકે. અને દેશમાં તો કહી શકાય કે હાથે રાંધીએ છીએ ઘેર, પણ ચૂલો ખૂલો ફીક રાખવો, ડહોળ

રાખવો. બાકી બહારનું ખાધા વગર તો મરી ન જઈએ ? સાલી સવારથી સાંજ નોકરી કરવી ને પછી વળી રાંધવું. આપણાથી તો ન થાય. બાકી હા, હો હો કરવાથી શું ફાયદો ? ડો.

અંગત અનુભવ

[દરેક કિસ્સામાં આપેલ વીગત અને નામ કાલ્પનિક છે, કોઈ જીવંત વ્યક્તિને હેતુશીને નથી. સંપાદક]

મારી પત્નીની સુવાવડ

મને મહિને બેતાલીશ રૂપિયા પગાર મળે છે. મુંબઈ જેવાં મોટાં શહેરમાં ખાનગી પેઢીમાં નોકરી કરું છું. બાપ થોડુંક કરજ મુકી ગયા છે. મને એક ચાર વર્ષની દીકરી અને એક પોણા બે વર્ષનો દીકરો છે. હમણાં મારી વહુની ત્રીજી સુવાવડ આવી. મારી સાસુ ગુજરી ગયા છે. મારી મા છે નહિં. મારી કાકી સુવાવડ કરવા નવરાં નથી. માગી કહે છે : “રોજનું ચયું. મારાથી ન થાય.” ત્યારે સુવાવડ માટે પત્નીને નર્સિંગ હોમમાં ન મોકલું તો કરું શું ? પણ નર્સિંગ હોમના પૈસા પણ ક્યાંથી કાઢવા એટલે મફત દવાખાનામાં પત્નીને મોકલવી પડી.

પણ પત્નીની સારવારમાં રહેવાનું તો એક બાળુયે રહ્યું પણ મારાં છોકરાને પણ હું કેમ સાચવી સકું ? સાહેબ તો રજા ન આપે. પેટ ઉપર પાટુ મારીને પણ કપાતે પગારે રજા માગી. પણ સાહેબ તો કહે “જવું હોય તો જાઓ. અમને બીજા મળી રહેશે” કેમ જઈ ? અને ન જઈ તો દશ દિવસ ટળવળતાં નાનાં છોકરાંને કાણ સાચવે ? હેતાળ પત્નીને તબીબતની ખર્ચ ક્યારે પૂછું ? સવારે ઉઠીને હાથે રાંધીને તરત જ નોકરીએ ચડું તે મુરજ હુબે પાછો આવું. આખા દિવસની પત્ની અને છોકરાંની ચિન્તા જીવને અરધો કરી નાખે. પણ શું થાય ? બેતાલીશ રૂપિયાના પગારદારને દુનિયા ઉપર શો લક્ક ?

વડિલોની લાજ

આજે વડિલ પૂજા કરતા હતા. પાસે ધૂપિયાનો ધગતો અગ્નિ પડ્યો હતો. મારો અંપુ (દાદા વરસનો જ) પાસે રમતો હતો. થોડીક

વાર થઇ ને રમતાં રમતાં ધૂપિયાં તરફ ચંપુની પીઠ ફરી અને
ઝલલાને અગ્નિ લાગ્યો. મારે આત્મા કળકળી લેડ્યો. પણ વડિલની
આમન્યા લોપીને ચંપુને અડાય કે બોલાવાય કેમ? ઝલલું સળગ્યું.
વડિલ તો પૂગની ધૂનમાં. ચંપુ રમતો હતો. થોડી વારે ગરમાં
લાગતાં તે રોવા માડ્યો. વડિલને ખરાં કારણની ખબર ન હતી.
તેની આંખ ચંપુ તરફ રાતી થઇ અંદરથી માંએ રાડ પાડી ‘છાનો
મર. પૂગનમાયે રાડ?’ અગ્નિની જાળ ચંપુના શરીરને ઝડી અને
ચંપુની રાડો વધી. મારે શું કરવું? જ. મો

ગુજરાતનું સામાજિક માનસ

એમ હિન્દુ પત્ની

[યંગ હન્ડિયા, ૩-૧૦-૨૯ ગાંધીજી]

હિન્દુસમાજે પત્નીને તદ્દન પતિને આધીન બનાવીને પત્નીનું સ્વાતંત્ર્ય
લગભગ હાળી લીધું છે. આથી હિન્દુ સ્ત્રી પોતાની રક્ષા કરવાની શક્તિ
ખીંચી સ્ત્રીઓના પ્રમાણમાં બોધ બેઠી છે ‘પતિદેવ’ ઉપર એની અસર
એ થઇ છે કે આપખુદ સત્તા બોગવવાથી પોતાના મનુષ્યત્વને બૂલી
તે ઘણીવાર પશુવત્ બની જાય છે. આવા અત્યાચારોનો ઇલાજ
છૂટાછેડાના કાયદાથી નહિ પણ વિવાહિત સ્ત્રીઓનાં સાચા શિક્ષણથી
તથા ‘પતિદેવ’નાં અમાનુષી વર્તનની વિરુદ્ધ લોકમત કેળવવાથી જ
થઇ શકે છે. અને મજદૂર દાખલામાં તો ઇલાજ તદ્દન સીધો છે.
પત્નીનાં માતાપિતા અથવા ભાઈએ નિરાધાર થઈ ને બેસી જવું ન
જોઈએ, નકામાં શોકનાં આંસુ વહેવડાવવા ન જોઈએ, પણ છોકરીનાં
સંરક્ષક બનીને તેને બાળ આપવું જોઈએ, અને એને સમજાવવું
જોઈએ કે દુરાચારી પતિનો સહવાસ કરી નેને રિજવવાનો તેનો ધર્મ
હવે નથી રહ્યો. એ વાત સ્પષ્ટ છે. મજદૂર દાખલામાં પતિને પત્નીની
જરૂરે દરકાર નથી. એટલે જો તે પત્ની વિવાહનો સંબંધ તોડ્યા
વિના તેના પતિથી છૂટી રહી, જાણે કે કેમ દિવસ લગ્ન થયું જ

નથી એવી રીતે જીવન ગળે, 'તો તેમાં જરાયે ખોટું' ન ગણાય. હિન્દુધર્મની બધી જાનિઓમાં વિવાહ રદ કરવાનો કાયદો નથી. પણ પત્ની કાયદાની મદદથી જો રીતે પોતાની રક્ષા કરી શકે છે ફાજલારી કાયદા પ્રમાણે પતિને 'આક્રમણ'ને માટે તે સજા અપાવી શકે છે, અથવા તેનાથી છૂટી પડીને નિર્વાહ માટે ખર્ચ મેળવી શકે છે. પણ અનુભવથી સિદ્ધ થયું કે હમેશ નહિ તો ઘણીખરી બાબતોમાં આ ઉપાય તદ્દન નકામો નીવડે છે, અને ધર્મનિષ્ઠ પત્નીને તેથી જરાયે સંતોષ વળે એમ નથી. કારણ કે કચેરીએ ચડ્યા પછી પતિનું સુધારવાના અવસર આવવો લગભગ અશક્ય થઈ જાય છે. તે પતિના ઉધ્ધારની સર્વથા આશા તો નહિ જ હોડે.

આ દાખલામાં બાઇના માતૃપિતા સહેજે તેના નિર્વાહનો ખર્ચ ઉપાડી શકે છે. પણ જો તે ખર્ચ ઉપાડવાને અસમર્થ હોય તેણે દેશમાં નિરાધાર પત્નીઓની સદાયતાને માટેની સંસ્થાઓ દિવસે દિવસે વધતી જાય છે એ જુદી જલ્લું ન જોઈએ હવે રહ્યો પ્રશ્ન પત્નીના સારૂ વિપયનૂષ્ટિનો. હિન્દુધર્મમાં વિવાહ રદ કરવાનો વ્યાપક કાયદો ન હોવાથી પતિથી છૂટા પડીને પત્ની ફરી પરણી નહિ શકે એ વાત સાચી. પણ ઘણીખરી બાબતોમાં લગ્નનો પ્રશ્ન ઊભો જ નથી થતો. કારણ કે આપણી સમાજમાં સૈદ્ધાંતોથી જટિલ પડવાનો કાયદો ન હોવાથી વિવાહ નિષ્ફળ નીવડે તો પત્નીને પુનર્લગ્નનો વિચાર મુશ્કેલ નથી થતો, અને જની વ્યવસાયિક શક્તિ જાય છે. છતાં જો સમાજ અથવા એના અમુક વિભાગ ઈચ્છે તો આ બાબતમાં કાયદો ફેરફાર સહેજે કરાવી શકે છે તેમાં મન શંકા નથી. પણ હું આ પત્ર લખનારનો અર્થ સમજ્યો છું ત્યાં સુધી તેની ફરિયાદ પત્ની વિપયસેવન ઇચ્છતી હતી તેથી વંચિત રહે છે એ નથી. પણ તેનો પતિ ઘોર બાલિયાર કરે છે ને તાડન કરે છે તેની સામે છે અને એના ઇલાજ પોતાનો પ્રિયકાણુ બદલવા એ છે; એટલે કે સ્ત્રીએ ગમે તે દાસ્યતામાં પતિની સાથે રહેવું જ જોઈએ એ માન્યતા અદ્યતન. મનુષ્યની નિરાધારતાનું કારણ તેના બીજા ઘણા વ્યાધિઓના જેમ કૃત્રિમિક જ હોય છે, અને જરાક પ્રિયકાણુમાં

પરિવર્તનથી, જગત સતત વિચારથી તે સહેજે દૂર થઈ શકે છે
વળી આની આખતોઆ સગાસગાઈઓએ પત્નીને પતિના અભાવ-
રથા દૂર રાખીને જ સતોષ મની લેવો ન જોઈએ તેમણે તેને
સમાજમેવાને માટે કેળવણી આપવી જોઈએ, જેથી તે પતિના સમા-
જમના શકાપદ ને ક્ષણિકે મુખ્ય કન્યા મમાજમેવાનું સાચું મુખ
લુટતી થઈ જાય

ભયંકર રમણીયતા

[પ્રથમ અધ્યાય 'દય' શ્રેણી]

કોઈ પુછે કે જીવાનની એક સર્વસામાન્ય વ્યાખ્યા શી? જવાને
માન્ય થઈ પડે તેવો જવાબ આપવો મુશ્કેલ છે પણ કાંઈક આવો
જવાબ વખતે સર્વમાન્ય થઈ પડવાનો સંભવ છે જુદાજ માર્ગો
લેઈ કર વિષય, નગ્ન દેહલતા પર વિટળાઈને હોઈ પર દળાઈને
ઝેરનું સુખન કરવા, જે વખતે કેણે ચડાવે છે તે વખતે દાનીગાલની
જેન સોયોઓ જેવી નિશ્ચલ અડગતાથી આ ભયકર મૂર્તિને બેઠે
છે તેવી-દાડ દડા કરી મૂકે એવી નિશ્ચલ અડગતા-જીવન અને
મૃત્યુનો જેવ દગલી વખતે પણ જેના જીવનમાં રહી શકે તે માણસ
નિત્યજીવાન છે જેમ સોદયુજક સોયને આકર્ષે છે તેમ ભયકર
રમણીયતા જીવાનને આકર્ષે ૮ દિમાવચના ગગનચુખી ગિજગે લિપ-
ત્યારે આંત્રી ગુલાબી અને પવન જેવી પાતળી સાદર પથરાય છે
ત્યારે એ ભયકર રમણીયતાને પ્રત્યક્ષ કરવાનું સ્વપ્ન કોઈ તેજસ્વી
જીવાનને જ આવે છે કોઈ એવું દમ્ય જોઈ કરિતાં કરે, કોઈ લેખ
વળે, કોઈ શિદસુદોભયુ ચિતન કરે, પણ એ જૂએ અને એ ભય-
કર રમણીયતાની પાછળ જીવનને પાખા જેવું ગણીને ફેંકે એ તે
પાઈ પૃથ્વીના શણગાર જેવા જીવાન જીવાનીનું કામ છે, ખીમ્મના એ
કામ નહિ. કર્મ—જીવનનો પ્રથમ મુજબ કર્મ—એ યોગ્યનું પ્રથમ
ચિન્ત છે

આ ભયંકર રમણીયતામાં એવી તે શી મોહિની છે કે દેશે-
દેગના નવજીવાનો બસ પોતાની અધિકાની દેવી તરીકે, નહિ માત્ર

સૌમ્યકાંતિવાળી કલ્યાણી, નહિ કોઈ શાંતિપ્રિય આનંદભરી 'મૂર્તિ', નહિ કોઈ ધ્યાનમગ્નસ્થ પ્રજ્ઞાપારમિતા, નહિ કોઈ ધર્મચક્રપ્રવર્તન કરનાર સત્ત્વશાળી બુદ્ધ, પણ આ ભયંકર રમણીયતાને જ સ્વીકારે છે: એવી તે આ ભયંકર રમણીયતામાં શી મોહિની છે કે જસ નવજુવાનને કાં હિમાલયનું શિખર સર કરવાનું સ્વપ્ન આવે છે અથવા તો જુદ્ધભગાર સત્તાને બ્યાં હોય ત્યાંથી નમાવવા જુવાની અને છન્દગી વેડશી નાખવાની તાલાવેલી લાગે છે ?

હિમાલયને સર કરતાં જરૂરની હાડગાળે તેવી ઠંડી નીચે મરવાનું અથવા તો રાષ્ટ્રોપધારને માટે હાંડ થીજીવી નાખે તેવી ફાંસીએ લટકવાનું—આવી જુદી જણાતી પણ એક જ મનોદશા:માંથી પ્રગટતી આ તેજસ્વી પ્રવૃત્તિ-કેમ વારંવાર પ્રગટે છે ? મરે છે અને છતાં કેમ ઊવે છે ? અગ્નિનો સાગર છે એમ જાણવા છતાં એ ભયંકર રમણીયતાની મોહિનીમાં પડનાર માણ્ડીઓ વારવાર ક્યાંથી આવે છે ? આ ભયંકર છે એમ જાણવા છતાં એવું તે શું સૌંદર્ય એમાં છે કે જે વારંવાર જુવાનોને આકર્ષે છે ?

જેવી શંકરની કાલ્પનિક મૂર્તિ છે, જેવી દુર્ગાની માનસિક મૂર્તિ છે, જેવી શોકગણી ચિત્રકાર કે કવિની કલ્પનામાં છે, જેવી દ્રૌપદી વ્યાસના માનસમાં ને સીતા વાલ્મિકીના હૃદયમાં છે તેવી આ ભયંકર રમણીયતા દરેકે દરેક જુવાનના હૃદયમાં છે: એ જુવાનીનો લોહીના જેવો જ અંશ છે. જો કલ્પના નાશ પામે તો ભયંકર રીતે રમણીય ગણાતું જીવન નાશ પામે. એ રહેવાનું જ. એ ભયંકર પણ રહેવાનું અને એ રમણીય પણ લાગવાનું. કોઈ પણ કાયદો, કોઈ પણ લક્ષ્ય, કોઈ પણ સત્તા એ સ્વપ્નને વેડશી નહિ જ શકે. બહારવટીઓ આનાદિ અનંત છે.

ત્યારે હવે સવાલ એ થાય છે કે આ રમણીય ભયંકરતાના પૂજારીઓ—હિમાલયના સૌંદર્ય પર પ્રાણુ ન્યોછાવર કરનાર-રાષ્ટ્રની ધમારત થાય માટે પોતે પાયામાં ખપી જનારા, આકાશનો માર્ગ વીંધતાં પ્રાણુ ખેંચનારા, આવા જીવનનો જુગાર ખેલનારાઓ માટે,

શાત સૌમ્ય ધર્મ કે ગજનીતિમા કયાય રથાન ખડ કે ?—આપણા
કડા મગજમા એમને માટે શમ્દો તો છે જ—સાદસ ગાકુ શૌર્ય—
અન રાજદારી વિપ્નવનાદીઓ માટે તો—આડે માર્ગે ચડી ગયેના—
એવા શાત શમ્દો છે જ પણ આ શબ્દોમા તેજ છે કે ખોટો
ચગકાટ દેખાય છે ?—વિપ્નવ ખગળ કે આડે માર્ગ છે અને
રકુલોમા ઇતિહાસ ચાલતો હોય તેમા સ્વર્ગ મૂર્ખતા એમ પણ
લખાયુ છે કે જેથી ઇતિહાસ મનુર થઇ જાય પણ એ પ્રાણપાણ્ય
કનારાઓનો ખગળર ન્યાય છે ।

મધગતે કોઇ એવની ગતે બહાગ પગ ન મૂકી ગઇ એવા
માણસ ન્યા ગૌતમ સુધ્ધતા જીવનમાથી ગોખી કાઢેના શબ્દો વડે
કોઈ પણ દેશના કોઈ પણ વિપ્લવવાદીની કિમ્મત આજના બેમે છે
ત્યારે એનો મૂકેનો આક દમેગા ખોટો જ હોય કે ગજનીતિ હોય
કે ન હોય, પણ કોઈ પણ દેશના કોઈ પણ વિપ્લવવાદી નિજ
એકદમ જ એમ અભિપ્રાય આપવો કે એ સાચો માર્ગ નથી—એમા
નાય નથી—એ અદિમાવાદીની મોટામા ગોળી દિસા છે

આની ભય કર નમણીવતાનો મોહ એ કોઇ જાતનો રોગ નથી
જિંધુ માનસ નથી, આડે માર્ગ ચડેવી શકિતનો પ્રાદૂર્ભાવ નથી, એ
છે વિગ્ન મનુવતા જ જીવનમા દેખાતી અન્યય સામે કે મુશ્કેલી
સામે મીની મીની થઇને મરી જવાની અતિ ઊંચ પણ તેજસી
લીલા.

યુવક મડળો

[પ્રરથાન, આપણ '૮૫ સુમન્ત ન્હેતા]

પણ યુવક મડળોએ ન્યાનના રિવાજો બદલવામા ખૂબ સાર
કામ કર્યું છે આજે વણા થે ડોસા કુમળા કન્યાઓ નેડે પરણે છે
પણ સમાજમા તેમને મટે ધિક્કાર ઉત્પન્ન થયો છે અને કાયદાથી
અસમાન વયના લગ્નો, ગંધ લગ્નો અટકાવવાનો પ્રયત્ન થાય છે

ખોટા ખર્ચો કાઢી નાખવા માટે પણ યુવનોએ જાંડ કર્યા છે. આરમાં અને તેરમાં ઓછાં થયા છે, લગ્નોના ખર્ચ પર થોડો કાંઈ અંકુશ મૂકાયો છે. સાદાં લગ્નોમાં ન્દાનમ ગણાતી નથી, કન્યાવિક્ષ તરફ પણ અણગમો પેદા થયો છે, લગ્ન કરવાના સમયમાં થોડો કાંઈક મુધારો થાય છે. યુવકોને માટે જે ચીજ અત્યંત રહેલી છે તે, તે ઉપાડી લે તો કન્યાકેળવણીના પ્રશ્નનો નિકાલ થઈ જાય. જે આવા મંડળોનો દરેક સભ્ય પ્રતિજ્ઞા લે કે (૧) પોતે બાવીસ વર્ષ સુધી લગ્ન કરશે નહિ, અને નાના ભાઈઓનાં લગ્ન થતાં હોય તો તેને અટકાવવા માટે અત્યંત આગ્રહ કરશે; (૨) અલણ કન્યાને પરણવાની ના પાડશે અને પોતાની જાહેનોને લણાવવા માટે આગ્રહ કરશે—તો આપણા સમાજની રિયતિ વીસ વર્ષની અંદર એવી સુધરી જાય કે તે વખતની મિસ મેયો વાહવાહ કરીને અમેરિકા પાછી વળે. આપણા સમાજની ઘણી નબળાઈ કન્યા કેળવણીના અભાવને લીધે છે. જ્યાં સુધી આપણા નવજુવાનો નાની વયે, કમાતા થાય ત્યાર પહેલાં, પરણે ત્યાં સુધી તેમનામાં સાદસ અને જડખેર વૃત્તિ ખીલવાનાં નથી એ ચોક્કસ છે.

સ્ત્રીઓમાં નવા વિચારનો પ્રચાર ઘણો થઈ રહ્યો છે પણ તેની અંતર હજી આમ વર્ગ પર થઈ નથી. સમાજમાં તેમને ઉચ્ચ સ્થાન મળે, દરેક રીતે પરતંત્ર રહેવું ન પડે, માળાપની મીઠકતમાં તેમને ન્યાયસર દિરસો મળે, સારામાં સારી કેળવણીને માટે વ્યવસ્થા થાય અને જેમને ધ્રુસદ છે તેમને જાહેરજીવનમાં યોગ્ય સ્થાન મળે તેટલા માટે ખૂબ ચળવળ ચાલી રહી છે. એમ કહેવામાં ખોટું નથી કે લગલગ દરેક ધંધાકામાં કન્યા કેળવણીને વધારો થતો જાય છે અને આજ સુધી બહુ પછાત હોવાને લીધે આજે છોકરાઓમાં વધારો થાય છે તેના કરતાં છોકરીઓમાં વિશેષ છે. પણ હજી તો એ વધારો પાશોરામાં પહેલી પૂણી છે, અને જ્યારે જુવાન ભાઈ જાહેનો કન્યા કેળવણીને માટે કંઈની પહેરશે અને પોતાનું જીવન તેમાં રેડશે ત્યારે કન્યાઓને યોગ્ય શિક્ષણ પ્રાપ્ત થશે. સ્ત્રીઓની કેળવણી પરિપક્વતામાં દલે માત્ર શિલ્પ-

છુનો વિચાર થનો નથી, દરેક પ્રશ્ન ડાપાડી લીધો છે ત્યા ત્યા આંખોને જાહેર કામ લાયક આવ્યું છે, ત્યા ત્યા, સલાઓમા પગિય-દોમા, મ્યુનિસિપાલિટીમા, ધારાસભામા સર્વત્ર-તેણે ઉદ્યમ, અભ્યાસ, સક્ષિષ્ટતાના સફરુણોના નળથી ઉત્તમ કામ કર્યું છે.

અ વ લો ક ન

નીચેના નવ પુસ્તકો અમને મળ્યા છે જે સાહાર સ્વીકારીએ છીએ
લેખક—(બધાના) શાન્તિશ કર વેલીશ કર મહેતા રચુન

૧ બિન્દમગળ મૂલ્ય ૦-૬-૦ પૃ ૪૪

૨ શ્રી ભીષ્મ-પ્રતિજ્ઞા (આખ્યાન) મૂલ્ય ૦-૬-૦ પૃ ૪૦.

૩ જયદ્રથ-વધ (આખ્યાન) મૂલ્ય ૦-૮ ૦ પૃ ૫૨.

૪ શ્રીકૃષ્ણ-સુન્દરમા (આખ્યાન) મૂલ્ય ૦ ૮-૦ પૃ ૮૦.

૫ ચાંદ્રકો યાત્રા (ગા રમેશ ૦ ધારેખાનની પ્રસ્તાવના સાથે)
મૂલ્ય ૦-૬-૦ પૃ ૩૧

૬. મીરાબાઈ (આખ્યાન) મૂલ્ય પૃ ૮૪

૭ રાજસૂય યજ્ઞ. (આખ્યાન) મૂલ્ય ૦-૬-૦ પૃ ૪૬

૮. રામાયણ બાલકાંડ મૂલ્ય ૦-૮-૦ ૮ ૧૦૬

૯ રામચનવાસ (આખ્યાન) મૂલ્ય ૦-૮-૦ પૃ ૪૬

ઉપરના બધા પુસ્તકો આખ્યાન રૂપે જ છે બધાના વિષયો ખ્યાત છે માત્ર સખ્યાક પાચનો વિષય પ્રવાસવણુન જેવો છે ચાંદ્રકો પેગોડાના પ્રખ્યાત મંદિરની યાત્રા કવિએ કરી હતી તેનું આ વર્ણન છે આ આખ્યા આખ્યાનમા ક્યાય ગગ નથી બધે છંદનો વપરાશ છે આ તત્ત્વ કવિના બીજા આખ્યાનોથી આને જુદું પાડે છે

કવિ શાન્તિશંકરની શૈલી સરળ છે. સરળતા આખ્યાનનું ગુણ છે સગળતાની સાથે સચોટ વર્ણન અને સુંદર કવિત્વ લખવાથી કવિના પુસ્તકો આદરણીય જરૂર બને છે. તેમના આખ્યાનોથી

રંગુનનો ગુજરાતી સમાજ ગાંડો બન્યો છે. પુસ્તકોમાં દેખાતા સાહ-
જિક ગુણો સાથે ત્યારે આકર્ષક આખ્યાન શૈલી લખતી હશે ત્યારે
જરૂર ઉત્તમ ફળ નીપજતું હશે. અનંતપ્રસાદજી પંચી ભક્તિ-રસની
છાળ બેવડાવવામાં કવિ શાન્તિશંકર નાગેમાં પહેલા છે

તેમનું ટૂંક જીવનચરિત્ર અને તેમની સાહિત્યકૃતિઓની
વિસ્તરિત નોંધ અમારા આવના અંકમાં આવશે.

x

x

x

x

ભક્તિરસાયન:-અનુવાદક: મોતીલાલ રવિશંકર ઘોડા ૫.
૩૩x૧૩૧ શ્રી શારદાપીઠ ગ્રન્થમાળા-પુષ્પ ૮મું.
પ્રદાશક કાર્યવાહી-શારદાપીઠ-પ્રભાસપાટણ.
મુદ્ર ૧-૦-૦

મધુસુદન સરસ્વતીના ભક્તિરસાયનના આ અનુવાદની સાથે
શારદાપીઠના શ્રીમચ્છંકરાચાર્ય સ્વામી શ્રી સ્વરૂપાનંદતીર્થજીએ
લાંબો ઉપોદ્ધાત જોડ્યો છે. જે ગ્રન્થનું ગૌરવ વધારે છે. સ્વામીજી
ભક્તિની પૂરી સમજૂતી અતિ વિદ્વાતભર્યા વિવેચનથી સમજાવે છે.

શુદ્ધિબ્રહ્મ શુદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાન અને હૃદયસ્પર્શી ભક્તિ-આ બેનાં
સ્વરૂપ અને ફક્ત વિશે ઘણો વિરોધ વિચારકોમાં દેખાય છે નેમ
જ્ઞાનયોગ અને ભક્તિયોગનો સમન્વય પણ કંઈ નવો નથી. ગીતા
જેટલો જૂનો તો તે ઓછામાં ઓછો છે. પરંતુ આજે ભક્તિ એટલે
ટાંગ અને તત્ત્વજ્ઞાનમા માનનાર મોટો ફિલોસોફર એવી કંઈક એક-
પક્ષી અને અયોગ્ય માન્યતા બંધાતી લાગે છે. આજે સામાન્ય
સમાજમાં ભક્તિનું જે સ્વરૂપ અને ઉપલક્ષી નિષ્ઠા દેખાય છે તે
કદાચ ઉપરની લાગણીના ઉદ્ભવને સમજાવી શકે. પણ બધાય વિચા-
રકોયે નિષ્પક્ષાત હૈયે જ્ઞાન અને ભક્તિના ગુણો તપાસવા જોઈએ.

શુદ્ધિબ્રહ્મ તત્ત્વો સામાન્યજનો માટે દુર્ગ્રાહ્ય તો જરૂર
કહેવાય. માટે જ હૃદયસ્પર્શી ભક્તિ સામાન્ય જનમાં બહુ દેખાય
છે. કાષ્ઠ પણ તત્ત્વજ્ઞાનનાં અતિમ સ્વરૂપે પહોંચનાર જે આત્મસાક્ષાત્કાર

કરે તે આત્મસાક્ષાત્કાર બક્તને માટે પણ શક્ય છે વેદાન્તીની આનન્દગ્ધસમાધિ તે ભક્તની ભક્તિગ્ધસમાધિ ભગતના વિભાવાનુભાવવાળા સુત્ર ઉપરથી ઉત્પન્ન થએલ રસનિષ્પત્તિના ચાર વાદોની તોષ મમ્મટે લીધી છે. ચોત્તરદંત ઉત્પત્તિવાદ, શંકુકનો અનુમિતિવાદ ભટ્ટનાયકનો ભુક્તિવાદ અને અભિનવગુપ્તનો અભિવ્યક્તિવાદ—આ બધા જૂદા જૂદા દર્શનોના અતિમ અનુલેખોને કેમ મળતા આવે છે તે ડો દે એ (Śaṅkara poet's para 11) બહુ મારી રીતે બતાવે છે આ રસની અભિવ્યક્તિને સમન્વયા પછી તેની ઉપર જેનું મડાણ છે તે ભક્તિગ્ધનાનુલેખ મમ્મત્ય આ ભક્તિના મૂળથી માઢી તેના અંગોની તપાસ આ ભક્તિરનાયનમા કરી છે હૃદયની લાગણીના આવેશના અતિરેકથી ત્યારે ભક્ત ભક્તિગ્ધસમાધિ અને આત્મસાક્ષાત્કાર કરે ત્યારે તેનામા અને આનન્દસમાધિમા ડુબનાર વેદાન્તીમા કંગો ફરક નથી આમ વિચ્યતમ પદની પ્રાપ્તિનું સામાન્યજનસુલભ ભક્તિ જેવું બીજું સાધન નથી

આ ભક્તિનું સ્વરૂપ પૂરું સમજાવામા શ્રી યોગાને આ અનુવાદ ગુજરાતી આવમતે જરૂર ઉપકારક થશે પરંતુ શ્રી યોગાએ માત્ર અનુવાદ નથી કર્યો બીજા ગ્રંથોના સખળ પ્રમાણે આપીને સુન્દર ચર્ચા પણ કરી છે આમ મૂળ ગ્રંથના અર્થને વિશદ કરવાની સાથે તુલનાત્મક દ્રષ્ટિને શ્રી યોગા બૂધ્યા નથી આ રીતે આ ભક્તિગ્ધસાયન ગુજરાતી વાઠમથમા ઉપયોગી ઉમેરો છે

જ્ઞાતિવર્તમાવિભાગન

વ્યવસ્થાપક: વિજયરામ પ્રી. ઓઝા

નાગરિકનો આ વિભાગ સમૃદ્ધ બને માટે જૂદે જૂદે સ્થળે વસતા ભાઈઓને સહકાર આપવા વીતવીએ છીએ અગત્યના સમાચાર નીચેને શરનામે મોકલવા.

વિજયરામ પ્રી. ઓઝા, એમ એ.

આકારોડ કુવાની પોળ, રાયપુર,

અમદાવાદ.

કરાચી.

સંમતિવયસમિતિએ બહાર પાડેલ રિપોર્ટમાં નીચેની મતલબની નોંધ છે.

કરાચીમાં મા. સી. એ. જુએ કેટલીક અગત્યની વીગતો બેગી કરી જે ને અમને કામ લાગેલી.'

ઉપરની નોંધ આવી રીતે નાગરિક પ્રશ્નાવલીને લગતી છે તે દેખીતું છે અને આનંદની વાત છે કે નાગરિક પ્રશ્નાવલિએ એકલી કરેલી વીગતોને આવું સખળ પ્રમાણપત્ર મળ્યું છે

અહીંના વડનગરા નાગર મંડળે આપણી બંધારણ વિમર્શક સમિતિ ઉપર રા. જયાશંકર પ્રાણશંકર દેબરને પ્રતિનિધિ તરીકે ચુંટ્યા છે. સુંબઈ

સમસ્ત નાગર કોઓપરેટિવ બેન્કને લગતું પ્રચારકાર્ય થાય છે. શ્રી. માર્કેટડરાય બ. મહેતા અને ખીજા ભાવનગરી ગૃહસ્થ તથા શ્રી ગિરિધરલાલ વિશળનગરાનાગરગૃહસ્થ રસભર્યો ભાગ લે છે. ૫૦૦૦) ની કુલ મિલકતના દશ દશ રૂપીઆના ૫૦૦૦) રોઅર્સ

કાઢ્યા છે સર લલ્લુભાઈ ની મુરખ્ખીવટ નીચે ચાલતી 'ધી પીપલ્સ કોઓપરેટિવ બેન્ક' ની ઘાટી પર કામ ચલાવવા કાર્યવાહકોની ધમ્મજા જણાય છે, આનાં સાહસથી આપણું દારિદ્ર દાંધએ હટતું હોય તે યોજના જરૂર સત્કારને લાયક છે. જીવનની કડણાઈ ટાળવા મયતા નાગર ચુવકોને, જીવનના પ્રારભમા, સ્થિતિને ખોચી વળવા પુરતો અવેજ મળે એ હેતુ જણાય છે ઇચ્છીયે કે એ સાહસિક કાર્યકર્તાઓના પ્રયત્નો પર મહેશ્વરનો પ્રસાદ અને બધુઓનો સત્કાર વધે!

'નાગર-પિલ્લિમ સ્પેશીયલ' ઓકટોબર માસમા જવાનું ઠરેલું પણ ઉતાડોની સંખ્યાપર તેનો આધાર હોઈ, મુંબઈના નાગર મંડળે છતાડો રજિસ્ટર કરવાનું કામ પણ ઉપાડી લીધું છે. એ નિરુચાર્ય કામ માટે ધન્યવાદ અધ્યાજી નરનારીઓના આર્થિક દિલ્લના સન્તોષના આશીર્વાદ ફળવંત યાઓ.

આપણા ભાઈઓ ઇચ્છન્ડને પંથે :

નઠીયાદના વતની અને ભાવનગરના શામળદાસ કોલેજના અધ્યાપક શ્રી રમણલાલ કનેયાલાલ યાજ્ઞિક B. A વધુ અભ્યાસ માટે ગયા માસમા લંડન જવા ઉપડી ગયા છે. તેમના ધર્મ-પત્ની સૌ. વિનોદિની યાજ્ઞિક B. A. પણ તેમની સાથે સીધાઆ. તે ભાગ્યવન દમ્પતીને આલિનન્દન અને શુભેચ્છાઓ.

જૂનાગઢના નાગર ગૃહસ્થ શ્રી લગવ-તરાય દામોદરદાસ ખારોડ જેઓ અમદાવાદની એક મીલમાં મેકેટરી તરીકે વિરાજે છે તેઓ મિલના કોઈ મુકદ્દમાના સમ્બન્ધમાં ગયા માર્ચમાં ઇચ્છન્ડ તર્ફ સીધાવેલા અને પખવાડીયાં પહેલા પાછા આવી ગયા છે. મુકદ્દમામાં તેમને ફનેહ મળી છે. તેમની કાર્યશક્તિને અને તેમના માલિકની જીજ્ઞાસે ધન્યવાદ. નાગરોને અધારિયિત ગણાતાં ક્ષેત્રમાં ફતેહ મેળવનાર વિરલાજ હોય છે.

જામનગરના નાગરગૃહસ્થ શ્રી નીલકંઠરાય મોહનલાલ જીવ B. A. (Econ: Cobden Club medalist.) આગળ અભ્યાસ

માટે ઇંગ્લેન્ડ તરફ રવાના થાય છે. લીંબડીના હાકાર સાહેબે તેમને ૨૦૦) બસો રૂપિયાનું વિદ્યાવેતન આપવા કૃપા કરી છે, યુવાનનાં શુદ્ધિચાતુર્યને અને એ રાજવીનાં વિદ્યાવ્યસનને નમસ્કર.

પૌરબદરના શ્રી. અગ્નિરાય હરિવ.સ માફ, સ્નાતક' ગુજરાત (ગુજરાત વિદ્યાપીઠ) Commerce નો અનુભવ મેળવવા સંપ્રેમ્બરના ત્રીજા અઠવાડીયામાં લંડન તરફ સીધાયા છે. હાર્દિક અભિનંદન.

જામનગરના ગૃહસ્થ અને અમદાવાદની બી જે મેડીકલ સ્કૂલના શરીરશાસ્ત્રના ખાસ અધ્યાપક, નામાકિત ડોક્ટર ગુણવન્તરાય ભગવતીદાસ માફડ M. D. સરકારી નોકરીમાંથી બાર માસની Study Leave મેળવી M. R. C P. અને બીજી કેટલીક વૈવકીય ઉપાધિઓ અર્થે ઓક્ટોબરના પ્રથમ સપ્તાહમાં લંડન તરફ સીધાયા છે. સ્વર્ગની સીડી બની સદેહે મુકિત મળે એવાં એ પારમાર્થિક જીવન-વિહારનાં ક્ષેત્રમાં ઉત્તરોત્તર વિજય પ્રાપ્ત કરી, વ્યાધિગ્રસ્ત જનતાના અમોલા આશીર્વાદો મેળવી ડોક્ટર મોસુકે ધર્માર્થ કામની ત્રિવિધ સિધ્ધિને વરી ધન્ય બને!

આ વિભાગના વર્તમાન આપતાં આનંદ-રોમાંય થાય છે. દિનપ્રતિદિન જેનાં તેજ ઓસરતાં થયાં છે જેણે મુત્સદી ગીરીનાં સુકાન ખોયાં છે, જેનો વિદ્યાવ્યાસંગ ભૂતકાળની વસ્તુ બની છે, જેની સાંસારિક રિયતિ અપંગ છે, જેની નીતિના પાયાદ ચમગી રહ્યા છે તે સંસ્કારી અને એકવાર શ્રેષ્ઠ ગણાતી જ્ઞાતિના પુનરુદ્ધારની ખાહેશથી આગળ ધપતા મહત્વાકાંક્ષી સજ્જનોનાં સાહસનાં વખાણ કરતાં કોને આનંદ ના થાય !

શ્રીમતી કુમારી વિનોદિની રમણભાઈ નીલકંઠ B. A. અમેરિકાનાં એક વિદ્યાપીઠની સમાજશાસ્ત્રના અભ્યાસ માટેની, હિન્દુ સ્ત્રીઓ માટેની સ્કૉલરશિપ મેળવી, તે શાખાના અભ્યાસ માટે pilgrim father ની એ પુણ્ય ભૂમિ તરફ સીધાયા છે. એ સાહસિક બહેનને તો જેટલા ધન્યવાદ આપીયે તેટલા ઓછા છે. હિન્દની સ્ત્રીની કોમળતા, સંસ્કારિતા, પાકદામન અને રસિકતા સાથે

યુરપની સાહિત્ય-પ્રિય, વિદ્યાવ્યાસ ગી યાન્ત્રિક પદ્ધતિબદ્ધ વિજ્ઞાનપ્રીતિ અને અભ્યાસ ભજે તે આપણી રમણીઓ 'અજ્ઞાત નયવશે-એવી લલિત લીલા ખીલશે.'

અમદાવાદ

આદિનાં શ્રી કચ્છ-કાઠિયાવાડ વડનગરા નાગર મંડળે કચ્છ કાઠિયાવાડના અમદાવાદમાં અભ્યાસ કરતા નાગર વિદ્યાર્થીઓ માટે એક ભોજન અને વિવાદ માટે કલ્પ્ય જેવું ઉભું કરવાની યોજના હાથ ધરી છે. તેને માટે (૧૦૦૦) જેટલી રકમ એકઠી કરવાનું ઠરાવ્યું છે. વિસ્તૃતિઓ છતાં મધ્યમ છે. મુંબાઈની માફક અમદાવાદ પણ વીસમીસદીમાં અપાતી જૂદી જૂદી કેળવણીની શાખાઓનું કેન્દ્રસ્થાન બની રહ્યું છે એવા શહેરમાં આવું ગૃહ આશીર્વાદ સમાન નીવડશે. કાર્યકર્તાઓને પ્રભુ હિંસાદ આપો અને આપણુ ભાષ્યોને યથાશક્તિ ફરજ બળવવાની સન્મતિ આપો.

શ્રી અમૃતલાલ લક્ષ્મીશંકર સ્વાદીયાની જગ્યાએ શ્રી ડૉ. વિષ્ણુપ્રસાદ ભગવતીદાસ માકડ મંડળના સહમન્તી નિભાયા છે.

શ્રી ડૉ. વિષ્ણુપ્રસાદ ભગવતીદાસ માકડે છેલ્લી D. O ની પરીક્ષામા (Diplomate of ophthalmology) ફત્તેહ મેળવી છે.

આ Diploma મેળવનાર ડોક્ટરમોસુફ પ્હેલા નાગર ગૃહસ્થ છે. અભિનન્દન.

શ્રી ડૉ. સુમન્ત મહેતા રચાનિક યુવક સંઘના ચાલુ વર્ષના પ્રમુખ તરીકે યુવકોને સન્માર્ગે દોરી રહ્યા છે. પરમાત્મા એમને ચિરકાળ સુધી, યુવાના આવેશને યોગ્ય ઘેરડમાં દોરવા દીર્ઘાયુ અને તન્દુરસ્તી બક્ષો !

હાલનાવાડા

શ્રી વીસળનગરા નાગરયુવકસંઘના આશર હેઠળ તા. ૨૭મી ઓગસ્ટ ના રોજ શ્રી હાટકેશ્વરના સભામંડપમાં શ્રીકૃષ્ણજ્યોતિ ઉજવવામા આવી હતી.

પાટણ.

શ્રી ઉમીયાશંકર મણિમંકર લાખીયા અહિંની સાર્વજનિક લાઇબ્રેરીની મેનેજિંગ કમિટીના પ્રમુખ ચુંટાયા.

નાગર સમાજનું વાર્ષિક સંમેલન આકર્ષક હતું. કાર્યક્રમ સુંદર હતો. વ્યવસ્થા સપૂર્ણ હતી. ઉત્સાહ માટે અલિનન્દન ઘટે. 'રમત-ગમત' 'સેવાલાવ' માટે યાદો અપાયાં.

શ્રી જયસુખરામ લક્ષ્મીરામ પારધી નાગર સમાજના પ્રમુખ ચુંટાયા. વાનપ્રસ્થ અવસ્થામાં જ્ઞાતિ, સમાજને માટે થોડું ઘણું કરી બતાવવા તત્પરતા બતાવે છે તે સ્પષ્ટ છે.

શ્રી. મધુસુદનરાય ગિરિધરલાલ મજમુદાર નાગરજ્ઞાતિના મેટ્રિક કક્ષાસના વિદ્યાર્થીઓને હસ્તેશ રાત્ર શિક્ષણ આપે છે. અનુકરણીય.

જૂનાગઢના શ્રી દિલીપરાય વસંતરાય ખારાડ અહિંની હાઇસ્કૂલમાં શિક્ષક તરીકે આવ્યા છે. તેઓ ક્રિકેટના અચ્છા ખેલાડી હોવાથી પાટણને તે દિશામાં સારો લાભ મળ્યો છે.

નાગર-બાળમિત્ર જે હવે નાગર-યુવક-મિત્ર કહેવાય છે તેની પ્રગતિઓ ચાલુ છે. બાલ્યાવસ્થામાંથી યુવાવસ્થાને પ્રાપ્ત થતા તેના આદર્શો ઉચ્ચગામી બનેા !

સુરત

આદિં આપણી જ્ઞાતિના બે મંડળો છે-૧. " શ્રી નાગર બ્રાહ્મણમિત્ર મંડળ" અને ૨. "રમેશ-સમાજ". બીજામાં ફક્ત યુવાન વર્ગજ સભ્ય થઇ શકે છે.

શ્રી રા. રમેશચન્દ્ર સદાશિવનારાયણ દીક્ષિત M.A.L.L.B. જે ગયા આસો માસમા કાયદાના અભ્યાસ માટે વિદાયત ગયા હતા તે બેરિસ્ટરની પરીક્ષામાં પસાર થયા છે સુરતની જ્ઞાતિમાં એ પહેલા બેરિસ્ટર છે. અલિનન્દન.

શ્રી રા. શાર્દુલચન્દ્ર જય. પંડ્યા M.B.B.S. જૂનાગઢના સ્ટેટ ડોક્ટર નીમ્યા છે.

શ્રી પ્રિયમતિ શુકન નવા નીખેલા 'સુ-શન' અડવાડીક ના બાતુ અધિપતિ ડે નાગ પ્લહલ નાતના તેઓ પહેલા સત્રારી અધિપતિ છે

ના પ્લા મિત્ર-મડળના આ વર્ષના મત્રીઓ શ્રી પ્રમથયદ્ર સદાશિવ નાનાયણ દીક્ષિત તથા શ્રી રમેશ છોટાલાન ત્રિવેદી

'રત્ન-સમાજ' ની સુદણી પ્રમુખ શ્રી પ્ર સ દીક્ષિત, મત્રીઓ શ્રી મ મથયદ્ર બા પાઠકજી, શ્રી જયમુખ અ પડયા તથા સૌ કુમુદ મનુભાઈ ત્રિવેદી

શ્રી જ્યોતેશયદ્ર જનાર્દન પાઠકજી M A I L B કાયદાના અધ્યાસ માટે આ માસની (સપ્ટેબર) ૧૦મી તારીખે વિનાયત ગયા છે

રા ઇન્ડુકાન્ત વિ ત્રિવેદી M A ની પરીક્ષામાં બીજા વર્ગમાં પાસ થયા

કુ ચન્દ્રિકા મોહનનાન દેવે ઇન્ડર આટર્સમાં ગયે વર્ષે પાસ થયા આપણા સ્ત્રી વર્ગની એ દિશામાં વિદ્યાગદ્ધિ આરાજનક નીવડે ' પોરબંદર

શ્રી. રા મરૂના વિદેશપ્રયાણમાં સફળતા ઇન્ડવા થયેલ સભામાં જે ભાષણો થયા તેના મુખ્ય સુરો એ હતા કે (૧) આપણી રાતિના પુનરુદ્ધાર અર્થે આરમાન પાતાળ એક કરવાની જરૂર છે (૨) વિદેશ જવા પતા ધર્મને વળગી રહેવામાં મર્દઈ છે (૩) શ્રી રા મારૂ ખાદી ધારી છે અને તે જાગવી રાખે એ સદન્તર ઇન્ડ છે (૪) હસ વૃત્તિથી ઇન્ડાન્ડ જઈ સારગ્રાહી થવામાં વડાઈ છે શ્રી મારૂએ ચોખ્ખ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો હતો

શ્રી હરીનાન કલ્યાણરાય માડએ પુત્રના વિદેશ પ્રયાણ અગાઉ વધુરૂદ્ર અને ગ્રહશાન્તિ કર્યાં હતા

મુ રા. ગ નરમેશ કર મારૂએ તેમના અ સૌ પત્નીના રમરણુયે શ્રી હાટકનાથના મન્દિરમાં એટો અને દીવાલ બધાવી આપ્યા

રા. અનંતરાય રતિલાલ અંજરીયા આદિ Inspector of Sanitation નીમાયા.

શ્રી. છોટાલાલ લક્ષ્મીચંદ્ર માકડ ૧૫૦ થી અદિ ખાનગી નોકરીમાં નોકરાયા.

ભરૂચ.

શ્રી અતિમુખલાલ સી. યાત્રિક બી. એ. લેડી મુલોચના મીલના મેનેજર નીમાયા છે

રંગુન.

આપણા સાદસ પ્રિય ભાઈઓએ જેમ મુખ્ય કરાચીમાં વસવાટ કર્યો છે તેમજ પ્રલદેશમાં વડનગર નાગરો સારી સંખ્યામાં રહે છે. ઘણાખરા ભાઈઓ રંગુનમાંજ છે. રંગુન વસતા ભાઈઓએ એક નાગર બંધુ સમાજ રચાવ્યો છે અને તેનું કામ ઉત્સાહથી ચાલે છે. ભાવનગર મહુવા, જુનાગઢ, ગોંડળ, મોરબી જામખંભાણીવા. મુંબઈ, પાટણ, જામનગર વિગેરે રથજોના નાગરો પ્રલદેશમાં છે. સાધારણ રીતે આપણા ત્યાના ભાઈઓની સ્થિતિ સારી છે. અત્યારે અહીંયાં કુલ લગભગ ત્રીસેક કમાતા મૃદસ્થો રહે છે. જેમાંનાં ઘણા ખરાને ૨૦૦ ઉપરાંત પગાર છે. ઘણાખરા જુદી જુદી વેપારી પેદીઓમાં કામ કરે છે. એક ભાઈ અહીંયાં 'બોમ્બે સ્ટોર્સ' ચલાવે છે.

નાગરિક

ત્રૈમાસિક

વાર્ષિક લવાજમ

રૂા. ૨-૮-૦૦.

ગાંધી પંચામા પ્રથમ

યુગપ્રવર્ધક, સાહિત્ય દ્રષ્ટિએ

પણ અનોખું, સમાજ-

શાસ્ત્રના પ્રશ્નોનો શાસ્ત્રીય

રીતે અભ્યાસ કરનાર

આપણાં વાંઠમયનું આ

એક જ ત્રૈમાસિક છે.

નાગરિક કાર્યાલય,

હોસ્પીટલ રોડ,

કરાચી.

વાર્ષિક

લવાજમ

૨-૮-૦૦

લખો

હોસ્પીટલ

રોડ,

કરાચી.

આ તો બીજાએ કહ્યું છે

નાગરિક નામ સાર્થક કરે છે

ફિવાન બહાદુર મુખ

Very High Tone and

Universal Appeal—

હૃદયંગરાય એએ

લેખો સુંદર લખાણો, વિદ્-

તાબરેલા છે—રા મગનલાલ

સવાળિયા

The Idon of Nagariik

should never be —ગ

રામપ્રસાદ બુચ

આખા પ્રાંતના પત્રકારિત્વમાં

સારો હિસ્સો આપ્યો છે—

કોમુની

જો તમારે દેશનેતા થવું હોય, પ્રજાપ્રિય થવું હોય પ્રભુપ્રિય થવું હોય તો તમે તમારું અંતઃકરણ મન નિર્મળ રાખતાં જીવો મનને નિર્મળ રાખવા માટે શરીર અને કપડાં સ્વચ્છ અને ચોકખાં જોઈએ, જો તમારે તમારાં કપડાં ચોકખાં રાખી આયુષ્ય વધારવું હોય તો અમારું ગિરનામું નોંધી લ્યો.

ધી આઈડીયલ ટોન્ડી કંપની

વોશર્સ અને ડાયર્સ

મુખ્ય દુકાન

પ્રાર્થના સમાજ

ગિરનામ મુંબઈ ૪

આન્ય નં. ૧

સ્ટેટર રોડ

માન્ટરોડ

મુંબઈ નં. ૭

આન્ય નંબર

આનં, રોડ

દગડ સ્ટેશન

રામે

આઈડીને સતીય આપવો એ અમારું કર્તવ્ય સમજીએ છીએ

આપ શૈવધર્મી છો કે ?

તો રૂદ્રી વગર આપને કેમ ચાલશે ?

નર નં. ૩૨ મં. ૩૦.

રૂદ્રાધ્યાય અને રૂદ્ર, શિવ અને લિંગ સંપ્રદાય.

(મૂળ, બાષ્પાન્તર અને દીક્ષા સહિત)

લેખક: દોલશંકર મંડલક: ચન્દ્રશંકર બુચ.

કિંમત ૦-૧૨-૦ ૬ ખ. નં. ૬

ધોડાક અભિપ્રાયો.

‘જેટલો ભાગ વાંચ્યો છે તેટલાથી પણ ચિત્તને આનંદની પ્રાપ્તિ થઈ છે.’
દિ. બ. કેશવ હ. ધ્રુવ.

‘તેના ઉપોદ્ધાતના બે અંગો મધુર અને પ્રસાદવાળી શૈલીથી આચાર્ય છે. સંશોધનના આધારે શ્રી ચન્દ્રશંકર બુચનો લેખ ન્યાયક છે. રૂદ્ર-શિવ અને લિંગની સાંપ્રદાયિક ચર્ચા ઐતિહાસિક રીતિએ થઈ છે આપના પુસ્તક નો પ્રચાર નાગરોમાં અને અન્ય બ્રાહ્મણોમાં થાય અને તેમની વિચારદ્રષ્ટિ ઉઘડે એવું ઇચ્છુ છું.’
નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા.

‘નરી ધાર્મિક અંધ શ્રદ્ધાને પોષનાર અને ઇશ્વરદત્ત શાસ્ત્રોનીજ પદવી પામી બેઠેલા પ્રાચીન ગ્રંથોને એક તરફથી અર્થાત્મીન વિવેકની કસોટીએ ચડાવી કેવળ અભ્યાસની ભૂમિકા પરજ ઉતારી લેવા અને છતાં એને વર્તમાન યુગની ઉપરછલી તિરસ્કાર-દ્રષ્ટિમાંથી ઉગારી લઈ એનાં સર્જન સમયની પરિસ્થિતિ પરથી ન્યાય આપવા યત્ન કરવો એ બંને દ્રષ્ટિને સંયુક્ત ધોરણે આ પુસ્તકનું સંપાદન કરવામાં આવ્યું છે એટલે એ આવકારને પાત્ર છે. આપણી સંસ્કૃતિના પ્રવાહની તવારીખનું એક પાનું ઉઠેલવાનો આ ઠરેલો પ્રયત્ન છે. આખા વિષયનું દોહન, દ્રષ્ટિબોધ, અનુવાદો અર્થો અને સાદી ભીટી ભાષામાં લખાએલા પ્રવેશકોથી સરલ બન્યું છે.’

સૌરાષ્ટ્ર તા. ૪-૫-૨૬

‘રૂદ્રાધ્યાયનું પુસ્તક શોધક બુદ્ધિથી લખાયું છે ધાર્મિક દ્રષ્ટિથી તથા ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિથી એ ગ્રંથમાં શ્રી શિવનાં સ્વરૂપ વિષે તથા શિવની ઉપાસના વિષે ભિન્ન ભિન્ન વિદ્વાનોના મત જણાવી સારો વિચાર કર્યો છે. શ્રી રૂદ્રનું સ્વરૂપ જણાવવા ઇચ્છનારને તથા રૂદ્રાધ્યાયનો અર્થ જણાવવા ઇચ્છનારને આ ગ્રંથ ઉપયોગી છે.’ પૂજ્યપાંદ કૃપાનાથ શ્રીમન્નથુરામ શર્મા

છુટક નક્ક મગાવનારને ૦-૧૨-૦+૦-૧-૦-૦-૧૩-૦ટીપીટ મોકલવાથી જ લાભ થશે. બાર આનાનાં વી. પી. પાછળ નાહક ચાર આના આપવા પડે છે.

नागरिक

वेमासिक

चरन् वै मधु विन्दति

अतस्त्वग्राह्यम्

पुस्तक

भाग २६

अंक २

वै.जी.जी.

अ.२६.२६ अमृतवासि जुय

ओलरराय रंगालदान भांड

ઉપયોગી પુસ્તકોનું લીસ્ટ

મનુસ્મૃતિ મૂળ તથા ગુજરાતી ભાષાતઃ	૩-૮
કૃષ્ણવાણી	૩-૮
પ્રમાદધનની પ્રભુદા-	૪-૮
અલસ્યા ઉદ્ધાર	૧-૪
ઝલામીની રાણી	૩-૦
ગુજરાતની જુની વાર્તા	૩-૦
પીટીટની કહેવન માગા	૩-૦
પૃથુગજ ચલચિત્ર	૩-૦
જદાદુર કવો	૪-૦
જાત મહેનત	૬-૦
વાર્તાની વાર્તા	૨-૦
દુ ખાને દિ-સો, ભાગ ૧ થી ૮	૬-૦
મદાભગત, પર્વ ૧ થી ૧૮	૩૦-૦
મકવાજ પોથી	૩-૦
ગોલીના પડદા સંગ્રહ	૩-૦
સતિધર્મ પતિસેવા-ભાગ ૧-૦	૫-૮
ભવસાગરનો ભોમીયો	૨-૦
પતિત્રના માર્તઓ (ચિત્ર)	૩-૮
માત મદાવસા	૧-૦
નવમહા વિધિ	૧-૦

જે. એમ. પંડ્યા એન્ડ કંપની,

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ,

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુબધ (૨)

હવે તો માસિક
કૌ મુ દી

સંસ્કાર વાંછુઓનું માસિક

કૌમુદીએ તો સાહિલ

પાછળ ફરી

લીધી છે.

એડીનબરો રીન્યુની

યાદ ગુજરાતને

કૌમુદીએ આપી છે.

કલા

વિવેચન

ને સાહિત્યનું જ

શુદ્ધ માસિક

વાર્ષિક

લવાજમ

રૂ. ૫-૦-૦

લખો:

કૌમુદી કાર્યાલય

એલીસ બીજ

અમદાવાદ.

ગુજરાત પોતાના આ

એકપૂરાં સાહસને

નહિં નીલાવે?

સરસ નવલિકાઓ,

વિદ્વાન લેખો, મનન

ને સંચયવિભાગો

કૌમુદીના જ છે.

. આહક

થઈ આ સાહસને

મરતું નહિં બચાવે ?

રા. રા. મહીપતરામ રૂપરામ અનાથાશ્રમ.

અ મ દા વા દ .

મંત્રીઓ
વિદ્યાગૌરી નીલકંઠ
મણીલાલ ભગત
મટુલાલ ધ્રુ.

ન્યાં
નિરાધાર, આંધળા અપંગ
હોકરાઓને, ગુમ રીતે
જન્મેલાં અને તમ્બાકુનાં
બાળકોને ઉમ્મર લાયક
થતાં સુધી પોષાય છે!

છૂટા છેડા
થયેલી વિધવાને યોગ્ય
મદદ અપાય છે.
પરોપકારી સંગઠનો! મદદ કરો.

અનાથોને
મદદ કરીને
આંખડી
હારો.

અ નુ ક્ર મ .

પુસ્તક ૫

માપ

અંક ૨

૧૯૮૬

ની ચેહ

ચન્દ્રશંકર ખુચ

૮૩

૧. નાંકરાચાર્ય અને સંપ્રદાયો

સ્વામી શ્રી સ્વરૂપાનંદતીર્થજી

૮૮

૩ ત્રિતાની ઉક્તિ

નટવરલાલ પ્રભુલાલ ખુચ

૧૦૧

૪ આચાર્ય વડલમજી હરિદાસ

ગિરનારાંકર વ આચાર્ય

૧૦૪

૫ અધ્યા અને વધ્યા

પ્રેમરાય ગૌરીરાંકર

૧૦૯

૬ એ મૂક લોકનાયક

‘વિનોદ’

૧૧૫

(મોટર્ન રિયુમાંથી)

૭ સર્પ અને વૃક્ષપૂજા

ડોલરરાય માંકડ

૧૨૩

૮ બંધારણવિમર્શકસમિતિ

૧૨૮

૯ મ ન ન

(૧) પ્રગતિને પંથે

૧૩૦

સમસ્તનાગરમાંડળ-બા. (વ સ-વિસલનગરાનાગરપરિષદ ડો.

(૨) પ્રાસંગિક થોડું

૧૩૫

પરિષદ પહેલાં અને પછી (કૃષ્ણશંકર બક્ષી)-દિલ્હનાંદાન-એકપ્રવાસો

(ગજેન્દ્ર ખુચ)-અમદાવાદ નિવાસગૃહ યોજના-શ્રી હાટકેશ્વર ઇનામ

(૩) ગુજરાતનું સામાજિક માનસ

કુચકની યક્તિ (ડા સુમન્તા) તદ્દન નવુ (પ્રાણુન રાયણ પાઠક)

નાગરોફે લિય (વિલ્લયરય વેદ્ય)

(૩) અવગોકન અને રીતીદાન

એક રસિક તત્ત્વચિંતક (શ્રી યોગેન્દ્ર) બે મંસ્કૃત નાટકો (મૂળશંકર

પાણિક) સ દ્વિત્યકુંજ (બગવાનલાલ માંકડ) નાગર ગેતન ડો.

(૫) સાતિ સમાચાર

છા પ ના ર .

પારેખ પ્રી-ટીંગ પ્રેસમાં, હરિલાલ હરખચંદ,

કેમ્પબેલ સ્ટીટ, —ક રા ચી .

પ્ર કા રા ક .

ડોલરરાય રંગીજીદાસ માંકડ, હોસ્પીટલ રોડ, ક રા ચી .

ગુજરાતી સાહિત્યનાં મનનીય પુસ્તકો

શ્રીયોગેન્દ્રકૃત

સંગીતકવિનિઃ—પ્રથમધ્વનિ
સાહિત્ય, જ્ઞાન અને કવિતાથી
જળકંઠું સંપૂર્ણ રાગધ્વનિ
કાવ્ય. ચાર સુંદર ચિત્રો
સાથે રૂ. ૨-૦-૦

જરૂર
મંગાવો

પ્રજ્ઞયજ્ઞસીઃ—સંગીત
તત્ત્વચિન્તાન અને કવિતાના
કુલગુપ્તણીના નમૂનાઓનો આ
સંગ્રહ ગુર્જરસાહિત્યમાં એક
અપૂર્વ સ્મારક તરીકે રહેશે.
રૂ. ૨-૮-૦

કવિ દાગોરઃ—પૂર્વાધર્મ—કવિ રતીન્દ્રનાથ દોશનાં કાવ્યો, જીવન અને
વિચારોનું સાહિત્યમૃદ્ધિથી સંયુક્ત આલેખન. રૂ. ૧-૦-૦
સદ્યપુષ્પાંજલિઃ—‘જેથા’ નું અનુકરણ રૂ. ૦-૧૨-૦
રાષ્ટ્રીયગીતઃ—હિન્દી, બંગાલી રાગરાગણીમાં રૂ. ૦-૧૦-૦
પ્રભુભક્તિઃ—મુમુક્ષુઓને માર્ગદર્શક તત્ત્વજ્ઞાનવિષયે રસ લેનાર દરેક ધર્મ
જિજ્ઞાસુને વાંચવા યોગ્ય. ૧-૪-૦

ભિમ્નિઃ—નવીન શૈલીમાં
લખાયેલા અન્તર્ભાવપ્રેરિત
કાવ્યોને આ સમૃદ્ધ ગુર્જર
સાહિત્યકારોમાં ધણેજ
અદર પામ્યા છે. મેઘનાં
આકર્ષક ચિત્ર સાથે
રૂ. ૨-૦-૦

મળવાનું
ઢેકાવું
પોસ્ટ બોક્સ
૪૮૧, મંબઈ

ગીતાંજલિઃ—સાહિત્યમાં
સૌથી પ્રથમ પ્રગટ થયેલું
સરલ અને રસિક ભાષાન્તર
કવિનાં ચિત્ર. સાથે
રૂ. ૧-૪-૦

નાગરિક ત્રૈમાસિકઃ વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨-૮-૦ પરદેશના શિ. પ.
શરનામુંઃ નગરિક કાર્યાલય, હોસ્પીટલ રોડ, કરાચી.

પ્રસ્તાવ ૫

માધ

અંક ૨

૧૯૮૬

૫. ૮૫મે વાંચો

इमा नारीरविधवाः शुपत्नीशंजनेन सर्पिषा मं विशंतु !
अनधवोऽनमीषा सुरतना आशेदंतु जनयो योनिमग्रे

૧૦, ૧૮, ૭.

મોડનરિબુતાં સોગન્ધી

એ આંશુની મૂર્તિ

મદાસનાં એક જૂનાં ચિત્રની ઉપરની પ્રતિકૃતિ બહુ ભાવવાહી છે અને સતીની પ્રથા જનમાનસની વિગેધી છે ને સચોટ રીતે બતાવે છે. રૂઢિના સકંજનમાં સપડાએલ આ સતી રખેને રૂઢિને યાપ આપીને ચેલમાંથી બચી બચ માટે તો તેની આસપાસ હથિયારબદ્ધ માણસો ઊભા છે.

.....આ સદમરણનો રિવાજ માનવ સ્વભાવની કાષ્ટક વિચિત્ર અવસ્થાનો પરિપાક છે; પણ તેથી હિન્દુ જનતા પરનાં કલંકની કાળાશ કંઈ એટલી નથી થતી; સર્વસામાન્ય હોય તેથી કંઈ કંલક તો ન જ મટે!

સતીની ચેહ

ભારતવર્ષની સભ્યતાનો જ્વલન્ત મુકાબલો કરનાર મિસરની કબરોના ગૂંબજ તળે સહમરણનો ઇતિહાસ જળવાઈ રહ્યો છે. લકઝરની એક રાજસમાધમાં ચાર રાજપત્નીના શબ વચ્ચે કોઈ સમ્રાટ સૂતો છે. ગ્રીસ અને નોર્સ ગાયાઓ મૃતપતિ સાથે દેહ સજનાર રાજરાણીઓના ઇતિહાસ ગાય છે. જગલી ગણાતા દૂર દૂરના દ્વીપોમાં આવા ઇતિહાસ અનાદિકાળથી પ્રસિદ્ધ થયા છે, અને પુરાતત્ત્વવેત્તાના કોસપાવડા દુનિયાભરની ધરતીને પેટેથી સહમરણના અવશેષો આજે પ્રકાશમાં લાવી રહ્યા છે.

આ દેખાડે છે કે સહમરણનો રિવાજ હિન્દુ જનતાની કોઈક લાક્ષણિક નિહુરતામાંથી જન્મ નથી પામ્યો, પણ માનવ સ્વભાવની કોઈક વિચિત્ર અવસ્થાનો પરિપાક છે. આથી હિન્દુ જનતા પરના કલ્પની કાળાશ કંઈ ઝોછી નથી થતી; સર્વસામાન્ય હોય તેથી કંઈ કંલક તો નજ મટે!

છતાં ભ્યારે આર્યપ્રજા જુવાન હતી સારે એ જામાં સહમરણનો રિવાજ નજ હતો. વેદ અને તેથી પણ પ્રાચીન ગાયાઓમાં એ વિષે કંઈજ ઉલ્લેખ નથી. પણ એ પ્રજા આર્ય મટી અને હિન્દુ બની એ સંશાન્તિકાળના સાક્ષી બનેલાં શતકોના કોઈ વિસ્મૃત કાળે સહમરણનો

રિવાજ આ પ્રજામાં પ્રવેશ મેળવી શક્યો. આર્થ અને હિન્દુ વચ્ચેનો આ તફાવત મહત્વનો મનાવો જોઈએ.

આર્થ પ્રજા એટલે તો વેદની દેવતામંડળી. વૃત્ર અને ઇન્દના અમાપ સંગ્રામોમાં એ પ્રજા ઝૂકાવતી. યજુષની વેદીમાં તાજા પાક અને લક્ષ્ય અને મેધ્ય યજુષશુઓનાં એ બલિ અર્પતી, પણ કુત્સિત નરમેધ ન કરતી. એ પ્રજાનો મન્ત્ર જિજ્ઞવિષા હતો.

સીતા વહી ગયાં અને તે દર્મ્યાન આર્યાવત્તને વિશાલ સીમાડે પથરાયેલી વન્ય અને પહાડી ટોળાઓ આર્યમંડળમાં આમેજ થતી ગઈ. એ નવી મિશ્રપ્રજાને પૂર્વનાં તો સ્વપ્નાંજ રહ્યાં. વેદકાલીન પૂર્વજો તે આ નવી પ્રજાનો દેવવર્ગ બની ગયા. ઇન્દ્રનું સ્વર્ગ એ આ પ્રજાનો પરલોક બની ગયો. આ પ્રજામાં વર્ણોના સંકર સાથે જંગલી ટોળાંઓના રિવાજો પણ આમેજ થયા. પૂર્વજોએ ગાયેલાં ‘એકંસત્’ ને પ્રત્યક્ષ કરવા આ સંકરપ્રજા મૂર્તિઓ ઘડવા લાગી. યજુવેદી ઉપર જુગુપ્સિત નરમેધ થવા લાગ્યો. આર્યપ્રજાનું પૂર્ણોંશે હિન્દુપ્રજામાં પરિવર્તન થઈ ગયું. નરમેધના કોઈ પ્રકારને રૂપે પતિના શય સાથે પત્નીના મેધનો રિવાજ પણ આમજ દાખલ થયો.

હિન્દુ સમાજનો એક અખાધિત નિયમ છે કે એની રૂઢિઓને પોષે તેજ શાસ્ત્ર ગણાય. તેથીજ શાસ્ત્ર પ્રમાણે રૂઢિઓ ફેરવવાને બદલે રૂઢિ પ્રમાણે શાસ્ત્ર ફેરવવાનો રિવાજ આજ કંઈ નહિ તોય વીશ શતક થયાં શિષ્ટ મનાયો છે. નાગરજ્ઞાતિની ઉત્પત્તિ સમજાવવા ભગવાન રકન્દને તેથીજ તકલીફમાં ઉતરવું પડ્યું. ભાતુશાલિજ્ઞાતિ પણ ‘આદ્ય રાજ-વઃ કૃતઃ’ એ વખતથીજ અસ્તિત્વ ધરાવે છે એમ દેખાડવા સાક્ષાત્ મહાકાલિ હિંદુજ્ઞાને પુરાણ કહેવું પડ્યું. અશ્વાહની તદ્દકૂળી અને મગ્ધકૂળી સમજાવવા અશ્લોપનિપત પણ તેથીજ રચાયું. ત્રિધવામેધ-રુદ્રમરણ-ને શ્રુતિમાં રચાવ ન હતું. સ્મૃતિકારસમ્રાટ મનુના ચરણમાં એને નિર્દેશ ન હતો, એટલે હિન્દુસમાજે આ કુત્સિત

અને અનાય પ્રધાને માટે પણ શ્રુતિનો બોલ બનોવી લીધો. આય્ સ્વાજ હતો કે પિતાના શબ પાસે બેઠેલી માતાનો હાથ આલી પુત્ર એને જિજીવિષાના મહામન્ત્રનો બોધ કરતો. એ કહેતો —

(ભૂજ માટે જુએ અનુક્રમની નીચે.) ઋગ્વેદ ૧૦-૧૮-૭

હિન્દુસમાજે માત્ર અગ્નિને રથાને અગ્નેઃ લખી નાખ્યું.

૨૥ સ્વસર્જન એ એક કાળે બહુ નફાકારક ધંધો હતો એમાં સંશય નથી એમાં મૂઢી માત્ર કલ્પનાનીજ ભ્રમણી હતી. કલ્પનાને પણ બહુ તકલીફ ન પડતી. નૈમિષારણ્ય જેવું ઢાઢ જંગલ હોય; ત્યાં એકાદ આશ્રમ હોય; આટલું હોય તો શરૂઆત થઈ સમજવી, કારણ દરેક આશ્રમને ભાગ્યે નહીં હતું કે ત્યાં સતપુરાણિક બેલા મોડા પણ જરૂર પડેલા આવે. પછી આશ્રમવાસીઓ એક વા અર્ધા અનુષ્ટુપ પૂરતો પ્રશ્ન પૂછે એટલીજ વાર સવાલ પૂછાયો કે પછી તુરંતજ દબરો. અનુષ્ટુપ, બે સુમાર ઉપજાતિ અને અગણિત ઇન્દ્રવજ્રાથી ભરપૂર એવા પ્રત્યુત્તર રૂપે એક પુરાણ તૈયાર બની જતું જે પ્રજ્ઞનાં શાસ્ત્રોના કારખાનાંઓ આવાં સતતસન્નિજત હોય ત્યાં પ્રમાણોની ખોટ કેમ સંભવે?

ઉંઠે છે કે માનવસ્વભાવ, વિરૂદ્ધ તત્ત્વોને એક સમયે પોષી શકે છે, જેથી સત્ય અને અસત્ય, કરુણા અને ક્રૌર્ય, પ્રકાશ અને અંધકાર એ એકજ માનસમા, ઋષિઆશ્રમનાં સિંહ અને દરણ પેડે પરસ્પરથી નિર્બાધિત, રહી શકે છે. સમયના બેલા સાથે કરુણા અને અહિંસા તરફ વિકાસ પામનાં હિન્દુમાનસમાં તેથીજ વિધવાભેદ માટે સેંકડો વર્ષ થયાં પક્ષપાત રહી ગયો છે. પેટમાં પેશી ગયેલી દેડકીનો જીવ બચાવવા પેટ ચીરી તે પેટના અભાગી માલિકનો જીવ લેવા તૈયાર થનાર વનરાજ ચાવડાનું જૈનપાત્ર, આત્રીજ પોતાનાં કાર્યને અહિંસામાં ખપાવી શકે છે.

ધર્મને નામે ચઢડનો કેફ કદાચ બધાય કેફ કરતાં જુરો હશે. સામાન્ય રીતે શહેરોની ગટરનું પાણી ગાળીને પણ જે ન પીએ તે

કુમ્ભમેળા વખતના કનખલ કુણ્ડનું પાણી શ્રદ્ધાથી પી લે છે. જે માણુન પોને પરદેશીનું મન દૂલાવવા પશુ નારાજ હોય, તેજ માણુસ લશ્કરી યુનિફોર્મ પહેરી, પરદેશના માણુસ માત્રનાં લોહી માટે, દેશધર્મને નામે. તલસી શકે છે. લાખો વિધવાઓને સૂકાં લાકડાં પેડે બાળી નાખનાર હિન્દુમાનસ પશુ ધર્મના કેફથીજ આંધળું બની શક્યું હશે. ઉન્માદ ત્યારેજ કહેવાય જ્યારે વિરૂદ્ધ તત્ત્વોનાં સમન્વય દેખાય. ઋગ્વેદીય મધવાને જ્યારે સોમનો કેફ ચહડતો ત્યારે તે પૃથ્વીને આકાશ ઉપર ગોઠવવાનો મનઝુઓ કરતો. હિન્દુસમાજને ધર્મનો કેફ ચહડ્યો ત્યારે તે વિધવામેધમાં કૃતકૃત્યતા સમજવા લાગ્યો.

પંચનદના સહસ્રયોજન પટ ઉપર ચોનસત્રાટ સિકન્દર ડેરા નાખી પડ્યો હતો. હિન્દુવીરોનાં શૌર્ય અને બલથી એ ચક્રિત થયો હતો. ગ્રીસના તત્ત્વજ્ઞાન, ગ્રીસનાં શસ્ત્રજ્ઞાન અને ગ્રીસનાં સાહસનો મુકાબલો કરનાર આ અપૂર્વ ખણ્ડ જોઈ એનું અભિમાન ગળી ગયું હતું. એકવાર એ દિગ્વિજયીએ કોઈ સતીની ચેહના લાડકા જોયા. સરદારો સાથે એ ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. પોતાના કોમલ દેહ નિશ્ચંક અગ્નિમુખે સમર્પતી એ વીરસૂ હિન્દવાણી માટે ઉમ્મત્ર થયેલી પ્રશસ્તિને દાખી દેતો, આવાં શૌર્ય પાંસે આવો મેધ માગનાર પ્રજાના નૈધૃર્થ માટે સિકન્દરના દિલમાં તિરસ્કાર ઉમ્મત્ર થયો. ગ્રીક તવારીખનવેશે આ કિસ્સો પોતાના દેશની સરસાઈ આંકવા માટે હોય તેમ વર્ણવ્યો છે.

ભારતવર્ષના ઉપલબ્ધ ઇતિહાસમાં એક વાત તરી આવે છે. ભારતીય મહિલાનો ઇતિહાસ તે કેવળ અદ્ભુત પત્નીઓનોજ ઇતિહાસ છે. કોઈ અદ્ભુત માતાઓ, કોઈ અદ્ભુત બહેનો, કોઈ અદ્ભુત સખીઓ-એના વિશે ભારતનો ઇતિહાસ મૂક છે. સીતા કે સાવિત્રી કેવાં ઉત્તમ પત્ની હતાં એ ઇતિહાસે ભક્તિપૂર્વક ગાયું પશુ સીતા અને સાવિત્રી કેવાં પુત્રી હતાં, કેવાં બહેન હતાં, કેવાં માતા હતાં, કેવાં સખી હતાં, એ વિશે આપણે નહિ જેવુંજ જાણીએ છીએ.

હિન્દુમાનસમા પતિના મરણ સાથેજ સ્ત્રીના જીવનની પણ સમાપ્તિ થઈ ગણાય છે, તે માટે આપણા ઇતિહાસકારો કેટલા જવાબદાર હશે ?

ચંદ્રમનનો દાનવીર રાજકુમાર દાતમ તાઈ પ્રવાસ કરતો ભરતખણડના કાષ્ઠક પ્રદેશમાં આવી ચડે છે. ગામને પાદરે પતિના શબને ખોળી મા લઈ ચિતામાં બેઠેલી બે અગ્નિકાન બે જીવે છે. કર્ણહૃદય બે રાજવીથી બે જોઈ ન શકતા વિધવાઓને અનેક પ્રલોભનો બતાવે છે પણ સતીઓની અડગતા જોઈ બે હૃદય પામે છે ત્યાંથી આગળ જતા દાતમ એક એવા શહેરમાં પહોંચે છે જ્યાં મૃતપત્નીના શબ સાથે પતિનો પણ બૃમિદાહ કરાતો દાતમ જીવે છે તો પત્નીના શબ પાસે પતિને મુશ્કેલાટ બાધી રાખ્યો છે. આ 'સતી' દાતમને શરણુ બધ છે અને પુરુષજાતના સ્વભાવ પ્રમાણે સહમરણુમાથી મોક્ષ યાચે છે. કાષ્ઠની પણ યાચના પાછી ન ઠેલના ચંદ્રમનનો આ કર્ણરાજ એને જીવતો છોડાવે છે.

આજે જગતમાં નવો યુગ મંડાયો છે સ્ત્રીની શક્તિ અને સ્ત્રીનું વ્યક્તિત્વ પોતાના શોધેલા અને પોતાનેજ ધૃષ્ટ એવા ક્ષેત્રોમાં પ્રગતિ સાધી રહ્યા છે વિકાસક્રમ એવો પણ આવે જ્યારે-હજાર બે હજાર વર્ષ પછી-મૃતપત્નીના શબ સાથે પતિનો ચિતાપ્રવેશ નિર્મિત થાય વિધવામેધમાં સેકડો વર્ષ સુધી અધ્વયુ પદે મહાવનાર પુરુષોના બે લાલિ પુત્રો એવા નિર્માણનો કયે મ્હોયે પ્રતિકાર કરી શકશે ?

શ્રી પ્રભાસપત્તનસ્થ શ્રી શારદા-
પીઠાધીશ્વર જગદ્ગુરુશંકરાચાર્ય
સ્વામીશ્રી સ્વરૂપાનન્દતીર્થજી.

શંકરાચાર્ય અને સંપ્રદાયો

[નાગરિક પુ. ૩. અં. ૧ માં 'રૂઢિનાદની અસંગતતા' નામે જે
લેખ છાપ્યો હતો તેના અંતિમ નિર્ણયો વિશે વાંચનારાઓમાં ઘણી
શંકાઓ હોડેલી તેના નિરાસ માટે ભગવાન જગદ્ગુરુ શ્રીમચ્છંકરાચાર્ય
શ્રી સ્વરૂપાનન્દતીર્થજીનો જવાબમાં આવેલ આ લેખ અમે રૂઢિયે પ્રસિધ્ધ
કરીએ છીએ.

તંત્રી, નાગરિક]

હાલના ઘણા લોકોની એવી માન્યતા છે કે શંકરાચાર્ય એટલે
શેવ અને તેના અનુયાયી શેવજી હોય. વળી એવી પણ માન્યતા છે
કે શંકરાચાર્ય એટલે બ્રાહ્મણોનાજ ગુરુ અને ખીન્ન કોઈના નહિ.

શંકરાચાર્યોની પત્રિકાઓમાં જે ગ્રંથાવળી છાપેલ હોય છે
તેમાં તે સ્પષ્ટજ હોય છે કે ચાતુર્વર્ણ્યશિક્ષક, છતાં શંકરાચાર્ય
એ બ્રાહ્મણોનાજ ગુરુ એવી માન્યતા ઘણે અંશે સાંપ્રદાયિક માન્યતા
ને પક્ષાપક્ષીને લીધેજ છે. આથી આવા પ્રકારની સમજ એ ગેરસમજ
નહિં તો ખીજું શું? ભાષ્યકાર ભગવાન શ્રી આદ્યશંકરાચાર્યે તેમના
સમયના પ્રચલિત અને વેદને નહિ માનનાર તથા વેદને માનનાર
દરેકની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરી સ્પષ્ટ સિધ્ધાન્ત શ્રુતિ યુક્તિ અને અનુભવ
પુરસ્સરનો સિધ્ધ કરી બતાવ્યો છે. વેદને માનનાર અનેક સંપ્રદાય

વાળાને પણ શુદ્ધ વૈદિક સિધ્ધાન્ત બતાવી, તેમના સંપ્રદાય અનુસાર ઉપાસાતા દેવને પણ કાયમ રાખી, તેમા 'વ્રહ્મદ્રષ્ટિ ડન્કર્પાત્' એ ન્યાયે તેમને તેમના ઉપાસ્ય દેવતામા બ્રહ્મદ્રષ્ટિ કગવી, કેટલી ખોટી માન્યતા તથા અન્ય દેવોમા બેદ દ્રષ્ટિને બાધ કરાવી, શુદ્ધ વૈદિક માર્ગમા વાળેવા છે આમ છતાં શકરાચાર્યને બ્રાહ્મણોનાજ ગુરુ કહેવા તે ગેરસમજ સિવાય બીજું શું કહી શકાય ?

તે ઉપરાત બિરુદાનગીમા એવું લખવામા આવે છે કે—
 “પણ્મતસ્વાપનાચાર્ય” આના બે રીતે અર્થ થઈ શકે છે એક તો જ દર્શન શાસ્ત્રોમાના ઉત્તમીમાસાશાસ્ત્ર ઉપર તેઓ શ્રીએ બાળ્ય કરેલું છે જેમા શ્રુતિને અવિરુદ્ધ સામગ્રી દરેક દર્શન શાસ્ત્રમાથી ગ્રહણ કરેલી છે તથા શ્રુતિ વિરુદ્ધ-વાતનોજ તેમા નિષેધ કરવામા આવ્યો છે. આથી શ્રુતિ અવિરુદ્ધ વિષયમા જોયે શાસ્ત્રોના—મતના—તેઓશ્રી સ્થાપનકર્તા પણ કહેવાય છે બીજા પ્રકારના અર્થમાં તે સમયની પ્રચલિત ઉપાસનામા ૧ ગાણપત્ય ૨ સૌર ૩ શૈવ, ૪ શાક્ત, ૫ વૈશ્ણવ તથા ૬ ભૈરવ એ પ્રકારના જ મત આવતા હતા તેઓ સર્વની સાથે ભગવાન બાળ્યકરે શાસ્ત્રાર્થ કરી દરેક મતવાળાના તેમના ઉપાસ્ય દેવને કાયમ રાખી તેની ઉપાસનાની પધ્ધતિમા અને માન્યતામા ફેરફાર કરાવી શ્રુતિ વિરુદ્ધ બાળતોનો તેમાથી નિષેધ કરાવી, શ્રુતિ અવિરુદ્ધ બાળતોનો તમને સ્વીકાર કરાવ્યો.

બાળ્યકર ભગવાન થી આઘશંકરાચાર્યે ક્ષાત્ર પણ ધૃષ્ટ દેવ માટેનો દુરાગ્રહ કર્યોજ નથી અમારી માન્યતા પ્રમાણે તો તેઓશ્રીનો કોઈ સ્વતંત્ર-અવગ-સંપ્રદાય કે વાડો છેજ નહિ સાંપ્રદાયિક (વાડાના) વિદ્વ પ્રમાણે તેઓશ્રીનો કોઈ એકજ દેવ એકજ મંત્ર, કે એકજ પ્રકારનું તિલક, એવું કાંજ નથી કેવનાદૈત સિધ્ધાન્તવાળા કોઈ એક નામરૂપમાજ આગ્રહ ધરી રાખી સ્વતંત્ર વાડો બાધે તે બનવું અશક્યજ કહેવાય વળી ઉપાસનામા પણ આલબન માટે પોતપોતાની રીત અનુસાર નામરૂપ ગ્રહણ કરવા દરેક જણને સ્વતંત્રતા ન

આપતાં અમુકજ નામ રૂપને માટે આગ્રહ કરવો. એટલે એકજ માપનાં કપડાં શિવડાવી લિન્ન લિન્ન પ્રકારના મનુષ્યોને તેજ પહેગવવાનો દુરાગ્રહ કરવા સરખું ગણાય. શ્રી શંકરાચાર્ય તરફથી પ્રચાર કરાતાં ધર્મોપદેશમાં આવેલ દુરાગ્રહ કપાચે જોવા જણવામાં આવતો નથી. છતાં કોઈ કોઈ સ્થળે એવો દુરાગ્રહ જણાતો હોય તો તે માત્ર વ્યક્તિગતજ હોવો ધટે છે. ઉપાસના માટે પણ આપણાં સનાતન શાસ્ત્રો કોઈ એક અમુકજ દેવન માટે આગ્રહ કરતાં હોય એમ જણાતું નથી. જેમાં જેની પ્રધા અને રૂચિ હોય તેમાંજ તેને દત્ત કરવા શ્રુતિ વાક્યોત્તી ઉપયોગ કરેલો છે પણ બરોબર તપાસી જોતાં નો દરેક દેવનાં અભેદનું પ્રતિપાદન કરેલું જણાય છે, એમ સ્પષ્ટ સમજાય છે દરેક દેવના સહસ્તનામના પાઠ હોય છે તેનું સૂક્ષ્મ દ્રાષ્ટ્યો અવલોકન કરતા સ્પષ્ટ જણાય છે કે એક દેવને યોજવામાં આવેલા નામો બીજા દેવને પણ યોજવામાં આવેલાં હોય છે. હરિ તથા હર, શિવ તથા વિષ્ણુ, જેને માટે આપણા લોકોમાં ધણે સ્થળે આગ્રહ નહિ પણ દુરાગ્રહ જોવામાં આવે છે, તેમના સંબંધમાં જોઈશું તો ધણે સ્થળે પરસ્પરતા પ્રસંસા કરેલી જણાશે. મહાભારતના અનુશાસન પર્વમાં શ્રીકૃષ્ણને મુખે શંકરનું મહાત્મ્ય વર્ણવાય છે અને શ્રી શંકરને મુખે શ્રી કૃષ્ણનું મહાત્મ્ય વર્ણવાતું જણાય છે તે એટલે સુધી કે શ્રી કૃષ્ણે શ્રી શંકરનાંજ ઉપાસના સહસ્તનામોથી કરી તેમની તપશ્ચર્યા કરીને પુત્ર પ્રાપ્ત કર્યો છે. શ્રી મહાશિવની કપાથી પ્રાપ્ત થયેલો હોવાથી તેમનીજ રૂપાનું રૂપ છે એમ જગતમાં જણાવવા સાદજ તેનું નામ સાચજ રાખવામાં આવ્યું છે એટલુંજ નહિ પણ શ્રીમદ્ ભાગવતના ૪ થા સ્કંધના ૭ મા અધ્યાયમાં દક્ષપ્રભુપતિના યજ્ઞનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તેના સંબંધમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે શ્રી શંકરનો તિરસ્કાર કરવાથી યજ્ઞભંગ કરવામાં આવ્યો છે જે શ્રી શંકર ભગવાનની કામી માગવાથી ફરી સંધાન કરવામાં આવતા યજ્ઞમાં શ્રી વિષ્ણુનો આવિર્ભાવ થાય છે. તે વખતે

બીજા દેવાની સ્તુતિ થઇ રહ્યા પછી શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે, જેના જવાબમાં શ્રી વિષ્ણુની ઉક્તિ છે કે:—

અહં બ્રહ્મચ્ચ સર્વશ્ચ જગતઃ કારણં પરમ્ ।

આત્મેશ્વર ઉપદ્રષ્ટા સ્વયંદગવિશેષણઃ ॥૫૦॥

આત્મમાયાં સમાવિદ્ય સોઽહં ગુણમયીં દ્વિજ ।

સૃજન્ રક્ષન્ હરન્ વિશ્વંદધ્રે સંજ્ઞાં ક્રિયોચિતામ્ ॥૫૧॥

તસ્મિન્ બ્રહ્મણ્યઽદ્વિતીયે કેવલે પરમાત્મનિ ।

બ્રહ્મરુદ્રોચ મૂતાનિ મેદેનાહોઽનુપશ્યતિ ॥૫૨॥

ભાવાર્થ:—હું બ્રહ્મા તથા શંકર આ જગતનું પરં કારણ છીએ. નિર્વિશેષ આત્મા, ઇશ્વર તથા સાક્ષી બીએ. આત્મા મારાથી સચુણ થયેલો, હુંજ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ તથા સંહારને માટે તે તે કામને યોગ્ય સંજ્ઞા ધારણ કરે છું. કેવળ અદ્વિતીય તે પરમાત્મા બ્રહ્મમાં બ્રહ્મા, રૂદ્ર તથા ભૂતો રૂપે જે ભેદ દ્રષ્ટિ કરે છે તે અજ્ઞાનિ છે.

પ્રયાણામેક ભાગ્યાનાં યો ન પશ્યતિ ચૈ મિદામ્ ।

સર્વમૂતાત્મનાં બ્રહ્મન્ સ શાન્તિમધિગચ્છતિ ॥૫૩॥

ભાવાર્થ:—બ્રહ્મા વિષ્ણુ તથા મહેશ્વર એમ ત્રણુમાં હું જે સર્વ શૂન માત્રના આત્મારૂપ છું તેમાં જે ભેદ દ્રષ્ટિ નથી રાખતો તે શાન્તિ પ્રાપ્ત કરે છે.

સંહસ્ર નામો તથા અનુશાસન પર્વનાં વાક્યોનો અત્રે ઉલ્લેખ કરવાથી લેખનો વિસ્તાર ઘણો થઇ જાય તેથી તેનો ઉતારો અત્રે આપના નથી. વળી ઉત્તમ મધ્યમ અને કનિષ્ઠ ભક્તોના પ્રકાર જે શ્રીમદ્ભાગવતના ૧૧ માં સ્કંધમાં આપવામાં આવ્યા છે, (જેના શ્લોકો શ્રી શારદાપીઠ ગ્રંથમાળાના પુષ્પ ૮ “ભક્તિરસાયન”માં ટાકેલા છે) તે પ્રમાણે પણ અભેદ દ્રષ્ટિવાળાને ઉત્તમ ભક્ત ગણેલા છે નો પછી આપણાં શાસ્ત્રો ઉપાસનાને માટે અમુક નામરૂપનો જ આગ્રહ કરાવનારાં છે એમ શી રીતે કહેવાય ?

ભાષ્યકાર ભગવાન શ્રી આદ્યશંકરાચાર્યે પણ (યાત્રા નિમિત્તે કરતાં) અનેક દેવોનાં સ્તોત્રો કરેલાં છે તે તેમની શ્રીહ્રદ્દ્રષ્ટિના તથા અમુક નામરૂપમાંજ આગ્રહ નહિ રાખવાના પુરાવા રૂપે પ્રસિદ્ધ છે. તેઓશ્રીએ જે શૈવ વૈષ્ણવ આદિનું ખંડન કર્યું છે તે શિવ તથા વિશ્ણુ આદિ દેવોનું નહિ પરંતુ તે સમયે પ્રચલિત શિવ વિશ્ણુ આદિના ઉપાસક તરીકેના પ્રસિદ્ધ ભક્તોના સાંપ્રદાયિક નિયમો અને ભેદ દ્રષ્ટિનું ખંડન કરેલું છે.

ભાષ્યકાર ભગવાનને શૈવ કે વૈષ્ણવ એવું નામ આપી તેમનામાં સાંપ્રદાયિક પરિચિન્નતા લાવી શકાયજ નહિ. તેઓશ્રીને શંકરના અવતાર માની તેવા ભાવથી પૂજન કરે એ એક ભુદી વાત છે, પરંતુ તેઓ પોતે તથા તેઓશ્રીના સિધ્ધાન્તોને માનનાર શૈવજ હોવા જોઈએ એમ કહેવું તે બરાબર ન ગણાય.

ભાષ્યકાર ભગવાનના પોતાના ઉપાસ્ય અને ઇષ્ટદેવ સંબંધી વિચાર કરીએ તો તે શ્રી નૃસિંહ હતા એમ કહીએ તો કહી શકાય એમ છે. આપત્તિના સમયમાં જેના આશ્રયની યાચના કરવામાં આવે તે તેનો ઇષ્ટ ગણી શકાય એ નિયમથી જોતાં તો શ્રી નૃસિંહ એજ તેઓશ્રીના ઇષ્ટ દેવ હતા એમ કહી શકાય એવું છે. મંડનમિશ્ર સાથેના વાદવિવાદમાં તેનો પરાજય કર્યા બાદ તેની સ્ત્રીના પ્રસ્તોના યથાર્થ જવાબ આપવા સારૂ ભાષ્યકાર ભગવાનને પરકાયાપ્રવેશ કરવો પડ્યો હતો એ વાત તો સુપ્રસિદ્ધ છે. આ પ્રકારના પરકાયાપ્રવેશ પછી પોતાના યતિ શરીરમાં પુનઃ આવતી વખતે તે શરીરને અગ્નિથી પીગાળું જેવામાં આવતાં તે દાહની શાન્તિ માટે તેઓશ્રીએ શ્રી નૃસિંહભગવાનની સ્તુતિ કરી છે જે લક્ષ્મી નૃસિંહ સ્તોત્ર નામથી પ્રખ્યાત છે જેનો ઉક્તેષ્ય તે પ્રસંગે શ્રી મચ્છંકરદિગ્વિજય નામના ગ્રંથમાં નીચે મુજબ છે.

સપદિ દહનશાન્તયે મહાન્તમ્
 નરમૃગરૂપમધોક્ષજં શરણ્યમ્
 સ્તુતિભિરધિકલ્લાલસત્પદાભિ-
 સ્ત્વરિતમતોષયદાત્મચિત્પ્રધાનઃ ॥૫૯॥

(સર્ગ ૧૦)

ભાષાર્થઃ—તત્ક્ષણ દહનની શાન્તિને માટે આત્મજ્ઞાનીમાં
 મુખ્ય શ્રી શંકરાચાર્યે નૃસિંહ ભગવાનનું શરણ લઈ તેમને
 સુંદર પદોથી સ્તુતિ કરીને પ્રસન્ન કર્યા.

ભાષ્યકાર ભગવાને પોતાના સ્થાપેલા મઠોમાં પણ દેવ દેવીના
 સ્થાન બનાવ્યા છે તેમાં પણ પૂર્વના શ્રી ગોવર્ધન મઠમાં તસ્મિન્દેવો
 જગન્નાથઃ ઉત્તરમાં શ્રી મઠમાં દેવો નારાયણો નામ, દક્ષિણમાં
 શ્રી શૃંગેરી મઠમાં ચરાદો દેવતા તત્ર એમ પ્રસિધ્ધ છે (ગદા-
 મ્નાય સ્તોત્રમ્ સ્તોત્ર નંબર ૩૮૭ પૃષ્ઠ ૩૮૦ બૃહત્સ્તોત્રમુક્તાહારઃ
 દ્વિતીયો ભાગ જે ગુજરાતી પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં છપાયેલું છે તેમાં જુવો).
 નો પછી શ્રી શંકરાચાર્યના મઠમાં પણ શૈવનો આગ્રહ કર્યો છે એમ
 શી રીતે કહી શકાય?

આચાર્યકૃતપદ્પદી, હરિમોહિ સ્તોત્રમ્, ગોચિન્દા
 ઇકમ્ એવાં એવાં અનેક શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનના પણ સ્તોત્ર
 શ્રી ભાષ્યકાર ભગવાને કરેલા છે, એમ હોવા-છતા તેઓશ્રીને એકલા
 શૈવ નામથી સંબોધવા ઘટી શકતું નથી

નારાયણથી આરંભી ભાષ્યકાર ભગવાનની પરંપરામાં ઉતરી
 આવેલા સંન્યાસી માત્ર નારાયણ નામથી સંબોધના હોવા છતાં તેમને
 શૈવ કહેવાનો આગ્રહ શા માટે હોવો જોઈએ? ઉપાસ્ય દેવ શિવ હોય
 શકે પરંતુ શિવજી હોવા જોઈએ તેવો દુરાગ્રહ ખોટોજ કહેવાય.
 વ્યાસપૂજામાં પણ જે પંચકો કરવામાં આવે છે તેમાં વચમાં શ્રી
 કૃષ્ણ પંચકની સ્થાપના તથા તેમાં શાલિગ્રામની પૂજા કરવામાં આવતી

જતાં તેમને શૈવજ કહેવા એ ક્યાંનો ન્યાય કહેવાય? સંન્યાસીઓ ભલે શિવના ઉપાસક હોય તથા તેમને વંદન કરનાર ગૃહસ્થો ભલે શિવભક્ત હોય પરંતુ તેમને વંદન કરતી વખતે શાસ્ત્રાચાર્યનુસાર ઓમ નમોનારાયણાય એ અષ્ટાક્ષરિક મંત્ર પૂર્વકજ વંદન કરવામાં આવે છે, તો પછી તેમાં શૈવનો આગ્રહ ક્યાં કરેલો છે?

ભગવાન ભાષ્યકારનાં પૂર્વાશ્રમનાં માતૃશ્રી અંત સમયે સદ્ગતિની માગણી કરે છે, તેમને ભાષ્યકાર શ્રી નિર્ગુણુ બ્રહ્મનો ખોધ કરે છે, પરંતુ આ ઉપદેશ તેમને અતિ ગહન લાગવાથી બુદ્ધિગમ્ય થતો નથી જેથી સચ્ચીની સ્તુતિ કરતાં શ્રી શંકર ભગવાનની પ્રાર્થના કરે છે. આથી શિવગણુ તેમને લેવા આવે છે પરંતુ તેઓના રૌદ્ર સ્વરૂપને જોતાં માતૃશ્રી ડરે છે અને તેમની સાથે જવા રચતું ન હોવાથી ભાષ્યકાર શ્રી વિષ્ણુભગવાનની સ્તુતિ કરે છે, તે પ્રસંગ શ્રી શંકર દ્વિવિજયમાં નીચે પ્રમાણે છે—સર્ગ-૧૪-શ્લોક ૩૮ થી ૪૪.

વિલોકયતાઙ્ગૂલપિનાકહસ્તા-
ન્નૈવાનુ ગચ્છેયમિત્તિબ્રુવત્યામ્
તસ્યાં વિમૃજ્યાનુનયેન શૈવા-
નસ્તૌદથો માધવમાદરેણ ॥૩૮॥

૩૮ થી ૪૧ શ્લોક સુધીમાં માધવના વિશેષણો વર્ણવ્યાં છે અને પછી જણાવ્યું છે કે:—

તત્તાદશં નિજસુતોદિતમમ્બુજાક્ષં
ચિત્તે દધાર મતિકાલ ઉપાગતેઽપિ ॥
ચિત્તેન કંજનયનં દૃદિ ભાષયન્તી
તત્યાજ દેહમવલા કિલ યોગિવત્સા ॥૪૨॥

તતઃ શરદ્ધન્દ્રમરીચિરોચિ-
ર્ચિચિન્નપારિપ્લવકેતનાદયમ્ ॥
ધિમાનમાદાય મનોહારુપે
પ્રાદુર્યમૂઃય કિલ વિષ્ણુદુતાઃ ॥૪૬॥

ધર્માનિકાંસ્તાત્રયનામિરામા-
નચેક્ષ્ય દૃષ્ટા પ્રશંસા પુત્રમ્ ॥
વિમાનમારોપ્ય વિરાજ માને
મનાયિ તૈઃ સા વહુમાનપૂર્વમ્ ॥૪૪॥

ભાવાર્થ:-શલ પિનાકવાળા દુતોને જોઈને તેમની સાથે જવાની માતાએ ના પાડતાં તે દુતોનું વિર્ભજન કરી માધવની સ્તુતિ કરી. પોતાના પુત્રે કરેલી સ્તુતિ પ્રમાણિત માધવને હૃદયમાં ધારણ કરી માતાએ દેહ છોડ્યો. દેહિયમાન તથા ધ્વજ આદિથી અલંકૃત વિમાન લઈને વિષ્ણુદૂતો આવ્યા સુંદર વિષ્ણુદૂતોને જોઈને હર્ષથી પુત્રની પ્રશંસા કરતાં માતા વિમાનમાં બેઠાં અને વિષ્ણુદૂતો ધણા માનપૂર્વક તેમને લઈ ગયા.

ઉપરની આખવાયિકા પણ એવું સંખીત કરે છે કે ભાષકાર ભગવાનનો રૂચિ અનુસાર ઉપસનાનો બોધ છે અને તેમા શૈવ કે વૈષ્ણવ એવો કોઈ પણ પ્રકારનો આગ્રહ હોતો નથી.

અત્યાર સુધીના લખાણથી એ વાત સહજ જણાઈ શકે તેમ છે કે શ્રી આઘશંકરાચાર્યનો પોતાનો ન તો શૈવ તરીકેનો આગ્રહ હતો તેમ તેમના શિષ્યોને પણ શૈવજ થવાં તેઓનો ઉપદેશ ન હતો, આમ છતાં જે કોઈક રૂઢિમાં શંકરાચાર્ય એટલે શૈવ તથા તેમના શિષ્યો સર્વ શૈવજ હોય એવી માન્યતા જોવામાં આવે છે તેનું કારણ ભાષ્યકાર ભગવાન પોને શંકરાવતાર હોવાથી શંકરભક્તો તેમને વધારે માનતા આવ્યા છે તે છે, તેની સાથે એક વિષ્ણુનેજ પકડીને “શિવ” “શંકર” એવા નામથી કે નામોચ્ચારથી પણ કેસરપાંખુની પેઠે હજારે ગાઉ દૂર ભાગતા રહેવા જેવો દુરાગ્રહ પણ જણાતો નથી. શંકરે અથવા શિવનામ માત્રથી ભક્તતા રહેનાર અને તેવા પક્ષ પકડનાર વિષ્ણુભક્તો શંકરાચાર્યથી દૂર રહેવા લાગ્યા તેમજ શિવભક્તો પણ દુરાગ્રહ કરવા લાગ્યા, તેથીજ શંકરાચાર્ય એટલે શૈવ સંપ્રદાયે એ પ્રકારની માન્યતા ધણે અશે પ્રસરી ગયેલી જણાય છે. વારતવિક રીતે વિચાર કરતાં માલમ્ પડશે કે શંકરાચાર્ય કોઈ શૈવ સંપ્રદાયનાજ

પ્રચારક છે એમ નથી પરંતુ તેઓ તો પંચદેવની પૂજના પ્રચારક છે અને તેથીજ દરેક દેવના વૈદિક પૌરાણિક મંત્રોનો ઉપદેશ આપવાનો તથા જન્માષ્ટમી, મણિશયતુર્થિ, નવરાત્રિ, શિવરાત્રિ વગેરે મહોત્સવો પાળવાનો રિવાજ પણ દરેક શંકરાચાર્યના સ્થાનોમાં હજી સુધી પણ ચાલુ છે. આમ હોવાથી શંકરાચાર્યોમાં કે તેમના શિષ્યોમાં વિષ્ણુ કે શિવ મિત્રાય અન્ય દેવોથી દૂર રહેવું એવો દુરાગ્રહ તો ક્યાંથીજ હોઈ શકે? તેમની તો એવી માન્યતાજ છે કે શિવ શક્તિ વિષ્ણુ એ બધા દેવો વેદપ્રતિપાદિત છે અને તે બધાં એકજ બ્રહ્મનાં લિપ્ત લિપ્ત કાર્યપ્રસંગ પ્રમાણેનાં નામરૂપો છે. પરમાત્મા આવી માન્યતા દરેક ધાર્મિક સંસ્થાઓમાં લાવે એવી અમારી તે જગદીશ્વરપ્રતિ હમેશાં યાચનાજ છે.

ભક્તિ માર્ગના પ્રવેશક દરેક સાધકને પોતાના ઇષ્ટમાં અનન્ય ભક્તિ હોવી જોઈએ, અને તેથી અન્યના ઇષ્ટથી દૂર રહેવાની જરૂર છે એવી શંકા કેટલાકને થાય છે. તેના સંબંધમાં કહેવાનું કે અનન્ય ભક્તિ કરનારે તો પોતાના ઇષ્ટમાં બ્રહ્મદ્રષ્ટિ રાખવાની ખાસ આવશ્યકતા છે એમ તો માનવુજ પડશે, અને સર્વવ્યાપી બ્રહ્મને પરિચિન્ન બનાવી બીજામાં વ્યાપક નથી એમ માનવું એ શું ઇષ્ટના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો તિરસ્કાર કરવા જેવું નથી? જ્યાં સુધી બ્રહ્મના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન ન હોય ત્યાં સુધી આરંભની ભક્તિવાળા સાધકને-પ્રાકૃત ભક્તને-પોતાના ઇષ્ટથી અન્ય એવા બીજા દેવો આદિથી દૂર રહેવાની માન્યતા હોઈ શકે. પરંતુ એ કંઈ અનન્ય ભક્તિનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ ગણી શકાયજ નહિ એ તો માત્ર આરંભની પ્રાકૃતિક ભક્તિનું સ્વરૂપ કહી શકાય. શ્રીમદ્ ભાગવતમાં ૧૧ મા સ્કંધમાં ૨ જી અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે:—

આર્ચ્યામિવ હરયે પૂજાયં શ્રદ્ધયા હતે,

ન તદ્ભક્તેષુ ચાન્યેષુ સભક્તઃ પ્રાકૃતઃ સ્મૃતઃ ॥૪૭॥

ભાવાર્થ:—ઇષ્ટનું જ્યાં પૂજન કરતો હોય તેનું અધ્યાપૂર્વક પૂજન આદિ કરે પરંતુ તેજ ઇષ્ટના ખીલ ભક્તો તથા અન્યના ઇષ્ટ તથા તેના ભક્તોમાં તેવોજ ભાવ ન રાખે તે પ્રાકૃત ભક્ત છે.

અનન્ય ભક્તનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ એ અનન્ય જે બ્રહ્મ તેમાં બાંધેલો હોય છે. ભક્તે—ઉપાસકે—બ્રહ્મના અવલંબન માટે બહારનું નામરૂપાદિ પકડ્યું હોય અને તે નિમિત્તે બ્રહ્મનીજ ઉપાસના કરતો હોય, તેમાં આગળ વધતાં બ્રહ્મજ રહી જાય તેજ અનન્ય ભક્તનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે. પોતાના ઇષ્ટ રૂપેજ બધું ભાસવું તે પણ અનન્ય ભક્તનું એક પ્રકારનું સ્વરૂપ છે.

પ્રીતરમરણીય પૂજ્ય સ્વામી શ્રી રામતીર્થ જેમ કહે છે “પ્રિયતમની છબી હાથમાં આવતાંજ પ્રિયતમનું રમણ થયું અને પછી છબીનું તો નામ નિશાન ન રહેતાં પ્રિયતમજ રહી ગયો” તેવી રીતે પોતાના ઇષ્ટની ઉપાસના કરતાં યદ્ય જવું તે પણ અનન્ય ભક્તનું એક સ્વરૂપ છે. આવા પ્રકારની અનન્ય ભક્તિનું પરિણામ એ આવે છે કે પોતાનો ઇષ્ટ—ઉપાસ્ય—જ છુદ્ધિ-યોગ આપે છે અને તે ભક્ત ઇષ્ટ પ્રતાપે ઉચ્ચ ભૂમિકામાં જાય છે. સુપ્રસિદ્ધ નાગરભક્ત કવિ શિરોમણી શ્રી નૃસિંહ મહેતાનું આને માટે એક જ્વલંત દ્રષ્ટાન્ત છે. તેમનાં શરૂઆતનાં પદો કેવળ પ્રાકૃત ભક્તિના છે. શ્રી રામચંદ્રના ઉપાસક સંન્યાસીઓ સાથે વાદ ચતાં પોતાના ઉપાસ્યનું શ્રેષ્ઠત્વ જણાવવા શ્રી મહેતાજી કહે છે

“કે—ભગવા રહેવાદેને તારો રામ,
એનું તો મરતી વેળાએ છે કામ, ભગવા
જન્મનો જોગી, કુટુંબ વિરોધિ,
જોઈ બેઠો ઘણીયાણી,
છલ ખીલા કંઈ કર્યોને,
ભગવા કેમ રાધે તું જાણી, ભગવા.

પ્રમુદેવ દેવકીના કહેવાના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણમાં જેની પ્રારભમાં અનન્ય ભક્તિ છે તે જો કે શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રી રામ બેઉ શ્રી વિષ્ણુ

ભગવાનનાજ અવતાર રૂપ ગણ્યતા છતાં પણ પોતે માનેલા ઇષ્ટ સિવાય અન્યને પોતે પૂજ્ય ગણ્યતા નહિ એવા આગ્રહી કેટલિના કૃષ્ણભક્ત પોતાના પ્રાકૃતિક ભક્તિના સમયમાં આમ બોલે નેમાં શી નવાઈ ?

પરંતુ તે પ્રાકૃત ભક્તની દ્રઢ ભક્તિથી તેના ઇષ્ટ તેના હૃદયમાં આગળ જતાં કેવો પ્રકાશ પાડે છે કે જેથી શ્રી ઇષ્ટ એ માત્ર તેમણે માનેલા મર્યાદિત સ્વરૂપવાળોજ નહિ પરંતુ સમસર્વવ્યાપી અખંડ પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ છે એમ ભક્તરાજને અનુભવ થતાં પોતે ગાય છે કે:-

અગિલ બ્રહ્માંડમાં એક હું ઓ હરિ, જુજવે રૂપે અનંત વાસે.
વિગેરે વિગેરે વિગેરે

ઉપાસ્ય અને ઉપાસકમાં દ્વંદ્વભાવ જે અત્યાર સુધી જણાવેલો તે ભક્તરાજનો ઉપાસ્ય સાથેનો દ્વંદ્વભાવ ટળી જતાં પોતે કહે છે કે:-

જગીને જોડતો જગત દીસે નહિ,
ઉંઘમાં અટગટા ખેલ ભાસે
ચિત્તચૈતન્ય વિલાસ તદ્દૂપ છે
બ્રહ્મ લટકાં કરે બ્રહ્મ પાસે.

ભક્તરાજને પોતાનો ઉપાસ્ય એજ પોતાનો આત્મા છે-એજ પોતાના હૃદયાકાશમાં સાક્ષીરૂપે વિરાજી સર્વવ્યવહારને કરાવતો છતાં નિર્લેપ, અક્રિય અને સાક્ષી રૂપે વિરાજી રહેલો છે એમ પ્રત્યક્ષ-અપરોક્ષ-અનુભવ થતાં, પોતેજ ગાય છે કે:-

ન્યાસિગી આત્મતત્ત્વ ચીન્યો નહિ,
ત્યાંસિગી સાધના સર્વ જુઠી.

અર્થાત્ ભક્તિનું પર્યવસાન ન્યાસિગી આત્મતત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર થાય નહિ ત્યાંસિગી ભક્તિના અને ઉપાસનાનાં દરેક અંગો મિથ્યાજ છે એમ જણવું. શ્રી મહેતાજીનું ઉવટનું કહેવું એમજ છે કે ભલે

ક્રમયોગ-ભક્તિયોગ-કે જ્ઞાનયોગ કરો. પરંતુ તેના અન્તિમ ફળ ફળે જે આત્મસાક્ષાત્કાર-આત્માનો અપરોક્ષ અનુભવ—ન થયો તો તે સર્વ કરેલી મહેનત ધૂળ ઉપર લીંપણુ જેવીજ છે આત્મસાક્ષાત્કાર એટલે કે આત્માનો શબ્દાથી પરોક્ષ અનુભવ નહિ પરંતુ હૃદયપ્ર-દેશમાં વૃત્તિને વાળીને આત્માનો સાક્ષાત-અપરોક્ષ-અનુભવ કેવળ શાસ્ત્રોના અને પુસ્તકો દ્વારા મેળવેલા શબ્દજ્ઞાનથીજ આત્માનો સાક્ષાત્કાર થતો નથી, પરંતુ વૃત્તિનો જે બહિર્મુખ વ્યાપાર ચાલતો હોય છે તેનો યથાર્થ સંયમ કરી તેને અંતર્મુખ કરી હૃદય પ્રદેશમાં વાળી દેવાના અભ્યાસને અંતે આત્માનો સાક્ષાત અનુભવ કરવાથીજ આત્મસાક્ષાત્કાર થાય છે આ નિયમમાં પણ ગન્ધર્વાની પડિતોને સંબોધીને શ્રી મહેતાજી હે છે કે —

શરીર શોધ્યા વિના, મર નહિ માપડે
પડિતો પાર નહિ પામે પોથે,
તાંડુલા મેલીને તુપને વગળી રવ્યો
બૂખ નહિ ભાગે ઝમ ઠલે થોથે.

આવી રીતના આપણા લક્ત શિરોમણી શ્રી નૃસિંહ મહેતાના વચનો જોતા જણારો કે લક્તભાગમાં પ્રવેશના સાધકે શરૂઆતમાં પોતાના ઇષ્ટમાં અવ્યભિચારી ભાવથી અને અનન્ય પણે લક્ત કરતા ઉત્તરોત્તર ક્રમશઃ વધતો જતો તે લક્ત લક્તિકર્મ અને યોગ્ય અન્તિમ ફળ આત્મસાક્ષાત્કારને પામી તે સમસર્વત્રપ્રવાદ્રષ્ટિવાળો બની મોક્ષને સહજ પ્રાપ્ત કરી શકે છે એક સાધારણ સાધક અન્યામાંથી સપૂર્ણ સિદ્ધ દેશનો એકજ જીવનમાં અનુભવ કરનાર શ્રી નૃસિંહ મહેતાજીનું જીવન છે જેનું રહસ્ય સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિથી અવલોકન કરતા દુરાચરી પ્રાકૃત લક્તો અવસ્ય સર્વ સશયથી મુક્ત થાય છે.

“નમોને જોડે તો જગત દીસે નહિ”

આ પ્રકારની અવસ્થાવાળા શ્રી મહેતાજીને શૈવ કહેવાય કે વેળુવ કહેવાય ‘ ભગવાન ભાગ્યદાર આઘશંકાચાર્ય પણ આ પ્રકારની કાટિના હોવાથી તેમને આહે તો એવ કે વેળુવ કહેા.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનાં સુપ્રસિધ્ધ ગીતા વાક્ય-પદ્ય સતત યુક્તાનાં ભજતાં પ્રીતિપૂર્વકમ્। દદામિ બુદ્ધિયોગં તં યેન મામુપયાન્તિ તે ॥ તેનો સાદ્રશ્ય દ્રષ્ટાન્ત નૃસિંહમહેતાનું જીવન છે. આ પ્રાદૃત ભક્ત પશુ દરેક કાર્યમાં ઇષ્ટ દ્રષ્ટિએ પરિણત થાય છે.

આમ હોવા છતાં દરેક નામરૂપમાં ઇષ્ટને ન માનતાં અને ન જોતાં એકજ નામરૂપને પકડી રાખી તેનાજ બીજાં નામરૂપોને અન્યનાં નામરૂપો માની તેનાથી દૂર રહેવું અને તેનો દ્વેષ કરવો તે ક્યાંનો ન્યાય કહેવાય! પરમાત્મા આવી ભેદ દ્રષ્ટિને સર્વમાંથી દૂર કરે!

આ લઘુ લેખની સમાપ્તિમાં જણાવવાનું કે ઉપર જતાવેલાં કારણો અને પ્રમાણોથી એ વાત સિધ્ધ થાય છે કે શ્રી આઘશંકરાચાર્ય ભગવાન ભાષ્યકાર તેમજ તેમની પછીના શંકરાચાર્યો તેમજ તેમના શિષ્યગણોમાં આવી સાંપ્રદાયિક દુરાગ્રહની જાવના આવી નથી અને તેમાંજ શ્રી ભાષ્યકાર ભગવાન તથા તેમના શિષ્યવર્ગનું ભૂપણ સમાયલું છે. ઉપાસનાનો ભેદ સાધકની રૂચિ અને અધિકાર પરત્વે હોઈ શકે. વેદાન્ત સિધ્ધાન્તનો ભેદ સમન્વયને માટે બુદ્ધિના વિકાસાનુસાર હોઈ શકે. કર્મનો ભેદ પણ તથા આશ્રમાનુસાર હોઈ શકે. આથી અધિકાર ભેદે ભેદ હોઈ શકે, પરંતુ નેમાં દુરાગ્રહ કરી વર્તમાન સમયે, જ્યારે દેશમાં અનેક પ્રકારે કલહને રચાનો મળતાં જાય છે, તથા તેમાંથી છુટી ઐક્યતા કરવી કઠિન થઈ પડી છે, ત્યારે સાંપ્રદાયિક દુરાગ્રહો દ્વારા વધુ કલહ ઉત્પન્ન કરવા તે દરેક પ્રકારે ઇચ્છવા યોગ્ય નથીજ. દરેક મનુષ્ય પોતાના અધિકાર પ્રમાણે કર્મ કરે તથા રૂચિ અનુસાર ઉપાસના કરે, જોથી તે બંનેનાં કાર્ય રૂપ ચિત્તશુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરી સત્યપંથે વળી જ્ઞાન પ્રાપ્તિના માર્ગમાં આગળ વધી સત્ય જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી પોતે પોતાની વ્યક્તિ તથા તે દ્વારા સમષ્ટિનું શુભ કરવા પ્રયત્નવાન થાય એવી ભારતવાસીઓને પરમાત્મા સન્મતિ આપે! એજ તે સર્વેશ્વરપ્રતિ અન્તની પ્રાર્થના કરી વિરમાય છે.

ત્રિનની ઉક્તિ

[અ. વે. ૧, ૧૦૫, ૧-૧૧ ઉપરથી]

(ત્રિન અને તેના બે મોટાભાઈઓ, આજના માલધારીઓની પેઠે, પોતપોતાનાં દેરો સાથે જંગલમાં રખડતા હતા. ત્રિનની પામે, કદાચ સાથી નહાને ભાઈ હોવાના કારણે, કંઈક વધારે ધન દશે એટલે એના મોટા ભાઈઓની શુદ્ધ ખગરી-મનુષ્ય સ્વભાવ આજે છે તેવો અનુભવના જમાનામાં પણ હતો-ને એક સમી સાંજે ત્રિનને એક કુવામાં ગળડાવી, એનું પશુધન હાથ કરી, તેઓ બન્ને પોતાને રમ્ને પડ્યા. કુવો છીછરો હોય કે ત્રિત તરેયો હોય-ગમે તેમ પણ ત્રિન કુખ્યો નહિ. પોતાના ભાતાઓની આવી અકલ્પ્ય અધમતાથી આશ્ચર્ય પામતો એ બિચારો અર્ધિ રાત શુધી નો અવાચકજ રહ્યો. કુખ્ય કાઓત્તેજક છે એટલે ત્રિત કવિને પણ રજુરણા થઈ અને એ વખતે, પોતાનું કુખ્ય દૂર કરવા, દેવોની તેણે સ્તુતિ કરી-કંઈક કુખ્ય ભરી, કંઈક દાદમાથી. એ સ્તુતિ આ મુજબ. એની પૂર્ણ મેવાઓ દક્ષાભિસંધિ રહિત ન હતી (નૈધ્કર્મવાદ વેદકાળ પછીનો છે;) તેમજ દેવો પણ અર્ધિ રાતે ઉઠી કામ કરી આપે એવા દાસવત્સલ ન હતા એટલે સ્તુતિમાંજ સવાર તો થઈ. આત્મનો અવાજ દૂરગામી છે

છતાંમ સ્વર્ગસુખમાં રાચતા દેવોએ તે ન સાંભળ્યો; માત્ર એક જહસ્પતિ સ્વીકારેલ સેવાઓની શરમમાં દબાયો-એટલી એની લાયકાત ને યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી ત્રિતને બહાર કાઢ્યો. તેટલા વખતમાં પેલા બે ભાઈઓ “કર્મ” તેલું ફળ” એ વિશ્વનિયમ સાચો પડતાં, કાષ્ઠ પૂર્વવૈરી હિંસપશુથી ક્યારનાએ મરાધ સુકયા હતા. એટલે બહાર નિકળ્યો ત્યારે ત્રિત ત્રણગણું પામ્યો.

ઋગ્વેદનાં સુંદર ભાવવાહી સુકતો માનું આ એક ગણાય છે. જુનાં એ ગીતને નવું સ્વરૂપ આપવાથી તેની મજા કાંઈક વધારે લાઈ શકાશે એવી ધારણા આ પ્રયાસ પાછળ છે. આ પ્રાચીન પંક્તિઓને વધારેમાં વધારે વાર્તાવિક અને આધુનિક રૂપ આપવા માટે, માત્ર ભાષાન્તર કરવા કરતાં તેના ભાવો ઉતારવા વધારે ઉચિત ધારી, તેમ કરવામાં લેવી પડશે તે છુટ માટે મંત્રદ્રષ્ટાની મારી માગતો આગળ વધું છું.)

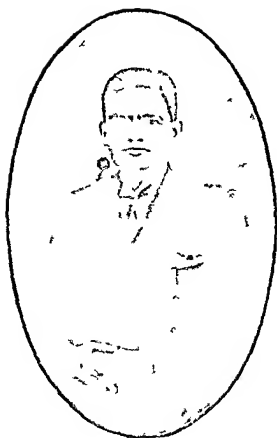
સ્થળ—એક અંધારો કુવો.

કાળ—ઋગ્વેદીય શિયાળાની એક રાત્રિ.

ત્રિત—(ચિન્તાતુર મુખે),

“રાત ઘણી ગઈ, મધુર ચંદ્ર થોડીવાર દૂપજળમાં પ્રતિબિંબ ફેંકી, આકાશમાંગે ઘણી સફર કરી ગયો; એ રૂપેરી ચંદ્રકિરણો, હવે તમારે પ્રભવસ્થાન મ્હારી આંખો નેહ શકતી નથી.” (થોડી વાર અટાંગ),

“ધનાર્થિઓ આજે ધન મેળવી આવતી કાલ માટે ઘાટ ઘડતા હશે. દંપતિઓ પણ. અત્યારે તો, દિવસનો પરિતાપ બૂલી, એક-બીજાની હુંકમાં અજોડ આનંદ લઈ રહ્યાં હશે. અને હું?—સ્વજનથી દૂર, ગોઠણ ભટકાય તેવી ઠંડીમાં, બૂખ્યો, તરસ્યો, આવા અંધારો કુવામાં આંટા મારું છું. આમાં ઉધ તો શું પણ ઝોકાંએ શાનાં આવે? હવે તો આકાશ પાતાળ એક ન થાય તો બસ! અમને કે

અન્યને આવી સુખની તાણુ મા પડજો ! પિતા દો, માતા મેદિનિ
મહારી દસા બુઓ હે દેવતાઓ હજુ ગઈ કાલ સુધ હું યશ કરતો
રહો છું-દેવદૂત અગ્નિનેજ પૂછજો. તે આપને માટે પૂર્વે મે
આટઆટલા યજ્ઞો કર્યા ધણા ઘીનો ધુમાડો કર્યો, કંઈએ કાળાઓ
ધરાવ્યા, પુષ્કળ પૈસાનુ પાણી ક્યું એ બધા પુણ્ય કર્યોનું કાંઈ ફળજ
નહિ કે? કે પછી મહાગથી પણ વધારે પુણ્યશાળી મોઘ એનો લાભ
લઈ ગયો? છે કેઈ એવો? મ્હને કહો, દેવો, સાચુ શ અને ખોટુ
શુ? યોગ્ય શુ? અયોગ્ય શું? તો હું ને પ્રમાણે વર્તું આપને
અર્પણુ કરેલી સખ્યાબધ રતુતિઓ બધી ક્યા ગઈ? બૂલી ગયા? કે
પતથ પર પાણી? હવે તો હું લાર્યો, અચૂક ફળ મળે એવા પુણ્યો
ક્યા છે? ક્યા છે વરણદેવની કહેનાતી સાર્વત્રિક દ્રષ્ટિ? જગનના
એક અધારા કુવામા તે પહોચશે કે? બનાવો-બનાવો કંઈ દેવ
અર્ચમાનો સુદગ માર્ગ કે આ ચિન્તાને પાગ ઝડ હુ કાણ દેવે
આત્મનાથા નથી કરતો, પણ મ્હને કહેવા દો કે આગળ યજ્ઞોમા
આપની સર્વશ્રેષ્ઠ રતુતિઓ ગાનાર હું હતો અત્યારે તો મ્હને
દુ ખોએ ઝડપ્યો છે-તગ્ગ્યા બિચારા હરણાને વર ઝડપે તેમ જ્યા
ફર ત્યા કુવાની ભેખડો મ્હારા ભોગ મેળવે છે-એ બૈરીના ધણીની
જેમ હે દેનાધિદેવ ધન્ન, મ્હને-ત્હારા પૂજકને પણ-અત્યારે ઉદગ
કપડું કાતરી ખાય તેમ ચિન્તાએ કોરી ખાધો છે હે ઘાવાપ્રિયી,
જરા દ્રષ્ટિપાત કરો-આપનો બાળક ક્યા સડે છે? કૃપા કરી
કુવામાથી કાઢો.”

(થોડી વાર મૌન રાખી, જળમા દ્રષ્ટિપાત કરી),

“આ સાતમહો-હા-તે તો મ્હારા પૂર્વજો છે, આજે આ
દુ ખી ત્રિત-તેમનો વશજ-નેમને વિનવે છે, તેમનો સબધ યાદ
આપના રતુતિ કરે છે આકાશમધ્યવર્તિ એ હરત નક્ષત્રના ગ્રહો,
જાઓ-સત્વર દેવોને મ્હારી રિયતિના ખબર આપો.”

(ઉપર નજર કરી),

‘રાત ગઈ, સૂર્યકિરણો આકાશને રંગી રહ્યા છે પૃથ્વીપર
પ્રકાશ થયો પણ મ્હારા અતગમા તો અધારજ રહ્યું.”

(મૌન ગાકપૂર્ણ મુખે વિમાસી રહે છે)

આચાર્ય વલ્લભજી હરિદત્ત

ગુજરાતના શોધક વિદ્વાનોમાં આચાર્ય વલ્લભજી સુવિખ્યાત વિદ્વાન હતા. એમના મરણથી ગુજરાત તથા કાશિયાવાડને અપ્રતિમ હાનિ થઈ છે એમ કહેવામાં લેરા પણ અતિશયોકિત નથી. તેઓ વસિષ્ઠ ઋષિના વંશમાંથી ઉતરી આવેલા કહેવામાં આવે છે. એમના વડીલોનું પ્રથમ સ્થાન પ્રાંતિજ હતું; અને એમના મૂળ પુરુષનું નામ ગોપાલ ઋષિ હતું. એમની મૂળ અવટક કંધ્યા છે. ગોત્ર ગોપાલ છે અને પરાશર આદિ ત્રણ પ્રવર અને કુલદેવી સન્નિહત્મા પણ હાલ જુનાગઢ તાપ્તાના ઉનામાં કનકાધ નામે વિખ્યાત છે તે છે. ઋગ્વેદ અને શાખા શાંખાયત્રી છે. એમના દાદાનું નામ મોહનજી હતું ને તે ઘોઘામાં રહેતા હતાં. તેના વડીલ પુત્ર હરિદત્ત કંધ્યા હતા. હરિદત્ત અમ્બા લેખક હતા. હરિદત્તજીને ત્રણ પુત્રી અને પાંચ પુત્ર હતા તેમાં સહુથી મોટા આચાર્ય વલ્લભજી હતા. તેમની માતૃશ્રીનું નામ વિજયકુંવર હતું. એમને ૧૪મ દિવસ સં ૧૮૬૬ ના જોઈ વદ ૧૨ ને ભૃગુવારને દિને જુનાગઢમાં થયો હતો. એમ જણાવવામાં આવે છે કે એ વરસની ઉમ્મરમાં બાલકાને જે દાહરડાં ગાવામાં આવે છે તે વલ્લભજીને મુખપાઠ થઈ ગયાં હતાં અને ૧૯૦૭ માં ચંદ્રાવળા અથવા દુહા નામના જંદ એમણે રચ્યા

હતા અને તેજ સમયથી એમની કવિત્વ શક્તિ અથવા પ્રતિભાની ખીવવણી શરૂ થઈ હતી આખા ભગતખંડમાં મુપ્રમિધ્ધ ભાગતમાર્ત ૩ ગદ્યવાલજીના પિતા ધનશ્યામ ભગજી જુનાગઢમાં ગહેતા હતા ત્યારે તેમની પામે જે ત્રણ નાગર બ્રાહ્મણ વિદ્યાર્થીઓ ભણવા ખેદા હતા તેમાં આચાર્ય ૧૬૧૭માં પણ એક હતા.

પેતાના સદાધ્યાયો ગુરુમધુ આચાર્યની શુધ્ધિની વાત કરતા જણાવે છે કે પડિત મનરામજી, અચયની તીવ્ર શુધ્ધિથી મુર્ચ્ચિતા હતા અને ભગજીની આચાર્યપર સારી પ્રીતિ હતી આચાર્યની પ્રથમ પત્ની ૧૬૧૩ માં મરણ પામવાથી ૧૬૧૪ માં બીજી વારના ભગ્ન થયા હતા અને એજ સમયે સંકૃતમાં નારા પ્રોફેસર નામનો ગ્રંથજી જણાયા છે જુનાગઢની સંકૃત પાઠશાળામાં શાળા રૂણ શકરની પાસે તેઓએ નિધ્યાત કામુદી, કુનનનાનદ ધર્મશાસ્ત્ર વગેરેનો અભ્યાસ કરીયો હતો સંકૃતમાં એમણે જે પ્રથમ ગ્રંથો કર્યા તે આ છે

પદ્માવતી પદ્મકોશે વાલેશ્વરી વાલેશ્વરીની ।

તિષ્ઠ દેવો મયનાશ—નિત્ય પસન્નતામ્ ॥

આ પ્રોફેસર જે કે કંઈ ખાસ ચમત્ક્રાંતિ વાળો નથી તથાપિ એમાં જે કંઈક અશે અનુપ્રાસાદિક જોવામાં આવે છે એ પરથી સદાજ્ઞ જ્ઞાન થઈ શકે છે કે આચાર્યમાં કવિત્વ તાંકેના બીજા આસ્વાવરયામાંથીજ વામ કર્યો હતો તેમજ સંકૃત ભાષાનું જ્ઞાન પણ સારું હતું તેમણે ૧૬૧૭ માં વારેશ્વરીની હમચી શુભરાત્રીમાં રચી હતી ચિનાનંજો, પ્રશરિત પદ્યો વાચના શોધવા તન્દ્ર એમનું લક્ષ્ય પડિત ભગવતના ઇચ્છતના મનાગમથી ખેચાણ હતું ૧૬૧૮ માં ડા ભાઉ દાજી તરફથી રૂ. ૧૦ ને પચાસે પડિત ભગવાનલાલ સાથે અરોહ અને પાટણના લેખોની નકલ કરવા માટે આચાર્યને રોકવામાં

આવ્યા હતા અને તે સમયથી એમનું ઘણું જીના સીકકાઓ લેખો વાંચવા શોધવામાં લાગ્યું હતું. પછી કર્નલ પોટસન જે એ વિષયનો સારો જ્ઞાતા હતો તેમને એમનો સમાગમ થયો. કર્નલે આચાર્યની કીમત પીછાનવા માંડી, એમના પ્રયત્ને વખાણ્યું અને ઉત્તરોત્તરે આચાર્ય એટલા બધા આગળ વધ્યા હતા કે તેઓ ઘણા સીકકાઓ લેખો તાત્ત્વપત્રો અને આસનપદો શોધી અને વાંચી ઉઠેલી શક્યા હતા અને તેપરથી ઐતિહાસિક શોધખોળો પણ કરી. ૨૬-૨૭ વરસની ઉંમરે તેઓ જીનાગઢની નિરાળમાં આસીરટંટ મહેતાજી તરીકે નીમાયા અને પછી જીનાગઢની જ્ઞાનચાલક સમાજના આસીરટંટ સેક્રેટરી થયા હતા. અને સૌરાષ્ટ્રદર્શણ માસિકના એડીટરનું કામ કરવા હતા અને તેમાં ઐતિહાસિક ધાર્મિક તથા સાહિત્યના વિષયોની ચર્ચા કરતા હતા. ૧૮૭૬-૭૭ માં જીનાગઢના દરબારે પોતાના કામને માટે જાપખાનું કહાડ્યું. તેના મેનેજર તરીકે આચાર્યને નીમવામાં આવ્યા હતા. તેમના જ્ઞાનના સંબંધમાં અમે કહી શકીએ છીએ કે જીનાગઢનો ઇટલેક ઇતિહાસ-ખાસ કરીને અશોકના લેખો. રા'ખેંગારની મેહેલ, ગિરનારનાં કેવાલયો, દામોદર કુંડ, ખાપરા કેઢીયાનાં બોંયરાં તથા પ્રાચીન કાલની જીનાગઢ શહેરની તથા આસપાસની વાવોનો અને જીનાગઢના કિલ્લાનો ઇતિહાસ અને ત્યાં બનેલા બનાવોનું વૃત્તાંત, જેની સારી રીતે આચાર્ય જાણતા હતા તેવી સારી રીતે જાણનાર જીનાગઢમાંથી અમને એકપણ વ્યક્તિ મળી નહોતી આટલું છતાં આચાર્ય કેવળ સાદાપદમાં રહેતા હતા અને ઠાકરપણુ માણસ એકદમ એમ ન જાણી શકે કે એમની પાસે ઐતિહાસિક વિદ્યાનો આટલો ભંડાર છે. જીનાગઢ સરકારનું નીતિપ્રકાશ જાપખાનું રચનાયા પછી જીનાગઢના નૃસિંહપ્રસાદ તથા મણિશંકર કીકાણી સાથે આચાર્યનો ઘટ્ટ સંબંધ થવા લાગ્યો. રા. કીકાણી સુધારક શોધક ને સારા વિદ્વાન હતા. તેમના સમાગમથી આચાર્યને બહુ સારો લાભ થયો હતો. ૧૯૩૫ માં નસિંહપ્રસાદે મદદાર કર્યો હતો તેનું વૃત્તાંત અને મદદાર એ યું તેના વંદા, પ્રિયાઓ આદિનો સર્વ લેખ કર્નલ

વોટસને જીન ગઠ્ઠુ ગેઝેટીઅર લખનામા અચાર્યને પોતાની સથે રાખ્યા તે પ્રસંગે આચાર્યે ગુદાને પ્રાચીન લેખ શોધી કાઢ્યો હતો અને કારીયાવાડ ગેઝેટીઅર બદલ પડ્યું તેમા મુબઇ સગરે તેગના કામની બહુ સારી તારીફ કરી છે અને તેનું પદના તરીકે કટીએ તો ચાલી શકે કે આચાર્યને ૧૯૪૪ વિક્ટોરીયા ન્યુબીલી મેમોરિયલના ડીરેક્ટર તરીકે નીમ્યા હતા અને મળતા મુજબ એઓ એજ ૪૫ થી ૫૦ સુધી રહ્યા હતા એ દરમિયાન પણ એમણે પુરાતન વેષે ના સબધમા સારો અભ્યાસ અને વિચાર કીધો હતો, તેમાના કેટલાક લેખો પ્રગટ થયા છે.

આચાર્ય વનભજીએ ૧૯૫૧ માં અશોકના લખનું રખિંગ જાપીને કલમ્તે મોડું હતું તે માટે ઇન્ડીઆ સરકાર તરફથી તેમનો આભાર માનનામા આવ્યા હતા કે જીવન તથા લઃ મેકરુમુલર સાથે તેમને સંસ્કૃતમા પદ વ્યવહાર હતો. તે વલ્લભજી જેમ પ્રાચીન લેખના અને નિકકાઓના અભ્યાસી હતા તેમ સાગ લેખક અને કવિ પણ હતા એમણે કેટલાક ચંદ્રાવળી તથા દળીયા વગેરે રચ્યા છે જે હાલકદાર અનાજે ગાલ શકાય છે એમણે જોધ ચંદ્રોદય નાટકનું ગુજરાતી ભાષાતર, ન ભોગમના દુહા, ચંદ્રાસના દુહા, ગુજરાતી ધાતુકોષ વાગતોમાના, સૈન્યવીર પુનઃવ્ય તથા કીર્તિકૌમુદી અને વિક્રમાક ચંદ્રિતના ગુજરાતી ભાષાતરો કીધા છે પોતાના કાવ્યસંગ્રહને વલ્લભવિદ્યાસ એવું નામ આપી પ્રગટ કીધું છે સંસ્કૃતમા વેનિધ દના શ્લોક કાક સદિતા મહાર્ણ પદ્ધતિ અને હરત શ્રાધ્ધ પ્રગટ થયા છે સંસ્કૃત-ગુજરાતીમા ગાયત્રીપદ્ય પદ્યમાળા પ્રગટ થઈ છે અપૂર્ણ પુત્રકોમા અત્યપ્રાસ કોષ અપત્ર શ કોષ અને દામોદર મહાત્મ્યો રચ્યા છે પણ જે હજી પ્રગટ થયા વગર પડેના છે એઓ સારા ચિત્રકાર પણ હતા અને એમને રામ યજુ મહાભારતમથી મથા પ્રસંગ લઈને કેટલાક ચિત્રો તૈયાર કરેના છે ૧૯૧૦ ના અંગ્રીન મામથી એમનું શરીર લથડ્યું હતું ન તેઓ પક્ષાઘાતથી ધીમે ધીમે

અત્યંત શિથિલ થઈ ગયા હતા. મરણ પહેલાં થોડા સમયે એક કાગળમાં તેમણે લખ્યું હતું કે ધણું લખવાની ઇચ્છા છતાં પીડાને લીધે કંઈ લખી શકતો નથી એને માટે બહુ દીલગીરી થાય છે. આવું ઉચ્ચતર જીવન ગાળનાર અને સાહિત્યની સારી સેવા બજાવનાર આચાર્ય વલ્લભજીના મરણથી ગુજરાત કાઠિયાવાડે એક બહુ અગત્યનો ઐતિહાસિક વિદ્વાન પુરૂષ ખોયો છે એની કાંઈ પણ ના પાડી શકે નેમ નથી. પ્રાચીન શોધખોળના અભ્યાસી મૂળેજ આ દેશમાં બહુ થોડા છે અને ગુજરાતમાં તો તેથી પણ થોડા છે તેથી આચાર્યના મરણથી ખેદ થાય એ સ્વાભાવિક છે. એમ કહી શકાય. કે ચત્કિંચિત પણ આડબર વગર શાંતચિત્તે પોતાના અભ્યાસમાં મગ્યા રહેવાનો એમનામાં ઉત્તમ ગુણ હતો અને સાંપ્રતના પંડિત મન્યો ત્રણ અક્ષર જાણ્યા વગર બ્રહ્માંડની વાત કરવામાં પહેલવાન ખાં માહેજ પદ ધરાવવાનો દાવો કરે છે ત્યારે આચાર્ય વલ્લભજી પોતાની વિદ્યા પ્રકાશ કરવાથી રખેને મારી બડાઈ જાય અને સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં હું તો એક બિંદુનું પણ બિંદુ છું એવી વૃત્તિને લીધે કાઠિયાવાડની બાહ્યર તેમનો જોષએ તેટલો પ્રકાશ થઈ શક્યો નથી છતાં એમનું જીવ્યું એમણે સાર્થક કીધું છે અને તેજ ગુજરાતને સનેવનું કારણ છે. મરણ સમયે એમનું વય ૭૦ વર્ષનું હતું.

[ગુજરાતીમાંથી]

.

અધવા અને વિધવા

એક વાર્તા

આજનાં નારીજગતને હું કૌમારનો અભિલાષ જીવન્તરૂપે દેખાવા લાગ્યો છે. સમસ્ત દેશમાં વ્યાપી રહેલ યુગપક્ષટાનોજ આ પણ પ્રભાવ છે, સમષ્ટિના પક્ષટાઓને સામે વ્યક્તિત્વલક્ષી વિરોધ કરનારની હાર થાય છે, તેમજ આ અભિલાષનો વિરોધ કરનારની પણ હારજ સંભવે છે. છતાં આ યુગપક્ષટાને અનેક રૂઢિપઢિતો સ્વચ્છન્દ અથવા મિથ્યોપચાર માની લેવાની ભૂલ કરી રહ્યા છે. એ અભિલાષનો વિરોધ એ કાલખલનોજ વિરોધ છે.

કૌલખલનો નીતિ અનીતિના સિધ્ધાંતો સમન્વયી શકાય છે. પ્રસ્તુત વિષયને આ દ્રષ્ટિએ તપાસવાનો આ નાનકડો ઉપગમ છે.

કૌમારનો અભિલાષ નારી હું એ ઉગરે એ વિષે ગદ્ય પદ્યીશીના અનેક પ્રવારકોને આગાહી થઈ હતી. કુમારી ફેસારા, અને કૌમારની અભિલાષિણી કુસુમના સર્જનમાં ગોવર્ધનરામ પણ એજ આગાહી આપે છે. જ્યાંનાં કૌમારવ્રતને ગાનાર ન્હાનલ પણ એજ પક્ષટાનો સ્વીકાર કરે છે, આજે જ્યારે દેશભરમાં અનેક હિન્દુ કુલની અને હિન્દુત્વ રેખાવણી પામેલી યુવતિઓએ લગ્નબંધનથી મુક્ત રહેવા પસંદ કર્યું છે ત્યારે આ યુગપક્ષટાનાં અસ્તિત્વનો દરેક વિચારક સ્વીકાર કરે એમાંજ પ્રમાણિતતા છે.

તેથી સમજિના ઇતિહાસ સાથે આ વિષયને હિન્દુસ્થાનમાં કેવો અને કેટલો સંબંધ રહ્યો છે તે ટૂંકમાં તપાસવા પુરતુંજ આ વાર્તિક-કતુ ક્ષેત્ર રાખ્યું છે.

આજનો હિન્દુસમાજ ત્યારે પશ્ચિમની લગ્નરૂઢિઓ અને શિયિલ્લઅન્ધનપ્રગતિ કરતી લગ્ન સંસ્થાઓ વિષે ઉપરછલું અને સત્યાનૃત જેવું જ્ઞાન પામે છે, ત્યારે તે તિરસ્કારથી કહે છે કે લગ્નને ધર્મનાં અન્ધનોથી મુક્ત કરવાના પાપ બદલે ત્યાંની લગ્નપ્રથા આજે ચુંચાઇ રહી છે. ખુદ હિન્દુસ્થાન પરાપૂર્વથી જે જે રિવાજો અને વિચિત્રતાઓને લગ્ન સંસ્થાને મામે-પોપતું, આબુ-છે-તેના વિષે 'જે આ' વગને પૂરતું જ્ઞાન હોય તો પશ્ચિમની કે કોઇની મણુ-વિચિત્રતા વિષે દસવાપણું નજ રહે. ઇતિહાસની પણ નજર નથી પહોંચી શકતી એવા કાષ્ઠ કાળે હિન્દુસ્થાનમાં એક ઔદાલિકી પ્રથા લગ્ન વિષયમાં હતી. એ પ્રથાનું ભુગુપ્તિત અંગ એ હતું કે પરણેતરને એ-શુધ્ધ સંપત્તિ મનાતી. જે કે આજના કાયદાઓ પણ પરણેતરને અનેક રીતે સંપત્તિજ ઠેરવે છે. તે પણ કેટલાંક નિયમનો સ્વીકારી પરણેતરને વિશિષ્ટ સંજોગોમાં સંપત્તિ ઠેરવે છે. પરંતુ ઔદાલિકી પ્રથા પ્રમાણે તો પરણેતર કેવળ સંપત્તિજ હતી:—એટલે ગાય, ઘર, ખેતર, વડકલ, અસંકાર, ઇત્યાદિ જેવીજ પરણેતર પણ વસ્તુ હતી. ઉપયોગ, અનુપયોગ, ભુગારની વસ્તુ દાન, ઉધાર, વેંચાણ, વગેરે સંપત્તિ ઉપરના સંપાત્તમાનના સર્વ હકકો; પરણેતર વિષે પત્નિ ભોગયોગ આ પ્રથા વેદકાલ કરતાં પણ ભુની લાગે છે. ખરું છે કે અગવેશના આની બહુ ગંધ નથી. દશાય વેદસંહિતામાં પણ અડધ-એવા કોઇ કાળે 'અમે એને' અપરિચિત એવાં કાષ્ઠ રચલે આ પ્રથા હોય અને પાછળથી સરતખણમાં આવી હોય તો બનવા ભોગ-છે. આ વિષે વેદના અભ્યાસીઓ વિશેષ કહી શકે. આ પ્રથાનો ભુગુપ્તિત ઇતિહાસ મહાભારતનાં આદિપર્વમાં મળે છે.

આ ઇતિહાસનો ઉદ્દેશ્ય કરતાંજ કહ્યું છે કે હિંદુસકના પુત્ર સ્વેતકેતુની આશુથી આ પ્રથાનો અન્ત આવ્યો.

સૈકાઓ વીતી ગયા પછી પણ એક બીજી બહુજ નાણુવા જેવી પ્રથા આ દેશમાં હતી. જેથી પતિને અભાવે કે પતિને અન્યકાર્યસંનિવેશ હોય ત્યારે કે પતિની આજીવેદરકારીને કારણે, કોઈ પણ સ્ત્રી જીવનગમન પૂરનો કોઈ પણ સાથી માગી લેવાનો હક્ક ધરાવતી. અગત્ય લોપામુદાનું સુપ્રસિદ્ધ જશ્નસુકત તે: આ પ્રથાને વેદવદ ઠેરવે છે.

આજનાં સમાજશાસ્ત્રની નજરે એમ બેઠ શકાય છે કે સ્ત્રીને ક્ષેત્રરૂપે અને પ્રજાને રાષ્ટ્રના પ્રાણુટકાવનાર પાકરૂપે જોનાર આ વિદ્વાન્ ક્ષેત્રજ્ઞો, દેશનાં રક્ષણ અને પ્રગતિ માટે પ્રજાવૃદ્ધિને એટલી આવશ્યક ગણતા કે કોઈ પણ ક્ષેત્રને વિફલ રાખવામાં દેશદ્રોહ મનાતો. તે કાળે એને અધર્મ કહેતા. તેથીજ ઉપર જણાવેલો હક્ક આપી સ્ત્રીઓને અકલાર્તવા ન બનવામાં અનુદાતા આપી હોય. દેક માનવધર્મ શાસ્ત્રે કલ્પેલા કાવસુધી પ્રજાવિપયક આ અગત્યના સવાલ (Population Question) ને વિષે આવા પ્રકારનું ધોરણ સ્વીકારાયેલું દેખાય છે. પતિનો અભાવ, અશક્તિ, મૃત્યુ, ઇત્યાદિથી અધવા અથવા વિધવા થયેલી અપુત્ર સ્ત્રીઓદ્વારા નિયોજથી પણ પ્રજોત્પત્તિ અને ખાસતો પ્રજોત્પત્તિનો વિધિ સ્મૃતિને ઇષ્ટ થયો હતો. પુત્ર વિના મત પિતા નકર્ગાથી ન તરે, ઇત્યાદિ ક્યતો માત્ર દેશની જનવૃદ્ધિ (Increase of Manpower) સાધવા માટે છે. કાનીત પુત્રો પણ તેથીજ કોઈ પ્રકારની અપકીર્તિ વગર સમાજમાં સ્થાન મેળવી શકતા. પ્રજનાર્થમ્ સ્ત્રિય સૃષ્ટાઃ એ અભિપ્રાય નથી પણ આદેશ છે, એ આ રિવાજોથી સ્પષ્ટ થાય છે.

આનો અર્થ એકજ છે કે પ્રજાવૃદ્ધિ એજ ત્યાં મુખ્ય દેશહિત હોય ત્યાંજ આવા સાધનોનો ધર્મ્ય આદર થઈ શકે. પરંતુ

જ્યારે પ્રજાવૃદ્ધિ માટે આટલી જરૂર નહિ લાગી હોય ત્યારે સ્ત્રીઓનું સફલ રહેવું કે અફલ રહેવું એ વિષે સમાજ ઉદાસીનજ રહે એ દેખીતું છે. દીર્ઘતમાની કથા પ્રમાણે તો અમુક વખત પછીજ સ્ત્રીઓ ઉપર પરણવાની ફરજ નાંખવામાં આવી હતી. ત્યાં સુધી પરણવું ન પરણવું એ તેનો સ્વેચ્છાનો વિષય હતો. જે પ્રજા રાષ્ટ્રહિતમાં વિધવાદ્વારા પણ પ્રજાવૃદ્ધિનો પ્રયત્ન કરતી, તે પ્રજા એકજ ધ્યેય વાળી હોવી જોઈએ. અને જ્યારે ધ્યેય માટે પ્રજાવૃદ્ધિની જરૂર ન રહે ત્યારે સ્ત્રીજીવનના આ વિભાગ વિષે એ ઉદાસીન રહે એજ સંભવિત છે. વળી જો આ પ્રજામાં મહાપ્રજ્ઞનાં સર્વ લક્ષણો હતાં એમ આપણે સ્વીકારીએ-અને એ સ્વીકાર કરવા માટે ઘણાં સખજ કારણો છે-તો એમ પણ માનવું જોઈએ કે પ્રજાવૃદ્ધિ માટે ચીવટાઈ રાખનાર જરૂર પડે પ્રજાના ઘટાડા માટે પણ તેટલીજ ચીવટાઈ રાખે. પ્રજાની વૃદ્ધિ અટકાવવાનો પ્રસંગ કદાચ એ પ્રજાને આગ્યો નહિ હોય, પણ પાછળથી જ્યારે આર્યપ્રજાનાં શસ્ત્રો અને અનેક પ્રજાઓનાં પુરાણોનો ખાચડો ખનાવી હિન્દુપ્રજા પોતાની રૂઢિઓ ધડવા બેઠી ત્યારે પ્રજાની અંતિવૃદ્ધિ સામે કંઈક ઉપાયો યોજવાનો વખત આવી લાગ્યો હતો એમ જણાવ છે. અગર આ વખતે કેવળ આર્ય-વૃદ્ધિજ પ્રધાનપદે હોત તો તો એમજ નકકી ચાત કે પૂર્વવત સ્ત્રીઓને માટે લગ્ન એ મરજીયાત ખનાવી દેવું. મરજીયાત લગ્નનાજ જમાનામાં કન્યાના, એટલે અપરિણિત સ્ત્રીઓના હકકો બહુજ વિરાગ હતા એમ આર્ય ઇતિહાસ કહે છે. કન્યાને એક ભાન સદૈવ રહેતું તે પોતાની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનું. એના ઉપર કોઈનો અધિકાર ન હતો. એ અનન્ય હતી. આ સ્વતંત્રતા એટલી તો સંપૂર્ણ હતી કે મનના ધર્મને વશ થઈને કે કદાચ કોઈવાર પુત્રેચ્છાથી કોઈ કન્યા પુરુષને નિમન્ત્રણ આપતી તો તેમાં પોતાની આ સ્વતંત્રચિત્તિજ એને નિર્ભય ખનાવતી. એનાં નિમન્ત્રણમાં આ સ્વાતન્ત્ર્યનો પડથો પડતો. ‘અનન્યાં નન્દપસ્વાદ’ એ સુપ્રસિદ્ધ વાક્યમાં આ વાત પ્રત્યક્ષ થાય છે. એવાજ એક ઇતિહાસક્રષ્ટ પ્રસંગે પિતા માતા શ્રાતાદિ

સમ્બન્ધજનથી પણ કન્યા સ્વતંત્ર છે એવો સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ્ય છે ન તે પિતા, ન તે માતા, ગુરવો વા શુચિરિમતે; પ્રભવન્તિ પ્રદાને તે, અહિં કન્યાનુ પ્રદાન કન્યાજ કરી શકે એ વાત નિશ્ચંક પણ કહેવી છે. અને જે કર્તુ સમર્થ હોય તેજ અકર્તુ સમર્થ હોઈ શકે એટલે કન્યા પોને આમરણાન્ત કન્યા રહેવા પણ તેથીજ સમર્થ હતી એ સ્પષ્ટ છે.

કન્યાઓને આપેલી આ સ્વતંત્રતાને પરિણામેજ કદાચ પ્રભવર્ધિષ્ઠિ ઝાઝી થઈ હોય અને આર્થ પ્રભને પોતાના રાષ્ટ્રના રક્ષણ માટે આ પ્રજ્ઞેત્પત્તિને સ્વીકૃતિ અને સર્વાત્કૃષ્ટ ધર્મ supreme duty બનાવવો પડ્યો હોય એ સંભવિત છે.

આર્થ પ્રજા જે પોતાના દ્રાચીન સરકાર બધ માયવી શકી હોત તો સૌકાઓ પછી પણ અતિપ્રજ્ઞત્વમાથી ગ્રહણ પામવા ફરીથી આ કુમારિકા સ્વાતન્ત્ર્યને સંજીવન કરી લેત, પણ જ્યારે અતિપ્રજ્ઞત્વનો પ્રજ્ઞ ખડો થયો ત્યારે પ્રજ્ઞેજો જૂદા હતો. સૌકાઓ સુધી સ્ત્રીને કેવળ પત્નની સૃષ્ટિ માટેજ નિર્માણ કર્યા પછી ફરી વળી સ્વાતન્ત્ર્ય આપવાનું તે કાળના પડિનેતે બધ વાદક લાગ્યું હોય કે કેમ, પણ શાસ્ત્રકારોએ કન્યાપ્રયાને હતી તેમ દૂરજ રાખી અને તેને બધ સ્ત્રીઓને અખણરૂઢિય પાળવાનો ડોકો વગડાવી દીધો. આથી અનેક વિધવા સ્ત્રીઓ પ્રજ્ઞેત્પત્તિ કરતી બધ પડી. આજ અમાના સ્ત્રીઓ અને પુરુષોની સંખ્યામા ઉપજેલી અસમાનતા disparity ને લીધે બહુપત્નીત્વનો ગિવાજ પણ ધર કરી ગયો હતો, એટલે એકાદ ગૃહપતિના મરવા પછી અનેક સ્ત્રીઓ વિધવા બની જઈ સમાજને અને કુટુંબને અનેક કાયદા ઉપજાવી શકતી હતી. જે કુટુંબમા એક બે સરાકત વિધવાઓ વિના મૂલ્યે કેટલું બધું કામકાજ થઈ શકે છે એ તો સહુ જાણે છે ખેતીમા કે ધરમા આ અવેતન ભૂત્ય વર્ગ ઉપયોગી તો છેજ, તેમ પ્રજા સંખ્યા ઉપર પણ સારો બન્ધ મુકાયો ગણાય. જે કે આમા એક

વિશેષ-ભય તો હતોજ, કારણ આ વર્ગને ફરજિયાત કામ તો કરાવી શકાય, પણ બીજી વાતમાં કોઈ-કોઈ વાર સમાજને થાપ મળી જતી. પૂર્વે વિધવાઓ પણ નિયોગાદિ અનેક વિધવાવેદનની પ્રયાઓ દ્વારા માનવતાને સહજ એવી વૃત્તિઓને સંતુષ્ટ રાખી શકતી. પણ આ બંધાને સમૂળાં અટકાવી દેવામાં સમાજ કુદરત સામે પણ લડી રહી હતી કુદરત તો ધણીવાર અબળા રીતે જતી જવા માટે બહીતી છે. આથીજ વિધવા માટે અત્યંત તપોભયજીવન, અને બને ત્યાં સહગમન રચાયું હશે એમ માની લેવામાં આપણે ખોટા નથી. સ્ત્રીઓની સંખ્યા ઓછી કરવામાં ચિતાપ્રવેશ બહુજ મોટું સાધન હતું. દક્ષિણમાં એક વાર એક એક રાત્રી પાછળ બન્ને હગ્નર સ્ત્રીઓને બાળા નાખવામાં આવતી અર્થશાસ્ત્રીઓ સમજી શકશે એથી વસતિપત્રકમાં જરૂર મોટો ફાયદો થઈ જતો હશે?

[હિન્દુસમાજની અતિ પ્રાચીન અધવાઓ અને અર્વાચીન વિધવાઓ માટે આ દ્રષ્ટિએ વિચાર કરવા જેવો છે કેવળ પ્રજાસંખ્યા દ્રષ્ટિથી આજ વિધવાવિવાહ ઇષ્ટ ન ગણાય-નેમજ એજ દ્રષ્ટિથી કુમારિકા પ્રથાનો જેટલો બને તેટલો પ્રચાર પણ ઇષ્ટ ગણાય. પણ વિધવાને ન પરણવા દેનારજ સમાજ દરેક કુમારિકાને પરણવાની ફરજ પણ પાડવા નીકળે તો એ-સમાજે અકકલનું દેવાળું કહાડયું છે એમજ અર્થશાસ્ત્રની નજરે દેખાય છે. એનાં પરિણામ અનીતિ, પ્રજાની આતર્જિક, વગેરે સુપ્રસિધ્ધજ છે.

એક બીજી પણ નજર છે. સ્ત્રી એટલે પુરૂષની પ્રયોગ-શાળા માટે જાણીએ ખાસ ઘડેલું Guinea pig-કે સ્ત્રી એટલે પુરૂષ જેલુંજ માનવી?

આ પ્રશ્નના જવાબમાં-તો બીજું સ્વતન્ત્ર વાર્તિક આવી જાય છે.

“વિનોદ”

એ મૂક લોકનાયક

એક લેખધારીની જીવનકથા

ડોક્ટર સુમન્ત મહેતાનું નામ આજે સારાય ગૂજરાતમા કુટુંબિજનને જેવું પરિચિત છે. સમાજની ગ્રીષ્ઠ અને મૂક સેવા કરનાર, દલિત અરપૃથ્થ અને બીજાના સખા ઠકકર બાપા પેઠે ડોક્ટર મહેતા પણ સમાજ સેવકગણમાં ઉચ્ચ અને અજોડ સ્થાને દીપે છે. હંપાત વ્યક્તિનાં જીવનકાર્યને મૂલવનાર પ્રયત્ન હંમેશા ઇજ ન હોય. તેમાં પણ જો મૂલવનાર તે વ્યક્તિનાં ગાઢમૈત્રીપદે હોય તો તો એ કાર્ય બહુ મુશ્કેલી યદ્ય પડે. આ સમાસકથામાં તો ડોક્ટર મહેતા આમતી નજરે જોવા દેખાય છે તેવાજ વાંચકવર્ગને પ્રચિચિત ચાપ એટલુંજ કહેવા ધાયું છે. ડોક્ટર મહેતાનાં ‘પ્રામાણિક’ દર્શન માટે બે ચિત્રો, કદપવા જરૂરી છે-એકતો ‘અસહકારયુગ’ પૂર્વેના પૂર્ણાંશ પરદેશી પધ્ધતિયે રહેતા અને પરદેશી વેપધારી ફેશનેબલ હિન્દી જીવાનનું અને બીજું અસહકાર યુગમા અને તદ્દુત્તરકાલે ગરીબો-વચ્ચે ગરીબીથી રહેતા, સૂર્યના ઇગડતા તાપમા હાયમા ખડિયો રાખી, રેવે-દબીના કપાળે અને ચિન્તાતુરવદને અહિં તહિં ફરતા ખેડૂનેવા દીસતા સમાજના સેવાધારી

આ મહાતુભાવને સમજાશકવા માટે આ બે ચિત્રનો મુકાબલોજ વાસ્તવિક સાધન છે. એનો સંસ્કારવૈભવ, એના આદર્શો, એનાં યકીન

કંઈ નવા નથી. એ તો એ દાયકા પહેલાં હતાં તેવાંજ છે પરંતુ એના પ્રવાહ આજે બીજી દિશામાં વહેતો થયો છે અને હવે તો એ જીવન કંઈ ઓરજ છે.

વિપુલ સંસ્કાર અને બુદ્ધિ એમને વારસામાંજ મળ્યા છે. ગુજરાતના સુમશસ્ત્ર વિદ્વાન, નવલકથાકાર પુણ્યલોક નન્દશંકર તુળજશંકરના એ દૈહિક. અહિં અને ઇંગ્લેન્ડમાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ લબ્ય એટલી કેળવણી એમને મળી હતી, પ્રસ્તુત સૈકાના ઉગતા દાયકાઓમાં એવી માન્યતા હતી કે જે યુવાનને તેજસ્વી અને સંપત્તિમન કારકીર્દિની અપેક્ષા હોય તેણે તો પરદેશમાં-અમુક કરી વિદ્યાપતમાંજ-કેળવણી મેળવવી.

ડૅ. મહેતા વિષે પરિચિતિ અનુકૂલ હતી તેમજ સાધન-પણુ વિપુલ હતાં એમના પિતા મદારાજ ગાયકવાડનાં અંગત વૈદ્યરાજ હતા એટલે તેમનાં પૂર્વ જીવનનું ઘડતર રાજ્યકુટુંબ વચ્ચે થયું હતું. છતાં ત્યારે પણ, તેનું ધાર્મિક માનસ, સામાજિક ઉપયોગીતાના તેમના વિચાર અને સ્વાતંત્ર્યપ્રિયતા અત્યારનાં જેવાં જ હતાં.

ભાવિ સહુ માનવીને અદૃષ્ટ છે. યુરોપથી પાછા આવી વડોદરાની નોકરી ન્યારે આ યુવાને લીધી ત્યારે તેને બાળ્યે જ ખચર હતી કે જે રાજ્યનો પોતે આધેદાર હતો તેની જ સામે એક દહાડો તેને થવું પડશે. નવસારીનાં ક્રિકેટ ક્ષેત્ર ઉપર ત્રાસરૂપ આ ક્રિકેટપ્રિય યુવાનને ખ્યાલ સરખો પણ નહોતો કે જીવનમાં ધણાં જ વિસ્તૃત ક્ષેત્રમાં, આનંદી અને તાઝગીલરી ક્રિકેટમાં નહિ પણ એક કર્મચારીનાં ખરાં તપની જાંદગીમાં તેને વિચરવાનું હતું.

આજે તો તેઓ ગુજરાતમાં પ્રવર્તતાં એક જખરાં સામાજિક બહરૂપ છે, છતાં તે જીવાન તખીખી અમલદાર, પોતાની વિસ્તૃત ત્યાગવૃત્તિ અને સ્વભાવજન્ય વિનયની જે છાપ તે શહેર ઉપર પાડી હતી તે દજ પણ તાજ છે.

પછી તો ડો. મહેતાએ રોટની જૂદા જૂદા ઓધ્યાની ઘણીએ પદવીઓ ભોગવી છતાં, દેશીરાજ્યમાંની આ સરકારી નોકરી નેમની ઉત્સાહ શક્તિને કે તેમની સ્વતંત્રપ્રિયતાને જરા પણ મંદ ન કરી શકી. આજે પણ સરકારી નોકરી ગુલામીનો પર્યાય છે, અને આપણા કેટલાએક ઉત્તમ મહાજનો તેની અમર નીચે વૈભવપ્રચુર જીવન વીતાવે છે ડો. મહેતા કદી પણ આ પ્રતોલનને વશ થયા નથી અને તેથીજ આજે તે રાજ્યની સામે મક્કમ લડત ચલાવી શકે છે. ઈંગ્લંડમાં તેમણે, બીજા કેટલાય હિન્દુ યુવાનો નથી મેળવી શક્યા તે સ્વાતંત્ર્યનો જુસ્સો કેળવ્યો, છૂટનો નહિં આ જુસ્સો તેમને બહુ ઉપયોગી થયો. ડો. સુમન્ટને પાંચ પાંચ વખત પૃથ્વીપર્ષટણ કરવાનું સુભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે. અને મહારાજ સાથેના આ તેમના પર્ષટણોમાં તે તે દેશોની પ્રખર ભુધ્ધિશાળી વ્યક્તિઓના-યુવાન ઇજીપ્શીયનોના, ઉચ્છેદક પ્રજાવાદીઓના, અને આર્યો-ડોના-સમાગમમાં તેઓ આવ્યા હતા. અને આથીજ જીવનનું વિશાળ દૃષ્ટિબિન્દુ તેઓ મેળવી શક્યા. સ્વદેશાભિમાનની પહેલી ન્યોતિ તેમને આ દેશોમાં મળી, તેનો તેઓ આજે પણ સ્વીકાર કરે છે.

આ તો તેમના પૂર્વજીવન વિશે. ત્યારે પણ જૂદી જૂદી સંસ્થામાં ભાગ લઈ નેમણે સારી સમાજિક સેવા કરી હતી. પણ રાજ્યની મંપત્તિમાન નોકરી પછીજ તેમનું ખરું કાર્ય તો શરૂ થયું. અમલદાર તરીકે પણ તે લોકપ્રિય હતા તે લોકોની સાથે છૂટથી હળતા મળના અને તેમના જીવના દુઝો અને નિરાશાઓને સમજવા મથતા મક્કમ સખાઈ તેમનાં જીવનનાં નિયમરૂપ હતી. સ્ત્રીકેળવણીના વિકાસમાં, ગુજરાતમાં, વધારેમાં વધારે ફળો આપનાર ડો. સુમન્ટ છે. અજગત તેમનાં સંસ્કૃતિશાળી પત્ની સદાયે નેમને સાહાય્ય આપના. સુમન્ટ અને શારદા મહેતા-અનંતેનાં, નામો ગુજરાતમાં ન્યારે ભવિષ્યમાં નેમનાં કાર્યના ખરં ફળો આવશે ત્યારે, આશાર સહિત યાદ કરાશે.

તેમજો તે સુમન્ત, એટલા આમ્યજીવનનો પ્રયાય બની રહ્યા છે. રાજપરનીના જૂંપડે, જૂંપડે; ફરતાં, અને ખુલ્લા આકાશ નીચે સૂતાં તેઓ-કદી પાછા નથી પડ્યા.

તેમની છેલ્લી વિલાયતની યુસાફરીથી તેઓ પાંછા કર્યા ને સમય ૧૯૨૧ ની ઐતિહાસિક મહાસભાનો હતો. હામિશાંતેને લાગતું કે સરકારી નોકરીમાં તેના સેવાના આદર્શો ફળામૂત નહોતા' થતા. આ ઐતિહાસિક મહત્વની મહાસભાએ તેમને તક આપી અને તેમણે રાજનામું, સરકારી નોકરીનું આપ્યું. અને ખાદીધારી બન્યા. આ અચાનક ફેરફારથી તેમના કેટલાક મિત્રોને અગ્નયબી લાગી. પણ તેમણે આગળ પણ સરવન્ત ઓફ ઇન્ડિયા-સોસાયટીમાં જોડાવાના વિચાર કર્યા હતા; પણ સોસાયટીની નરમ નીતિ તેને માફક ન આવી. તેનામાં સ્વયંભૂ અને લક્ષ્યવેધી નૈતિક બળ હતું, જે શારીરિક અને બૌદ્ધિક બળની પણ પહેલાં સહુએ કેળવવું જોઈએ. તેણે જોયું કે આ નૈતિક બળનું પહેલું લક્ષણ ત્યાગ-સંપૂર્ણ સ્વાર્થત્યાગ-અને દેશસેવામાં તસ્લીનતા હોવું જોઈએ. તેના મને દરેક સેવકે રાજકીય વૈરાગીયનું જોઈએ, અને ઉચ્ચતમ દેવી માતૃભૂમિ સિવાય બીજો વિચાર સરખો પણ ન જોઈએ. તેનાં નૈતિક બળનું બીજું લક્ષણ આત્મનિયમનું અને વ્યવસ્થા છે. તેની ફકીરીએ, છેલ્લાં વર્ષોમાં કેટલાયે શંકાવદીઓને સમજતા કર્યા છે.

તેમની અનેકવિધ સેવાઓમાં મુખ્ય, કાલીપરજ અને પેટલાદના સત્યાગ્રહને લગતી છે. કાલીપરજ મંડળને લીધે તેણે રાનીપરજ નામે લોકોમાં દારૂનિષેધની લડત ચલાવી. આ રાનીપરજ લોકો પારસી દારૂ વેપારીઓ અને અનીતિમય સરકારી અમલદારોના કવાદાવાને લીધે દારૂમાં ચકચૂર રહેતા. પણ આ દારૂનિષેધકાર્યથી વડોદરાની અમલદારી સત્તાનો કોપ ડો. સુમન્તને વહોરવો પડ્યો. કહેવોતાં મુધરેલાં આ રાજ્યના અવિચારી અમલદારોને ત્રણ

વર્ષ સુધી આખના કણાં સમાન થઇ પડેલ આ લડતની બધી વીગતો અહિં નોંધતા બહુ વિસ્તાર થાય. વડોદરા સરકારે દાખની નીતિ ચાલુ કરી અને કાળાપરજ મંડળના સભ્યોને તે હક્કમા આવવાનો તથા દારૂનિષેધ કરવાનો પ્રતિષેધ કર્યો તે પ્રાતના તત્કાલીન સુખા મોં મુકરજીએ આ હીલચાલને તોડીપાડવા સરકારી નીતિને ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયામા સાચી ઠેરવવા પ્રયત્નો કર્યો અને તેને આપખૂદ અમલદારીના અધ્યક્ષસમા સર મનુભાઈએ ટેકો આપ્યો. પણ આ હુકમોની સામે લેકો થયા અને ડો સુમન્તના ડહાપણ અને સુબધ વ્યવસ્થાથી વડોદરાના લોહમય શાસનો પણ ચિથિત થયા, સુખાની બદલી થઇ અને હુકમો પાછા ખેંચાયા. દળરો કુટુંબે દારૂ મૂક્યો અને આજે પણ સુમન્ત મહેતાના અને તેના સાથીઓના નામ તેઓ આભારની લાગણીથી યાદ રાખે છે. આ કાર્યમા ડો મહેતાને દકકર બાપાની સંપૂર્ણ મદદ મળી હતી.

તેમના પ્રયત્નનું બીજું સંભારણુ તે પેટલાદ સત્યાગ્રહ જમીનના અન્યાયી કરોની વીગતોમા વડોદરા સરકાર સામે તે કર ન આપવાનો કાર્યક્રમ હતો. ખેડા, બોરસદ અને બારડોલીના સત્યાગ્રહ જેટલો જ પેટલાદ સત્યાગ્રહ ગુજરાતના ઇતિહાસમા ચિરસ્મરણીય રહેશે. આ તાલુકાના ખેડુનો સરકારની બધી કબજાબણી અને હેરાનગતિની સામે મક્કમ રહ્યા. અને અતે ખેડુનોને સત્વ પ્રયાસ વિજયી થયો ડો મહેતાનું એક ખાસ લક્ષણ છે કે ખેડુત અને કારીગરો ઉપરની, મુઠીવાદીઓ, જમીનદારો કે નુઠીવાદી સરકારની સત્તામણીને તે કદી ટેકો આપતો નથી. આ બાબત ડો સુમન્તે સુન્દર પ્રયત્નો કર્યા છે અને લોકસમૂહની વૃત્તિઓ, ખસ કરીને પીડાતા અને ખીચા વર્ગોમા, વિકસાવવામા તો તેમણે બહુ જ મદદ કરી છે કાલીપરજ અને પેટલાદનું કામ એક વ્યક્તિના જીવનભર પહોંચે તેટલું હતું છતાં ડો. મહેતા એ બીજાં કામો પણ કર્યા છે.

વડોદરાની નોકરી ચાલુ રાખી હોત તો વૈભવમાં ડો મહેતા આનંદ માણતા હોત સર્જન તરીકે તેમણે સારી ખ્યાતિ મેળવી

હતી, પણ કુશળ શસ્ત્રક્રિયાવિદને મેળવવામાં ગુજરાતે જનસમૂહનો સાચો સેવક ગુમાવ્યો હોત માટે જ ડૉ. સુમન્તે જે 'ધંધો' પસંદ કર્યો છે તેમાં ગુજરાતની સેવાજ બળવી છે. ગુજરાત તો આજે સારાચે હિન્દની પ્રગતિને દોરે છે. સ્વાતન્ત્ર્ય ઇચ્છવાલાયક છે એમ સ્વીકાર્યાથી કંઈ ન વળે. આજે મધ્યમ કે ઉદાત્ત મતનો કોઈ પણ હિન્દી એવો તો નહિંજ હોય કે જે આટલુંય ન સ્વીકારે. પણ ધણાં પોતાનાં અને દેશનાં ભલાના પ્રશ્નમાં દેશનાં ભલાને પહેલું સ્થાન નથી આપતા. ખીજી કેટલીયે બાબતોને આપણે એટલી પ્રિય ગણીએ છે કે સ્વતંત્રતા માટે પણ તેને જતી કરતાં આપણને ખીક લાગે છે. ડૉ. મહેતા આવા ક્ષુલ્લક વિચારોથી પર હતા, અને દેશને ખાતર જીવન ન્યોછાવર કરવામાં, પોતાનાં સુંદર પેન્શનનો તેમણે કદી પણ વિચાર કર્યો કર્યો.

ડૉ. મહેતાનું લખાણ જુરસાવાળું ગળાયું છે; પણ તેમાંયે ઉપયોગીતાનો અંશ વધુ છે આજે તેમના લખાણને જેઓ વખાણે છે તેઓને નવાઈ થાય એવું છે કે દશ વર્ષ પહેલાં ડૉ. સુમન્તને ગુજરાતી સરખું લખતાં પણ ન આવડતું પોતાનાં નૂતન કાર્યક્ષેત્રના આરંભે જ તેઓએ જોયું કે, વિચારો વ્યક્ત કરવાનાં યોગ્ય સાધનરૂપ ભાષા વગર કોઈ પણ પ્રજા પોતાના આત્માનાં નવીન સંસ્કરણને વિકાસ ત્વરિત અને વિજયી રીતે સાધી શકે નહિં. આમ સમજીને તેમણે જનસમૂહની ભાષા ઉપર કાણુ મેળવવાના ખૂબ પ્રયત્નો કર્યા. શ્રી મન્દુલાલ મંજિવની ગેરહાજરીમાં ગુજરાતનાં આગળ પડતાં માસિક યુગધર્મના તંત્રીપદે તેઓ બે વર્ષ સુધી રહી શક્યા હતા અને તે કાર્ય તેમણે પૂર્ણ શક્તિથી બજાવ્યું હતું. પોતાના યુગધર્મના સિધ્ધાન્તો લોકોની પાસે મૂકવા માટે 'યુગધર્મ' ડૉ. મહેતાને માટે સુંદર સાધન બની ગયું. તેનાં લખાણો સાહિત્ય વિષયક દ્રષ્ટિએ ઉત્તમ ન ગણાય પણ તેમની નિખાલસ વૃત્તિ, વિચારની હિમ્મત અને હૃદયનું પારદર્શક સૌજન્ય તો તે જરૂર બતાવે છે.

૩૧. સુમન્ત અને શારદા મહેતા ગુજરાતની કેટલીયે કેળવણી વિષયક સંસ્થા સાથે જોડાયેલા છે ખાગડોલી લડતમા સગદાર વતનભા ભાઈના તેઓ બંને મદદગાર હતા પણ ૩૦ મહેતાનું મુખ્ય જીવનકાર્ય વડોદરા ગાંધીના લોકોના ઉદ્ધારનું છે આજે વડોદરા ગાંધીના વીશ લાખ પીડાતા માણસોના, હાથે ગેરહાજર રહતા મહારાજાની સામે લડવામા તેઓજ મુખ્ય નેતા છે. પોતાના દુષ્કર્મ વખતે આ લોકોએ હાથે ૩૦ મહેતા તરફ પોતાની નજર નાખી કે અને ત્યાં તેમને વિશ્વાસવાચક મત્રાદ અને નેતૃત્વ મળ્યા છે ૩૦ મહેતામા તેમનો અમીમ વિશ્વાસ છે વડોદરા ગાંધી પ્રજામંડળના તેઓ આત્મા છે અને બીવીમેરા ખેડુતની કોન્કરેસના તેમના પ્રમુખના અજમ ભાષણમાથી ખેડુતની લડત પોતે પૂર્ણ સમજે છે તે જરૂર દેખાય છે આજે તે વીશ લાખ માણસના હિતની રક્ષાને કાળે દગવાળે જામત દારપાળ જેમ ખડા છે

જેમના નામની જાદુમઠી અમર છે અને જેમના પ્રતિ સારાયે ગુજરાતમા લોકો અખંડ માન અને વિનયની વાગણી ધરાવે છે એના શારદા બહેનના ઉદ્દેશ વગર આ લેખ અપૂર્ણ ગણાય ૩૦ મહેતાની તોફાનમય જીંદગીમા શારદા બહેન તેને મીઠી વીગડી જેવા બન્યા છે શારદામહેતા તે ગૃહની અધિગત્રી દેવતા છે, ઘણાયે દુષ્કર્મ હૃદય અને દુભાયે આત્માને શાન્તિરૂપ છે જે પેઢીથી જે વધુ સમયથી તરૂણ ગુજરાત માટે આ દંપતિ આદર્શરૂપ બન્યું છે મયાજીગંજના ને જૂ પડા જેવા બગવાએ કેટલાયે ભાગવા હૃદયના તારો સધાયેવા જેવા હશે કેટલાયે ઉત્સાહી પ્રચાર કર્નાઓએ આ દંપતિથી ઉત્સાહ મેળવ્યો હશે ૩૦ મહેતાનું ઘર આ રીતે રહેઠાણ નથી પણ સંસ્થા છે, ધાર્મિક સંસ્થા યોજનાનું ઉદ્ભવસ્થાન છે ગભીર નિખાલસતા, અમાપ દયાહૃતા, અને વિશ્વપ્રેમમા, સરકારમા અને રહેઠાણ સ્વભાવમા શારદા બહેન આજે અજોડ છે તે આદર્શ ગૃહિણી છે એકાળ માતા અને નિખાતસ મિત્ર છે, અને કેળવણી સ્ત્રીઓ સારી ગૃહિણી નથી

બનતી તે મતનો જીવંત પ્રતિવાદ છે. પોતાના પતિની ત્યાગવૃત્તિને અનુકૂળ બનવામાં તેણે પણ ત્યાગવૃત્તિ બતાવી છે. આજે તો તે વનમાં પહોંચ્યા છે. તે શારદા બહેન, મુંબઈ યુનિવર્સિટિનાં પહેલાં સ્ત્રી ગ્રેજ્યુએટમાંનાં છે. પોતાની પુત્રીઓને ઉચ્ચતમ કૃતિઓ આપવામાં તેણે સ્ત્રી કૃતિઓને ધણીજ વિકસાવી છે. તેમનાં એક પુત્રી વિજ્ઞાનનાં સ્નાતક છે તો બીજાં પુત્રી લંડન સ્કુલ ઓફ ઇકોનોમીક્સમાં ભણે છે. કવે યુનિવર્સિટિનાં સ્નાતક બન્યા પછી, તેમાં પણ સૌ. શારદા મહેતા રસપૂર્વક ભાગ લે છે. તેઓ સેનેટ સીન્ડીકેટનાં સભ્ય છે. આજે ગુજરાતમાં જે અજબ સામાજિક બદલાવ છે તેવી સ્ત્રીના આ કેટલાક ગુણો છે, પણ તેનું ઉત્તમ આકર્ષણ માતૃત્વ છે. તે મૂર્તિમંત માતૃત્વ છે. એક વખત, ગોધરાની સામાજિક પરિષદનાં પ્રમુખપદની દરખાસ્ત મૂકતાં મહાત્માજીએ તેને માટે કહ્યું હતું “તેને પેટે જન્મ લેઈ એવી મને ઇચ્છા છે.” અને મહાત્માજી રાઈના પણ વૃથા વખોળ કરે તેવા નથી. આવી સ્ત્રીને ડા. મહેતા પોતાની જીવનસહચરી તરીકે મેળવવા સફલાગી થયા છે, અને તેની સરળતામા શારદા મહેતાનો ભાગ જરૂર ઝ. સાધુ નથી છતાં સાધુતાના બધા લક્ષણો મેળવવામાં જેણે પોતાની જીંદગી વીતાવી છે તેવા પુરુષો વિરલ હોય છે માટે તો તેઓ માનાર્હ છે.

સર્પ અને વૃક્ષપૂજા

એમ મનાય છે કે ધર્મને નામે લોકો ગમે તેવાં વિસંવાદી તત્ત્વોને સ્વભાવમાં સાથે વસવા દે છે. જે દિન્દુ પ્રભ નેતિ નેતિ એવાં બ્રહ્મમા માને તેજ મૂર્તિપૂજામા માને અને તેજ હલકા વહેમોમા પણ માને.

હવે હજી ન્યારે તાજા અનુભવ રૂપે હતું તેવા કોષ પ્રાગૈતિહાસિક કાળે લોકમાનસ ઉપર કેટલીયે સહજ ઊર્મિઓના આઘાતો પ્રતિબિંબો પડતાં. બુદ્ધિને વાપરવાની રીત હજી માનવ ન્યારે નવી જ શોધનો હતો ત્યારે જે બુદ્ધિગ્રાહ્ય ન હોય તેમા અદ્વાયી માનવાનું તેનું વળણ સાધારણ જ થતું હતું. ન્યારે પોતાના અસ્તિત્વના સત્યને સમજવાના મિથ્યા પ્રયત્નથી જ માનવ આત્મા ખતી રહેતો તે જૂના કાળે, તેની આસપાસ હિંસ અને અન્ય પશુઓ અને કેટલીકવાર આ હિંસ પશુઓથી પણ વધુ હિંસક વૃત્તિવાળા તેના પોતાના જ જાત ભાઈઓ વચ્ચે હતા. જીવનનો માર્ગ, તે કાળે સહેલો ન હતો. ત્યારે જે કંઈ અ-લૌકિક લાગતું તેને દૈવી માની તેને પૂજવાની સહજવૃત્તિ તેનામાં આવી હશે; કારણ પ્રકૃતિનાં ગંભીર તત્ત્વો, જેમ પ્રશાન્ત અને ગૂઢ ચિત્તને અનંત શાન્તિ આપી શકે તેમજ ~~જેમ~~ અશાન્ત ચિત્તવૃત્તિવાળામાં ભયની લાગણી પણ સહેજે પેદા કરી શકે આવી કોષક ભયમિશ્રિત સાહજિક

લાગણીને લીધે જ, અને વધુ ગંભીર ઔદિક ચિન્તનના અભાવે, પ્રાથમિક મનુષ્યે, સર્પ અને વૃક્ષપૂજામાં માન્યું હશે.

વૃક્ષપૂજાની ગંભીર તૈયારી કરતાં વાદળામાં ચમકતી વિદ્યુતની વાકીચક્રી લંખાને, એક તરફથી જેમ ઇન્દ્રનાં વજ્રરૂપે માનતા તેમ બીજી તરફથી ઇન્દ્રના કદા વૈરી રૂપે પણ ગણતા, તે ઋગ્વેદીય સમયમા દેવેના આ વૈરીને અહિ કહેતા. દેવેને પણ સર્પની બીક લાગે એમ કલ્પના લોકોએ સર્પોને ઉપદ્રવ જમીન ઉપર, ચોકકસ બહુ અનુભવ્યો હશે અને આ ભયની લાગણીએ સર્પને અર્ધદેવી, અર્ધ કાલ્પનિક એવી કોઈ પદવી અપાવી. ઋગ્વેદમા સર્પના ઉપદ્રવના ઉલ્લેખો છે. ૧૦, ૧૬. ૬ માં મૃત શરીરના દાદ વખતે, સર્પે કરેલા દંશોને આળી નાખવાની અગ્નિને પ્રાર્થના કરાઈ છે. ૧૦, ૧૮૬-ની દેવતા સર્પરાત્રી છે. ઐતરેય બ્રાહ્મણ ૫, ૨૩ ના આધારે આ સર્પરાત્રીને સર્પની સાથે કંઈ લેવાદેવા ન હતું. પણ સર્પરાત્રી-એટલે પૃથિવી એમ કેટલાક વિદ્વાનો આજે મનાવવા પ્રયત્ન કરે છે; પણ જો સર્પનો જરા પણ ખ્યાલ આ શબ્દમાં ન હોય તો સર્પ શામાટે તે સમાસમાં વપરાયો? ખરી રીતે તો પૃથિવી અર્થે વિવક્ષિત હોય તો પણ સર્પોથી (સર્પ અને પેટે સરનારા પ્રાણીઓથી) ભરપૂર એવી પૃથ્વી એમ સમજાય છે. એટલે આ સર્પરાત્રીમાંથી સર્પના ઉપદ્રવ અને સર્પનાં જ્ઞાનથી લોકો અગ્નિ ન હતાં એટલો ગમ્યાર્થ તો જરૂર નીકળે છે પાછળની સંહિતાઓમા અને બ્રાહ્મણોમાં તો સર્પોને અર્ધદેવી પદવી મળી ગઈ છે. સર્પના અર્થનો જ નાગ શબ્દ છે નાગ એટલે હાથી પણ થાય છે. પણ જ્યારથી નાગલોકોની જાતિનાં અસ્તિત્વની સત્ય હકીકત પુરવાર થઈ છે ત્યારથી દરેક ઉલ્લેખમાં નાગનો અર્થ સર્પ કરવો કે નાગલોકો કરવો તે આલંકારિક અતિશયોકિત જનસ્વભાવમાં છે એટલે અતિ દુર્લભ ધર્મ પડ્યું છે. શતપથ બ્રાહ્મણમાં સર્પવિદ્યાનો ઉલ્લેખ મળે છે. આજના ગાંડીઓ અને મદારીઓની દિવા ઝંઝાર સ્વયંજ્વળ તો નથી જ. તેમની વિદ્યાની પૂર્વગા આ સતપથ-બ્રાહ્મણના સર્પવિદ્યા (૧૩, ૪, ૩.) છે તે નક્કી. શ્લોકોમાં તો સર્પપૂજા પૂર્ણ વિકસિત

‘મનુ ભગવાન વૃક્ષદેવાને બલિ આપવાનું કહે છે. આજે પણ પિતૃઓને નૃમ કરવા પીપળે પાણી રેડીને જનવૃત્તિ અ’વાસન લે છે. નવરાત્રિમાં જવારા હિંગાદી, પૂજાને ધનધાન્યની સમૃદ્ધિના ખ્યાલો લોકો સદૈવ પાસે રાખે છે. ન માણેલા કોડ પુરા કરવાના અભિલાષથી કે માણેલું ફરી માણવાની સહજ વૃત્તિથી તુલસીવિવાહમાં શ્રધ્ધાળુઓ શ્રધ્ધા મૂકે છે,

શ્રીવણની પંચમી, નાગનું કોઈ વિચિત્ર ગૂંચળું ચિત્રી તેની પૂજા કરવાના વ્રતદિન તરીકે આજે પણ નાગપૂજાને જીવતી રાખે છે.

અ સર્પપૂજા અને વૃક્ષપૂજાનાં મૂળ જરૂર માનવસ્વભાવમાં છે. મેંકડોનક્ષત્રના મને આ સર્પપૂજા, મનુષ્ય અને પશુમાં ખાસ તફાવત તફાવત નથી એ મુત્તને સિધ્ધ કરે છે. (વેદિક માધ્યેલો: ૭ પ. ૧૫૩) વેપર વળા એમ કહે છે કે સર્પપૂજાની ભૂમિકા, જેમ આનુપુર્વ ચિહ્નવાદમાં (Traditional Symbolism) છે તેમજ સત્ય હકીકતમાં પણ છે: પણ એમ લાગે છે કે, ઉપર જણાવેલ કારણો પણ ધૂતકારી કાઢવાં જેવાં નથી. જે પ્રાથમિક કાળે, મનુષ્યને ઘર બાંધવાની કળા હજી આવડી નહોતી અને ત્યારે ભૂગર્ભમાં જ ઘણાખરો તેનો વસવાટ હતો ત્યારે, સારાચે દિવસના દિવસક પણ અને મનુષ્યોની સાથેના સંગ્રામ પછી, પોતાની યુક્ષાએ વિશ્રામ લેવા જનાર આ માનવને દિવસ પશુનાં કરતાં પણ સર્પ વગેરે પ્રાણીનો વધુ ભય લાગતો હશે. અને જેમ આશ્ચર્ય, અને ઉપકારવૃત્તિ તેમજ ભય, મનમાં દેવીરૂપો કલ્પાવે છે. પ્રાચીન મનુષ્યનું અનુભવલોકોન બહુ ઓછું હતું. અને જેમ હંમેશના સંગ્રામમાં, બલિષ્ઠ પાસે મસ્તક નમાવવાની તેને ટેવ હતી તેમજ પ્રકૃતિનાં બલવાન અને બુદ્ધિગ્રાહી નહિ, માટે બેદી તત્ત્વોની પાસે નમ્ર ભાવે જવાનો પણ તેનો સ્વભાવ થઈ ગયો હશે.

વૃક્ષપૂજામાંપણ તેનાં અનિષ્ટ ફલમાંજજેજ, આ-અફસ-અને પૂજા ઉપગમી હશે. અનિષ્ટ તત્ત્વો વૃક્ષમાં રહે તેને શાન્ત કરવા

ના ઠિકિના હિતે
રા મા ગિરધરલાલ દયા

જેમને સરખા હમણા
ખતાવ્યા તે શ્રી । ગરન ન બ
નાગમ મજાવાર થયીન ના
વિચરના સીઝ વિહ મ ક

દો અન બી મજલુદાર
જેમ ન બી જેમ

સાગખવાના ॥ ગીરીન મહેને, હમ
હા ॥ આમેમિ વળતે જે મર્યા તાહા
ખન મેસામ રહુના ખતાવ્યા ત્તા તેના
ફિરુના ॥ રત્ન જાલ નમ કર્યા ના

.....

બંધારણવિમર્શકસમિતિ

ઉર્વ ચૂંટણી પુરી થઈ છે, અને અમુક રાજનામાઓને પરિણામે " મતાનુક્રમે નીચેની 'છેલ્લી ચૂંટણી રહે છે."

- ૧ રા. રા. પુરુષોત્તમરાય સુ. ઝાલા
- ૨ રા. રા. ગુલાબરાય-ગો. દેસાઈ
- ૩ રા. રા. માનશંકર પી મહેતા
- ૪ રા. રા. હિમ્મતલાલ ગ. અંગારિયા
- ૫ સરદાર જનાર્દન પાઠકજી
- ૬ રા. રા. રામપ્રસાદ નૃ જુય
- ૭ રા. રા. નયનસુખલાલ હ. પંડ્યા
- ૮ રા. રા. રાજેન્દ્રલાલ સો. દલાલ
- ૯ રા. રા. રવિશંકર ગ. અંગારિયા
- ૧૦ રા. રા. હેલશંકર લ. ખડી
- ૧૧ રા. રા. અતિનુખશંકર ક. ત્રિવેદી
- ૧૨ રા. રા. વિજયરાય ક. વંદ્ય

પ્રતિનિધિઓ

- ૧ રા. રા. દલપતરામ દો. અંજારિયા-મુંબઈ વ ના મં. તરફથી
- ૨ રા. રા. ગુણવંતરાય ભ. માંકડ-અમદાવાદ ક કા. વ ના. મં.
- ૩ રા. રા. મદનેશ એ. દવે-પેટલાદ વ ના. ધા. યુ મં.
- ૪ રા. રા. જયાશંકર પ્રા. દેબર-કરાચી વ. ના. મં.
- ૫ રા. રા. કાન્તિલાલ મા. દેશાઈ-રંગુન ના. બં. સમાજ
- ૬ રા. રા. ગુલાબરાય અ. ધોળકિયા-ભુજ વ. ના. મં.
- ૭ રા. રા. હરિલાલ ન. માફ-પોરબંદર નાગરીનાત
- ૮ રા. રા. દોલતરામ સા. મહેતા-લાવનગર નાગરીનાત
- ૯ રા. રા. જટાશંકર જી. છાયા-ભુનાગઢ ના. નિ. ફં.
- ૧૦ રા. રા. હિરમંતલાલ પ. દેશાઈ-વડોદરા વ ના. મં.

સહય મંત્રીઓ

- ૧ રા. રા. ચન્દ્રશંકર અ. છુચ
- ૨ રા. રા. ડોલરરાય રં. માંકડ

આમા આ સમિતિ જૂદા જૂદા મતવાળી વ્યક્તિઓથી સર્વતોમુખી બની છે.

આ સમિતિ ઉપર પહેલો પરિપત્ર. મોકલાયેલો હતો તે પછવાડે છાપે. છે. આ. પરિપત્રનું પરિણામ અને. ખીજાં. કાર્ગે જેમ યતાં આવશે તેમ નાગરિકમાં, ખબર. અપાતા, રહેશે.

.....

મનન

૧. પ્રભતિને પંથે

સમસ્ત નાગરમંડળ

હિમણાં જ એક આપણા વૃધ્ધ અને વિચારશીલ મુરખ્ખીએ પૂછ્યું હતું. “ન્યારે નાતેનાત આપોઆપ મળી જવા માંડી છે ત્યારે બંધારણુ ધડવું તે વિકાસનું ગત્યુ નથી?” નાતના સાંકડા વાડાઓ તૂટી જઈ, વિશ્વવ્રાતૃત્વ વિકસવું જોઈએ એમ માનતાં છતાં, તે લક્ષ્યને પહોંચવા માટે કૂદકે અને ભૂસકેથી ન જવાય તો ધીમેથી ક્રમશઃ પ્રગતિ કરવી તે મંદ છે એમ પણ એક વર્ગ માને છે. ત્વરાથી, બંડખોરશ્ચિથી કે શુધ્ધશ્ચિથી પણ કૂદકો મારવા જતાં સમાજમાં અરાજકતા પ્રસરે તે સંભવિત છે. અને અરાજકતા કરતાં, થોડો, સંગીન અને પ્રગતિશીલ સુધારો જરૂર આદરણીય છે. વર્ગો થયાં જડતાની બેડીમાં જકડાએલાં માનસને એક સાથે બધું આપી દેતાં, અરાજકતાની પૂરી ખીક છે; પરંતુ એક વખત સુધારાનો-વિકાસનો-ઉત્સાહી અને નિરામય પવન લીધો, પછી વ્યક્તિએ વ્યક્તિ આપો-આપ પોતાના હકકો માગતી થઈ જશે.

આટલું ન્યારે ઉદામ અને ત્વરિત મતવાળાને માટે વિચારવાનું પ્રાપ્તથાય છે, ત્યારે સૈકાઓ થયા રૂઢિની. મુંવાળી. હુંકમાં મૂતેલાનાં માનસનો પણ વિચાર કરવાનું જરૂરનું છે. જીવનની તાઝગીલમાં ઋગ્વેદીય કાળમાં, સાંકડા વાડામાં, -વર્ણોના કે વર્ગોના-

પુરૂષો મારે કરી દીધો તેજ હિતેજક છે દરાવ પાચમો-બધી નાગર
 સાતિમા કોષ પશુ હિતો નીચે ના સમજવો ને બધામા કન્યા આપ
 લે તો વ્યવહાર કરવો-સીઝીની પ્રગતિપ્રિયતા બતાવે છે દરાવ ઇટો-
 પરિષદ નિધુર લગ્ન તરફ તિગ્રકાર બતાવેછે-જાણે કે વિધનાવિવાહના
 પ્રતિપક્ષીઓને ઠીક ફટકો લગાવે છે હંગવ ચોથો અંગે આઠમો-
 સાતિભોજનો તથા લગ્ન વખતની ગહેરામણી બધ કરવાના પશુ
 દરાવના રૂપમાથી કાર્યાત્મકરૂપ જલ્દી પકડી શકે તેવું ધ્યેય જાણે છે

વિસનનગરાનાગરોએ આઠ વખત પરિષદ ભરી વડનગરાઓએ
 પશુ એક વખત ભરી નાગરોની આ બન્ને નાતો તો નિચાર કરતી
 થઈ કહેવાય હવે જ્ઞે પ્રગતિ ત્વરિત કરવી હોય તો સમગ્ર નાગરોની
 એક પરિષદની જરૂરની ના કોણ પાડશે

૨ પ્રાચીન યોગે

પરિષદ પહેલાં અને પછી

૧-ખગીવાત છે કે આપણી સાતિની દરા ઝિન્ન લિન્ન છે
 કોષ રથજે સાતિનું બવાગણ હોય નેમ માની શકાતું નથી અને
 હાવના ચાલુ જમાનાને અનુમરી આપણી પરિચિતિ બિચારી કષ્ટ
 બધારણ કરવા તથા આપણી સાતિના મુકોને માર્ગ દર્શક થઈ
 પડે તેના હિન્નતિના ઉપાયો મુચવવા ચોટી ધણી ધગશ સને ૧૯૨૪
 થી સને ૧૯૨૬ મુધીમા દેખાઈ અને તે ધગશ તાન હવે તો
 નિરમી છે એમ કહ્યા વિના છૂટકો નથી

૨-ખરૂ છે કે પહેલી પરિષદમા કોષ નિર્ણયોત્તમક દરાવો થયા
 નથી પરંતુ આપણા જૂદા જૂદા કેન્દ્રો માથી પ્રતિનિધિઓ
 હાજર થયા અને સાતિના મવાસોની ચર્ચા કરવા ઇચ્છા બતાવી
 તેટલી હકીકતનો કણુન ક્યાવિના ચાલે તેમ નથી

૩-આવી પરિષદ ભરવામા પશુ ધણા વખત મુધી વિચાર
 કરવો પડ્યો છે પરિષદ ભરવાના પ્રશ્ન પહેલીવાર મુબધ સમસ્ત
 વડનગર નાગર મહલના વાર્ષિક મહોત્સવ સવત ૧૯૭૯ ના બાદરવા
 સુદ ૪ (ચોથ ના દીવસ મુબધમા થયો તે વખતે આપણા કેટલાક
 બાધઓએ આ સવાય ઉપાયો આ પ્રશ્નનો સાતિથી વિચાર કરવા

મુખ્યમાં મારે ત્યાં થોડા ભાઈઓ ભેગા થયા. એમો જોટલા ભાઈઓ ભેગા થયા હતા તેટલાનો એવો મત થયો કે આપણી જાતિની પરિપક્વની જરૂર છે તેમાં કાંઈ શંકા નથી. પરંતુ પરિપક્વ બરીને આપણે કાર્ય સાધક કામ કરી શકશું કે કેમ તે સાધનમાં શંકા રહેલી હતી અને તે જાનત નાગર નેત્રમણી મારફત યોગ્ય પ્રચાર કરવા રા.રા. ઉચ્ચરંગરાય ઓઝાને વિનંતી કરી.

૪-ત્યારબાદ તા. ૨-૩-૧૯૨૪ ના રોજ પૂન્ય ગુલાબરાય ગોવીંદરાય દેશાઈ મુખ્ય પધાર્યા. તેમની જાતિસેવા માટેની ધગરા સૌને જાણીતી છે. અને તેથી તેમની હાજરીનો લાભલભ તેઓના વિચાર જાણવાની અમૂલ્ય તક નહીં ખોવાના હેતુથી મુખ્યમાં રા.રા. યશવંતરાવ સાકરલાલને ઘેર આપણા ભાઈઓનો મેલાવડો યોજવામાં આવ્યો. આ યોજના બહુ મફળ થઈ. રા. રા. ગુલાબરાય ભાઈએ ચર્ચામાં ખૂબ રસ લીધો અને પરિણામે વડનગરા નાગરો (વૈદિક તથા ગૃહસ્થો)ની એક પરિષદ બોલાવવા આવશ્યકતા છે એ વિચાર ઉપર ફરીને હાજર રહેલા ગૃહસ્થોએ પોતાના ઠરાવ કર્યો અને મુખ્ય વડનગરા નાગર મંડળ આવું કામ ઉપાડવા માટે યોગ્ય છે અને મુખ્યનું સ્થળ પણ આપણી પરિષદ માટે દરેક રીતે અનુકૂળ છે તેમ જાની સદરહુ મંડળને પરિષદ બોલાવવા માટે તા. ૨-૩-૧૯૨૪ ના પંચથી વિનંતિ કરવામાં આવી.

૫-ત્યારબાદ મહે. ગુલાબરાય ભાઈએ પરિષદ ભરવાની તરફેણમાં પ્રચારકાર્ય તરીકે મુખ્યના વડનગરા નાગર મંડળના આસરાનીયે આપણી જાતિમંદુઓની સભામાં પરિપક્વની આવશ્યકતા ઉપર એક ભાષણ આપ્યું હતું જેની ધણી જં ઉડી અસર થોતાજનો ઉપર થઈ. છેવટે મંડળે મુખ્યમાં વસતા તમામ નાગર ગૃહસ્થો તથા બ્રાહ્મણોની એક સભા ૬-૪-૧૯૨૪ ના રોજ બોલાવી અને તેમાં પણ આપણા ભાઈઓએ સારી હાજરી આપી હતી. તે સભામાં સર્વપક્ષી મત જાણવાના હેતુથી પાંચીશ ગૃહસ્થની એક કમીટી નીમી. અને તેમને

“પરિષદની શક્યતા તેમજ આવશ્યકતા” ઉપર પુખ્ત વિચાર કરી સમરત જ્ઞાતિજંધુઓને રીપોર્ટ કરવા સુચવવામાં આવ્યું. આ કમીટીએ પેતાના રીપોર્ટમાં પંચિષદની અવસ્થાકત છે તેમ તેલરી શકાય તેમ પણ છે તેવો અભિપ્રાય આપી ન રીપોર્ટ તા ૧૩-૭-૨૪ ના રોજની જ્ઞાતિ સમરતની મીટીંગમાં રજુ કર્યો, તે રિપોર્ટ મંજૂર કર્યો અને પહેલી પરિષદ મુંબઈમાં ભરવાનો ઠરાવ કરી “સ્વાગત કમીટી” નક્કી થાય ત્યાંસુધી પરિષદના અંગનું પ્રચાર કામ તથા બધાં-જુને લગત કામ કરવા માટે એક કાર્યવાહક કમીટી નીમી સદગત કાર્યવાહક કમીટીએ પરિષદનું બધાં-જુ મુકકન કર્યું તથા પરિષદના કામમાં રૂ. ૧૦૦૦ એક હજાર થાય તથા પચાસ ગૃહસ્થ સ્વાગત કમીટીના મેમ્બર થાય એટલે સ્વાગત કમીટીને તમામ કાર્ય સુચત કરવા ઠરાવ્યું તે પ્રમાણે તા. ૨૫-૧-૨૫ ના રોજ સ્વાગત કમીટીમાં એકમો બેમ્બરો નેધાએલ હોવાથી કાર્યવાહક કમીટી બંધ પડી અને તેનું કામ સ્વાગત કમીટીએ સંભાળી લીધું.

૧-સ્વાગત કમીટીની પહેલી મીટીંગ તા ૨૨-૩-૨૫ ના રોજ મળી હતી આ સ્વાગત કમીટીને જ્ઞાતિને લગતા પ્રશ્ન પહેલી પરિષદમાં લાવવા સજાવ ભરેલું નથી તેમ જણાયું અને તેથી પંચિષદમાં આપ લખો છે તે પ્રમાણે નિર્ણયાત્મક ઠરાવો ચર્ચ શક્યા નહિ.

૭-આપણે મહુ બાળીએ છીએ કે દરેક જ્ઞાતિમાં તથા મતવાળા માણસો હોય છે.

૧-આપણી જુની ડહી અને, આચાર વિચાર છે તેન કાયમ પકડી રાખી કોઈપણ ફેરફાર નહિ કમ્પાના સુરત વિચારવાળા ગૃહસ્થો જેને આપણે “રૂઠી બંધ વિચારવાળા” ના નામથી ઓળખીએ

૨-હાલના જમાનાને અનુસરતી કેળવણી વેપાર રોજગાર તથા સમાજિક રાજનૈતિક ઉન્નતિ મળે તેટલા માટે જરૂર પડતા સુધારા વધારા આપણા આચાર વિચારમાં કરવા અને

કેટલાક અયોગ્ય બંધનો દુર કરી આપણી ઉન્નતિમાં આવતી આડખીલી દુર કરવાના વિચારવાળા પ્રહરથોને ખીન્ને વર્ગ છે.—આ વર્ગ બંધારણ પૂર્વક કામ કરવા માગે છે અને ન્યા સુધી બંધારણ પૂર્વક આચાર વિચાર અને રીતીમાં ફેરફાર ન થાય ત્યાં સુધી જૂની રીત તથા આચાર વિચારને માન આપે છે. દુકમાં આ ગૃહસ્થોને આપણે “બંધારણ પૂર્વક સુધારકા”ની સંજ્ઞા આપી શકીએ.

૩-ત્રીજો વર્ગ એવો છે કે તેમણે હાલની પરિસ્થિતિ જોઈ હરીફાઈના કાળમાં જીવન નભાવવા માટે કોઈ પણ પ્રકારની રીત કે આચાર વિચારને તિલાંજલી આપવી પડે તો આપવી અને “સગવડતા” એજ પોતાનો ધર્મ સમજી વર્તન રાખનાર જાતિબંધુઓનો છે. તેઓએ જાતિની દરકાર કર્યા વિના જોઈએ તેવી છૂટપણ લીધી છે. આ ગૃહસ્થોને “સ્વચ્છંદ જતિવાળા” કહીએ તો ચાલે.

૮-હિપરના ત્રણ વર્ગમાં પહેલો અને છેલ્લો વર્ગ પરિષદ ભરવાની તરફેણમાં ન જ હોય અને કદાચ પરિષદ ભરવાની સંમતિ આપે તો ને ફક્ત પોકળ શોભારૂપ પરિષદ થાય તેવી તેમની દ્રઢ ઇચ્છા હોય તે સ્વાભાવિક છે કેમકે રીતબદ્ધ વિચાર વાળાને રીતમાં કે આચાર વિચારમાં ફેરફાર જોઈતો નથી અને તેથી પરિષદ જેવી સંસ્થાનો મુખ્ય હેતુ પાર પડે તો તેમની મનોવાંછનાને મોટા ધોડકા લાગે તે દેખીતું છે. તેવીજ રીતે ત્રીજા વર્ગના ગૃહસ્થો જો કે જાતિની રીતને તિલાંજલી આપવા વાળા છે તો પણ તેમને હાલની આપણી જાતિનીચિન્ન લિન્ન દશા ઇષ્ટ છે કેમકે ન્યાંસુધી બંધારણ નથી અને તેથી આપણી જાતિનું કાંઈ સંઘર્ષજનક નથી ત્યાંસુધી તેઓ તેમની સ્વચ્છંદતા પોષી શકે છે બંધારણ થાય અને સંઘર્ષજનક બને તો કદાચ જાતિ ત્રીજા વર્ગનો ગૃહસ્થોની સ્વચ્છંદતા હિપર અંકુશ મુકે તે તેમને ઇષ્ટ નથી એટલે જો કે પહેલાવર્ગ અને ત્રીજા વર્ગના બંધુઓ તદ્દન વિરૂધ્ધ વિચારના તેમજ આચારના છે તો પણ તેઓ પરિષદના પ્રત્યે સરખાજ લાગણી ધરાવે છે.

પુરુષો માટે કરી દીધો તેજ ઉત્તેજક છે હરાવ પાચમો-બધી નાગર
જ્ઞાતિમા કોઈ પણ ઉચો નીચો ના સમજવો ને બધામા કન્યા આપ
લે નો વ્યવહાર કરવો-સ્ત્રીઓની પ્રગતિપ્રિયતા બતાવે કે હરાવ ઇદ્રો-
પરિષદ વિધુર સગન તરફ તિન્નકાગ બતાવેછે-જાણે ૩ વિધનાસ્વાહના
પ્રતિપક્ષીઓને ફીક ફટકો લગાવે છે હગવ ચોથો આગે આઠમો-
જ્ઞાતિઓજનો તથા સગન વખતની પહેરામણી બધ કરનાના પણ
હગવના ઉપમાથી કે માત્રકરૂપ જની પકડી શકે નેવું ઇન્દ્રના જેવા છે

વિમનનગરનાગરોએ આઠ વાત પગિદ ભરી વડનગગઓએ
પગ એક વખત ભરી નાગરોની આ બન્ને નાતો તો નિચાર કરતી
થઈ કહેવાય હવે જો પ્રગતિ ત્વરિત કરવી હોય તો સમગ્ર નાગરોની
એક પગિદની જરૂરની ના ગણુ પાડજે

કા

૨ પ્રાશ્નશિક યોડુક

પરિષદ પહેલા અને પછી

૧-ખરીવાત છે કે આપણી જ્ઞાતિની દગા છિન્ન લિન્ન છે
કોઈ ચ્યજે જ્ઞાતિનું બધારણ હોય નેમ માની શકાતું નથી અને
હાનના ચાલુ જમાનાને અનુભવી આપણી પગિગ્યિતિ બિચારી મધ
બધારણ કરવા તથા આપણી જ્ઞાતિના યુરોને માર્ગ દર્શક થઈ
પડે તેજા ઉન્નતિના ઉપાયો મુચ્યવા થોડી ચણી ધગશ સને ૧૯૨૪
થી સને ૧૯૨૬ સુધીમા દેખાઈ અને તે ધગશ તત્ત્વ હવે તો
નિરમી છે એમ કહ્યા વિના છૂટકો નથી

૨-ખરૂ છે કે પહેલી પરિષદમા કે ઇ નિર્ણયાત્મક હરાવો થયા
નથી પરંતુ આપણા જૂદા જૂદા કેન્દ્રો માથી પ્રતિનિધિઓ
લાજર થયા અને જ્ઞાતિના સવાસોની ચર્ચા કરવા ઇચ્છા બતાવી
તેટલી હકીકતતો કચુન કર્યાવિના ચાલે તેમ નથી

૩-આવી પરિષદ ભગવામા પણ ધણા વખત સુધી વિચાર
કરવો પડ્યો છે પગિદ ભરવાના પ્રશ્ન પહેલીવાર મુબઇ સમગ્ર
વડનગગ નાગર મહાનના વાર્ષિક મહોત્સવ સવત ૧૯૭૯ ના ભાદગવા
સુદ ૪ ત્રીય ના દીવસ મુબઇમા થયો તે વખતે આપણા કેટલાક
ભાઈઓએ આ સવાલ ઉપાડ્યો આ પ્રશ્નનો જ્ઞાતિથી વિચાર કરવા

મુંબઈમાં મારે ત્યાં થોડાં લાઠીઓ ભેગા થયા. અમે જોટલા લાઠીઓ ભેગા થયા હતા તેટલાનો એવો મત થયો કે આપણી જાતિની પરિપક્વતા જરૂર છે તેમાં કાંઈ શંકા નથી. પરંતુ પરિપક્વ ભરીને આપણે કાર્ય સાધક કામ કરી શકશું કે કેમ તે સમંધમાં શંકા રહેલી હતી અને તે જાન્યત્ર નાગર નેત્રમણી મારફત યોગ્ય પ્રચાર કરવા રા. રા. ઉચ્ચશ્રેણી ઓળખાને વિનંતી કરી.

૪-ત્યારબાદ તા. ૨-૩-૧૯૨૪ ના રોજ પૂન્ય ગુલાબરાય જે.વી.દરાય દેશાઈ મુંબઈ પધાર્યા. તેમની જાતિસેવા માટેની ધગશ સૌને જાણીતી છે. અને તેથી તેમની હાજરીનો લાભવ્રધ તેઓના વિચાર જાણવાની અમૂલ્ય તક તહીં ખોલવા હેતુથી મુંબઈમાં રા. રા. યશવંતરાવ સાકરલાલને ઘેર આપણા લાઠીઓનો મેલાવડો યોજવામાં આવ્યો. આ યોજના બહુ સફળ થઈ. રા. રા. ગુલાબરાય લાઠીઓ અર્થમાં ખૂબ રસ લીધો અને પરિણામે વડનગરા નાગરો (વૈદિક તથા ગૃહસ્થો)ની એક પરિપક્વ બોલાવવા આવશ્યકતા છે એ વિચાર ઉપર ફરીને હાજર રહેલા ગૃહસ્થોએ પોતાના દરેક કર્મો અને મુંબઈ વડનગરા નાગર મંડળ આવું કામ ઉપાડવા માટે યોગ્ય છે અને મુંબઈનું રથજી પશુ આપણી પરિપક્વ માટે દરેક રીતે અનુકૂળ છે તેમ માની સદરહુ મંડળને પરિપક્વ બોલાવવા માટે તા. ૨-૩-૧૯૨૪ ના પત્રથી વિનંતિ કરવામાં આવી.

૫-ત્યારબાદ મહે. ગુલાબરાય લાઠીઓ પરિપક્વ ભરવાની તરફેણમાં પ્રચારકાર્ય તરીકે મુંબઈના વડનગરા નાગર મંડળના આસરનાનીએ આપણી જાતિમંદુઓની સભામાં પરિપક્વતા આવશ્યકતા ઉપર એક લાઠી આપણું હતું જેની ધણી જ ઉંડી અસર થિતાજનો ઉપર થઈ. છેવટે મંડળે મુંબઈમાં વસતા તમામ નાગર ગૃહસ્થો તથા લાઠીઓની એક સભા ૬-૪-૧૯૨૪ ના રોજ બોલાવી અને તેમાં પશુ આપણા લાઠીઓએ સારી હાજરી આપી હતી. તે સભામાં સર્વપક્ષી મત જાણવાના હેતુથી પાંચીસ ગૃહસ્થની એક કમીટી નીમી. અને તેમને

“પરિપદની શક્યતા તેમજ આવશ્યકતા” ઉપર પુખ્ત વિચાર કરી સમસ્ત સાતિઅંધુઓને રીપોર્ટ કરવા મુચ્ચવવામા આવ્યું. આ કમીટીએ પેતાના રીપોર્ટમાં પરિપદની અવશ્યકતા છે તેમ તેજરી શકાય તેમ પણ છે. નેવો અભિપ્રાય આપી ને રીપોર્ટ તા. ૧૩-૭-૨૪ ના રોજની સાતિ સમસ્તની મીટીંગમા રજુ કર્યો. તે રિપોર્ટ મંજુર કર્યો અને પહેલી પરિપદ મુબઇમા લેવાનો દરાવ કરી “સ્વાગત કમીટી” નકી થાય ત્યાંમુધી પરિપદના અગતું પ્રચાર કાર્મ તથા અંધાંણુને લગતું કાર્મ કરવા માટે એક કાર્યવાહક કમીટી નીમી સદરહુ કાર્યવાહક કમીટીએ પરિપદનું અંધાંણુ મુકકર કયું તથા પરિપદના ફડમાં રૂ. ૧૦૦૦ એક હજાર થાય તથા પચાસ ગૃહસ્થ સ્વાગત કમીટીના મેમ્બર થાય એટલે સ્વાગત કમીટીને તમામ કાર્ય મુખત કરવા દરાવ્યું. તે પ્રમાણે તા. ૨૫-૧-૨૫ ના રોજ સ્વાગત કમીટીમાં એકસો એમ્બરો નેંધાએલ હોવાથી કાર્યવાહક કમીટી અંધ પડી અને તેનું કાર્મ સ્વાગત કમીટીએ સંભાળી લીધું.

૬-સ્વાગત કમીટીની પહેલી મીટીંગ તા. ૨૦-૩-૨૫ ના રોજ મળી હતી આ સ્વાગત કમીટીને સાતિને લગતા પ્રશ્ન પહેલી પરિપદમા લાવવા સલાહ ભરેલું નથી તેમ જણાયુ અને તેથી પરિપદમા આપ લખો છો તે પ્રમાણે નિર્ણયાત્મક દરાવો થઈ શક્યા નહિ.

૭-આપણે સહુ જાણીએ છીએ કે દરેક સાતિમાં ત્રણ મતવાળા માણસો હોય છે.

૧-આપણી જુની રૂઢી અને, અત્યાર વિચાર છે તેન કાયમ પકડી રાખી કોઈપણ ફેરફાર નહિ કરવાના ચુરત વિચારવાળા ગૃહસ્થો જેને આપણે “રૂઢી અંધ વિચારવાળા” ના નામથી ઓળખીએ

૨-હાલના જમાનાને અનુસરતી કેળવણી વેપાર રોજગાર તથા સમાજક રાજનૈતિક ઉન્નતિ મળે તેટલા મટે જરૂર પડતા સુધારા વધારા આપણા આચાર વિચારમાં કરવા અને

કેટલાક અયોગ્ય બંધનો દુર કરી આપણી ઉન્નતિમાં આવતી આડખીલી દુર કરવાના વિચારવાળા ગૃહસ્થોનો બીજો વર્ગ છે.—આ વર્ગ બંધારણ પૂર્વક કામ કરવા માગે છે અને ન્યા સુધી બંધારણ પૂર્વક આચાર વિચાર અને રીતીમાં ફેરફાર ન થાય ત્યાં સુધી જૂની રીત તથા આચાર વિચારને માન આપે છે. દુકમાં આ ગૃહસ્થોને આપણે “બંધારણ પૂર્વક સુધારકો”ની સંજ્ઞા આપી શકીએ.

૩—ત્રીજો વર્ગ એવો છે કે તેમણે હાલની પરિસ્થિતિ જોઈ હરીફાઈના કાળમાં જીવન નભાવવા માટે કાંઈ પણ પ્રકારની રીત કે આચાર વિચારને તિલાંજલી આપવી પડે તો આપવી અને “સગવડતા” એજ પોતાનો ધર્મ સમજી વર્તન રાખનાર જ્ઞાતિબંધુઓનો છે. તેઓએ જ્ઞાતિની દરકાર કર્યા વિના જોઈએ તેવી છૂટપણુ લીધી છે. આ ગૃહસ્થોને “સ્વચ્છંદ જ્ઞાતિવાળા” કહીએ તે! ચાલે.

૮—ઉપરના ત્રણ વર્ગમાં પહેલો અને છેલ્લો વર્ગ પરિષદ ભરવાની તરફેણમાં ન જ હોય અને કદાચ પરિષદ ભરવાની સંભવિત આપે તો ને ફક્ત પોકળ શોભારૂપ પરિષદ થાય તેવી તેમની દ્રઢ ઇચ્છા હોય તે સ્વાભાવિક છે કેમકે રીતબદ્ધ વિચાર વાળાને રીતમાં કે આચાર વિચારમાં ફેરફાર જોઈતો નથી અને તેથી પરિષદ જેવી સંસ્થાનો મુખ્ય હેતુ પાર પડે તો તેમની મનોવાંછનાને મોટો ધક્કો લાગે તે દેખીતું છે. તેવીજ રીતે ત્રીજા વર્ગના ગૃહસ્થો જો કે જ્ઞાતિની રીતને તિલાંજલી આપવા વાળા છે તો પણ તેમને હાલની આપણી જ્ઞાતિનીચિન્ન ભિન્ન દશા ઇચ્છે છે કેમકે ત્યાંસુધી બંધારણ નથી અને તેથી આપણી જ્ઞાતિનું કાંઈ સંઘબળ નથી ત્યાંસુધી તેઓ તેમની સ્વચ્છંદતા પોષી શકે છે બંધારણ થાય અને સંઘબળ કેળવાય તો કદાચ જ્ઞાતિ ત્રીજા વર્ગના ગૃહસ્થોની સ્વચ્છંદતા ઉપર અંકુશ મુકે તે તેમને ઇચ્છે નથી એટલે જો કે પહેલાવર્ગ અને ત્રીજા વર્ગના બંધુઓ તદ્દન વિરૂધ્ધ વિચારના તેમજ આચારના છે તો પણ તેઓ પરિષદના પ્રત્યે સરખીજ લાગણી ધરાવે છે.

૬-આવી આપણી એક ખીજથી પ્રતિકૂળ મનોદશામા પરિપદ ભરવામા આવે ત્યા શુ પરિણામ આવે તે સહેજ સમજાવ તેવું છે પરિપદ બોલાવવા વાળા ગૃહસ્થોની જવાબદારી ધણી જ મોટી છે. તેમને પરિપદ ભાગી ન પડે, ભેગા થયેલા જ્ઞાતિબંધુઓ વચ્ચે પ્રગતિમૂલ્યક ઐક્યતા સાધવાને બદલે એક ખીજ વચ્ચે વૈમનસ્યના બીજ રોપાઈ ન જાય અને તેવી ખીજ અનેક ચિંતાઓ સ્વાભાવિક રીતે વળગી પડે છે અને તે ચિંતાના પરિણામે ચર્ચારપદ દરાવે પહેલી પરિપદમા ન લાવવા લવચાચ તેમજ શકાય તેવું છે

૧૦-પરંતુ પહેલી પરિપદમા વડનગરા નાગરોના રહેઠાણના તમામ કેન્દ્ર સ્થાના પ્રતિનિધિ વાળા એક ગ્રામ સમિતિ (Gramdanam samitee) નીમી છે અને તે સમિતિને હવે ખીજ પરિપદ લગાય ત્યામુખી કામ કરવાનું પ્રાપ્ત થયું છે જ્ઞાતિને ખરેખર પ્રગતિના માર્ગ ઉપર જ મુકવી હોય તો આ સમિતિના ગૃહસ્થોએ તથા સેક્રેટરીઓએ હવે પોતાની જવાબદારી સમજી કામ શરૂ કરવું જોઈએ તેઓ જે જે સ્થળે ગંહેતા હોય તે તે સ્થળમા જ્ઞાતિની સલા બોલાવી જ્ઞાતિબંધુઓને હાજરના જમાના પ્રમાણે કેળવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ આપણા કેન્દ્ર સ્થાનામા જમાનાને અનુકૂળ અને સૌ જ્ઞાતિબંધુઓને જવાબદાર એવું કાંઈ બધાગણુ નથી જ્ઞાતિના પ્રશ્નો ચર્ચવા માટે કાંઈ ઉત્માહ પણ નથી તે એટલે મુખી કે કોઈ જ્ઞાતિબંધુ જ્ઞાતિને શરમાવે એવું અપ્રદિત કૃત્ય કરે તો તેને હપકો વટીક દેવા માટે કોઈ સત્તાવાહી સંસ્થાજ નથી. જુની રૂઢિ પ્રમાણેની પટેલની સંસ્થા નષ્ટ થઈ છે તેમા શંકા ગમતી જેવું નથી પટેલ કે તેના વશજે હવે જ્ઞાતિમાં કાંઈ વજન ધનવેછે અને તેઓ પોતાના ચર્ચિત્ર અને નીતિ બળથી જ્ઞાતિબંધુઓના ચારિત્ર્ય અને નીતિ ઉપર અકુશ રાખી શકે છે તેમ માનવું ને સત્યથી તદ્દન વેગળું છે આ જમાનો વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યનો છે દરેક વ્યક્તિ પોતાના જ વિચારને યોગ્ય માનવા તૈયાર છે આ બંને પાશ્વર્ય કેળવણીનું પરિણામ હોય પણ વસ્તુ સ્થિતિ જે છે તેને વળગીને જ કામ લવું જોઈએ તેમા

હદાપણુ છે. જ્યારે વ્યક્તિગત જમાનો છે એમ કબુલ કરીએ તો પછી વ્યક્તિને સમષ્ટિનો ભોગ હોય ને સમષ્ટીએ તે વ્યક્તિ વ્યક્તિના વિચાર પ્રમાણે નિયમ ત્યાં લેવા પાત્ર કરવો જોઈએ. અને તેવું નિયમન હાલના કાળમાં સ્વીકારાયેલ સર્વમાન્ય સિધ્ધાંત પ્રમાણે બંધારણ ક્યોર્વિના થઈ શકશે નહિ.

૧૧-માટે દરેક નાગરજનું અને ખાસકરીને પરિષદે નીમેલ સ્થાપ સમિતિના સભાસદોએ પેતાના કેન્દ્રમાં જ્ઞાતિના ગૃહસ્થો જ્ઞાતિની પ્રગતિ માટે પગલાં લઈ શકે. જ્ઞાતિમાં પવર્તતી વચ્ચંદતા દૂર કરી શકે અને જમાનાને અનુકૂળ સુધારા વધારા કરી શકે તે માટે પ્રથમ દરજે જ્ઞાતિનું બંધારણ કરવું જોઈએ. આ પ્રથમ પગલું છે અને તેમાં ફતેહ મેળવ્યા પછી એટલે કે દરેક કેન્દ્રમાં જ્ઞાતિનું બંધારણ થઈ જાય ત્યાર પછી તેવાં બંધારણને અનુસરી દરેક કેન્દ્રમાંથી પ્રતિનિધિઓ ચુટાવ તે બીજું પગથીયું છે. આટલું બંધારણ થાય તો પછી આગળ વાત કરવા આપણે લલચાઈએ.

૧૨-આહિ હું જણાવવા રજા લઉં છું કે આવાં બંધારણની આવશ્યકતા રાજકોટમાં વસતા નાગરોને જણાઈ છે. ને તેમણે તેવું બંધારણ નક્કી કરવા માટે એક કમીટી પણ દાલ મુકરર કરી છે આશા રાખીએ કે સદરહુ કમીટી રાજકોટમાં વસતા સર્વભાઈઓને અનુકૂળ ધારાધોરણો તૈયાર કરી શકશે અને તેજ રીતે કરાંચી તથા મુંબઈ વગેરે સ્થળોમાં આપણા ભાઈઓએ મોટી સંખ્યામાં લગભગ કાયમની વસવાટ કરી છે. તેઓના આચાર વિચારમાં સામ્યતા હોવાનું પણ માની શકાય એટલે તેઓ પણ પોતાને ત્યાં જ્ઞાતિમંડળનું બંધારણ કરી દરેક ગૃહસ્થ તેમાં ભાગ લઈ શકે તેવી યોજના કરશે.

૧૩-પહેલી પરિષદે જે કામ કર્યું છે તે માર્ગદર્શક નો છેજ અલગન હજુ ધણું કરવાનું બાકી છે. તેથી પરિષદ પછી શું કરવું તેના જવાબ એટલેજ છે કે બીજી પરિષદ માટે યોગ્ય વાતાવરણ ઉભું કરવું. વધારે વિસ્તારથી વધારે પ્રગતિ કરવાના હેતુથી આગળ

ધપવા માટે બીજી પરિપદ યોગ્ય રચણે ભરવી જોઈએ. આ કાર્યની જવાબદારી તમામ શાંતિબંધુઓ ઉપર છે. માટે દરેક રચણે પરિપદ માટે યોગ્ય પ્રચાર કામ કરવા દરેક શાંતિબંધુ કટીબદ્ધ થશે એમ હું પ્રાર્થના કરું છું.

કુલશંકર ક. બક્ષી

૨ “ દિલનાં દાન ”—એક ખુલાસો

“ દિલનાં દાન ” એ માત્ર દંપતિ સમબન્ધ કેવા પ્રકારનો, કેવા આશયથી બંધાયેલો હોવો જોઈએ તેનું દિગ્દર્શન કાઢવા એ જીવંત ધટનાને પ્રસિધ્ધિ આપવાથી, વર્તમાન યુગમાં, અધોગતિના અગાધ પ્રવાહમાં, ઘસડાતી રહેલી આજના યુગની પ્રજા પર મચોટ અસર થય, એવા આશયથી જ પ્રસિધ્ધિ કરવામાં આવી છે

“ કન્યા અને ગાય દોરે હા જાય ” એ આજ સદીઓ થયા આર્થાવર્તની પ્રચલિત કહેવત છે. વર્તમાન યુગમાં કન્યાના માબાપની રિયતિ ઘણી જ દયાજનક થતી આપણી નજરે પડે છે. માબાપ પોતાના છોકરા માટે સારું ઘર જોવા, કેમ સારું ઠેકાણું પડે એ માટે તકલીફ રહ્યા હોય, અલખતા આ પછુ એક સમજી શકાય એવી બાબત છે, સ્વાભાવિક છે. કે માબાપોની એવી વાચ્છના હોય પછુ ખરી, પછુ તેમાં જો યોગ્યથોગ્યનો વિચાર કરવાના તો અવકાશ લેવાય તો કેવું સારું?

આવા પ્રકરની રિયતિ કોઈ પછુ રીતે પસંદ કરવા લાભક નજ ગણાય એ તો સૌ કોઈ સમજી શકે એવી બાબત છે અને તેથીજ દંપતિ તરીકેની મહાન ફરજ અદા કરવા માટે આખી જીંદગી પથંત જોડાઈ રહેનાર વ્યક્તિઓની ભાવના કેટલી ઉચ્ચ કક્ષાની હોવી જોઈએ. તેનું સમ્રામાણુ ક્ષાત, “ દિલનાં દાન ” માં અ.પી. આવી વ્યક્તિઓમાં કેટલી ખામોશભરી ઉચ્ચ ભાવનાની સચોટ છાપ પડેલી હોવી જોઈએ તે દર્શાવવાના શુભ હેતુસર આ લેખને પુનઃપ્રવિત કરવામાં આવ્યો છે. અને તેથી કોઈ પછુ વ્યક્તિપર ટીકા કે ચર્ચા કરવાના પ્રયાસને હોય જ સજાડવામાં આવ્યો નથી. છતાં પછુ એ

ઘટનાને પોતાને લાગે વળગે છે અને જે સ્વરૂપમાં ઇપાધ છે તેથી સમુદાયમાં પોતાની હાંસી ચલાવે. સંભવ છે એમ બતાવી શકે. મોતીલાલ છોટાલાલ કીકાણીએ વાધો ઉઠાવનાર લખાણ મારા પર મોકલી આપ્યું.

આ લેખને ઇપાવવાના હેતુ બાબત હું શરૂઆતમાં જ જણાવી ગયો છું. છતાં પણ એથી કોઈની લાગણી દુભાતી હોય, કોઈને મારું લાગતું હોય, અથવા કોઈના મનને ક્લેશ પહોંચતો હોય, તો તેમના સાન્ત્વન ખાતર અને મહારા સમાધાન પ્રિય સ્વભાવને ખાતર જણાવવાની રજા લઉં છું કે મહારો ખરો હેતુ બહાર પાડતાં કોઈ પણ વ્યક્તિની લાગણી જાણે અજાણે દુભાઈ. હોય તો તે માટે હું અંત કરણ પર્વક ને ઘટના ઇપાવવા માટે દિલગીરી જાહેર કરું છું.

અંતમાં એ દંપતિ દીર્ઘાયુષ્ય ભોગવે એવી પ્રાર્થના સાથે અન્ને વિરમું છું.

ગજેન્દ્ર છે. બુચ

નોંધ—રા. ગજેન્દ્ર બુચના આ ખુલાસા સાથે અમે અનુમત થઈએ છીએ અને આ ઘટનાના આશયની શુદ્ધતા વિષે કોઈને કંઈ શકા નહિ રહે એમ આશા રાખીએ છીએ. અધિ: નાગરિક.

૩ અમદાવાદમાં નિવાસગૃહની યોજના

[નીચેની વિગતોથી જણાશે કે અમદાવાદમાં આવાં નિવાસગૃહની ચળવળ ચલે છે. જેઓને બહારગામ બસવાને મોકલવા પડે તેવાં સંતાનો છે અને જેઓ બહારગામ મળ્યા છે તેઓ જ આવી સગવડની ખરી કિંમત સમજી શકે. અમે તો એમ માનીએ છીએ કે જ્ઞાતિના યુવકો ધર્મનો નાશ કરે છે કે નહિ—કારણ આ આશ્રેપ મૂકનારોમાંથી ઘણાખરાને મતે બાંધણું કે બહારનું ખાધું એટલામાં જ ધર્મનારા સમાય છે—તે પ્રેમ બાળુએ રાખીએ તો પણ, શુદ્ધ સંમાજક દ્રષ્ટિએ પણ આવાં નિવાસગૃહો બહુ આવશ્યક છે]

નિવાસગૃહ સ્થાપવું તે એક વાત છે અને નીમાવવું તે બીજી વાત છે. સંચાલકો ચીવટથી દરેક નીગતનો વિચાર કરીને પૂરતું ધ્યાન આપે તો જ સરજતા આવે. આવી ચિન્તવટાઈ અમદાવાદના કાર્યકર્તાઓમાં આવે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

તંત્રી]

पुरुषोत्तमो जगन्नाथः श्री गुरुभ्यो नमः
 नमो नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं
 नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं
 नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं

श्रीगुरुभ्यो नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं
 विनतिं नमो नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं
 नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं
 नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं

नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं
 नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं
 नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं
 नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं

नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं
 नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं
 नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं
 नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं

પરિપત્ર સં. ૨

પરિપત્ર સં. ૧ માં દર્શાવેલા ૪ પ્રસ્તાવો ઉપર મળેલા, સભ્યોના મતનું પરિણામ આ મુજબ છે.

પ્રસ્તાવ ૧ હો:—અકુમલિના કમે કોર્પોરેટ થયેલા આઠ સભ્યો. લેડી રિલાઈગૌરી નીલકણ્ઠ, ગં. રવ. શોભાલક્ષ્મી વૈધણ્ઠ, અમદાવાદ. રા. રૂદ્રપ્રસાદ મા મોકોડી, સોલિસિટર, મુંબઈ. ડૉક્ટર દોલતરાય ઝાલા, કરાચી. રા. વિનાયક નન્દરાંકર મહેતા, આઈ. સી. એસ. મથુરા. રા. ધર્મસુખરામ તનસુખરામ ત્રિપાઠી, રા. નૌતમલાલ રણુદેસાસ બક્ષી, જામનગર. રા. ઇશ્વરલાલ રતનલાલ અનંતાણી વકીલ, કર્ણાટક.

પ્રસ્તાવ ૨ હો:—સમિતિનું કાર્યક્ષેત્ર નક્કી કરવા સમિતિ નીમવા વિષે અનુમત ૩ પ્રતિમત ૭

પ્રસ્તાવ ૩ હો:—સમિતિનું દફતર નાગરિકકાર્યાલયમાં રાખવા વિષે અનુમત ૬. “અસગરીતે” ૧ મત

પ્રસ્તાવ ૪ હો:—સમિતિના સભ્યમીત્ર નાગરિકના તન્ત્રીઓ રહે એ વિષે અનુમત ૬ એકમત સમિતિમાં ન ચૂંટાયેલા એવા એક ગદરથનો ઉમેરો સુચવે છે.

અગત્યનું—નીચેના પ્રસ્તાવ વિષે આપનો મત સત્વર મોકલવા વિનંતિ છે. (પેસ્ટકર્ડ ઉપર લખી જલ્દી રવાના કરશોજ.)

પ્રસ્તાવ ૫ હો:—સમિતિની કારવાહી દ્વયાંત ચાલુ વ્યવહાર અને પદ્ધતિ ‘પ્રોસીજર’ અને ‘કોર્પોરેટ્યુશન’ વિશેના પ્રશ્નો ‘પોસ્ટન્ડ ઓફ ઓર્ડર’ વગેરેમાં નિર્ણય શોધવા નીચે જણાવેલા ત્રણ સભ્યોની Rulings Committee નીમવી.

૧ રા. રા. નયનસુખલાલ દ. પંડ્યા ઓમ. એ. ઓરઝેત્ર. બી. સોલિસિટર.

૨ રા. રાજેન્દ્ર સોમનારાયણ દલાલ જી. ખી.

૩ રા. રા. વિનાયક નન્દરાંકર મહેતા આઈ. સી. એસ.

રજીસ્ટ્રાર કારનાર:—ચન્દ્રશંકર અમૃતલાલ બુચ.

ટેકા દેનાર:—વિજયરાય કલ્યાણરાય વેદ.

મંત્રી ઓ

ચન્દ્રશંકર અમૃતલાલ બુચ

વિસ્તરિત

ગુજ ઝાતિબધુઓ,

- વીસમી સીમા અપાતી કેળવણીની બુદ્ધી બુદ્ધી શાખાઓનું કેન્દ્રસ્થાન અમદાવાદ થોડે ધણે અગ્રે બની રહ્યું છે એવા રથળમા આપ ની ઝાતિના કેન્દ્ર કાલિયાવાડના વિદ્યાર્થી બધુઓ માટે ભોજન તથા નિવાસગૃહના મટે થોડા સગવડતાની અવશ્યકતા જે તેવી નગરનાના અભાવે આપની પવન ઝાતિના કેળવણે યુરોપ ધર્મ તથા તદુગ્રંથીના મામાન્ય નિયમોના ભગ રી બહારની લોભોનો આશ્રય વર્ષ રહ્યા છે જે મીના જેમલી રોચનીય છે નેટલી જ નિદાપાત છે. રથાનિક કેન્દ્ર નાલિયાવાડ રડનગર નાગર મળ્ણનુ આ ર્નિત ઉપર કેળવણી વિદ્યાર્થી બધુઓ ધ્યાન મેચતા ને મડમે આ ર્નિમા પ્રમુખ કળવા માટે એક સમિતિની નીમણુક કરી છે અને તે સમિતિ ઝાતિબધુઓનું નીચેની દર્શન ઉપર ધ્યાન મેચે કે —

- ૧ નિવાસગૃહની થાપના થઈ ગ ને રહેવા મકાનભડ તથા રમોધયા નોકળના પગળો મેચે વિદ્યાર્થી ઉપર નહિ નાખના મડળે ભડેળ કરી પ્રમુખ દરેકો જોષએ
- ૨ નિવાસગૃહના ઉપરોગ અર્થે ને ગૃહની રથાપના થયા પછી મડળ પાસે હાન જે વાસણ વગેરે છે તે મડળ આપવા તૈયાર છે
- ૩ નિવાસગૃહના ભડેળ પેટે મળ પાસે રૂ ૧૦૦) ની રકમ છે ન ૧મા જણાવેન વ્યવસ્થા કરવા માટે આ ભડેળમા વૃદ્ધિ કરવાની જરૂર છે અને તેથી અગ્રે સર્વ ઝાતિબધુઓને નમ પિનતી કરીએ જીએ કે દરેક ભાઈએ પથારમિત આ વિદ્યાદાન કરી પેતાની દરજ બગાડી.

સહ પોતાનો હિસ્સો નીચેને શિરનામે મોકલવા કૃપા કરશે અથવા સ્વયંસેવકોને રૂબરૂ આપશે.

નાણા મોકલવાનું ઠીકાણું:—વૈકુંઠરાય વિઠ્ઠલરાય છીકાણી.

વોચ એન્ડ વોર્ટ ઇન્સ્પેક્ટર, રેલ્વે પુરા, અમદાવાદ.

૧. વેણીશંકર ક. વત્સરાજ

૨. વૈકુંઠરાય (વ. છીકાણી

૩. શામપ્રસાદાચ. વસાવડા

૪. વીજયરામ પ્રી. ઝોઝા

શ્રી કર્મ કાઠીયાવાડ વડનગરા નાગર-વિધાર્થી

નિવાસ: અમદાવાદ—

ઉપરોક્ત નિવાસ ઉભું કરવા નીમાયેલી સમિતિએ એકઠાં કરેલા નાણાની વિગત પોષ વદ ૫ ૧૯૮૬ સુધી

જ

ઉ

૫૦) શ્રી દરીભાઈ વિજયશ કર
ઝોઝા, ભાવનગર

૫૦) શ્રી માણેકલાલ મોહલાલ
મહેતા, ભાવનગર

૪૦) શ્રી ગુલાબરાય ગોવિન્દ-
રામ દેસાઈ અને ચિ.
ઝો. ભાવનગર

૨૦) શ્રી મગનલાલ બાપુભાઈ,
ભાવનગર

૫) શ્રી મોહનલાલ દયાશંકર
નદીયાદ

૪૦) શ્રી નાનુભાઈ જય ન્તલાલ
ઝોઝા, ભાવનગર

૬૮૦) શ્રી કર્મ-કાઠીયાવાડ વડ-
નગરા નાગર મંડળના

કોષાધિકારી શ્રી દેવીપ્રસાદ
ગૌરીશંકર વસાવડા B.

A. L. L. B. દ્વારા
તેમના તથા મંડળના

પ્રમુખશ્રી શંકરલાલ દોલ-
તરામ રાદીયાના સંયુક્ત

નામે બરોડા બેન્કમાં
અનામત.

શ્રી જડનગરાનાગરજાતિબંધારણ

દશતર:

વિમર્શકમંત્રિ

નાગરિક કાર્યાલય

પરિષદ નં. ૧

હાસિપટલ રોડ,

કરાચી, તા. ૨૬ ૧૨-૧૯૨૯.

નમિતિના મધ્યે પ્રત્યે,

આપ માફને નિવેદિત કર્યા મુજબ મંત્રિની જે વરણી થઇ હતી તેમા નીચે મુજબ ફેરફાર થયો છે આચાર્ય દ્રુવ રા ત્રિભુવન રાય રાણા રા ગુલાબરાય છાયા અને સગલ લુભાઇ એટલા સભ્યોએ સમયના અભાવે સમિતિમા સક્રીય ભાગ લેવા અશક્તિ બતાવી હોતા મતના અનુક્રમે રા રવિશંકર ગણેશજી અંતરિયા, રા છેલશંકર લક્ષ્મી-શંકર બક્ષી, રા અતિસુખશંકર ત્રિવેદિ અને રા વિજયરાય કલ્યાણરાય, વૈધ સમિતિના સભ્યો તરીકે આગેજ થયા છે.

જુદા જુદા મંડળો અને જાતિસમૂહો પૈકી નીચે જણાવેલા પ્રતિનિધિઓ ચૂંટાયા છે.

મુંબઈ ના મંડળ તરફથી રા રા દવપતરામ દો અંતરિયા, બી એ. અમદાવાદ કા ના મંડળ તરફથી ડૉક્ટર ગુણવંતરાય માકડ, એમ ડી. પેટવાદવ ના બ્રા યુ મંડળ તરફથી ડૉક્ટર મદનેશ, સે દવે એમ બી બી એસ બુજ વ. ના. મંડળ તરફથી રા ગુલાબશંકર અમતલાલ ધોળકિયા, કરાચી વ. ના મંડળ તરફથી રા જયારાંકર પ્રાણુશંકર ઢેબર. જુનાગઢ ના. નિ. ૪૮ તરફથી ગ. જગાંકર છવણલાલ ગંધા રંગુન ના. બ. સમાજ તરફથી રા. કાન્તિલાલ મા દેગાધ. પોરબંદર નાગર જાતિ તરફથી રા હરિલાલ કલ્યાણરાય માફ ભાવનગર નાગર જાતિ તરફથી રા દોવતરાય માકળાવ મેતા.

આ ઉપરાંત વડોદરા, નડિયાદ, જામનગરના પ્રતિનિધિઓના નામ તુરતમાં આવશે એમ લખાણ આવી ગયું છે. આ રીતે જોતાં સમિતિનું પ્રતિનિધિત્વ બહોળા પ્રકારનું બનવા પામ્યું છે. અને આ સમિતિ જાતિ વિપથના મહત્વના નિષ્ણો કરવા લાગ્યશાળી અને એવી શ્રી દાકેશ પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

આપે હવે આઠ સભ્યોને ફો. ઓપ્ટ કરવાના છે. સાથેના પ્રસ્તાવ પત્રકમાં એ નામો ભરી અમને ૧૫ જાન્યુઆરી ૧૯૩૦ સુધીમાં મોકલવા વિનંતિ છે. ૧૫મી સુધી મળેલા મતોની ગણતરીનું પરિણામ આપને વિદિત કરવામાં આવશે.

પ્રસ્તાવ પત્રકમાં એક વિશિષ્ટ બાબત, સમિતિનું કાર્યક્ષેત્ર નક્કી કરવા વિષેની છે. આ વિષે થોડાક અભિપ્રાય આ સાથે આપ્યા છે. આપનો અભિપ્રાય પણ તા. ૧૫-૧-૨૯ સુધી મળે તેમ મોકલવા વિનંતિ છે. જો આપ એ વિષયમાં ત્રણ યા વધુ જણની સમિતિ નીમવાના મતમાં હો તો અનુકૂલ નામો પત્રકમાં જણાવવા આગ્રહ છે. પ્રસ્તાવ ત્રીજો અને ચોથો ધોરણસર દાખલ થવા જરૂરી હોતાં એમાં પણ આપની અનુમતિ માગી છે.

એન વિ.

ચન્દ્રશંકર અ. છુચ.

ડેલેરરાય ર. માંકડ.

શ્રી. કે. વ. ના. ગા. જી. વિમર્શક સમિતિ વતી.

તા. ૬.—આ પરિપત્ર અને પ્રસ્તાવ પત્રકની બે નકલ રવાના કરી છે, જ્યાં એક નકલ આપ વિગતો ભરી આતરફ કરી રવાના કરી શકો, અને એક નકલ આપ પાસે દફતરમાં રાખી શકો.

પ્રસ્તાવ ૧ લો

સમિતિ ઉપર નીચે જણાવેલા આઠ શબ્દરચનાનાં નામ ફોર્મોપ્ટ સભ્યો તરીકે અમેલ કરવાનું હું સચવું છું. નામ અને ડેકાણું બે લખવા વિનંતિ છે.

૧	કેકાણું.
૨	કેકાણું.
૩	કેકાણું.
૪	કેકાણું.
૫	કેકાણું.
૬	કેકાણું.
૭	કેકાણું.
૮	કેકાણું.

પ્રસ્તાવ ૨ જે

સમિતિનું કાર્યક્ષેત્ર દોરવા માટે હું નીચેના ત્રણ સભ્યોની સખકમિટિ ગૂચવું છું અને મદાગે પોતાનો અભિપ્રાય સાથેના પત્રમા જણાવું છું

૧	૨
૩	

પ્રસ્તાવ ૩ જે

આજ મુધીનું કાર્ય જે રીતે થયું છે તે અનુસાર સમિતિનું દફતર નાગરિક કાર્યાલયમા રહેશે એમ હું ગૂચવું છું

પ્રસ્તાવ ૪ થો

સમિતિના સભ્ય મન્ત્રિ તરીકે નાગરિકના તંત્રીઓ રહે એમ હું ચૂંટું છું અથવા નીચે જણાવેલા જે સભ્યોના નામ હું ચૂંટું છું.

તાગીખ	સભ્યની સહી,
	૫૩ ગિનામું

નોંધ:-કપર-જણાવ્યા મુજબ હાલ મુધી સમિતિના કાર્યક્ષેત્ર વિષે મળેલા અભિપ્રાય નીચે મુજબ છે

૧ ચુંટણીનાં વિગ્રહિત પત્રકમાંથી.

નાગરિક ત્રૈમાસિક

૮ કમિટીનાં કાર્યના તબક્કા ધાર્યા મુજબ અનુકૂળતા પ્રમાણે નીચે મુજબ રહેશે.

(અ) દરેક પ્રાન્ત અને સમૂહના પ્રાચીન અર્વાચીન બંધારણ વિષે માહિતી મેળવી, એ સામગ્રિની પરિપત્ર દ્વારા ચર્ચા કરી સર્વ પ્રકારના ગતોત્તર સંગ્રહન કરશે.

(આ) ચર્ચાનો તબક્કો પૂરો થયે એક કાચો મુત્સદ્દો ઘડી તે નાગર-મંડલને, જે માટે તે ખાનગી વ્યક્તિઓને, અને તદ્દર અને ખાનગી પત્રો દ્વારા વિચારશીલ સભ્યોનોને આભિપ્રાય અર્થે મોકલાવશે.

(ઇ) આ આભિપ્રાયો મળી રહે અસ્સલ મુત્સદ્દામાં નોંધતા ફેરફાર કરી પોતાનું સુધારેલું અને છેવટનું નિવેદન બહાર પાડશે.

૧૦ કમિટીના કાર્યની પ્રગતિ વિષે હકીકત નાગરિકતા ચાલુ અંકમાં પ્રગટ થતી રહેશે.

૨ રા. માનસ કર મહેતાના પત્રમાંથી

વણુ ચંદ્રસ્યની એક સખ કમિટિ નીચે, તે કમિટિમાં એક જુના વિચારનો, એક મધ્યમ વિચારનો અને એક અતિમ વિચારનો એમ સબ્જો મોકલાય, અને તે સખ કમિટિ એક ખરડો તૈયાર કરે, તો તે ખરડા ઉપર વીસ સબ્જો પત્ર દ્વારા ચર્ચા કરી શકે તેની કંઈક યોજના કરવાની તક રહેશે,

મારા વિચાર પ્રમાણે માત્ર નીચે લખેલા વિષયો ઉપર તે કમિટિ નિષ્ણો કરી શકે.

૧ પંડેલમંડળનું બંધારણ; જ્ઞાતિસભામાં કોણ મત આપી શકે? પંડેલોની સત્તા; જ્ઞાતિસભાનું કર્તવ્ય તથા સત્તા વિગેરે

૨ કંઈ અને કેવી બાબતોમાં જ્ઞાતિ, વ્યક્તિના વ્યવહારમાં વચમાં આવી શકે?

૩ સગ્ન-વાજ્ઞાન (વિવિગાળ) ભગવાન મળેલોમા થઈ ગઈ? સ્ત્રી પુરોના સગ્ન વયની મર્યાદા, બન્ને વચ્ચે કેટલાનો આભાસ છે? અને વધારેમા વધારે તમાવત રાખી શકાય (તે બાબત નક્કી કરી શકાય તે પછી જ સગ્નના જગડાને અવકાશ મળેતો નથી) સગ્નના રીત રીવાજોમા આજમા આંધો ખર્ચ અને મમન ૦૪૪ શી રીતે થઈ ગઈ? ૫ નુ જે કંઈ, જસ તથા અલકાગ વરનો સીમો કલગવનો? ગોગે ગોગે

૪ પુનર્વિવાહ-કેસા મળેલોમા અને સ્ત્રી મનરે પુરુષ પુનર્વિવાહ શી રીતે? (હાલ દુરત વિવાહિતાદના પ્રશ્નને સ્પર્શ પશુ ન કરવો, ને સ્પર્શ હજી થયો,) વિવાહોના નિર્વાહ માટે પ્રબલ,

૫ ગૌર યજ્ઞમાનનો મળવ? વશપરપગ ગોગે હોવા બેઠાએ કે શી રીતે? તેઓના ભરણપોષણની વ્યવસ્થા શી રીતે થઈ ગઈ? તેઓની માથે યજ્ઞમાનને વાગે પડે તેના નીકાલ શી રીતે કરવો

૬ ભરણ સગ્ન સી-કલ્પર ક્રિયામા ગાંઠને બાધ ન મારે તેની રીતે શી રીતે સગ્નના અને આજમા આંધો ખર્ચ થઈ ગઈ?

૭ પરાન્ન ભાગ સગ્નની મેટલે અરો નિયમન રાખવું હજી છે

૮ પરદેશ ગમન-પ્રાયશ્ચિત્તનો ખર્ચ આજમા આંધો મેટલો કરી ગઈ, તે તેમજ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા પછી નિતિમા વધારા તેના સ્પષ્ટ નિયમો મરવા

૯ ધાડ છ કે-હાલ દુરત કપડુંકત બાક વિષયો હાલ પુષ્ટ વિચાર કરી, બહુમાન્ય નિયમો ધરી મધ્ય, તે દરેક અંગની માતિને તે તે બાબતે મા પ્રસંગ નિર્ણય કરવાનું મજબૂત સાધન મળી ગઈ

[પ. ૧૪૪ નું અનુસંધાન]

- ૧૧) શ્રી વિઠ્ઠલરાય મગનલાલ
ક્રિકાણી, અમદાવાદ
- ૧૦૦) શ્રી ભાવનગરના સદ્ગૃહ-
સ્થો. ભૂતપૂર્વ મંડળના
મંત્રી શ્રી મનુભાઈ વૈદે
એકઠા કરેલા તે
- ૧૫) શ્રી હરિલાલ પ્રભુલાલ
છાયા, વસાવડ
- ૧૦) શ્રી શંભુપ્રસાદ દુર્ગાશંકર
દેસાઈ, વસાવડ
- ૫) શ્રી કાન્તિલાલ જયસુખ-
લાલ દેસાઈ, વસાવડ
- ૫) શ્રી નરસિંહપ્રભાદ મયા-
શંકર દેસાઈ, વસાવડ
- ૧૫) શ્રી નવનિધરાય જગનંદાલ
માકડ, વીરમગામ
- ૫) શ્રી ધર્મજીલાલ એચરદાસે
છાયા, વીરમગામ
- ૨૫) નાં. ૫૧-૭૫ સુધીની
ટિકેટોની એક રૂપીયા
પ્રસ્તિકા
- ૧૦) શ્રી કૃષ્ણપ્રસાદ મોતિલાલ
નેશીપુરા
- ૨) શ્રી મનુભાઈ રામશંકર
દેસાઈ, અમદાવાદ
- ૩૧) શ્રી પુરુષોત્તમ શંકરજી

બ્રહ્મરા-દા. શ્રી કાન્તિ-
લાલ પુ. બ્રહ્મરા અમ-
દાવાદ

૨૦૧) શ્રી ડો. દિરાલાલ કેશવ-
લાલ નાણાવટી અમ-
દાવાદ

૨૫) શ્રી શંકરલાલ દોલતરામ
ત્રાવીયા, અમદાવાદ

૫) શ્રી ઇચ્છાશંકર પુલ્લશંકર
વૈષ્ણવ, અમદાવાદ

૧૦૧ શ્રી ભગવાનલાલ અમૃતલાલ
વૈષ્ણવ, સાણંદ

૬૮૦) કુલ મરવાળો

સમિતિના આદેશથી,
વિજયરામ પ્રીતમરામ ઝોઝા.
મંત્રી,
શ્રી નાગર નિવાસ સમિતિ.

૪ શ્રી હાટકેશ્વર ઈનામ

અંગ્રેજ લોકોએ God save the king etc એ
નામક જે ગેય કરીએ! રચી છે અને જેની પાછળ અતિ પવિત્ર
ભાવના સંકળાએલી છે તે દરેક જણે જોએલી છે ગમે ત્યાં આ
ગાયન ગવાતું હોય, વગાડાતું હોય, દિંદુનો તહેવાર કે લગ્નનો વરઘોડો
પણ ખેડમાં આ ગાયન જ્યારે ગવાડાય ત્યારે જો કોઈ અંગ્રેજ સ્થળે
પસાર થતો હોય તો તરતજ શાંત ઉભો રહી જશે, માથેથી હેટ
ઢિનારી શાંત ગંભીર વદને ઉભો રહેશે અને જ્યારે તે ગાયન પુરું

૩ ગુજરાતનું સામાજિક માનસ

સામાજિક શક્તિ

[મુંબાઈ ધલાકા ગુરુ પરિવર્તનમાં સ્વાગત-પ્રમુખ તરીકે આપેલાં બાપજીમાંથી]

જે સામાજિક રીતરિવાજો આપણી કાર્ય શક્તિમાં વિદ્ય રૂપ થતા હોય, કાર્યશક્તિની ખીલવટમાં અડચણો ઊભી કરતા હોય, એવા રીતરિવાજો, કેમ પણ જાતનો શોરબકોર કર્યા વિના મિટાવી જ દેવા જોઈએ. આવી બાબતોમાં પરદેશી સરકાર કે આપણા વયોવૃદ્ધ આગેવાનોની ઝાઝી સલામતી આશા તો ન જ રાખી શકીએ. હું તમને સૌ લાભ બહેનોને આપણી સામાજિક અસમાનતાઓ મિટાવી દેવા માટે સત્યાગ્રહની સમશેર લઈને ઝઝૂમવાની વિનંતિ કરું છું. એ વખતે તમે તમારા રાજકીય નેતાઓ, તમારા ઘરડેરાં કે માળાપોની લાગણીઓનો વધુ પડતો વિચાર કરશો નહિ. તેઓ ડાંબા છે; પણ તમારા પક્ષમાં ઇન્સાફ છે ને આજે તો એકલા ડહાપણ કરતાં ઇન્સાફ એ વધુ મહત્વની ચીજ છે.

આપણો ત્રીસમાજ હજી કચરાયેલો જ છે આપણે વિધવાઓને દયાવ્યેજ જઈએ છીએ. કેળા, ભીલ, અંત્યજો વગેરે હજારો લાઈઓને આપણે સદીઓથી કચરતાં આવ્યા છીએ. એ લાઈઓએ હવે અવાજ ઉઠાવ્યો છે. કદાચ અત્યારે એ અવાજ ગીણો દશે. પણ એ અવાજ પોકારે છે કે: અમારા પ્રત્યે માનવ જેવા વર્તાય રાખો, અમને સાચી કેળવણી આપો, અમારું આરોગ્ય નુકારો, દેશની આઝાદીના જંગમાં અમારો હિસ્સો આપવાને એ અનેરો આનંદ અમને પણ માણવા ઘો.

મિત્રો, આપણા સૌના હિતને ખાતર ભારતની એ 'શક્તિ'નાં સૈકા-જૂનાં બન્ધનો એક વાર તો કાપી જ નાખો. ને એ શક્તિને દેશના નવા ધડતરમાં કામ કરવાને પ્રેરણા આપો. દલિત વર્ગ અલાણુ છે, એ વાત સાચી; અત્યારે તેઓ બૂખમરો વેડે છે, એ વાત સાચી; પરંતુ હજી એ તેઓ પાદાદર ને મજબૂત છે. એમના દિલમાં ડર નથી, એમના શરીરમાં પૂરતી તાકાત નથી. ડા. ગુમન્ટ મહેતા.

તદન નવું

[કોમ્પીટી: તલુ' પુસ્તક ૧. ૫. ૪૫]

વ્યક્તિગત જીવનમાં કે સમાજમાં તદન નવું કોઈ વખતે ઉત્પન્ન કરી શકાય કે કેમ એ એક સવાલ, ઘણી વાર જૂનાને ભાંગી તદન નવું કરવા જતાં કંઈ વિચિત્ર (Grotesque) પરિણામ આવે, અથવા તો જેને આપણે નવું કહેતા હોઈએ, એમાં નવું કશું હોય નહિં પણ માત્ર જૂનાં વિશે આપણને કશી ખબર નથી એટલા જ માટે આપણને એ નવું લાગતું હો! યુવકો અત્યારે સમાજની કે દુનિયાની પુનર્રચના કરવા માગે, પરંતુ તે એક રીતે જોતા અત્યાર સુધીમાં જે જે પ્રયત્નો એ દિશામાં થયા હેય ને તે પ્રયત્નો તો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કે લાભ લઈને જ કરી શકે. દરેક વખતે એક વ્યક્તિ તરીકે પણ જો માણસને તદન નવો જ કે શરૂઆતથી પ્રયત્ન કરવા પડતો હોય તો કોઈ પણ માણસ જીંદગીમાં કશું કરી શકે જ નહિં. એજ રીતે સમાજની પુનર્ધારના કરવા જતા દરેક જમાનો એની પછળના જમાનાએ જે જે પ્રયત્નો કર્યા હોય ન તે પ્રયત્નો વિશે કંઈ પણ પશ્ચિય કે જ્ઞાન મેળવ્યા સિવાય જો પોને એકંદે એકથી પ્રયત્ન કરવા જાય તો ઘણી શક્તિનો નાશક વ્યય થાય એ દેખીતું છે. અત્યારે યુવકસંઘો કે યુવકમંડળો સામાજિક ક્રાંતિના જે દરવાજો કરી શકે છે. તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે ગયા જમાનાના સમાજસુધારકોએ તેમના સમયમાં જે લડત કરી હતી, અને દુખ વેદ્યા છતાં જે યથ્થા અને ઉત્સાહ દેખાડ્યાં હતા, તેન લઈને સમાજમાં પરિવર્તન થયું હતું, તે સામાજિક પરિવર્તનના વાતાવરણમાં આપણા લાલના પુવકો ઉછરેલા છે. જે અત્યારનો યુવાન વર્ગ સામાજિક સુધારાઓને અમલમાં મૂકી શકે તો ગયા જમાનાના સમાજસુધારકોને એમાં મગર થવા જેવું છે; જે આપણે ખરા સમાજસુધારાની દિશામાં કશું ન કરી શકીએ તો શરમ આપણી છે.

પ્રાણજીવન વિ. પાઠક.

નાગરોં કે લિયે

[કોમુદી: વર્ષ ૫. અંક ૪ પૃ. ૯૧૭]

રાતના આઠ વાગે લૂણી જંકશન આવ્યું. ત્યાં મારા સાથીએ ટ્રેનમાંની જંગમ વીણીમાંથી જમણની થાળી મગારી અને ખેસવાની જગ્યા પર જ એ મૂકીને ખાવા લાગ્યા. અમારો આખો ડબો હવે, એમનાં આ દુષ્ટત્યથી અને અમારા નાગરી સંપ્રદાયનુસાર, અજીઠા થયો. આ ખોળાવાડથી માગે નાગર આત્મા ઉછળી ઉછળીને બેઠે ચઢ્યો. પણ ઉછળીને જાય ક્યાં? રેલવેવાળા અંત્યજોની જેમ નાગરો મારે પણ જુદા ડબા રાખતા હોત નો તેમાં જઈને મારું શુધ્ધ જ્ઞાનજીઆ—અરે, નાગરિયા ભાંતું ખાત. (ખીજ જ્ઞાનજીઆથી તો લાડુ ગાડીઆ જેવી ચીજો ભાતામાં લઈ શકાય પણ જ્ઞાનજીઆ માત્રને ટપી જઈને ઉંચી બેઠેલી નાગરતાને તો ભાંડભુંગના મમરા પાંચા ને દૂધની મીઠાઈ જેવા પદાર્થો જ મુસાફરીમાં ખપે ખરું છે કે ચોખા-માંથી મમરા અને પાંચા બનાવવાની ક્રિયામાં કેટલુંક અજીઠું રહેલું છે; અને એ પણ ખરું છે કે મીઠાઈ પણ હવે તો ઘણીવાર અજીઠા લાડુ જલ્દેખીની જોડાએ જ વેંચાતી હોય છે. પણ એવાં એવાં અનેક ‘ખરા’ને દજમ કરી જવાં એ પણ અમારા શ્રેષ્ઠત્વવિશિષ્ટ યુક્ત તાતિધર્મનું જ એક અંગ છે. જે ખરું હોય તેના ખરાંપણાંને એમ એકદમ સ્વીકારી લઈએ નો તો અમે નાગર શેના? પરમેશ્વરે અમારે માથે અનેક પેઢીઓ લગી મુતસદીગિરીનો ભાર ચઢાવીને ખરાં વચનવર્તન મારે અવકાશ જ કેટલો થોડો રાખ્યો છે? તેથી કેઈવાર તો એમ લાગે છે કે નાગર જે દહાડાથી રીતસરનો ખરાવાદી થશે તે દહાડાથી એ આયસંસ્કૃતિને પોતાનું લાક્ષણિક અર્પણ કરને અટકી પડશે. પણ “ફક્ત નાગરોં કે લિયે” ની જાખવાળો ડબો હતો નહીં, તેમ માથાખોળ નાહી નાખવાની સગવડ પણ નહોતી એટલે, એ અજીઠા ડબામાંથી નીચે ઉતરી જઈને, લૂણીનાં પ્રિશઃજ ખુસ્કાં પ્લેટફાર્મ પરની શુધ્ધ હવા મે શરીર પર છૂટથી વાવા દીધી અને ઉંડા શ્વાસ લઈલઈને તેને પ્રાણમાં પણ સારી રીતે ભરી લીધી. આટલું ક્યું ને તરત જ મારા આત્માએ પોતાનું સદીઓ-જૂનું નાગરત્વ પાછું નિર્વિધે અનુભવવા માંડ્યું. વિજયરાય ક. વૈદ્ય

અવલોકન

૧. એક રસિક તત્ત્વચિન્તક

શ્રી યોગેન્દ્ર

૧. ભર્મિ: રચનાર અને પ્રકાશક શ્રી યોગેન્દ્ર, ૧૯૨૪.
પ્રણયખંસી (૩૫૬અંકિતે રમકાવ્યો) રચનાગ, શ્રી યોગેન્દ્ર, ૧૯૨૭.
Memorabilia (Practical Epigrams) by Shri
Yogendra.

ઉપરના ત્રણ પુસ્તકો અવલોકન માટે અમને મળ્યા છે ત્રણે વિશે પૂરતું, અહિં નથી લખી શકતા તેને માટે દિલગીર છીએ અહિં તો ઉપરટપકે જે બે ચાર છાપો અમારા મન ઉપર પડી છે તે મૂકવાનું જ બને છે.

‘ભર્મિ’ ને રામનાગાયણ પાઠકે ‘એક ચિન્તનાત્મક રૂપકમાલા’ કહી છે પ્રણયખંસી તત્ત્વચિન્તનાત્મક રૂપકમાલા છે રૂપકપ્રધાન કાવ્યોનો ગુજરાતીમા લગલગ અલાવ જ છે અને શ્રી યોગેન્દ્રના આ રૂપકાઓ ગુજરાતમા તો જરૂર અપૂર્વ અને અદ્ભુત અને નેથી જ હિતમ છે. રૂપકાવ્યો લખનાર કવિની જવાબદારી મોટી છે તેનો રસાત્મા, શુદ્ધિ અને હૃદયના અતેકવિક્ષ લાવેનું સુંદર મિશ્રણ ન અનુભવી શકે તો તેનું સર્જન નિર્માત્મ જ થાય શ્રી યોગેન્દ્ર રસિક છે, ચિન્તક પણ છે: અને નેથી જ તેમના કાવ્યો આટલું બધું ચિન્તમન્યન કરી શકે છે ભારતના પ્રાચીન દર્શનશાસ્ત્રોના અતિમ સિધ્ધાન્તોનો આજના ભાતિકશાસ્ત્રો સાથે ઉચિત સમન્વય સાધીને શ્રી યોગેન્દ્રે ગુજરાતને કોઈ નવું જ તત્ત્વદર્શન કરાવ્યું છે પણ આ તત્ત્વદર્શન કરાવવાની તેમની રીત અખા જેવી કિયડ નથી, કે નગસિંહ કે મીરાં જેવી માત્ર રૂઢમનીય નથી. તેમની શૈલી રસિક છે, ચિન્તનાત્મક છે શ્રી યોગેન્દ્ર ‘પ્રણયખંસીના’ કાવ્યોમા તો, પોતાના આ રસાત્માનો પરિપાક બતાવે છે.

‘ચિન્તનાત્મક’ કાવ્યો શ્રી યોગેન્દ્રે કંઈ નવાં જ ગુજરાતીમાં આપ્યા છે એવું મથી. શ્રી નગસિંહરાવના કાવ્યોમા ચિન્તન પ્રધાન

પદે છે અને તેથી જ તેમને પણ, શ્રી યોગેન્દ્રની પેઠે પોતાનાં કાવ્યો માટે ટીકા લખવી પડી છે. જમાનાને નવીન આદર્શ આપનાર દરેક વ્યક્તિ કે તેનું કાર્ય વિલક્ષણ જ ગણાય છે. શ્રી નરસિંહરાવના જમાનામાં કુસુમમાલા ઓછી વિલક્ષણ ન હોતી ગણાઈ. ન્હાનાલાલ તો આજે પણ વિલક્ષણતાથી પૂર્ણ દેખાય છે. દાકારને હજી હમણું જ વિલક્ષણ પૂરવાર કરવામાં આવ્યા છે. તત્ત્વચિન્તનની નવી ભાત, ગુજરાતી સાહિત્યમાં પાડનાર શ્રી યોગેન્દ્ર પણ વિલક્ષણ છે માટે જ તેમની કૃતિઓ અમર રહે તેવી છે. (આ દ્રષ્ટિએ તો તેમણે આપેલા અનેક સિધ્ધાંતો પણ નવીન અને વિલક્ષણ જ લાગશે.) શ્રી યોગેન્દ્રનું ચિન્તન, ‘પ્રણયખંસી’માં તો ખરેખર અપૂર્વ છે. નરસિંહરાવ, ગોવર્ધનરામ એટલી કક્ષાએ પહોંચ્યા જ નથી. અંમૂર્ત (Abstract) વિચારોને પણ એટલી તો રસિક શૈલીમાં કવિ મૂકી શક્યા છે કે તેમનાં કાવ્યોને રસકાવ્યો કહ્યાં છે તે ચોક્કસ બને છે. આ સફળતાની ચાવી તેમણે પસંદ કરેલી રૂપકાવ્યોની રીતમાં છે. રૂપકાવ્યોની ખૂબી એ છે કે તેનો વાચ્યાર્થ તો સુંદર હોય જ; પણ તેનો ગમ્યાર્થ બુદ્ધિની તીક્ષ્ણ ધાર ઉપર ઘસાઈને પરિણમના હોય એટલે હૃદયગમ બનતાં, અતીવ સુંદરતર બને છે; પણ જેમ આ લક્ષણ રૂપકાવ્યોનું ઉત્તમ આકર્ષણ છે તેમ પ્રતિભાહીન કવિના હાથમાં શબ્દખોખાને ઉત્પન્ન કરનાર પણ તેજ બને છે. રચિત શબ્દપ્રયોગ, મધુર વાચ્યાર્થ અને સહૃદયોને હૃદયગમ એવો ધ્યંચાર્થ—આ ત્રણેમાં એકધારી સફળતા મેળવવી તેમાં પ્રતિભાનો ઉન્મેષ જરૂર બોધ્યો છે. શ્રી યોગેન્દ્ર આ ત્રણે એક સાથે સાધી શક્યા છે, માટે તો તેઓ આજન્મ કવિ હરે છે.

કવિ યોગેન્દ્રનાં પુરતકોનો વીગતવાર અભ્યાસ, અભ્યાસોએ જરૂર કરવા જેવો છે. યોગેન્દ્રનાં કાવ્યો એકલાં વાંચવામાં પણ મધુર છે; પણ તેમણે આપેલી ટીકા સાથે તેને વાચનાં બુદ્ધિ કાંઈ તીક્ષ્ણ નિષ્ક્રમઃવ ઉપર કસાઈને તીક્ષ્ણતર થતી હોય એમ લાગે છે. અને આ બુદ્ધિના પરિપાકથી સુંદર ફલાર્થ નીપજે છે. તેની તપાસ

કરવામાં જૂદા સ્વતંત્ર નિબંધોને અવકાશ છે. માટે જ અહિં આટલું પ્રાસ્તાવિક લખી સંતોષ માનીએ છીએ. પરંતુ ફરીને લખીએ છીએ કે કવિ યોગેન્દ્રને હજી ગુજરાતે જાણ્યા નથી, વખાણ્યા નથી અને પોંખ્યા નથી તે યોગ્ય નથી થયું. પણ ગુજરાત તે કરશે જ—
“આજ નહિં તો વર્ષો પછી ચે”

૧. જતપતિ સામ્રાજ્યમ્ ૧૯૨૯; ૨ સંયોગિતા સ્વયંવરમ્ ૧૯૨૮; મૂલશંકર માણેકલાલ યાસિક, વડોદરા: (દરેકનો રૂ. ૧-૪-૦)

આજના જમાનામાં નવીન પ્રયોગરૂપ લાગતા આ બે નાટકો વિશે કોંમુદી (નવું પુસ્તક ૧. અંક ૨) માં આપેલ અવલોકન જોઈ લેવા વિનંતિ છે.

સાહિત્યકુંજ, લગવાનલાલ લ. માકડ કિમ્મત રૂ. ૧-૪-૦
શાળાઓમાં ચલાવવા લાયક કાળોને આ સંગ્રહ ઉપયોગી નીવડશે એમ આશા છે.

નાગરચેતન: (વિસલનગરા નાગરોનું માસિક) આ માસિકના અંકોમાંથી જ વિસલનગરાનાગર પરિષદ સંબંધી હકીકતો અમે મેળવી શક્યા છીએ.

જ્ઞાતિવર્તમાનવિભાગ

વ્યવસ્થાપક: વિજયરામ ત્રી. ઝોલા

નાગરિકો આ વિભાગ સમુદ્ધ બને માટે જોઈને જોઈને સંયોગે વચ્ચે લાઈઓને સહકાર આપવા વીનવીએ છીએ અગત્યના સમાચાર નીચેને શરનામે મોકલવા

વિજયરામ ત્રી. ઝોલા ઓમ. ઓ.

આંકારોડ કુવાનો પેળ, રાયચુર,

અ મ દા વા દ.

મુખ્ય

૧. સમસ્ત નાગરમંડળ વગેરે અગત્યના સંચાલક શ્રી ગિરધ-
રલાલ દયારામ મહેતાને સરકારે રાયસાહેબ બનાવ્યા છે. તેમને
અભિનન્દન આપવા સમસ્ત વિસયનગરનાગરોની એક સલા મળી
હતી. તેમનાં જીવનકાર્યનો દુક પરિચય આપતું નીચેનાં રા. રા.
મોતીલાલ મહેતાનાં લાપણુને સારભાગ સ્થાને ગણુશે.

“આજીવિકાના હેતુરૂપ કઈ પણ ખાસ સાધનના અભાવે અને
ઉત્તરોત્તર અન્વયથી નડવાથી, તેમને જે સ્થિતિમાં ઇ. સ. ૧૯૦૩ માં
આયુરોડ D. T. S. એડીસમાં નહિં જેવા ખગારથી કારકુનની મોકરી
લેવી પડી, તે સ્થિતિ આપણે સહેજ અત્યુગાનથી જ સમજી રાખીએ. ધીમે
ધીમે વખત જતો ગયો તેમ તેમ મેડ બદલાતાં, સ્વકુશળતાએ અત્યે
T. S. ની એડીસમાં અવલ કારકુન તરીકે ગયા. સને. ૧૯૨૧-૨૨ માં
ચોક્કસ કીસ્ટીબ્યુટીંગ એડીસર, ૧૯૨૩ માં આસીસ્ટન્ટ ટ્રાન્સિ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ
(એક્ઝીક્યુટિવ, અને પછી ૧૯૨૪ માં પરમેનન્ટ) નીમાયા.

૧. ઉપરાંત ૧૯૧૧ તથા ૧૯૨૧ નાં વસતીપત્રકકાર્ય માટે અને અજમેર અને રાજપુતાનામાં કોઓપરેટીવ સોસાયેટીકની સ્થાપના માટે અજમેરના ચીફ કમીશનરે તેમને સત્કાર આપેલો.

૨. ૧૯૧૮ માં B. B. & C. I. Ry ના ઇન્ડિઅન સેવકોની કોઓપરેટીવ સોસાયટી સ્થાપી. તેના હાલ ૬૦૦૦ સભ્યો છે.

૩. Bisset Institute માં ૧૦ વરસ સુધી માનદ ખાતનચી હતા અને ત્રણ વર્ષ મંત્રી હતા.

૪. Indian Staff Fund નામે ચોળના તેમણે ૧૯૨૨ માં ખોલી. Mutual Death Relief Fund નામે સંસ્થાના તેઓ મૂળ પ્રચારક તથા માનદ મંત્રી છે તે સંસ્થામાં અત્યારે રૂ.૫૦ સભ્યો છે.

૫. મુંબઈમાં પણ આજે સામાજિક ચળવળમાં અનેકવિધભાગ લે છે.

૬ નાગર વિધવાશ્રમની ચોળના તેમણે અમલમાં મૂકી અને આજ પાંચ વર્ષ થયાં તેમની દેખરેખ નીચે તે ચાલે છે.

૭. 'નાગરોપધાર' માસિક રાફ કરવામાં તેમનો મોટો હિસ્સો હતો.

૮. વિસલનગરા નાગર પરિષદમાં પણ તેઓ પુણ ઉત્સાહથી કામ કરે છે.

આ ઉપરાંત સમસ્તનાગરમંડળ, સમસ્તનાગરજેકમાં પણ તેમનોજ ઉત્સાહ સદાવર્ધિત બનીયો છે.

આવા પુરુષની કદર સરકારે કરી છે તે ચોખ્ખું જ કહ્યું છે."

૨. મદ્રાસ ના વેપારી મંડલમાં ખ્યાતિ પામેલ, હિન્દુસ્તાન બેંકના પ્રેનેચીંગ ડાયરેક્ટર વડી ધરાસાભાના સભ્ય શ્રી. વિલામાગર પડયા. M. L. A. મદ્રાસથી દોન્ડી વડી ધારાસભામાં હાજરી આપવા જતાં થોડા દિવસ માટે મુંબઈમાં રોકાયેલ. તેઓ 'શ્રી' વડી ધારાસભા (Legislative Assembly) ના પ્રથમ નાગર સભ્ય હોય તેઓના સન્માનાર્થે સમસ્ત નાગર મંડળ તરફથી મંગળવાર તા. ૧૪. ૧. ૩૦ ના રોજ સાંજના સાડાઆઠવાગે નાગરોની એક જાહેર સભા પન્નાલાલ ટેરસેજમાં શ્રી. ઇન્દ્રવદન મહેતા પ્રેસીડેન્ટી ગ્રેજુસ્ટ્રેટના પ્રમુખ પણા નીચે મળ્યાં હતી, જેની અન્દર-અન્દર.

રમણિકલાલ મહેતાએ સમસ્ત નાગર મંડળની પ્રવૃત્તિઓ વિષયે ટુંકમાં વિવેચન કર્યું હતું અને વધુમાં સમસ્ત નાગર ક્ષેત્રોપરેટીવ બેંકને અવાર નવાર બનતી મદદ તથા સલાહ આપવા રા. વિદ્યાસાગરજીને વિનંતિ કરી હતી. રા. સાહેબ ગિરધરલાલ દયાગમ મહેતા તથા રા. રા. મોજીલાલ પંડ્યાએ રા. વિદ્યાસાગરજીની ટુંકમાં ઓળખાણ આપી હતી. ૫૧ વિદ્યાસાગરજીએ ઉત્તર આપતા રા. રા. આવાર માન્યો હતો અને બેંકને તન, મન અને ધનથી મદદ કરવા જણાવ્યું હતું અને અન્તમાં પ્રમુખ સાહેબનું ઉપસંહારનું ભાષણ થઈ તથા પ્રમુખ સાહેબ વિગેરેને આભાર મનાઈ આદ્ય પાણી તથા પાન સોપારી તથા બાદ સર્વે દર દર મદદદેવના જયધોષ વચ્ચે વિસર્જન થયા હતા.

૩ સમસ્ત નાગર બેંક રથપાઈ છે.

૩ અહિં વર્ષો થયા ચાલતી 'કલબ' હવે સદનંતર બંધ થઈ હોય એમ લાગે છે સમયને અનુસંતી પ્રગતિ ચલી જોઈએ તે વખતે મુખ્ય જોવા ધામમાં આપણી શાંતિને વિદ્યાસંપાદનના કાર્યમાં ઘટતી સલામ આપી શકે તેવી સંસ્થા આમ નહિપ્રાય થવા બેસે એ બેદકારક છે ઉક્ત સંસ્થાના કાર્યવાહકોએ મૃતપ્રાય ઓળખાયાંમાં અવસ્ય પ્રાણનો સંચાર કરશે એમ આશા રહે છે.

અમદાવાદ

૧ અહિં વસતા કચ્છ-કાઠીયાવાડના વડનગર નાગરોનું સમ્મેલન, શ્રી મંડળના ઉપક્રમથી, નવાં વર્ષને પ્લેસે દહાડે સાયંકાલે શ્રી રામમોહનરાય જસવન્તરાયનાં પ્રમુખપદે મળ્યું હતું નાગરોની ઉત્પત્તિ, તેમનો મહિમા વગેરે પ્રેરણાપ્રદ વિષયો પર તેમણે યોગ્ય શબ્દો કહ્યા હતાં. સંવાદ, ગરબા વગેરે સામગ્રીથી રસ પીરસવામાં આવ્યો હતો. આપણા ભાઈઓમાં રસજ્ઞિ અને ભર્ગના પુવારા ઉડે!

૨ ભાવનગરના વિદ્યાધિકારી શ્રી વિઠ્ઠલરાય મં. મહેતા રાજ્ય-તરફથી યુરોપની શાળાઓનું નિરીક્ષણ કરી આવી જીનીવા

એડ્યુકેશનલ કોન્ફરન્સમાં ભાગ લઇ, પાછા ફરતાં, અમદાવાદ સ્ટેશન પર નેમને, શ્રી ક. કા. વ. ના મંડળ તરફથી દાર-ગોરો આપી વધાવ્યા.

૩ માગશર શુદ્ધ ૭ ના રોજ ભક્તકવિ નગસિંહની હારબ્યન્તિ નિમિત્તે મંડળના ઉપક્રમથી, પ્રેમાભાઇ હોલમાં, શ્રીરામનારાયણ પાઠકના પ્રમુખપદ હેઠળ, જાહેર સભા મળી હતી શ્રી પાઠકે અત્યંત વિદ્વાતાભર્વા ભાષણથી શ્રોતાઓને રસમૃદ્ધ કર્યા હતા. નરસિંહની સમાજસેવા, સાહિત્યસેવા અને અત્યંતોપધાર પ્રવૃત્તિ સાથે તેની નાગરતા-નાગરિકતાના ગુણગાન ગાવામાં પ્રમુખ મહાશય ઉપરાંત સત્યાગ્રહ આયમ વાળા સંગીતશાસ્ત્રી શ્રી ખરે તથા શ્રી પ્રો. પાઠકજી અને શ્રી ભીમ રાવભાઈના કેદારાએ યોગ્ય ફાળો આપી શ્રધ્ધાંજળ લીધું હતું.

૪ વિદ્યાર્થી સમિતિનો અહેવાલરૂપ દિમાખ અન્યત્ર-પ્રકટ થયો છે.

૫ શ્રી ડો. ગુણવન્તરાય ભગવતીદાસ માકડ M. R. C. P. (Lond) ની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયા છે. ત્રણ માસની તૈયારીએ એ કડક ઉપાધિ મેળવવા એવા કોષકંજ ભાગ્યશાળી થયે અમારા અંતરના અભિનંદન. એમને વિષે બાઘેલી આશાઓ ફળીભૂત થાવા!

૬ કચ્છના તીર્થસ્થળ જવાલકમી ખેડેન થોડા રોજથી આદિ પત્રાર્યા છે રવિવાર માધ શુદ્ધ ૪ ના રોજ શ્રી કચ્છ-કાઠીયાવાડ વડનગરા નાગર મંડળના અથમ હેઠળ, તેમણે નાગરો સન્મુખ 'નાગરોની ઉન્નતિ' ના પ્રશ્નપર બ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

જુનાગઢ

૧ ગઈ માગશર વદ ૧૨ ના રોજ રા. રા છોટાલાલ પ્રીત-મલાલ વમાવડા-જેમણે શ્રી જુનાગઢ નાગર નિરાશ્રિત ફન્ડને ડેળવણીનાં ઉત્તેજન અર્થે તેમજ આર્થિક નબળા સ્થિતિનો યુદ્ધરથોના ખોકરાઓનાં યજોપવીત તથા કન્યાદાન જેવા અવસ્યક સંસ્કારો કરવા માટે રૂ. ૩૦૦૦)ની રકમ એક ડેળવણી દ્રષ્ટ ફન્ડની યોજના કરી સુપ્રત ફરેલી તે ૨૩ વર્ષની ઉંમરે કૈલાસવાસી થયા છે. નિરાશ્રિત ફન્ડને રૂ. ૩૦૦૦)ની રકમ દરરૂપતથી સુપ્રત કર્યા ઉપરાંત તેમણે શ્રી

હાટકેશ્વર કમિટીને રૂ. ૬૦૦૦)ની રકમ પહોં ધાર્મિક કાર્યોમાં તેનાં વ્યાજનો ઉપયોગ કરવાની શરતે સુપ્રત કરેલી છે. રા. રા. છોટાલાલ ભાઈનું જીવન ધણું સરળ હતું અને તેમની રહેણી-કરણી પણ ધણી સાદી હતી. તેમનું જ્ઞાતિઅભિમાન ધણું ઉંચા પ્રકારનું હતું, અને સ્વજાતિનાં બાળકો ધાર્મિક જીવન ગાળતાં અને ઉચ્ચ કળવણી લેતાં, થયો તે જોવાની તેમને તીવ્ર ઇચ્છા હતી. તેમનો કેલાસવાસ થવાથી જૂનાગઢની નાગરજ્ઞાતિને નજીકનો અવિધ્યમાં ન પુરાય તેવી ખોટ પડી છે. પરમેશ્વર નેમના અમર આત્માને સમ્પુર્ણ શાન્તિ આપે એમ પ્રાર્થના છે !

ભાવનગર

૧ વિનાયકારી શ્રી વિ. મ. મ્હેતા ઇંગ્લેન્ડથી પાછા ફરતાં તેમની સેવાની કદર જૂઝી તેમના પગારમાં રાખ્યે ૧૦૦) નો વધારો કરી આપ્યો છે.

૨ શ્રી રતિલાલ છોટાલાલ દેસાઈના બત્રીજા માધવલાલ સન્તોકરામ દેસાઈ કેન્સરના વ્યાધિથી વિદેહ થયા છે. ઓ શાન્તિ !

ચોરબંદર

૧ રા. રા. મૂળશંકર ભવાનીશંકર માંકડ તેમનાં ભાઈને ત્યાં માંગરોળ વિવાહ પ્રસંગે ગયેલ. તેમની છ વર્ષની પુત્રી માંગરોળથી મોટરમાં ફેરોઈ મ્હેમાનને તેડવા ગઈ હતી. રસ્તામાં અકસ્માત નડવાથી તે બાળા કેલાસવાસી થઈ છે. ભાવિ !

૨ રા. રા. સોમજીભાઈ વઝીર-ઉ. વ. ૮૦-વિવાહ પ્રસંગે રાજકોટ ગયેલ ત્યાં તાવથી ગુજરી ગયાં.

૩ શ્રી રમણિંદ્રાય શિવપ્રસાદ જોશીપુરા પાટણની આયુર્વેદિક મહાશાળામાં અભ્યાસ કરી, મુબઇની પ્રભુરામ આયુર્વેદિક મહાવિદ્યાલયના સ્નાતક થયા છે, અને 'લિપંગવર' તથા ખીજ ઉપાધિઓ પ્રાપ્ત કરી છે. કાળગર્ભ વિશે દિનપ્રતિદિન લીન થતાં જતાં આ

શાલ્વનો ઉપધાર કરવા બદલ પડી આપણી યુવકો એક અગત્યની દેશસેવા સાધશે એ ભાવના વસ્તુતાએ સિધ્ધ થાવ સિધ્ધગમોમુકને પરમાત્મા જન્મન કામીની બહે!

રાજકોટ

૧ અદિના કેટલાક, મુખ્યત્વે કરીને, યુવકોએ એક જાતિમંડળ ગથાપના દિવસના ઉપાડી છે પ્રથમ સભાના ધારાધારણ ધડવા માટે એક મમિતિની નીમણુક કરવામાં આવી હતી. જાતિના કેટલાક જથ્થાઓએ એવો વાધો ઉઠાવ્યો હતો કે રાજકોટની નાત જામનગરની નાતની સાખાણ હોવાથી પોતાનું બન્ધરણ રવતની રીતે ધડી શકે નહીં. એ વાધાના પથક પથક ઉત્તરો અપાયા સાલબ્યા હતા. કોઈએ 'જાતિમંડળ' શબ્દને સુધી તેનો જવાબ આપ્યો અને બીજાઓ તો એકને મુખી પૂછતા સાલબ્યા હતા કે જામનગરની નાત જેવી કાવદા કાવનવળી મંરણા હેર વસ્તુતાએ, વાધો કે તેના જવાબ ગમે તે હોય, પણ જ્યારે આપો મમજ પુનરચનાની કુક્રમમાં છે એ વખતે વણથેટ હોવાનો દાવો ધરાવતી નાગજાતિએ તો પોતાનું આસ્તત્વ મિધ્ધ કરના ખાતર એક સુધટિત, સુદ બધાગણ પડી કાદવું જોઈએ તે ખાતર ગામેગામ સમાજો કે મંડળો, ગથપાય એ આવશ્યક છે. દેશોત્તરિમાં જો યુવકો આગળ પડે તો જાતિની ઉજ્જવિતા એ ઉત્તુ સોની અવસ્થા ટાલુ નહીં પડે અસ્તુ!

પેટલાદ

પેટલાદના વડનગરાનાગરવૃદ્ધરથ રા. રા. રતનલાલ શંકરભાઈ ધોળાડીઆતા તા. ૨૫-૧૧-૨૬ ને રોજ અમદાવાદ મુકામે થયેલા અરમાનથી તેમના પુત્રો ગ. ગ. વામનરાવ તથા ગ. રા. માર્કેડરાવ ઉપર પડેલા આ દુઃખમાં અમે સદાનુમૂલિ દર્શાવીએ છીએ. સ્વર્ગસ્થ ચરોતર વડનગરા નાગર મંડળમાં ખાસ સાગવેતા તેમજ સમાજ સેવાના અભિયાથી હતા.

વડોદરા

વડોદરાના દમણુના નોંધવા લાયક બનાવો છે. એક તો વડનગરા નાગર મંડળની ગથાપના આ મંડળ, બીજો તેનાં જ મંડ-

જોના હોય છે તે ઉદ્દેશથી જ હૈયાતીમાં આવ્યું છે; છતાં આવા મંડળો દરેક ગામ હોય તો પ્રગતિની સાધના સુલભ થઈ પડે તે નક્કી.

બીજી વાત તે નેમનું ત્રીજું સ્નેહસમેલન વડોદરાના મંડળના કાર્યવાહકોને અમારે અભિનન્દન જ આપવાનું છે. ગમે તેમ હોય પણ તેઓ બહુ સુન્દર કાર્યક્રમ રચી શક્યા લાગે છે. તેની ખાસ વિશિષ્ટતા તો આ કાર્યક્રમમાં બહેનો બહુ સારી સંખ્યામાં તે ઉત્સાહથી ભાગ લે છે તે લાગે છે.

પાટણ

૧ આખા કડી પ્રાન્તની નિશાળોત્તરીકક્ષામાં (વ્યાયામમાં) અહિંના નાગર વિદ્યાર્થી પારથી અજિતલાલ ભુજગલાલે પોતાના વર્ગમાં કુસ્તીમાં પહેલા આવી રૂપાનો ચંદ્રક મેળવ્યો.

૨ જનકલાલ પ્રભુલાલ મજમુદાર પુસ્તકોલય પરિપક્વનું કામ તનતોડ મહેનત લઈ કરે છે

૩ નાગરવાડાના અખાડામાં આખા કડી પ્રાન્તની હરીશમમાં પહેલે નંબરે અવનાર રા. મુળે એ કામ કરવા માંડ્યું છે.

૪ ડૉ. ભુજંગલાલે શીતળાના વાપરા વખતે ઠેરઠેર લાપણો આપી પત્રિકાઓ છપાવી લોકોને સમજાવતી આપી અને સુધરાઈની સુસ્તી ઉરાડી.

૫ રા. રા. વેદ્રાચાર્ય વિ. ક્રિકેટી અમદાવાદમાં સ્થાપના ધારેલી નાગરકલ્પ માટે નાણાં ઉધરાવવાની ચળવળ પાટણ આવી કરી ગયા.

૬ થોડા વખત પહેલાં ડૉ. સુમન્ત અને લેડી વિદ્યાબહેન આવી ગયા. રા. બક્ષીની વિનંતિથી ડૉ. પંડ્યા અભ્યાસગૃહમાં લાપણો આપ્યાં. શ્રી-કેશોગરાજામાં પણ વિદ્યાબહેને બહેનોને બે બોલ કલા.

૭ મહિલા વાચનાલય અને બાલવાચનાલય બોલવામાં આવ્યાં છે. નાગરશ્રીઓ સારો ભાગ લે છે. સૌ. મંગળાગૌરી બક્ષી મંત્રી છે. તે વાચનાલયને અંગે બાળાઓ માટે અંગ્રેજી વર્ગ પણ શરૂ થયો છે. મોતીલાલ આલમોલા તે વર્ગ ચલાવે છે: ધન્યવાદ.

જામનગર

ડૉ. પોતાના ભત્રીજા વિ. જનકરાયનું અવસાન થયું છે. સદગત નાની ઉંમરના પ્રભાણે બહુ સૌજન્યશાળી હતા.

નાગરિક.

ક્રિયાશ્રિક

વાર્ષિક લવાજમ

રૂ. ૨૦૦૦

ગાંધી પત્રોમા પ્રથમ

યુગપ્રવર્તક મહિત્ય દ્રષ્ટિએ

પણ અનોખું મહાગ્રંથા-

લના પ્રત્યેના ગાંધીય

મિત્રે અધ્યાત્મ ક્ષેત્રે

આપણા વાક્યપર્વ આ

એક જ નિર્માણ કે

નાગરિક કાર્યોલય

લોન્ડોન રોડ, કોલમ્બી.

વાર્ષિક

લવાજમ

૨૦૦૦

રૂ. ૨૦૦૦

કોલમ્બી

રૂ. ૨૦,

૨૦૦૦

આ તો બીજાએ કહ્યું છે

નાગરિક નામ આપે કહે

છે દિવાન બહાદુર મુર

1877 High Court and

High Court and

High Court and

લેખો મુન્દર કપરોની,

વિદ્વાનના છે રા મહાનગર

અવાહિયા

The King of the

King of the

ગ મહાનગર બુધ

આખા પ્રાંતના વચ્ચે

તમા આગે દિગો આપો

કોલમ્બી.

જે તમાર દેશનેના ધરુ દોય, પ્રવર્તિય ધરુ દોય, પ્રવર્તિય ધરુ
દોય, તો તમે તમાર નાગરિક મન નિર્ભય ગણના ગણો મનને
નિર્ભય ગણના મન ગણો અને મનને નાગરિક ગણો, જે
તમારે તમાર કપડા નાગરિક ગણો યુવ્ય વધારુ નાગરિક ગણો
સાથેના મનને લેયો

ધી આઈડીયલ લોન્ડો કંપની

વોશર્સ અને હાયર્સ

મુખ્ય મુખ્ય

પ્રાંતના મહાન

જિગ્યાસ મુખ

૪

આખા નાગરિક

સ્વેચ્છા રોડ

આઈડીયલ

મુખ્ય ના ૭

આખા નાગરિક

આઈડીયલ

હાઈ મેગન

ગાંધી

ધાઈડેને મંત્રાય આપવો એ અમારું કર્તવ્ય મહાનગરો લોકો

આપ શૈવધર્મી છો કે ?

તો રૂદ્રી વગર આપને કેમ ચાલશે ?

જરૂર મંગાવો.

રૂદ્રાધ્યાય અને રૂદ્ર, શિવ અને લિંગ સંપ્રદાય
(મૂળ, ભાષાન્તર, અને દીકા સહિત)

લેખક: ડોલરરાય માંકડ: અન્દ્રશંકર ખુચ

કિંમત ૦-૧૨-૦ ટ. ખ. નંદ

થોડાક અભિપ્રાયો.

‘નેટલો ભાગ વાંચ્યો છે તેટલાથી પણ ચિત્તને આતંદની પ્રાપ્તિ થઈ છે.’ દિ. ખ. કેશવ ભ:

“તેના પેઢાદ્વારના બે અંગો મધુર અને પ્રસાદવાળી શૈલીથી લખાયાં છે. સંશોધનના આધારે શ્રી અન્દ્રશંકર ખુચનો લેખ વ્યાપક છે. રૂદ્ર, શિવ અને લિંગની સાંપ્રદાયિક ચર્ચા ઐતિહાસિક રીતિએ થઈ છે. આપના પુસ્તક નો પ્રચાર નાગરોમાં અને અન્ય ગ્રાહ્યગોમાં થાય અને તેમની વિચારદષ્ટિ ઉપરે એવું ઇચ્છુ છું.” નર્મદાશંકર જેવશંકર મહેતા.

‘નરી ધાર્મિક અંધ શ્રદ્ધાને પોષનાર અને ઇશ્વરદત્ત શાસ્ત્રોની જ પદવી પામી બેઠેલા પ્રાચીન ગ્રંથોને એકતરફથી અર્વાચીન વિવેકની કસોટીએ ચડાવી કેવળ અભ્યાસની બમિકા પરજ ઉતારી લેવા અને છતાં એને વર્તમાન યુગની ઉપરછણી તિરસ્કાર-દષ્ટિમાંથી ઉગારી લઈ એનાં સર્જન સમયની પરિસ્થિતિ પરથી ન્યાય આપવા ચતન કરવું: એ બંને દષ્ટિને સંયુક્ત ધોરણે આ પુસ્તકનું સંપાદન કરવામાં આભયું છે એટલે એ આવકરને પાત્ર છે આપણી સંસ્કૃતિના પ્રવાહની તવારીખનું એક પાનું ઉદ્ઘાટવાનો આ ઉરેલો પ્રયત્ન છે આખા વિષયનું દોહન, ગિષ્પણ, અનુવાદો અર્થો અને ગ્રાહી ખીડી ભાષામાં લખાએલા પ્રવેગદોષો મરત્ત બન્યું છે.”

સૌરાષ્ટ્ર તા. ૪-૫-૨૬.

રૂદ્રાધ્યાયનું પુસ્તક શોધક બુદ્ધિથી લખાયું છે ધાર્મિક દષ્ટિથી તથા ઐતિહાસિક દષ્ટિથી એ અંશમાં શ્રી શિવનો સ્વરૂપ વિષે તથા શિવની ઉપાસના વિષે મિન્ન મિન્ન વિદ્વાનોના ગત જણાવી સારો વિચાર કર્યો છે. શ્રી રૂદ્રનું સ્વરૂપ જાણવા ઇચ્છનારને તમા રૂદ્રાધ્યાયનો અર્થ જાણવા ઇચ્છનારને આ અંગ ઉપયોગી છે. પૂજ્યપાદ કૃપાનાથ શ્રીમન્નથુરામ શર્મા

પુસ્તક નકલ મંગાવનારને ૦-૧૨-૦+૦-૧-૦-૦-૧૩-૦ દીક્રીટ મોકલવાથી જ લાભ થશે. બાર આનાનાં વી પી. પાછળ નાદક ચાર આના આપવા પડે છે.

ના ગ રિ કે

ત્રૈ મા સિ ક

ચરન ધે મધુ વિન્દિતિ
જૈનદય તાદામ

પુસ્તક ૫

વૈશાખ '૮૧

અંક ૩

તે તી બો

અન્દશકર અમૃતલાલ મુખ

ડોલરશાપ ૧ ગીલકાશ માંડડ

અ તુ ઠ મ

પુસ્તક ૫

વૈશાખ

અંક ૩

૧૯૮૬

૧	ઐ પુણ્ય તિથિ	ત્રેમગય ગોંગીશકર	૧૬૭
૨	વવાદ સંક્રાંત	મ કુંડેય	૧૭૧
૩	નીકાગમા ઓઝો	ત્રો નિધાન્ત	૧૮૦
૪	ભગવાન ચાતન્યદેવ	દક્તરી	૧૮૯
૫	મનુષ્યમા સર્પપ્રજ્ઞ	ઈન્દુપ્રમાદ અમતરાય કમવાક	૧૯૪
૬	ન્યાય	રામાનન્દ ચેતરજી	૧૯૮
૭	નવ. ભાષ મનુભાષ જે ત્રિ	બટુભાષ ઉમરવાડિયા	૨૦૬
૮	પ્રાચીન હિન્દુ માનસ		
	અને વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિ	એક નાન્દે તખીમ	૨૧૦
૯	જીવનરમ દોળાઈ ગયો	પ્રિયમતિ રાકુચ	૨૧૪
૧૦	મ ન ન		
૧	નાગર પ્લાટફોર્મ અને ગૃહસ્થો		૨૧૫
૨	પરદેસ ગમનને અધ્યાજ્ઞલિ		૨૧૬
૩	એક નુખો		૨૧૮
૪	નીચેના અર્થો		૨૧૮
૫	સગવિપયક શાસનો		૨૧૮
૬	ધન્યવાદ		૨૧૯
૭	આપણું સામાજિક માનસ		૨૨૦
૮	જાણો છો?		૨૨૫
૯	અવધોક્ત		૨૨૯
૧૦	જ્ઞાતિવર્તમાનવિભાગ		૨૩૨

છા પ ના ૨ .

પાણેશ પ્રીન્ડીંગ પ્રેસમાં, હરિલાલ હરખચંદ.

અપેક્ષ સ્ટ્રીટ, —ક રા ચી .

અ કા શ ક .

હાલરરાય રંગીલદાસ માંકડ, હોસ્પીટલ રોડ, ક રા ચી .

ગુજરાતી સાહિત્યનાં મનનીય પુસ્તકો

શ્રીયોગેન્દ્રકૃત

સંગીતધ્વનિ:—પ્રથમધ્વનિ
સાહિત્ય, જ્ઞાન અને કવિતાથી
જગત્તું સંપૂર્ણ રાગધ્વનિ
કાવ્ય. ચાર સુંદર ચિત્રો
સાથે રૂ. ૨-૦-૦

જરૂર
મંગાવો

પ્રાચ્યખંસી:—સંગીતકાવ્યો
તત્ત્વચિન્તાન અને કવિતાની
કુલગુંથણીના નમૂનાઓનો આ
સંગ્રહ ગુર્જરસાહિત્યમાં એક
અપૂર્વ સ્મારક તરીકે રહેશે.
રૂ. ૨-૮-૦

કવિ ટાગોર:—પૂર્વાધર્મ—કવિ રવીન્દ્રનાથ ટાગોરનાં કાવ્યો, જીવન અને
વિચારોનું સાહિત્યદૃષ્ટિથી સંયુક્ત આલેખન. રૂ. ૧-૦-૦
હૃદયપુષ્પાંજલિ:—‘ખેયા’ નું અનુકરણ રૂ. ૦-૧૨-૦
રાષ્ટ્રીયગીત:—હિન્દી, બંગાલી રાગરાગણીમાં રૂ. ૦-૧૦-૦
પ્રભુભક્તિ:—મુમુક્ષુઓને માર્ગદર્શક. તત્ત્વજ્ઞાનવિષયે રસ લેનાર દરેક ધર્મ
જિજ્ઞાસુને વાંચવા યોગ્ય. ૧-૪-૦

ઉર્મિ:—નવીન શૈલીમાં
લખાયેલા અન્તર્ભાવપ્રેરિત
કાવ્યોનો આ સમૃદ્ધ ગુર્જર
સાહિત્યકારોમાં ધણેજ
આદર પામ્યો છે. મેઘનાં
આકર્ષક ચિત્ર સાથે
રૂ. ૨-૦-૦

મળવાનું
ટુકાણું
પોસ્ટ બોક્સ
૪૮૧, મુંબઈ

ગીતાંજલિ:—સાહિત્યમાં
સૌથી પ્રથમ પ્રગટ થયેલું
સર્વ અને રસિક ભાષાન્તર
કવિનાં ચિત્ર સાથે.
રૂ. ૧-૪-૦

નાગરિક ત્રેમાસિક: વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨-૮-૦ પરદેશના શિષ્યો.
શરનામું: નગરિક કાર્યાલય, હોસ્પીટલ રોડ, કરાચી.

ડૉ. ગુણવંતરાય વા. માંકડ, એમ. ડી., એમ. આર સી. પી. (લન્ડન)

જમને માન્ટ મેડિકલ કોલેજમાં ફિઝિયોલોજીના પ્રોફેસરના પદ
ઉપર નિમન્ત્રવામાં આન્યા છે.

એ પુણ્યતિથિ

ચત્રી પડવો ધણા કાગણીથી પુણ્યદિન મનાયો છે. દરે એક કાગણી વધુ છે: તે દક્ષાડે, શ્રીકૃત હરિયાસ સરડાનો લગ્ન વિષયક ધારી-મમાજના મદતપૂર્ણ ઉધારના પન્થે સીમા ચિન્હ જેવો એ ધારી-ગામન રૂપે અસ્તિત્વમા આગ્યો!

ભારતમા સ્ત્રીઓની સખ્યા ચાંદ કરોડ પચાસ લાખની છે; આમાં અઢી કરોડ સ્ત્રીઓ વિધવા છે. પન્દર વર્ષની અને નીચેની ઉંમરની કન્યાઓની સખ્યા આસરે છ કરોડની છે; આમા ૪ લાખ ગાલાઓ વિધવા છે. દરે આ સુભગ શાસનથી ૪ લાખ કન્યાઓ વૈવચ્ચની ચુડમાથી ઉગરશે; આ પુણ્ય પ્રખન્ધથી છ કરોડ ગરીબ કન્યાઓના હવનઆકાશમા વૈધવ્યની કાળા આધી ચઢી આવવાનો ભય નષ્ટ થશે!

પન્દર વર્ષની નીચેની ઉંમરના આસરે છ કરોડ છોકરાઓ પણ છે. ત્યારે એ બાવકો શેરીમા કે ખેતરોમા લગોગીલર ગમતા દતા નદીના વહેતા જળમા, ઝડોની હીંચતી કાળો ઉપર, ખુના મેદાનોમા આ ભચ્યાઓ ત્યારે વાન-લીલા કરતા દતા, કે નિગાળોના બાકડાની અને ગિફકાની ધીંગળની નિન નરી રીતે કમોગી કળા દતા ત્યારે એમનીજ ઉમરની, એમનાજ જેવી, એમનાજ જેવડી, આગ બાખ કન્યાઓ વૈધવ્ય ધર્મને પામી ચુકી હતી!

મિસ મેયો જેવી આપત્તિઓ ભારત ઉપર આવી પડે એમાં આવું પાપોનો દિગ્ગો કંઈ એછો છે?

ભારતમાં ૧૫.૧૩૯ વિધવાઓ તો પાંચ વર્ષથી પણ ન્હાની છે. ૧,૦૨,૨૯૩ દશ વર્ષથી ન્હાની છે, આ ૧,૧૭,૪૩૨ વિધવાઓમાંથી એક લાખ વિધવાઓને પતિ શબ્દ કેમ લખવો એ પણ નહિ આવડતું હોય; છતાં ભારતીય સમાજે, યુદ્ધ અને રામભદ્રના આ દિન સમાજે, એ બાલકીઓને કપાલેથી, બલાતકારે સિન્દર બૂંસી નાંખ્યું એ!

સિન્દર મૃત્યુ એ લાખો બાલ લલાટે, ભારતીય ઇતિહાસનું કલંક અને ભારતીય સમાજનો ધ્વંસ લખાઈ રહ્યો હતો. ઋષિનાં શાપથી ગતંધા બૂંડી હાય, એ અકાલે કચરાઈ રહેલાં બાલકૃષ્ણમાંથી ઉડી રહી હતી અને એ હેયાને ધર્મની ધ્વાજીમાં પીલનાર ભારતની દુર્દશાને દિવસો દિવસ ઉગ્ર બનાવી રહી હતી!

હરવિલાસ સરડાએ તો પુણ્યશ્લોકપદ 'મેળવ્યું' છે, કારણ ચાર લાખ જીવનમાં સળગતી જ્વાલાને એણે હોલવી દીધી છે. કારણ એણે છ કરોડ જીવનને એવી જ્વાલાથી સુરક્ષિત બનાવી દીધાં છે.

પણ હજુએ ફરજિયાત વૈધવ્ય એ ભારતીય સમાજનું કાળામાં કાળું કલંક છે. એને ઘોષ નાંખવા ભગીરથ જેવો કેાઈ પુણ્યસમાટ સેવાભાવની ગંગાને સ્વર્ગથી હેકે ઉનારશે અને રોકાઓથી ભરમસાત અનેલાં જીવનોની રખખાને તારવી દેશે, ત્યારેજ આ કલંક ધોવાશે!

વિધવાને ત્યાગમૃતિ કહેવાથી કંઈ પુરુષ જાત ઉપરનું લાંચન મટતું નથી.

પુરુષ? ભારતમાં પુરુષ સર્વતંત્રસ્વતંત્ર છે. પુનઃ પુનઃ અને પુનરપિ પુનઃ લગ્નો કરવામાં 'પુરુષાર્થ' માને છે. 'વૃધુર્વ' એને મન નીચા જોઈ છે. જુન્સી વિપ્લવમાં ઉચ્છિન્ન હોય છતાં ભારતીય સમાજ પુરુષ માટે સ્વર્ગ જેવો છે. આ તે પુરુષ!

અને સ્ત્રી? તરૂણી હોય, બાકા હોય કિશોરી હોય, બલે શિશુ હોય, તો પણ ભારતની સ્ત્રીમાં, પતિ જીવતે, ધ્રુવની નિઃશ્વતા, અશ્વતિનું પાતિત્ય સીતાની ધીરજ, સાવિત્રીનું તપ, અને મદા-કાલીના નૈવદ્યે રડગતી બકરીની નમ્રતા, આટલાં તો જોઈએજ-અને વિધવા હોય તો? એનામાં દાવાનસની શિખા ઉપર રહીને પણ હિમાચલની શીનકેન જોઈએ, પુષ્પ જેવા શરીરમાં પણ પથર જેવી નદિશ્લતા જોઈએ, બાલક હૈયામાં પણ પુગણ પુરવનો સયમ જોઈએ, પ્રમાય દુર્નિશ્ચય મનમાં પણ બ્રહ્મર્ષિ જેવો સયમ જોઈએ આટલી તો વિધવા ધર્મની સાદામાં સાદી જરૂરિયાતો છે!

વિધવાને ત્યાગમૂર્તિ કહેનાર પોતે ત્યાગમૂર્તિ હોય, નાજ એ ગજ્જ એના મ્હોથે દીપે.

શ્રીયુગ દરવિદ્યાસે ગણેશ માંડ્યા પણ ભારતીય સ્ત્રી જીવનના અનેક ધોર અન્યાયોને દુર કરવાનો નિશ્ચય આપણા યુવાનો ક્યારે કરશે?

સમસ્તનાગરમંડળ

ચર્યાપત્ર

મે. નાગરિકના તંત્રીશ્રી

આપના યથા માધના અંકમાં સમસ્ત-નાગરમંડળની પ્રગતિ વિશે આપે કંઈક લખ્યું છે. પણ જાહેર સમાજને આ મંડળ વિશે કંઈ જ ખચર નથી.

આજે દેશ સારાંથે જ્યારે મુક્તિસંગ્રામની કડામાં ઉઠી રહ્યો છે ત્યારે માંડકા બંધનો તુટતાં જાય છે; અને તુટવાં જોઈએ એમ કોને ન લાગે? આપણે જો કંઈ પ્રગતિ કરવી હોય તો ઉપરનાં મંડળ જેવી સંરચા તો જરૂર જોઈ જ.

નાગરના બેદો આજે જ તોડી ન નાખીએ તો પણ આવા મંડળ દ્વારા ચર્ચા કરી, સાથે મળી અમુક નિશ્ચય ઉપર તો જરૂર આવી શકીએ.

તો મારે તો આ મંડળને સુચના કરવાની છે

(૧) ગામેગામ આ મંડળની શાખાઓ કાઢી, મત ઇજતવો જોઈએ.

(૨) અને તેના કાર્યક્રમને ચર્ચાના પ્રદેશમાંથી કાર્યમાં ત્વરાથી ઉતારવો.

ઉપરનાં મંડળનું શું વલણ છે તે જાણવા પછી વધુ વીચારી શકાય.

એજ વિ.

વેળીલાલ ગંધારાંકર જી

કાશી, તા. ૫-૪-૩૦

“ માકુંદેય ”

વિનાહસંસ્કાર

(અશ્વલાયનન ગૃહ્યસૂત્ર પ્રમાણે)

પછી એને (કન્યાને) ઘશાન કોણમાં, માત્ર પગલાં લેવરાવે છે. (તે આમ બોલીને) પોષણ માટે એક પગલું, બળ માટે બે પગલાં, ધનની પ્રુષ્ઠિ માટે ત્રણ પગલાં, સુખને માટે ચાર પગલાં, પ્રજા માટે પાંચ પગલાં, તત્તુ માટે છ પગલાં, સાત પગલાં જતાં સખા બન. મને અતુલતા બન ઘણા પુત્રો મેળવીએ. તેઓ હીઘાંયુ થાઓ. ૧૬.

ટીકા:—શાખા ૧, ૧૮, ૫-૬, પાર ૧, ૮, ૧, ખાદિર, ૧, ૩, ૨૬, ગોમિવ ૨, ૨, ૧૧, હિરણ્ય, ૧, ૬, ૨૦ ૬-૧૦, આપ, ૨, ૪, ૧૬-૧૭ આમ બધા ગૃહ્યગૂત્રો સમ્પત્તીમા માને છે

આ મમપદીનો વિધિ એમ લાગે છે કે બીજે ક્યાપ, હિન્દુસ્થાન મિવાય નથી (જુઓ વેગ્ટમોર્કે લા ૨) છતાં હિન્દુસ્થાનમા તેનો પ્રચાર લગભગ અપવાદ વગર દતો અને છે આ વિધિ અગ્નિની પ્રદક્ષિણાની સાથે ચાલુ જ હોય છે એટલે તેનો હેતુ પ્રદક્ષિણાના હેતુ જેવો જ મનાય પણ તેમ નથી લાગતું ખરી રીતે તો દરેક પગલ હેતુ ચોકખો કરે એવા મત્રો બોલાય છે હિરણ્યકેશી ગૃહ્યસૂત્ર (૧, ૭, ૨૧, ૨) કંઈક વધુ સમજાવે એવો મત્ર નોધે છે “ સાત પગલાંથી આપણે મિત્રો થયા છીએ. તારી સાથે મારી મિત્રતા થાઓ

તારી મિત્રતાથી હું કદી વિખુટો ન પડું. મારી મિત્રતાથી તું કદી વિખુટી ન પડ.” આ એમ સિદ્ધ કરે છે કે હિન્દુ લગ્ન સદચાર અને સદજીવનનાં તત્ત્વ ઉપર રચાયું હતું. સાદા વૈદિક કાળની વિધિને પાછળના વિકસિત વિચારોની રીતે સમજાવીએ તો એમ કહી શકાય કે વૈદિક લગ્નવિધિ આકસ્મિક લગ્નમાં માનતો નહિ. લગ્નનો વિધિ પૂરો થયા પછી પણ ન્યાં સુધી વરવધૂ સદજીવન ન ગાળે ત્યાં સુધી, તેમની વચ્ચે શુદ્ધ પ્રેમ, હૃદયનું અદ્વૈત થાય તેવો પ્રેમ ન જ જામે. આ સમપટ્ટીનો વિધિ. કેમ જાણે ભવભૂતિના ‘કાન્તેનાચરણાત્ય-ચાત્ પરિણતે યત્સ્નેહમારે સ્થિતમ્’ વાળા, ગંભીર અને તાત્ત્વિક સિદ્ધાન્તનાં બીજની આગાહી કરતો હોય એમ લાગે છે. ગમે તેવા શુદ્ધ અને નિર્દોષ ભાવોથી લગ્ન થયું હોય પણ કાલવદને જ રહેદસાર આવે છે. અને જીવનમાં અમુક કાળ સાથે ગાળ્યા વગર બન્ને વચ્ચે મિત્રતા ન જામે એમ બતાવનાર સમપટ્ટી. પ્રેમનાં આ તત્ત્વજ્ઞાનનાં મૂળ રૂપે હિન્દુ સમાજમાં રહી છે. મારે તો સમપટ્ટી વગરનાં હિન્દુ લગ્ન આજે પણ અપ્રાપ્ત, ગણાય છે.

બન્નેનાં માથાં પાસે લાવી, જલકશલ [નાં પાણીથી તેને] સિંચી. ૨૦.

ટીકા:—માથાં ભેગાં કરવાનું અશ્વલાયન સિંચાય બીજું કે: કહેતું નથી. વર કે વધૂ કે બન્ને ઉપર પાણી છાંટવાનું સાંખાયન (૧, ૧૪, ૯) અને પારસ્કર (૧, ૮, ૫)માં લખ્યું છે વેસ્ટર્મર્કે લખે છે: “Among some of the Negritos of Zambales an old man of the tribe knocks the heads of bride and bridegroom together” (Vol. II, P. 441) આવોજ વિધિ મુસ્લીમ લગ્નોમાં પણ છે.

પાણીનું પ્રેક્ષણ તો પવિત્રીકરણ જ ન્દશે. પરંતુ માથાં ભેગાં કરવાનો હેતુ વિચારવાં જોવાં છે. વેસ્ટર્મર્કે, આ વિધિનો

હેતુ પાણિગ્રાહ અને છેડાટેડીના હેતુના જોવા જ મળે છે વગવૂનો યોગ થયો કે એમ મનવના ડાચ આ વિધિ હોય પણ એડના એડ હેતુ માટે બન્ને વિધિ શા માટે વેદિક કામના લેકો દાખલામા ન માનના તે તો દેખીતુ જ છે તો પત્રી આનો હેતુ કંઈક બીજો ન હોય? અને છતાં બીજો કોઈ હેતુ સૂઝતો નથી મહાન એડ મિતનો એવો તર્ક છે કે માથા ભેગ નામા મોહિ-ઐ ય ક વનો હેતુ છે વગવૂ પ-શે તમે માત્ર નાગીનિક કે દાર્દિક ઐ ય થાય તેટલુ જ નહિ પણ માર્દિક ઐય પણ જોઈએ તે ખરૂં હશે

તેનો પાત અને ધોર હૈયાત હોય અત્રી વૃદ્ધ બ્રાહ્મણીને ઘેર આ રાત્રિ ગાળતી. ૨૧

ટી ૧ —ખદિર ગ્રંથપૂત (૧, ૪, ૨) બ્રાહ્મણના વરમા વડે અને વધુએ એક રાત્રિ ગહેવાનુ કહ્યુ છે પણ તે તે ગાથવ યનના (૧, ૮, ૯) ક્રમના વિધિને લગતુ ને એ ડનખર્જ વધુએ રહેલુ એમ નાને છે ત્યાંક વર ગહેલુ એમ સમજે ન પણ નીચેના સૂત્ર મુજબ વધુ લગે છે

આનો હેતુ આ પછીના સૂત્રથી ચેકખો સમજાય ને સારા શુકનને મટે જ આ લગે છે

ધ્રુવ, અરુન્ધતી અને મર્યાપને જોઈને મૌન છોડે (અને કહે “પતિ જીવે અને પ્રજા મેળવું” ૨)

ટી ૨ —એક અથવા બીજી રીતે આ બંને છે શાખા ૧, ૧૭, ૨-૪, પાર ૧, ૮, ૧૯, ખદિ, ૧, ૪, ૨-૩, ગોમિવ, ૨, ૩, ૮-૧૧, હિર ૧, ૭, ૨૨, ૧૦-૧૧ આપ ૨, ૬, ૧૨ જેમિવમા આમ છે. ધ્રુવને જોતી વખતનો મન તુ નિશ્ચવ છે હું-મારા પતિ ના ધરમા નિશ્ચવ થાક (અદિ વધુએ રોતાનુ તથા પતિનુ નામ બોલવુ)” અરુન્ધતિનો તારો જોતા ઉપર પ્રમાણે જ કહેલુ

ઉપરના મત્રથી આ તાગ દેખાડનાના હેતુ સમજાય છે ધ્રુવનો તારો વધુને વગના ધરમા સ્થિત બનાવે છે અરુન્ધતિનો

તારો કદાચ તેનાં ચારિત્ર્યની યાદ દેતો. વધૂનાં જીવનને દોરનારો ગણાયો હશે. સપ્તર્ષિનાં દર્શન તો આશીર્વાદ માટે જ લાગે છે.

પણ ધ્રુવ, સપ્તર્ષિ અને સપ્તર્ષિમાં જ સમાજોદ્ધ અરુન્ધતિ એ તારાઓને ખાસ પસંદ કરવામાં એક તો એ કાયદો છે કે તે ગમે તે ઋતુમાં બહુ વાટ જોવરાવ્યા વગર જ દેખાય. એમાયે સપ્તર્ષિને દેખાતાં વાર લાગતી હશે વરવધૂ એશીને કંટાળતા હશે માટે તો કેટલાંક ગૃહ્યસૂત્ર માત્ર ધ્રુવનોજ નિર્દેશ કરે છે.

[સાતમી કંડિકા પૂરી]

[આહમી કંડિકા]

૧. સુસાધરી કરવી પડે તો “ હાથ પકડીને પૂવન તને અહિંથી દોરી લય ” ૧ એ મંત્રથી વાહનમાં વધૂને બેસાડવી ૧ “પથરાણી (નદી) વહે છે. બરાબર સંભાળ રાખજે ” ૨ એ અરધી ઋચાથી નાવમાં બેસાડવી. ૨. (તે જ ઋચાના) બીજા અર્ધા ભાગથી (તેને) ઉતારવી. ૩

ટીકા:—શાંખાયત ગૃહ્યસૂત્ર ઉપરનાં પહેલાં સૂત્રનો વિચાર (૧, ૧૫, ૧૩)માં નોંધે છે. એમજ ગોબિલ (૨, ૪, ૧) એમજ આપઁ (૨, ૫, ૨૨) આપઃ (૨, ૬, ૧)માં નાવનો ઉલ્લેખ છે.

આ વિધિ, જો લગ્ન એક જ ગામમાં થયાં હોય તો ન કરવાનો હોય તે દેખીતું છે. ટીકાકાર નારાયણ લખે છે: સ્વગ્રામવિવાહપરે સ્વગૃહગમને નાયં વિધિ:

પૂવન વેદમાં રસ્તાનો પાલક ગણાય છે, માટે અહિં તેની સ્તુતિ સાર્થ છે.

(જો તે) રોતી હોય તો, “ જીવતાંને રહે છે ” ૩ એ મંત્ર (બોલવો.) ૪.

ટીકા:—શાંખાયત (૧, ૧૫, ૨) એક જ આ વાત નોંધે છે. આ વિધિ માત્ર મનુષ્યમુલક લાગણીનો કોઈ કાળે, ક્યાંય પણ અભાવ ન હોય એમ બતાવે છે. અને વળી, વરે, વધૂ તરફ ક્રમજતાથી વર્તવું જોઈએ તે સાધારણ વાતની યાદ રાખે છે. વિવાહાગ્નિને કાયમ, આગળ રાખે છે. ૫.

૧. ઋ. ૧૦, ૮૫, ૨૬.

૨. ઋ. ૧૦, ૫૩, ૮.

૩. ઋ. ૧૦, ૪૦, ૧૦.

ટીકા:—ધણીખરાં બધાં આમાં માને છે. હિર (૧, ૭, ૨૨, ૨-૪); ગો (૨, ૩, ૨); આદિર, (૧, ૫, ૧). આ નિયમ તો ધણો નાણીતો છે.

સુન્દર પ્રદેશ, વૃક્ષ કે ચોકમાં 'જહારવટીઆઓ અમને ન મેળવે' ૪ એમ જપવું. ૬

ટીકા:—આ પણ લગભગ બધાં સુત્રોમાં છે. વૈદિક કાળમાં વાદનની સંગવડતા અને રસ્તાઓની પ્રમાણમાં, અનિર્ભયતા આથી મુખ્યવાય છે.

દરેક (મજલ પછીના) વાગે, 'આ વધૂ મંગલમયી છે' ૫ એમ કહી, જોનારા તરફ તેણે જોવું. ૭.

ટીકા:—બધાં મૂત્રામા નોંધાએલ આ વાતમાં જો કંઈ ન સમગમ્ય એવું હોય તો તે જોનારા તરફ જોવાનું કહ્યું છે તે છે. વર વધૂ તરફ જોનારા માણસા શકનીય હશે? કે કંઈ બીજો હેતુ હશે?

'અહિં (ધરમાં) સંતાતથી તારૂં પ્રિય વૃદ્ધિ પામે' એમ જોડી ધરમાં પ્રવેશ કરાવવો. ૮

વિવાહાગ્નિને લાકડાંથી સજાવાવી, તેની પશ્ચિમે બળદનું આમડું, (તેના ટોડ) (નો બોગ) પૂર્વ તરફ (રહે તેમ) અને વાળ (વાળી બાજુ) ઉપર (રહે તેમ) પાથરીને, (પછી) જ્યાંરે તેની ઉપર વરને અડીને, તે (વધૂ) બેસે ત્યારે "પ્રજાપત આપણા માટે પ્રજા ઉત્પન્ન કરે" ૧ ત્રગેરે ચાર કચાથી, દરેક કચાએ હોમીને, "વિશ્વદેવો ભેગા થાઓ" ૨ ત્રગેરેથી દહીં ખાઇને, તેને [વધૂને પેણુ દહીં] આપવું. અર્ધવા આનંદ્યનો આજીનો ભાગ પોતાનાં [વર અને વધૂનાં] કદવો ઉપર ચોપડવો. ૯

ટીકા:—ખીનં ગૃહ્યસૂત્રમાં અહિં રાતા બળદનું ચામડું
 નેઠએ એમ છે. શાંખાયન ધૌત્રસૂત્ર [૪, ૧૬, ૨] પરસ્કર [૧,
 ૮, ૧૦] ગોલિલ [૨, ૩, ૩,] હિરણ્ય [૧, ૭, ૨૨, ૮,] આપ
 [૨, ૬, ૮]. આગ્યશેષ હૃદયે ચોપટવાનું ખીનં નથી પરંતુ
 પારસ્કરમાં [૧, ૮, ૮] આમ છે: “પછી તે તેનાં હૃદયને. તેના
 જમણા ખમા ઉપર ચડે છે. મારી હૃદયમાં હું તારું હૃદય લઉં
 છું. તારું મન મારાં મનને અનુસરશે. તારાં હૃદયથી તું મારા
 વચનમાં આનન્દીશ. પ્રજાપતિ મને તારી સાથે જોડે.”

વેસ્ટમોર્કે લખે છે કે:—A marriage ceremony
 which has been represented as a fertility
 rite is the custom of the bridal pair, or
 the bride alone, being seated on the skin
 of an animal. This custom has prevailed,
 or still prevails, among several Indo-Euro-
 pean peoples, and has therefore been
 supposed to have originated in primitive
 times.....yet it may very well be that the
 bride, or the groom as well had to sit on
 a skin because it was considered dangerous
 for them to sit on the ground, and that
 the use of a male animal's skin, which is
 not mentioned in the descriptions of the
 European rites, or of a man's coat was
 a local modification of the prophylactic
 rite combining with it a reproductive pur-
 pose (Vol. II P. 470.)

અહિં આ એટલું નોંધવું જરૂરનું છે કે અહિં બળદના
 ચર્મ ઉપર બેસીને જે મંત્ર બોલવાનો હતો તે કદાચ પ્રજોત્પાદન
 શક્તિનાં વર્ધન માટેની વાતને દેકા આપે છે.

ખીર્મ ગૃહ્યસૂત્રો અર્થિ લાલ ખગદનું ચામડું જરૂરનું સમજે છે. વેસ્ટર્મોર્ક લક્ષ સમયે લાલ રંગના વપરાશના રિવાજ વિશે લખે છે: "It is quite possible that the red colour, which is so frequently used in marriage rites, is not only a sign of of virginity, as it is sometimes expressly said to be, but is regarded as a means of ensuring defloration." (Vol. II P. 466)

ઉપરનાં સૂત્રમાં બન્નેનાં હૃદયે ઘી ચોપડવાનું લખ્યું છે તેનો હેતુ નથી સમજાનો. મોરોડકોમાં હીનો ચોપડે છે તેને પવિત્રીકરણ તરીકે વેસ્ટર્મોર્ક સમજાવે છે. આ પણ કદાચ તેમ હોય. પરંતુ ઉપર પારસ્કરમાંથી ટાકેલ મંત્ર પ્રમાણે હૃદયના ઐક્યના બાહ્ય ચિહ્ન તરીકે પણ આ હોય.

આ પછી, ક્ષાર અને લવણ વગરનું ખાઈને, બ્રહ્મચય પાળીને, શણગારીને, નીચે સૂઈને, રહેલું-તણ રાત દે બાર રાત ૧૦-અથવા એક વર્ષ એમ કેટલાક. તે કપિ [પુત્ર તરીકે] જન્મે છે. ૧૧

ટીકા:—આ' બધાં ગૃહ્યસૂત્રોમાં સામાન્ય છે. આજના જનસંશાસ્ત્રીઓ (Sexologists) પણ આમાં માને છે. ડૉ. દાસ કહે છે (Rigvedic Culture P. 381) "They had to lead a life of continence for a period, the minimum being three days and the maximum one year. The longer the period of continence, the better was the chance of obtaining a superior type of son, a rishi-kalpa, a rishi or even a Deva. This Brahma-charya had to be observed under really trying circumstances. The pair were not allowed to take any food with salt, and for three

nights at least had to sleep together on the floor observing brahmacharya. They had to wear ornaments for obvious reason and lie on the same bed with Vishwavasu Gandharva occupying the middle position, which consisted of a rod of the Udumbar tree, coated with sandal paste and covered with cloth. "This rod was supposed to be inhabited by Vishwavasu Gandharva and was the witness of the pair's brahmacharya."

ત્રત પૂરું કરેલા તેણે, વધુવશ્ચ (પાનેતર) સૂર્યાસુક્ત
જાણુનાર [બ્રાહ્મણને] આપવું. ૨ અને [ખીજા] બ્રાહ્મણને
અન્ન [આપવું] ૧૩. પછી રવસ્તયન બોલાવવું. ૧૪.

ટીકા:—શાંખાચન (૧, ૧૪, ૧૨) આમા માને છે.
ખીજાં સુત્રોમાં આ વિશે કંઈ નથી. ડૉ. દાસ (Rigvedic
Culture P. ૩૭૭) ઋગ્વેદનો નીચેનો મત્ર આ વસ્ત્ર
તજ્જતી વખતે બોલાતો એમ કહે છે. ‘આ વસ્ત્ર સજગતું છે.
તે કંટાળો ચડે તેવું છે. તે ગધાર્ધ ગએલા સોમ જેવું છે.
તે ઝેર જેવું છે. તે ઉપયોગ માટે નકામું છે. સૂર્યાસુક્ત
જાણુનાર બ્રાહ્મણ, આ ધર્ય છે.’ (ઋ. ૧૦, ૮૫, ૩૪).

બ્રાહ્મણને આ વસ્ત્ર આપી દેવાનો અને વસ્ત્ર તરફના
આટલા બધા તિરસ્કાર અને અણુગમાનો હેતુ ચોક્કસો નથી.
કોઈકે ઉતાવળે એને Jus primaé nocte ની સાથે
સંબંધ હોવાનું ધારે; પણ તે નક્કી ન કહી શકાય, જો કે
શક્યતા તેવી છે.

વીરકાળમાં સ્ત્રીઓ*

વીરોનું સ્ત્રીઓ તરફનું સામાન્ય વલણ, સર્જાત્મન દુહાઓમાંના માર્કોના વલણ જેવું ગણાય. માર્કોને એક વખતે એક સ્ત્રીએ પરણવાની ના પાડી “ત્યારે તેણે તેનો હાથ પકડ્યો અને પોતાનું તીક્ષ્ણ ખંજર બહાર કાઢી, તેનો જમણો હાથ ખંભેથી કાપી નાખ્યો. અને જમણો હાથ તેના ડાબા હાથમાં આપ્યો. અને ખંજરથી તેની આંખો કાઢી લીધી અને તે રેશમી રૂમાલમાં વીંટીને તેની છાતીમાં ઘોંટી.” બીજી એક વખતે માર્કોને મૂરીશ રાજાએ સાત વર્ષ સુધી કેદમાં રાખ્યો હતો. સાથી, તેની રાજ પુત્રીએ, પોતાને માર્કો પરણે એવું વચન તેની પાસેથી લઈને છોડાવ્યો. તેઓ બન્ને ઘોડા ઉપર બેસીને મૂરના દેશમાંથી નીકળી ગયા; પણ એક દિવસ ન્યારે રાજ પુત્રીએ માર્કો તરફ પ્રેમ કરવા માંડ્યો. ત્યારે તેના કાળા ચહેરાથી અણગમો પેદા થતાં, તેણે પોતાનું ‘રત્નખચિત ખંજર’ બેંચીને તેને મારી નાખી. વળી ન્યારે માર્કોને દીલીપની વડુએ તિરસ્કાર્યો ત્યારે પણ તેણે તેનાં મોં ઉપર તમાચો માર્યો. તેના હાથમાં સોનાની વીંટી હતી, તે તેનાં સુંદર મુખ ઉપર એવાં તો જોરથી પડી કે તેથી તેના ત્રણ દાંત પડી ગયા.

* The Heroic Age of India નામે એક ધણું જ અભ્યાસપૂર્ણ પુસ્તક પ્રો. સિંધ્વાતે લખ્યું છે. તેનાં આઠમાં પ્રકરણના સારરૂપ આ લેખ છે.

માર્કો સ્ત્રીઓ તરફ આમ વર્તેલા અને બીજા વીરો પણ એવું જ વલણ રાખતા સ્પેનીશ સ્ત્રી, જે કે સ્ત્રી મનમાન કે દાંડ વખત કરતો છતાં જેને તે પરણે છે તે સ્ત્રી તરફ જ તે વિનયી નથી તેણે હોના ઝીંમના ગોમેઝના આપને માર્યો હતો અને તેને પણ તે ડનડનો હતો તે તેની ખૂબ ક્રિયાદ કરતી

એવી જ રીતે ત્યારે એાડીમીઅમ પાટો ઘેર આવે છે અને જાણે છે કે તેના ઘરની સ્ત્રીઓ પરપુરણની સાથે સગ ગખતી, ત્યારે પહેલાં તે તે ટેલીમેખેમને સ્ત્રીઓ પામે આખું ઘર માફ કરાવવાનો હુકમ કરે છે ઘર સાફ થઈ જાય પછી, તે હુકમ કરે છે કે એ સ્ત્રીઓને મૂળ ખડમાથી બહાર લઈ જઈ જાય. વાળા ખડ અને આગણાની મજમુત ભીંત વચ્ચે ગખીને ત્યાં તગવાગની લામી ધારથી એવી તેા માગવી કે તેઓ પોતાના યાગનો પ્રેમ તદ્દન ભૂલી જાય પણ ટેલીમેખેસ પોતાની તન્વન્ને ગોઝારી ન કરતા તે બધીને એક દારે ફાસીએ લટકાવી દે છે સિન્દુચાનના વીરોની x સ્ત્રીઓ ત ફની વૃત્તિ પણ ઢંઢ આવી વાગે છે

બાળપણમા છોડરીઓ તરફ આપની મિત્ર વૃત્તિ હતી કૃષ્ણને તેના પિતા ખૂબ લાડ કરતા માતાલીને પોતાની દોડરી માને હુખ આપનારી વગતી છતાં તે કાળે છોડરીના બહુતર માટે તદ્દન ખેમળજી ન રખાતી ટ્રૌપટી લણેલી અને સરકારી હતી તે ઘણીના દેખાય છે છૂતના પ્રસંગે તે સુન્દર ગીતે પૂર્ણ તર્કમળ વાપરીને લીન કરે છે કે પહેલાં હારેન યુધિગિ તેને કેમ દારી શકે ? જગતમા યુધિગિ સાથે પણ તે બરાબર લીન કરે છે તેમજ દેવયાની કચ કે શુક કે યયાતિ સાથે મારી ચર્ચા કરી ગઈ છે અને ગકુન્તલા હુખતને ઠી જરાખ આપી શકે છે છતાં આ વાત ઉપર બહુ ભાર

x પ્રો સિંધાત અહિં વીરકાળની-Heroic Age જ વાત કરે છે વીરકાળ એટલે મુખ્યત્વે કરીને મહાભારત ને રામાયણમા દેખાતો કાળ

દેવાય તેમ નથી. આ અંચી શ્રીઓની દલીલોમાં પાછળના યુગના બ્રાહ્મણોની વિવાદપ્રિય શૈલી દેખાય છે. જે લાંબી દલીલો ઉત્તરનામાં આવી છે તે વીરકાળમાં ન હોઈ શકે તેટલી પારિભાષિક છે.

છોકરીને નૃત્ય અને સંગીત શીખડાવતા તે ત્રિશટ કુટુંબની શ્રીઓ ઉપરથી દેખાય છે.

છોકરી મરીને શ્રી ક્યારે થાય છે તે કંઈ નકકી નથી. શંકા એટલી જ ઠેકે પરણ્યા સમયે તે છોકરી જેવડી જ હતી કે પુખ્ત ઉમરની થવા આવી હતી એક દાખલામાં તો તે છોકરી જેવડી જ લાગે છે. ઉત્તરા અભિમન્યુને પરણી ત્યારે દીગલીએ રમતી હોય તેવડી લાગે છે બીજી બધી મોટી ઉમરની પરણ્યા વખતે હતી. દેવયાની પરણી તે પહેલાં તો તેનો એક પ્રેમ-કિરસો જૂનો પણ યંધ ગયો હતો. દુષ્યંતને પરણી ત્યારે શકુન્તલા પણ કંઈ નાની છોકરી ન હતી. કુન્તી અને સત્યવતીને તો પરણ્યા પહેલાં છોકરા હતા. દમયંતી પણ પરણ્યા વખતે મોટી ઉમરની હતી. અને સ્વયંવર વખતે દ્રૌપદી પણ નાની છોકરી જરૂર નહોતી. સ્ત્રાવતી તો ખોતે જ પતિ શોધવા નીકળી હતી. સુભદ્રા પણ મોટી હતી.

ત્યારે વરની પસંદગીમાં કન્યાને કેટલી છૂટ રહેતી? વીરકાળમાં નગ્ન પ્રકારે મુખ્ય પણ હતા. (૧) કન્યાની કિંમત આપીને તેને પરણવાનું (૨) વર-કન્યાની પરપરની અનુમતિથી પરણવાનું (૩) ભેરજીવમથી કન્યાને ઉપાડી જવી તે.

પહેલી રીત. જેને કન્યાવિક્રય કહી શકાય તેના દાખલા વીરકાળમાં નથી મળતા તેમ નથી. મદ્રને: રાગ્ન કન્યાની કિંમત ન આપે ત્યાં સુધી કન્યા પરણાવવાની ના પાડે છે (૧, ૧૧૪) ૧૩, ૪ માં ગધિ પોતાની કન્યા ક્રમીકેને પૈસા વગર આપના નથી. તેમ જ કન્યાને કે વરને કન્યાપિતા તરફથી પહેલામણી અપાતી તે પણ દેખાય છે. ત્રિશટ ૭૦૦૦ ઘોડા અને ૭૦૦ હાથી પોતાનાં જમાઈને આપે છે (૪, ૭૨) કૃષ્ણ અને દૃપદ પણ એવી જ રીતે આપે છે.

આવા કન્યાવિક્રયો હિન્દુધર્મમાં જ હતા એવું નથી પ્રોફેસરે જણાવ્યું. વખતો વખતે વારંવાર ગંગાજીના રીંગર, આગલીની ગંગાજીને પૈસા આપીને જ પરણે છે. શ્રીકલ્યાણ પણ ઈંગ્લેન્ડના ના પૈસા આપવા પડતા. એંગ્લો-ઈન્ડિયન કહે છે કે તેને પણ કન્યાઓ હતી અને તેણે પૈસાઓને તેમણી ગમે તેને પૈસા આપ્યા વગર લઈ જવાની છૂટ આપી હતી.

પરંપરાની અનુમતિથી પરણે તેવા લગ્નોના ઘણાંયે દાખલાઓ મળે છે. દેવપાની અને શર્મિષ્ઠા યજ્ઞાતિને આ રીતે પરણે છે. શકુન્તલા અને સાવિત્રી પણ તેમ જ પરણે છે. વીરકાળમા નાત કે વર્ણના વા. શિયિન હતા એટલું આદિ નોંધવું પડે છે. દેવપાની અને યજ્ઞાતિનું જન્મ શકુન્તલા અને દુષ્યતનું જન્મ સુકન્યા અને અવનતો સંબધ અને બ્રાહ્મણને વેશે રહેના પાડવો. દ્રૌપદીને જીતે છે તે વાત ઉપરના મસને માખીત કરે છે.

આદિ જ ઔપચારિક સ્વયંવરની વાત લખતી ઘટે દમયંતીએ નગને અને ધૃત્યએ પાકુને આમ પસંદ કરે. સ્વયંવરમાં બે પ્રકારના હતા. રાજાઓની સલામાથી એકને રાજકન્યા પોતે વરે તે એક પ્રકાર અને નિયત કરે. પરાક્રમ કરી શકે તે ગમને કે રાજાઓને કન્યા રે તે ખીએ પ્રકાર. સીતા અને દ્રૌપદી આમ પરણ્યા હતા. આવા સ્વયંવરનો ક્ષત્રિઓ માટે જ હતા (૧, ૨૨૧, ૨, ૧, ૧૨, ૧૧) ૧૯૧, ૭ કહે છે કે શ્રુતિ પ્રમાણે સ્વયંવર ક્ષત્રિઓ માટે જ છે. આથી જ બ્રાહ્મણને વેશે ન્યારે અર્જુન દ્રૌપદીને જીતે છે. સારે ક્ષત્રિઓ વાળો ઉઠાવે છે.

આવા પરંપરાની સમતિવાળા નગનો યુરોપીય દેશોમાં પણ મળે છે. વોલ્થર અને હિલ્ડગુન્ડ અને હાગમાર્થ અને સિગ્નીની વાત જાહેર છે. રમ્પી દેવામાંથી એકને પોતાના વગ તરીકે પસંદ કરે છે તે સ્વયંવરની યાદ દેવગરે છે. વળી હોમરમાં પેનીરોપ ઓડીસીઅમનું બાણ વાળી ગઈ અને બાર પગુના માથામાંથી બાણ

પસાર કરી રહે તેને પરણવાનું વચન આપે છે. તે પછું આજ સ્થિતિ બતાવે છે. આ બે શરતોમાથી પહેલી રામની વાત અને બીજી અર્જુનની વાતને મળતી છે.

પરાધમ કરી કન્યા મેળવવી તેને સંસ્કૃત સાહિત્યમાં ઘણી વખત કન્યાવિક્રયનું રૂપાંતર માને છે. આવા પરાધમ કરનારા સીવશુલ્ક આપે છે.

રાજકન્યાને પરણે ઉપાડી જવાના દાખલા પણ મળે છે. અર્જુન-સુભદ્રાને એમ લઈ જાય છે. બીજમ કાશીરાજની પુત્રીઓને ઉપાડી જાય છે તેપણ આ રીતે. આવો કન્યાપ્રમદ લગ્ન તરીકે ન ગણાતો. રીતસર લગ્નવિધિ પછી થતો. અર્જુન-સુભદ્રાના કિસ્સામાં એમ જ બને છે. બીજમ તો પોતાના લાઈ માટે કન્યાઓ લાવ્યા હતા.

આવા કન્યાપ્રમદો યુરોપીય દેશોના વીરકાળમાં પણ બનતા હોયિન અને હિંદુનો કિસ્સો બરાબર આવો જ છે. હેલ્નેની વાત પણ એવી જ ગણાય.

સાધારણ રીતે તો વહુ વરની સાથે જ રહેતી. પણ કેટલાક કિસ્સાઓ નોંધવા લાયક છે. અર્જુન મથિપુરની રાજપુત્રી ચિત્રાંગદને પરણે છે અને તેનાથી જે પુત્ર થાય કે તે પોતાની મા સાથે મેસાગમાં જ રહે છે. પણ અર્જુનનો આ સંબંધ કે નાગોના રાજની પુત્રી ઉદ્ધી સાથેનો તેનો સંબંધ વિધિસર લગ્નો નથી લાગતાં. વળી શકુન્તલા અને શાન્તનુની સ્ત્રી ગંગા-બહે પતિની ગેરહાજરીમાં પોતાનાં સંતાનને પોતાની પાસે પોતાને ઘેર રાખે છે. પણ આ લગ્નો પણ વિધિસરનાં કહેવાય કે નહિ તે શંકાભર્યું છે.

વરનાં ઘરમાં સ્ત્રીની સ્થિતિ વિચારતાં પહેલું તો એ સમજાય છે કે સપત્નીઓની સાથે તેને વસતું પડતું આદિ. ૧૬૦ માં કહ્યું છે કે પુરોમાં બહુપત્નીકત્વ ઉચિત ગણાય. અર્જુનની વાત ઉપર લખી છે. બીમને પણ કેટલીક પત્નીઓ હતી. યયાતિને બે તો હતી જ અને દુષ્યંતને ઘણી હતી. પોતાના લાઇને પરણાવવા બીજમ તથા

કન્યાનું હરણ કરી લાવ્યા હતા. અને પાંડુને બે પત્ની હતી. સપત્નીઓ મિત્રતાથી ન રહેતી અને હોપકિન્સે કહ્યું છે તેમ તેમની વચ્ચે ધર્ષા પણ રહેતી.

યુરોપમાં પણ વીરકાળમાં, મુખ્ય રાજકુમારોમાં બહુપત્નીત્વ હતું. એઓએ ત્રીકો દાખવા તો બહુ જાણીતો છે આ બહુપત્નીત્વના કારણોમાં એક એ પણ હોઈ શકે કે લગ્નો ઘણી વખત સગવડતા ખાતર પણ થતાં. ઘણી વખત લગ્નસંબંધ નજીકીય સંબંધ વધારવા ને રતો.

બહુપત્નીત્વની સાથે જ બહુપતિત્વનો પ્રશ્ન સકળાએલો છે. અને બહુપતિત્વનું એક વિશિષ્ટ રૂપાંતર નિયોગની પ્રથામાં મળે છે. નિયોગની પ્રથા લગ્નના મૂળ હેતુને સમજાવે છે. લગ્ન પ્રત્યેત્પત્તિ માટે જ થયું. પુત્ર જ પિતાને સ્વર્ગમાં મોકલી શકે પુત્રી તો પિતાને પિંડ આપી જ ન શકે.

છતાં એમ કહેવું જોઈએ કે પત્ની સહચરી પણ હતી. વ્રાહ્મણોમાં પત્ની પતિ સાથે યસમા ભાગ લેતી વીરકાળમાં પતિ સાથે તપ કરવા જવાનો પત્નીનો હક્ક હતો. વળી હોપકિન્સે ટાક્યા છે તેના ફક્ત એ પણ મળે છે: “પત્ની વગર ઘર ખાલી છે, શન્ય અગ્નિ છે” વગેરે.

છતાં સ્ત્રીનું મુખ્ય કાર્ય પતિભક્તિ હતું. સીતા અને સાવિત્રી, દમયંતી અને દ્રૌપદીની આ જ વૃત્તિ છે. અને કેટલીક વખત તો પતિઓ આ પતિભક્તિને લાયક પણ નથી દેખાતા.

આપણા વીરકાળોમાં કેટલીક જુસ્સાદાર સ્ત્રીઓ પણ છે. દ્રૌપદી તો બહુ જ જાણીતી છે. પતિને ઉશ્કેરનારી તે જ છે. છૂન પ્રસંગે તેની દલીલ ઘણી જ સૂક્ષ્મ હતી. કીચકને મારવાને બીમને ઉશ્કેરનાર દ્રૌપદી હતી. અને દીનતા ન દેખાડી હોત તો જયદ્રથ પણ કીચક જેવી સ્થિતિએ પહોંચી શક્ય નહોતો અને સાવિત્રી પણ મનની શક્તિ બરાબર બતાવી શકે છે.

સ્ત્રીઓને ઘરમાં બંધખારણે રાખવા સંબંધી પણ વિરોધી ઉલ્લેખો મળે છે. છતાં સામાન્યતઃ ઉચ્ચ વર્ગની સ્ત્રીઓ ઘરમાં રહેતી એમ લાગે છે. માલિકમતીમાં પતિઓ સ્ત્રીઓને ઘરમાં ન રાખી મૂકતા પણ ત્યાં વાત નીચા વર્ગની છે. (૨, ૩૧, ૩૮). ધૈપદી સભામાં પરાણે ખેંચી લાવ્યા હતા. દમયંતિ પણ દુઃખ પડ્યું ત્યારે જ રાજમહાલયમાંથી બહાર નીકળી. વળી શલ્યના મૃત્યુ પછી જે સ્ત્રીઓ કદી પણ સૂર્યના તડકામાં બહાર નહોતી આવી તેઓ સાધારણ માણસોની નજર આગળ આવી પડી હતી. (૯, ૨૯, ૭૧) વળી જુઓ (૧૦, ૮ ૯). ૧૨, ૩૨૧મા એક રાજા એક સ્ત્રીને, તે બીખારણ હતી છતાં, તેની પાસે આવી તેને અવિનય ગણે છે.

એટલે અહિં આ પણ વીરકાવ્યોમા જૂદા જૂદા કાળની રૂઢિઓ સંગ્રહાએલી છે. આગળના વખતમાં વધુ છૂટ હતી. તે નકકી.

ટયુટોનિક વીરકાળમાં સ્ત્રીઓનું આ બન્ધન નથી મળતું. રાણી રાજા સાથે દંમેશા રહેતી. ગ્રીક કાવ્યોમાં નિર્ણયાત્મક નથી. એમેમેનોને લડવા જતાં પહેલાં પોતાની પત્નીને એક લાટની સંલાળ નીચે મૂકી હતી. પેનીલોપ ધણુખરું પોતાના ઓરડામાં જ રહેતી. પણ આલ્કીનસની સભામાં આરીત ખૂબ લાગ લેતી. અને હેલન. સ્પાર્ટામાં પોતાના પતિને સાથે જ રહેતી. પણ પછીના સમયમાં એથેન્સમાં સ્ત્રીઓને બંધખારણે રાખતા.

સ્ત્રીઓના તેનાં સંતાન સાથે સંબંધ વિશે વિચારતાં, તેની સ્થિતિ બહુ સારી દેખાય છે. મનુ (૨, ૧૪૫) પિતાના કરતાં માતાને હજારગણું માન આપવાનું લખે છે. પણ પરશુરામની વાત ઉપરના આદેશથી વિરુદ્ધ જતી લાગે છે. છતાં સાધારણ રીતે માતાને ખૂબ માન અપાતું. કુન્તી તરફ પાંડવનો પ્રેમ બતાવવો પડે તેમ નથી. બહુપતિત્વની બંધી પંચાત તેના એક રાજાને માન આપવા બિબી ધર્ષ હતી.

માતાને માન આપવાની વૃત્તિ આર્ય માનસમાં જ છે. યુરોપીય કાવ્યોમાં એવી વૃત્તિ મેળવવી બહુ મુશ્કેલ છે. થેટિસ અને એચિલિસ

કે પેનીયોપ અને ટેલીમેખોસ વચ્ચેના દ્રશ્યોમા માનની લાગણી દેખાતી જ નથી છતાં અગ્નિયખી ભરેલુ તો એ છે કે શરૂઆતમા જ જે માર્કોની વાત કરી છે તેનામા માતા તરફ ખુબ માનવૃત્તિ હતી એક વખત બ્યારે ઓપ્રીડાના મરેાવરમા મચ્છી પકડવા તે જતો હતો ત્યારે તેની માએ તેને હથિયાગ લઇ જવાની ના પાટી ત્યારે અગ્નિ જોખમ હતુ તો પણ તેણે તેમ કયુ. વળી સ્લાવાના પરંદિને તુર્ક યોડાને તે માગવા જતો હતો ત્યારે પણ તેની માનો વાર્થો તે રહ્યો હતો.

વળી આ વીરકાળે ત્રીઓ પુરોની મીલ્કત જેવી ગણાતી તે યુધિષ્ઠિરે દ્રૌપદીને જીતારતી હોડમા ચૂકી તેથી જ મિલ્ક થાય છે ખીન્ન એક રૂપતિને-નક્ષત્રે યુધિષ્ઠિર કરતા સારી બુધ્ધિ આવ પ્રસંગે મુઝી હતી બ્યારે નજે બધુ ગુમાવ્યુ ત્યારે પુઠ્ઠે કહ્યુ 'તે તારી પાસે શુ છે?' દમયતિને મૂક નજે દમયતિને હોડમા મૂઝી નહિ પણ તેમ કરવાની છટ હતી તે ચોક્કસ દેખાય છે.

હવે વિધવાની સ્થિતિ તપસીએ અહિં આ પહેલા પ્રશ્ન સતી નો આવે છે વીરકાવ્ય મહાભારતમા મતી થવાનો એક નો ચોટખો દાખયો મળે છે પાંડુની સાથે માદ્રી બળા મરે છે પણ ૧ ૧૦૯, ૧૧ મા એમ સૂચન થતુ લાગે છે કે આ પ્રથા બહુ લોકપ્રિય નહોતી મહાભારતમા સુધ્ધમા હાથાયેલ વીરોની પત્નીઓને વાર્ષિક વેતન આપવાનો નિયમ છે તે પણ સતીની પ્રથાની વિરુદ્ધ જાય છે.

મતીની આ પ્રથા યુરોપમા પણ હતી હીરોડોટસમા આનો પહેલો ઉલ્લેખ મળે છે તે મુજબ દરેક ગ્રીશિયનને ઘણી પત્નીઓ હતી પતિ મરે કે તગ્ત જ પતિની વધુમા વધુ માનીતી કોણ ત્રી હતી તે નક્કી કરવામા આવતુ અને પછી એવી ત્રીને તેતુ કોઇક સગું મારીને પતિને સાથે જ દાગી દેતુ વળી એશીયામા પણ આ ગિજાજ હતો. એશીયા જાતનો કોઇ પણ પુ.વ મરી જાય કે તગ્ત જ તેની ત્રીમા, ને કઇ પણ જાનિનો અશ હોય તો તે પોતે શુંગળાઇને મરી જતી.

રેન્ડીનેવીઆમાં પણ ફેટલાક દાખલા મળે છે. વોલસુંગા સેગામાં સિગ્ની પોતાના પતિનો વધ ગોઠવે છે પણ તેની પછી જીવતી નથી. “હવે હું મારા પતિ સાથે ખુશીથી મરીશ, જો કે તેને પરણવા હું જરાયે ખુશ ન હોતી.” એવા તો બીજા ફેટલાયે દાખલા મળે છે.

આમ જ્યાં સતીનો ચાલ હોય ત્યાં વિધવા વિવાહ કે વિધવા નિર્વાહનો પ્રશ્ન નથી રહેતો. નિયોગની પ્રથા ઉપરથી ફેટલાક એમ માને છે કે વિધવા વિવાહ એક બીજા રૂપમાં પ્રચલિત હતો. પણ ખરી રીતે નિયોગ કંઈ નવું લક્ષ્ય નથી, અને નિયોગથી થએલ પુત્ર મરી ગયેલ પતિનો પુત્ર ગણાતો.

છતાં વિધવાઓના ચારિત્ર્ય જોઈએ તેવાં, શુધ્ધ ન હોતાં. તે. ૧૬૦ કહે છે. “પણીઓ જેમ માંસનો કટકો લેવા ભેગાં મળે છે તેમ પતિ વગરની સ્ત્રીની પાછળ પુરૂષો ભટકે છે.” આથી પણ વધુ સ્પષ્ટ વિધવા વિવાહની તરફેણમાં બીજા એવો ઉદ્દેશ્ય દમયંતિની વાતમાં છે. નજ કયા છે તે શોધવા માટે તે બીજને સ્વયંવર ગોઠવે છે. અને ઋતુપર્ણી આ બીજા સ્વયંવરની વાત માને છે તે બતાવે છે કે વિધવા વિવાહ અનુક રૂપમાં પણ તે કાળે ચાલુ દર્શો.

[આ લેખમાના અભિપ્રાયો સાથે જઘાથી સંમત થવાય નહિ, એ દેખીતું છે. પણ મદાભારતકાળનો આવો અભ્યાસ થવો જરૂરનો છે એમાં શક નથી. આ હેતુથીજ આ લેખ નાગરિકમાં સ્વીકાર્યો છે.
અધિ: નાગરિક]

ભગવાન ચૈતન્યદેવ

ગુજરાત કાઠિયાવાડની પ્રવાસ નોંધ

[ભગવાન ચૈતન્યદેવની યાત્રાના એક સાથી ગોવિન્દદાસની નોંધમાથી આ ઉતારો કર્યો છે. ગુજરાત કાઠિયાવાડની સ્થિતિ સોળમા મેકામાં કેવી હતી તેનો આ લેખ સારો ખ્યાલ આપે છે. શ્રી ગૌરંગ પ્રભુનો મહિમા ગૌડ અને ઉત્કલના દેશોમાં અવતાર રૂપે ગવાય છે. આવા એક અનુગમ મહાત્માના કંઈક વિચિત્ર શિષ્યની નજરે આપણો દેશ તે કાળે કેવો દેખાતો હતો તેની આમા ખાસ નોંધ નથી, છતાં કંઈક રસિક વાચન-રૂપે, ગોવિન્દદાસેર કૌચર્ચ નામના ખંગાલી ગ્રંથમાંથી આ હકીકત ઉતારી છે (લેખકના પત્રમાથી)]

પંચતરીથી યાત્રાળુઓ દમન આવ્યા, અને ઉત્તર દિશામાં મુસાફરી કરતા સુરત પહોંચ્યા. ગકિત સંપ્રદાયની પ્રમિધ્ધ ગાથા ચંદીમાં જેનો નિર્દેશ થયો છે તે સુરતની આ રાજધાની છે. અહિંમાં અજુબુજા ચંદીમાંનાં દર્શન કર્યાં અને શ્રી પ્રભુ ત્રણ દિવસ અહિં રહ્યા. અહિં એક સાધુ સાથે પરમુદ્ધ વિષે શ્રી પ્રભુએ ચર્ચા કરી અને મેધ્ય દરેલાં એવાં કેટલાંયે બકરાને મુક્ત કરાવ્યા.

સુરતથી તાપી-તાપ્તી-ગડુ તજદિક છે. એને કાઢે વામના-વતારનું દર્શન થયું. ત્રિભુવનવિજેતા બલિરાજે આ મંદિર બધાંબું છે. બલિના યજ્ઞની ભૂમિ અહિંથી થોડે દૂર બચુકચ પાસે છે, અને ત્યાં બલિનો યજ્ઞકુંડ છે. તાપીથી નર્મદાશુ ગયા અને ત્યાં રનાન કરી પાવન થયા.

અદિ ચૈતન્ય ભગવાનને પૂર્વ સંસ્કારને જલે ભાવોદ્ગેહ થયો. પ્રભાસમાં દક્ષિણે એક કુણ્ડ છે જેમાં શ્રી કૃષ્ણભગવાને પોતે આત્મ હોમ કર્યો હતો. પ્રભાસના ક્ષોકને શ્રી પ્રભુએ કીર્તનથી હરખેલા કરી મુક્યાં હતા.

પ્રભાસથી દ્વારકા જવા સઘ નીકળ્યો. આશ્વિન શુક્લ પ્રતિપદાએ દારકા પહોંચ્યા. સમુદ્રને કાઠે ત્રણ દિવસ મુસાફરી કરી હતી. દેરડાંઓ ગૂંથીને બનાવેલ સેતુ ચોથે દિવસે ઓળંગ્યો. એ સેતુને પેલેપાર કૃષ્ણચન્દ્રની રાજધાની દારકા નગરી બિરાજે ઠે. પાસે રૈવતકગિરિ છે. પન્દર દહાડા મુઘી ચૈતન્ય ભગવાને દ્વારકામાં કીર્તનોત્સવ પાડ્યો. જગન્મન્દિરના પગ્ગરીઓ લોહપ છે છતાં શ્રી પ્રભુને નામે એમણે એક દિવસ સાધુઓ અને ગરીબોનો ભંડારો કર્યો. શ્રી પ્રભુએ પોતાને હાથે જધાને પ્રસાદ વ્હાંટ્યો. દારકાંથી વિદ્યાનગર જવા સઘ નીકળ્યો. સમુદ્રમાર્ગે દારકાથી ગુજરાત ગયા અને આશ્વિનની અમાસને દિવસે ફરી વડોદરા પહોંચ્યા. ત્યાંથી દક્ષિણ દિશામાં પ્રવાસ કરતા ૧૬ દિવસે નર્મદાજી આવ્યા, અને પછી પૂર્વ દિશાએ વળ્યા. નર્મદાતીરે દોદદ આવ્યું અને ત્યાંથી વૈષ્ણવોથી વસાવેલું કુલિગ્રામ આવ્યું.

કુલિગ્રામમાં એક આલાણુ હતો, જે પોતાનાં ઘરમાં લક્ષ્મી જનાર્દનની મૂર્તિની નિત્ય સેવા કરતો. ચૈતન્ય ભગવાને એને ત્યાં મુકામ કર્યો. ઘરમાં મુકી અનાજના પણુ સાંસા હોવાથી વિગ્ર મુંઝાતો હતો ત્યાં એક શેઠ અનેક નોકરને માથે ખાલાદિ મુકાવી વિગ્રને ઘેર આવ્યો અને કહ્યું કે કોઈ દિવ્યપુરુષે સ્વપ્નામાં એને આજ્ઞા કરી હતી કે શ્રી લક્ષ્મીજનાર્દનને આટલો પ્રસાદ ધરવો. આમ વાત કરતાં એની નજર શ્રી પ્રભુ ઉપર પડી એટલે ભૂમિ ઉપર દબડવળ પડી એણે કહ્યું કે મને સ્વપ્નમાં આજ મુર્તિનાં દર્શન થયાં હતાં. ત્યારથી તે વણિક વૈષ્ણવસંપ્રદાયી બન્યો.

x x x x

એકવાર ચૈતન્યભગવાનને જે દહાડાના ઉપવાસ થયા ત્રીજે દિવસે ગોવિન્દ ક્યાંકથી એ રોટલા માગી લાગ્યો. આદારની શરૂઆત ૧૯૨

થાય છે ત્યાં બે બાજુઓએ આવી બિલ્લા-ભાગી, ચૈતન્યે પોતાનો રોટલો દધ દીધો અને ત્રીજો ઉપવાસ કરી લીધો.

x

x

x

x

ચૈતન્યના ઉપદેશથી એક પૂરૂં લેયાનો દીકરો સંસાર ત્યાગ કરવા તૈયાર થયો. તમોગુણના પ્રભાવથી એ લેયો હાથમા મોટી ડાંગ લાઇ શ્રી પ્રભુને મારવા દોડ્યો. શ્રી પ્રભુએ પીઠ દેખાડી કહ્યું કે "દરેક ધા સાથે શ્રી હરિ નામ બોલતો જા અને ધા મારતો જા તારો રોપ પણ શમશે અને શ્રી હરિ નામનું પુણ્ય પણ થશે"

મલખારમાં સર્પપૂજા

નાગરિકના વિદ્વાન સદતંત્રી મહાશય પ્રોફેસર માંકડનો માધ અંકમા સર્પ વૃક્ષ પૂજા ઉપર લેખ હતો. એ લેખમાંની ચર્ચામાં જો કે હું ભાગ લઇ શકું એટલો મ્હારો અભ્યાસ નથી, પરંતુ આજથી ત્રીસ વર્ષ ઉપર મલખાર અને ખીજા દક્ષિણ પ્રદેશમાં સર્પ પૂજનનો મહિમા કેવો અગ્રવં હતો તે વિશેની ઘણી જાણવાજોગ લખીકત નાગરિકના વાચકને સાદર કહું છું. કે આ લખીકત માટે પ્રત્યક્ષ અને આપ્તવાક્યનો તેમજ તે પ્રાંતના તજોના લેખોનો આધાર છે.

દરેક મહાયજ્ઞમના ઘરની પડોશમાં નાનકડો વનકુંજ હોય છે. આ વનકુંજમાં સર્પનો વાસ હોય છે. કેરણોત્પત્તિનો મહાયજ્ઞમ ગ્રન્થ જેને કેરલ ઉત્પત્તી કહે છે તેમાં લખ્યું છે કે અનેકવાર કરેલા ક્ષત્રિય સંહારના પાપથી મુક્ત થવા પરશુરામે ગોકર્ણમાં વરુણદેવની સ્તુતિ કરી. વરુણદેવ (સમુદ્ર)ની પ્રાપ્તી મલખાર જેટલા પ્રદેશ ત્યાં ઉત્પન્ન થયો, પણ ઘણા વખત મુન્દી એ ભૂમિ ઉપર સર્પરાજની આજી રી. પરશુરામે અહિં ૬૪ પ્રદેશમાં બ્રાહ્મણોને વસાવ્યા અને છતર બ્રાહ્મણોથી એમને વિશિષ્ટ દેખાડવા કેટલાક નિયમ કર્યા. આ પ્રમાણે આજે પણ મહાયજ્ઞી બ્રાહ્મણ શિરના પાછળ નાહિ પણ ઉપરિભાગે શિખા રાખે છે. પરશુરામે ૩૬૦૦૦ બ્રાહ્મણોને રાજધારી બનાવી મલખારનાં રક્ષણ માટે નીમ્યા, અને સર્પ પૂજનો આદેશ કર્યો. તેથી જ દરેક મહાયજ્ઞી પોતાનાં આગણમાં સર્પ મંદિર રૂપે આવી વનરાજી રાખે છે. આવી વનરાજીઓ આંગણનાં દક્ષિણ પૂર્વે રાખ-
૧૯૪

વામા આવે છે. આ વનરાજીના મધ્યમા પથરના નાગદેવ અને નાગણીની મૂર્તિઓ હોય છે, અને તેની પાસે ન્હાનકડાં મંદિર જેવા આકારના ચારેક વેંત ઉઘા ચિત્રદૃટમ હોય છે. ઘણીવાર ધરધણીનું કુટુંબ બીજે ઠેકાણે રહેવા જાય તો પણ સર્પ તો પોતાના કુળમાં જ રહે અને વારતહેવારે એની પૂજા કરવા દૂર દૂરની પણ એ ધરધણીને આવવું પડે એવા દખલા પણ બને છે જૂના કાળમાં આ સર્પો એ કૌટુંબિક મતા લેખાઇ ધરના ખતપત્તમાં એ સર્પોની લેતી દેતીની નોંધ રખાતી.

અર્ધનૅ પૂજારી

નંખૂદરી સાક્ષીઓએ આ સર્પપૂજામાં પૂજારીપદ લીધું છે કાંઈ પણ ધર્મમાં માદગી આદિ ઉપદ્રવ થાય તો એકાદ સર્પ પૂજારી નંખૂદરીને બોલાવવામાં આવે છે કાંઈ પણ વાનણમાં નવતું તેજ નાખી એમાં જોઈ આ પૂજારીઓ સર્પને સતોષવાના જૂદા જૂદા ઉપાયો બતાવે છે.

સર્પના ખાનગી કુળે ઉપરાંત પાંચ ધામો છે વાલ્લુવદ તાલુકાના હેથાલૂર અંશમાં બે અને મુંડકા તકુરશી અંશમાં એક ધામ છે, એક પાલધાટ વિભાગમાં છે. સહુથી મ્હોટું ધામ કોઝીન રાજમાં પંપુ મેકાતમાં છે અહિં કાદ આદિ અનેક ચામડીના ચેપી રોગો, આખના રોગો વગેરે મટાડવા જત્રા ભરાય છે આ મંદિરની વચ્ચે એક નાગણીની મૂર્તિની આસપાસ ત્રણસોએક બીજી સર્પમૂર્તિઓ છે. જત્રીઓ રૂપા અને સોનાના સર્પો પણ લાવે છે, જે પૂજારીના ધરમ જ રખાય છે.

અત્યજ અર્ધ

આ મંદિરથી થોડેક દૂર એક ન્હાનકડું મંદિર છે. એનો ઇતિહાસ, આપણા ધર્મમાં અત્યજ પાખણડ ફેટલું પેશી ગયું છે તે દેખાડવા માટે અહિં આખો છે. ઇસ્લમનો એક નંખૂદરી ત્રાવણકોર ગયો હતો, તે અરસામાં સામેના ટેકરા ઉપર ઉભી એક ચેરમાં (અત્યજ ગુધામ ખેડ) દૂખની આખોના વ્યાધિની શાન્તિ માટે

નંજૂરીને આજીજી કરવા લાગ્યો. ઘરના કાંઈ તોફાની છોકરાએ નિર્દય મરઢરીમા એને ઘાસના પૂળાનું ઓશીકું કરી, આંખમા ઝેરી વનસ્પતિનો રસ આંજી સુધ જવા કહ્યું. બિચારો ચેરમા અચાન હતો. એના મનમાં બ્રાહ્મણ પુત્રની નિર્દયતા ન વસી. એણે બ્રહ્મવાક્યનો અમલ કર્યો અને આખ મટી ગઈ. ત્યારે એ ભેટ લઈ આવ્યો ત્યારે નંજૂરી ઘેર હતો. જેના ઉપર ઓશીકું કરી ચેરમાં સુતો હતો તે પ્રજો જેનાં બ્રાહ્મણે એમાં એક સોનેરી રંગનો ન્હાનકો સર્પ જોયો. એના ઉપર મન્ત્રેણુ પાણી છાંટી એ સર્પને મ્હોટાં મન્દિરમાં બ્રાહ્મણે મુક્યો. કહે છે કે એણે ચેરમાંનો સ્પર્શ કર્યો હતો તેથી મન્દિરના બીજા સર્પોએ એને બહાર કાઢી મુક્યો. નંજૂરીએ એના માટે જુદું મન્દિર બનવું.

સર્પ અને સ્ત્રીઓ

સર્પ પૂજનાં દક્ષમા મુખ્ય તો સંતતિ મનાય છે પરંતુવન. બ્રાહ્મણો કાકલા વગાડી ગુજરાતના જૂવા પેકે સ્ત્રીઓનાં શરીરમાં સર્પનો આવેશ લાવે છે. એ આવેશમા સ્ત્રીઓ જમીન ઉપર સર્પ પેકે શરીર મરડીને ચલે છે અને થાકી જોહેશ બની બાથ ત્યાં સુધી આ ક્રિયા ચલે

કેટલીક વાર કેઈ છોકરીને સર્પ પરણી પણ બાથ છે. કહે છે કે ઘણીયે વાર સ્ત્રીઓ ઉપર પ્રેમાવેશથી સર્પોના હસ્તા થાય છે. ત્યારે કાંઈ સ્ત્રી ન્હાનાં, જમતા, સુતાં, ફરતા એક જ સર્પને જુએ છે ત્યારે જે તે કુંવારી હોય તો સર્પભૂતિ સાથે લગ્ન કરી લે છે. આ એક મુશ્કેલીનો જ પ્રકાર છે. જે સ્ત્રી ખરેખરી હોય છે તો આમ નથી છૂટી શકતી, અને છેવટે સર્પ પોતાનું અને પોતાની પ્રેમ ભાજનનું મૃત્યુ આણે છે. મહાબારમાં જોઓ ઝાડીમાં જતાં બાહુ ડરે છે. સર્પદંશના ભય કરતાં પણ સર્પ પ્રેમમાં પડશે એ ભય વધારે લાગે છે. સર્પ ડસે નો પણ મોત, ન ડસે નો 'કદાચ પ્રેમમાં પડીને નહિ ડસ્યો હોય' એ ભય થાય, તેમાં પણ મોત ! કહેવાની જરૂર નથી કે સર્પ પ્રેમમાં પડ્યો છે એ સ્વમજવાતી એક અત્યંત નિશાની એ છે કે પોતાનાં પ્રેમભાજનને સર્પ કરડતો નથી.

મર્ષદત્યા

સર્પદત્યા એ ગોટત્યાથી પણ મનાયલીના મનથી વધારે છે જે માયામા ધા લાગેલા મર્ષ નજરે પડે તો ગણુ અપશુકન ગણાય છે જે કુદરતી અગ્નિમાતથી સર્પ મરી જાય તો પણ જૂના વિચારના મનાયલીઓ નિધિપૂર્વક એની ઉત્તરદીવા કરાવે છે સર્પના દેહને રેશમનુ ખપણુ ઝોઢાડી એને બાળવામા આવે છે અને સરપણુમા સુખડ બાળે છે એકાદ બ્રાહ્મણ પાસે ત્રણ કે દશ દિવસનુ સ્વતંત્ર પળાવનામા આવે છે અને બારમા વિગેરેનુ તર્પણુ કરાવનામા આવે છે

મનમરિ અ ગૃહ વાસ

અના મનમારીના ઘરમા સાપ નીકળે તો પકડતા એને જરા પણ વેદના ન થાય તે માટે સાણસા પણ કાઢ ન ચાપરે એકાદ વાકડી એના માથા ઉપર નગમાશથી મુકી નાનગી માટલીનુ મ્હો એના માથે ધર્મ નાખે છે દર જેની હાડલીમા સાપ ચા ચો જાય કે એના ઉપર લીનુ ઢાકણુ ઢાકી જાર સર્પમન્દિરમા મુકી દ છે પકડાનાથી એ દિવ્ય જીવને આભડડેટ થઈ હોનાથી છૂટો મુકી એન ઉપર મનનુ પાણી છાટે છે કન્વણુ જાતના લોકો સર્પ પકડનાનો ધધો કરે છે અને એના પામેથી સર્પ ખરીદી એને છૂટા મુકી દેવામા મનમારી બ્રાહ્મણો કસઈ નાડેથી ગાય છોડાવવા જેટનુ પણ્ય માને છે

આત્રે

ઢહેનાની જરૂર નથી કે ઘણા લોકો સાપ મારનામા જ દેશનુ કંથ્યાણુ સમજે છે મનમારમા દર વર્ષ ચાનીસ જાર અગરે માણસો મર્ષદશથી ત્રણ મુકે છે મર્ષપ્રજા એ આ ત્રાસથી જ જન્મેલી મેલી પજા છે એમ મનમારમા ઢહેનારને તો જરૂર લાગે છે એ ભય એટલો તો ઘીન છે કે સર્પને મારવામા પણ એમનો હાથ ઉપડતો નથી છતાં એના પણ મણુઓ ઘણા છે જેણે મ્હોકડો સર્પને માર્યો હોય આના માણુમેને ત્યારે પણ કંઈ માદગી આવે ત્યારે ઘગગાઓ સર્પ પ્રજાના ઢગના મરે છે એ કહેનુ જરૂરનુ નથી

ન્યાત

ધણ ખરું એમ મનાય છે અને કહેવાય છે, અને એ કહેવું સાચું પણ છે—કે ભારતની રાજકારણમાં નિર્બલતા થઇ અને પતન થયું તેના મુખ્ય કારણોમાં જ્ઞાતિસંસ્થા પણ છે. અને તેથીજ જ્ઞાતિ વિરુદ્ધની દલીલ, ધર્મીવાર રાજકીય નજરે પણ થાય છે. આવી દલીલ થાય તેની સામે કઇ કહેવાપણું રહેતું નથી, કારણુ રાષ્ટ્રસંગઠનને દંમેશ જ્ઞાતિ આડે આવતી રહી છે. વળી સ્વાતન્ત્ર્ય મળ્યા પછી પણ જ્ઞાતિનો ખયાવ થઈ શકશે ખરો? વાસ્તવિક રીતે સૈકાઓ મુખી ભારને સ્વાતન્ત્ર્ય અનુભવ્યું ત્યારે સાથે સાથે જ્ઞાતિઓ પણ અસ્તિત્વમાં તો હતી, છતાં એતિહાસિક સત્ય તો એજ છે કે સ્વાતન્ત્ર્ય મુખી દેવાના કારણોમાં ન્યાત, મુખ્ય છે. ધાર્મિક કે ભારત સ્વાતન્ત્ર્ય ન રહી શક્યું હોત અને ન્યાત સ્વાતન્ત્ર્યધ્વંસનું. કારણુ ન હોત, તો પણ જ્ઞાતિનો ખયાવ થઇ શકે ખરો? ખચીત જ નહિ! કારણુ જ્ઞાતિ, સમાજના અમુક સ્ત્રી પુરુષોને બીજાં સ્ત્રી પુરુષો કરતાં વંશરૂ ઉચ્ચ પદ અર્પે છે અને બાકીનાઓને નીચ પદ અર્પે છે. વળી આ બેદ વંશાનુવંશ ચાલુ રાખે છે. એમ તો નજ કહી શકાય કે ઉચ્ચ કહેવાતી જ્ઞાતિનાં બધાં અથવા ઘણાં ખરા સ્ત્રી પુરુષો, પોતાના ચરિત્રથી, કે જ્ઞાનથી પણ સમાજમાં ઉચ્ચપદ મેળવવાને લાયક છે. કે 'નીચ જ્ઞાતિ'નાં બધાં સ્ત્રી પુરુષોને પોતાની નીચી સ્થિતિને લઈને જે પતન, જીવન, પુરુષકારના પ્રસંગોનો અભાવ અથવા મર્યાદિત ભાવ, અને દક્ષિતપણું અનુભવવું પડે છે તે બધાને તેઓ લાયક છે!

એ તો દેખીતું જ છે કે રાજકારણમાં આપણા ભાગલા ન કરી નાખતી હોય અને દોષોય પેદા ન કરતી હોય તો પણ ત્રાપિ તો ગેરવાજબી જ છે

અહિ કદાચ કોઇ વર્ણાશ્રમ ધર્મની વાત કરશે, જે વ્યવસ્થા પ્રાચીન ભારતમાં હતી એમ કહે છે પુનઃકામાં અને વર્ણુનોમાં વર્ણાશ્રમ ધર્મ ભારતમાં હતો તે નિઃશંક છે પણ ઐતિહાસિક નજરે જતા મને તો ખરો શંક છે કે કોઇ કાયે પણ અનિમા તે તે વર્ણો માટે દર્શાવેલી પ્રવૃત્તિઓ જ બધા પ્રાદેશો કે લાનિયો કે વશ્ય કે શૂદ્રો આચરતા હોય? કાન્ય નાટક, પુરાણ ઇત્યાદિમાં અનેક એવા ઇતિહાસો છે જે દેખાડે છે કે વસ્તુસ્થિતિ તો નિગળાજ હતી વળી આજે વર્ણો ચાર હેવાને બદલે ચાર હજાર ગાનિઓ છે તેમ જોને સામાન્યરીતે નીચમાં નીચ કોમો ગણવામાં આવે છે તેઓ પણ પ્રાજ્ઞાણુ અથવા તો દાસ્ય વણુના હોવાનો દાવો કરે છે અને એને યજ્ઞોપવીત પણ અપાય છે!

જો વર્ણાશ્રમનો પુનરુદ્ધાર કરવો હોય તો તે પણ ગુણુ અને કર્મ પ્રમાણે કરવો પડે એવી કોઇ મત્તા હોઇ શકે ખરી જેને સંપૂર્ણ જ્ઞાન હોય નિષ્પક્ષ ન્યાયવૃત્તિ હોય અને પૂરી દબ્દશક્તિ હોય, જે ભાગતના દરેક શ્રી પુરૂષના ગુણુ કર્મનો નિર્ણય કરી તેને ચાર વર્ણુમાથા એકમાં દાખલ થવાની ફરજ પાડી શકે અને ત્યાં ગહેવાનું કૃત્રજ્ઞાની શકે જમાનો તો મમાનતાનો, વ્યાતન્ત્યનો, અને બાન્ધવતાનો આવ્યો છે ત્યાં આવી સત્તાની સમે બળવો કરનારા કઇ થોડા નહિ નીકળે વળી ચાર વર્ણુમાં મુકવાનું કાર્ય કઇ એકજ વખતને માટે નજ કરી મુકાય, માખાપના ગુણુ કર્મ કઇ દીડરા દીડરીમાં નજ આવે અને તેઓ વળી બીજો કોઇ ધધો કરવા માટે એટલે કઇ નહિ તોય દર પેઢીએ જુદા જુદા વર્ણુમાં મુકવાનો પ્રબન્ધ પણ થવો જોઇએ. પણ આ પણ પડે નહિ થાય ફરક માણસ પોતાનો ધધો, જન્દગીમાં એક યા અનેક વાર બદલાવશે. પ્રાજ્ઞાણુ વને જન્મેક્ષો રમોદ્યો થઇ જાય, પુરોહિત થઇ વાય, કે દાદ માટે

કે ત્રણે ધંધા એક સામટા કરે; વર વહુ એકજ ધંધો ન કરતાં હોય, અને એકજ ગુણનાં તો નજ હોય અને શુદ્ધગીમાં જુદે જુદે વખતે જુદા જુદા ગુણો પણ હોય! દર વખતે વર્ણવ્યવસ્થા સાંચવવા કમ સત્તા હોઈ શકે કે દરેકે ઝીણા પ્રસંગોને સંભાળ્યા લે!

વર્ણાશ્રમવ્યવસ્થા દ્વે આપણને ન ઉગારી શકે!

જ્ઞાતિને વારને જે કંઈ સ્તુતિ સંભળાય છે તે એ કે દરેક જણને કંઈને કંઈ કારકીર્દી મળી રહે છે, ધંધામાં અમર્યાદિત દરી-કાઈ નથી થતી, મદત્વાકાંક્ષા નથી વધી જતી, જાતિની અંદર Democracy સંવગતતન્ત્ર રહે છે અને આનુવંશિક ધંધાને લગતે તે તે કળા અને હુન્નરમાં અજોડપણું વિકસે છે. અમુક અંશે આ સ્તુતિ વાળળી છે ખરી પણ માનવાનાં આવે છે તેવી રીતે કંઈ આનુવંશિક ગણો ઉતરતા નથી. ચાતુરી, ચારિત્ર, મનોવૃત્તિ અને ગ્રામ્ય કંઈ અધિભૌતિક રીતે સંક્રાન્તિ પામતા નથી. વળી એ પણ યાદ રાખવું વંતધ્યે કે જાતિઓ હોવા છતાં પણ કોઈ, પણ બીજા સુધરેલા દેશ કરતાં ભારતમાં ગેઝારી અને ફરશઆત અળસુ પણું વધારે છે અને સાથે દરીકાઈ અને ચ્હડાચ્હડી પણ વધારે છે. સામાજિક સમાનતા જ્ઞાતિની અંદર પણ દ્વે નામનીજ રહી છે. કાંઈ પણ જ્ઞાતિની બહુ સુશિક્ષિત અને ધનાઢ્ય વ્યક્તિ પોતાની જ્ઞાતિની છે માટે કોઈ પણ અશિક્ષિત અને નિર્ધન વ્યક્તિ સાથે સામાજિક સમાનતા દેખાડતી નથી. આપણા વંશપરંપરના કારીગરો બહુ કુશલ હોય છે એ સત્યું-પણ બધા તેવા નથી. ખરું જોતાં તો દરેક કારીગરી અને કલામા નવું સોલ્ડી નવું જ્ઞાન અને નવા વિચારના અભાવે તેમજ દરીકાઈના અભાવે આપણા કારીગરોમાંના ધણાખરા તો કુશલ સુમાવના જાય છે અને અન્ય દેશોમાં જોને, નાત નથી હોતી તેવા કારીગરો કરતાં એવાં વ્યક્તિત્વવાળા બનતા જાય છે. લખણ તરફ દિન્દી સુતાર કરતાં કલકત્તામાં ચીના સુતારો બહુ મોટા રોજ પાટી શકે છે. કારણ ચીનાઓ વધારે કુશલ, વધારે ભરોસાદાર અને વધારે ઉલોંગી હોય છે. દિન્દી કારીગરોમાં પણ દિન્દુ સુતાર કરતાં મુસલમાન સુતાર વધારે સંખ્યામાં મળે છે.

નાતમતના બધનો ન હોવાથી પશ્ચિમના દેશોમાં આ બુદ્ધિશાળી માણસો હુન્નર ઉલોગમાં પડી શક્યા છે અને આપણા કારીગર ન્યાનેને વટાવી ગયા છે પૂર્વે આપણા ક્ષત્રીય લઃવૈમાત્રે શાંતમાં અન્નેડ હતા. છતાં ભારતને પગથી ન ચતાં ને અટકાવી શક્યા કારણ દેશનો દરેક જણ એવું રક્ષણ કરવામાં ઉત્સુક હતો, અને નીતિમાં, બુદ્ધિસામગ્રી અને ગત્રાસ્રમાં કંઈ પણ સુધા વધાગ થવા ન હતા કાંણુ ન્યાન બદાગના બુદ્ધિશાલી પુરોને વાન સાથે કંઈ નિરખત ન હતી.

ન્યાત વ્યક્તિ વ્યક્તિ વચ્ચે ઝેરવાળખી ભેદ ઉભા કરે છે એકજ કુટુંબમાં ભાંડરો દેખાતી રીતે જુદી જુદી શક્તિન દેખાવના, અકકવના, બુદ્ધિશક્તિના ફેળવલીના, ચારિત્રના હોય અને જુદી જુદી પ્રવૃત્તિમાં પડેલા હોય છે છતાં જેનામાં આ ચીજ વિશેષ હોય તે પોતાના હીનશક્તિ ભાંડરોને હીજતા નથી અ તેમને અપૂરમ નથી માનતા એકજ ન્યાતની વ્યક્તિઓ આ રીતે કે આથી પણ વિરોધ બિન્નતા ગણા હોય છે-છતાં સાસારિ વ્યવહાર થઈ શકે છે, અને શેરી અને બેરી વ્યવહાર થઈ શકે છે પણ નીચી ન્યાતોમાં ઘણીવાર ઉચી શક્તિની બુદ્ધિની ચારિત્રન વ્યક્તિઓ હોય છે છતાં તેમનો નિગ્રહકાર થાય છે કદાચ એમ પણ દલીલ હોય કે બુદ્ધિ ત્રિવચક અને ધર્મક્રિયા વિષયક પ્રવૃત્તિમાં બીજા ધંધાઓ વગના વધારે સુદમ બુદ્ધિ અને ચારિત્ર આવન્યક છે (ને ? આ દલીલ ખોટી છે.) તો પણ કોઈ કારણ બતાવી શકશે કે શામાં જેઓ સમાજમાં બધી રીતે એકજ પાયરીએ હોય છે તેઓ પણ એટલે વણુદર, હુદાર, મુતાર, કુભાર, કમાગ વગેરે પોતપોતામ શેરી બેરી વ્યવહાર કરતા નથી?

આનુવગિક ન્યાનો એ તન્નજ બેદુદી સગ્રા છે ધધાને અંગે વાડાઓ બધાય એ વારતવિક છે અને દરેક ઠેકાણે હોય છે- પણ આ વાડાઓ જન્મથી કરી મુકવાનું કશું કારણ નથી, અને દરેક વાડાને દુર્બોધ દિવાલોથી ચાલી લેવાની પણ કશી જરૂર નથી

સામાન્ય રીતે પૌરસ્ત્ય છે માટે જપાનદેશની સિધ્ધિઓથી આપણે ઉત્તેજિત થઈએ છિયે. એક વાત આપણે ધૂલી જઈએ છિયે કે જપાનમાં સામુરાઈની ન્યાત જે ત્યાં ઉંચામાં ઉંચી ન્યાત હતી તેણે પોતાના સર્વ હક્કો જતા કર્યા અને એ ન્યાતનો અંત આવ્યો. વળી ત્યાંના અરપૂર્યો છટા ન્યાતના હતા તેમને કાયદાઓ ઘડી દરેક ધંધા માટે ઓધ્યા માટે લાયક ઠેરવવામાં આવ્યા, તેમને દેશવર્ણીની પૂરતી સગવડો આપવામાં આવી અને ખીજી ન્યાતો સ.થે એક પંક્તિએ અને એકજ પદે સમાજમાં એ ન્યાત મુકવામાં આવી. આપણામાં એવું સામાજિક અભિમાન છે? ઈન્સાફની એવી ર્ષન છે? દેશ ખાતર આપણા ન્યાત ન્યાતના હક્કોનો ત્યાગ કરી દેવાની ઈચ્છા કે શક્તિ છે!

કંઈ નહિતો નિદાન આજના શિક્ષિત દિન્દીઓએ પ્રાચીન ભારતના સામાજિક અંધારણુ વિષે ફેટલીક હકીકતો જાણવી ઘટે છે. અનુસોમ અને પ્રતિસોમ યજ્ઞો અસાધારણ ન હતા, જેનાં ઘણા ઉદાહરણો છે વળી અતિ નીચ ન્યાતમાં જન્મેલી વ્યક્તિઓ બ્રાહ્મણુનું પામી શકતી. પરાશર, વ્યાસ, રશિષ્ટ વગેરે એવા હતા.

સરસ દાખલો તો સત્યકામ જાખાલનો છે. તે એક ઋષિ પાસે વિદ્યાપદન માટે ગયો. પરિચારિકાની વૃત્તિ કરતી માતું નામ જાખાલા એટલુંજ તે કહી શક્યો, જાપતું નામ તે જાણતો ન હતો. તેને માને પુત્રી આવવાતું કહેવામાં આવ્યું. મા કહી શકે એમ ન હતું. સત્યકામે ગુરુ પાસે જઈ માએ કહેલું કંથુ. ઋષિએ કંથું 'સાચો બ્રાહ્મણુજ તે' કંથું તેવું સત્ય કહી શકે અને સત્યકામને બ્રાહ્મણુ સંઘમાં અપનવી લીધો.

અનાદિકાળથી અનેક પરદેશી પ્રજાઓએ દિન્દમાં પ્રવેશ કર્યો છે અને દિન્દએ નમને પોતામાં સમાવી લીધા છે. અનેક પરદેશીઓ બ્રાહ્મણુ બન્યા છે, ક્ષત્રિય બન્યા છે આમ તોરથી જોમ મનાય છે કે કંઈ નહિ તોય ઉંચી જ્ઞાનિઓ આપે છે, પણ હકીકત તો એવી છે કે વંશવિજ્ઞાન (Anthropology)માં શુદ્ધ પ્રજા જેવું કંઈ નથી

તેથી ગુપ્ત આર્થપ્રજ્ઞ હતીજ નહિ હિન્દના કેટલાક ઇલાકાઓમા, બંગાલમા, મદ્રાસમા, બ્રાહ્મણો પણ સ્પષ્ટ રીતે મિત્ર લેહીના છે. ધણીવાર એકજ કટુરૂપમા જુદા જુદા વાનની, બહુ ઉજળા અને અને બહુ શામળા વ્યક્તિઓ નજરે પડે છે અને તેમના સ્હેરાના ઘાટમા પણ કેરફાર હોય છે. બંગાલીઓ આર્થ કરના મોગોય અને દ્રવિકઅગના વધારે છિયે અને એમા કંઈ સગમાત્રાપણ છે જ નહિ મર્દાનગીના ગુણો કંઈ આર્થ પ્રજ્ઞમાજ હોય નકે એવું નથીજ

ન્યાનના કેટલાક અનિષ્ટ પરિણામો વિષે ઉપર ઇંગાગ રૂપે કહેમાયુ છે, વળી એણે દરેક માણુમને આધ્યાત્મિક નજરે પણ સ્ફોટુ ગુરુમાન પહેચાડ્યુ છે કેટલીક ન્યાન પોતાના ઉચ્ચાપણાથી અહ દારી બની ગઇ છે તેઓનો આત્મા ગર્વથી ભરેલો બની ગયો છે અને પોતે જન્મથીજ પવિત્ર અને વિશુદ્ધ અને બીજાઓ અરુધ્ધ અને અગ્રસ્ય હોવાનું માની બેસે છે બ્રાહ્મણ વર્ગ એમ માની બેસે છે કે તેઓ બીજા બધાને મુક્તિ અપાવી દે છે કમનસીબની વાત છે કે તેઓ બીજાને મોક્ષ અપાવી શકવાનું માને છે પણ પોતાની જાતને અને પોતાના દેશને અનેક નિજેતાઓના પગ નીચે ચગાતા બેવા છતાં બચાવી શકતા નથી

બ્રાહ્મણોની ન્યાત મિવાયની અન્ય ન્યાતોનો ઇશ્વર સાથેનો સીધો સબધ ગરવાનો પ્રયત્ન જાતિસંઘાએ કર્યો છે બીજી પ્રજા પેરે એક વ્યક્તિ નહિ પણ આખી ન્યાતને અહિ દલાવી સોપાઇ છે. જેઓ પોતાને નીચી જ્ઞાતના માને છે તેઓમા બહુ વધારે પડતી દીલુપન દેખાય છે એમના મન અને જુગ્મો પુર્ણ રીતે વિદાસ નથી પામી ગઇયા આવી રીતે જનપદના ભડગમા જે બુદ્ધિ, નીતિ અને આત્મવિદ્યાનો મથય થયો જોઇયે તને આડે ન્યાત આવી છે અગ્રસ્યોની રિચાત તો આનાથી પણ મદ છે તેમને નીચ પગુઓથી પણ વધારે દલકા ગણુવામા આવેલ છે અગર્ણિત વ્યક્તિઓને પુર્ણ માનવતામા વિકાસ પામતા અટકાવવાથી આજે દુનિયા ભરમા ભારતનું નામ ઉજાગનાર ન્યા અનેક વ્યક્તિઓ જોઇએ ત્યા માત્ર

ગણી ગાંડી વ્યક્તિઓજ મળે છે. ભારતની સ્વતન્ત્રતા હુલી જવામાં ન્યાત મુખ્ય કારણ છે એમ ઉપર કહ્યુંજ છે દક્ષિત વર્ગના મનથી હિંદી જાતના હિન્દીઓ સત્તા અલાવે કે પરદેશીઓ સત્તા ચલાવે એ વિષે ઉદાસીનતા રહી છે કારણ એમને તો ભેયની ગુલામીજ કરવી રહે છે. આજે પણ દક્ષિત કામો પરદેશી સત્તાને ઉચ્ચવર્ણના હિન્દીની સત્તા કરતા ઓછી અકારી માને છે ન્યાનેજ અગણિત હિન્દુઓને મુસલમાન અને ખ્રીસ્તી ચરાની ફરજ પાડી છે.

ન્યાત ન્યાત વચ્ચે ઘણી અદેખાઈ પણ થઈ રહી છે. બંધી ન્યાત પોતાના સાધનોને સંગઠિત કરી હિંદી કુળવણીની સંરચાઓ ઘડી નવી શકતી એકદમ હિંદી પ્રકારની મુસલમાન સામાન્ય કોલેજોને બદલે કાયર્ય. ખૂમીદર, જટ વિગેરેની લુદી લુદી કોલેજો બની રહી છે જેમા સજ પણુ અધુરો છે અને પરિણામ પણ અધુરું છે.

ભારતની સામાજિક, આર્થિક અને રાજકારણ પ્રગતિમાં ન્યાત કદાચ સહુથી મોટી આડખીલી છે. હિન્દુ સંગઠનમાં પણ એજ આડી આવે છે. રાષ્ટ્રીય પ્રજાતવને એણે હારી દીધુ છે. ત્યાં પ્રેમ અને વિશ્વાસ ન હોય ત્યાં અવધાને સંગઠિત રાખનાર તત્ત્વ નજ દોષ.

દક્ષિત વર્ગ તરફ તિરસ્કાપર્વક વર્તણુકથી તેઓ હિન્દુતા ત્યજી જાય છે એ ઉપર કહ્યુંજ છે. હિન્દુ જાતનામાં આમ ચાલુ ઘટાડો થતો રહ્યો છે. ધારત તો હિન્દુઓ ખીજાઓને પોતાની ન્યાતમાં દાખલ કરી શકત, પણ આવા આગનતુકોને હિન્દુ સમાજમાં હિંચુ રચાન મંગતું ન હોવાથી. તેમની સંખ્યા પણ ન્હાનીજ રહી છે. ખરું જોતા ત્યાં મુખી મુસલમાનો અને ખ્રીસ્તીઓ આગનતુકોને જો દરજ્જે એસાડે છે તે દરજ્જે હિન્દુ સમાજ ન આપી શકે ત્યાં મુખી કાંઈ હિન્દુ બનવાનું પસંદ નજ કરે.

ન્યાતને લઈને વ્યક્તિના વિચારો અને કલ્પના પણ સંકુચિત થઈ રહ્યા છે. ન્યાતમાં મચી રહેલા રાષ્ટ્રીય નજરે વિચાર નથી કરી

શકના એમના મનમાં ન્યાતન આખી દુનિયા થઇ પડે છે-એમાંજ એ હાલે આવે અને એમાંજ જીવે

વસતીપત્રકના દફતરો દેખાડી ચક્રો કે કેટલેક ઠેકાણે બહુ ન્યાતોમાં સ્ત્રી અને પુરુષની સખ્યામાં મહોટા તફાવત છે તેવે જ તફાવત ક્રિયા છોકરાઓ અને છોકરીઓ વચ્ચે પણ હોય છે આ અને બીજા કાણેથી વગર કન્યા એળવવી મુશ્કેલ થઇ પડે છે જો ન્યાત અને પેટા ન્યાતના બન્ધનો ન હોત તો પસંદગીનું ક્ષેત્ર વધારે વિશાળ બની શકે અને કન્યાની અછતને લીધે જ કેટલીક ન્યાતો વમાઇ જતા લાગી છે તે ધસાઈ ન જત કટલાક ઇનાકામાં કન્યાઓની અછત એટલી મહોટી છે કે સ્ત્રી હરણ અને બાનહરણના કિસ્સાઓ ત્યાં સામાન્ય થઇ પડ્યા છે જો ન્યાતના અને અમુક અશે ભપાન અને મરુતિના બધનો ન હોત તો આન્તર પ્રાન્તીય અને ન્યાત ન્યાત વચ્ચેના વગ્નોથી આ દૂર કરી નકાત

[લાહોરમાં સમગ્ર ભારત માંતિ વિરોધ મેલસલાના પ્રમુખ પદેથી આપેના ભાષણમાંથી સંકલિત]

સ્વ. ભાઈ મનુભાઈ જીવચરમ ત્રિવેદી

મુજ આત્મપણના દિવસમાં

આનંદી ગાળા કાળમાં

માટે રમનના ગોઠિયા, વતી વર્ગમાં મિત્રો દતા

એ સૌ ગયા નવ કો રહ્યાં, જૂનાં પરિચિત મુખડાં

થોડાં જણાં ગુજરી ગયાં

ને કેટલાક ત્યજી ગયાં

થોડાં જુટાવી કો ગયું; સઘળા દવે ચાલ્યાં ગયાં

એ સૌ ગયાં નવ કો રહ્યું, જૂના પરિચિત મુખડાં

ધી ઓછ ફેમિલિયર ફેમિલીસ-કાન્યનો આ મુન્દર, અનુવાદ કરનારનું પરિચિત મુખ આમ અકસ્માત 'જૂનું' જતું રહ્યું' થશે એવો અપ્પે પણ ખ્યાલ ન્દતો. ઉછરતો, અઘાવાદી ઉર્મિઓ અને સ્વપ્નઓથી ભર્યો. ઉભરાતો આ નવયુવાન જગતની માયા સંકેલી જનો રહે એ ઘટના કુર કુદરતનું અપૂર્ણ, અજુગતું અને અણધારે સાચાકામ દેખાડી આપે છે.

ભાઈ મનુભાઈની સેવા- ભાવના તીવ્ર હતી. એમના કાંઈ સ્નેહીએ સાચું કહ્યું છે કે મુરતના દરદેશી ખજાનમાં એમણે જે અવિરત શ્રમ કર્યો અને તેના પરિણામે જે ખીમારી આવી તેમાંજ તેમના અમુલ્ય જીવનનો કલ્પ થયો, “પંચગતી જીવ-દવા ફેર જતા રહો”-એવા ડોક્ટરોના અનેક વૃક્ષો જતાં દેશભક્તિ અને સેવાની

તીવ્ર ધમગમ ગા આ તરૂણે-ક્રમ ગયા હતા ત્યાંથી પાછા આવી
નિમ્ન અને ગત એમા જહેમત ઉઠાવી અને સ્વદેશી બજારને અર્થ
સૂળના મહી અશ્રિતથી લીજ થઇ ગયલુ એમનુ ગરીબ અને
ચારિત્રી ફીકકુ પરી ગયલુ એમનુ મહા જોષ એમના ઘણા મિત્રોને
'શુ ?' 'મનુભાષ તો હવે દદ કડે છે'

અને એમની મેવાદત્તિ જેવી તીવ્ર હતી તપ્તીજ એમની
નાભાવના ઉદ્ભવ અને યતની હતી સુરતના પેના ભય કના
પ્રવર્તનનુ સુરતની નિક્કિ પ્રજાને નિમ્નજી થયુ નહિ હોય એ કલા
પ્રવર્તનના સૌન્દર્ય પાછા ભાષ મનુભાષના વ્યક્તિત્વનો મોટો ફાળો
હતો કદાચ જોનારાની હેગત પમાડે એવી મેદનીથી માહી પ્રવર્તન
મહેલી મનન શનિમાનુ દાટ ગધીજીનુ ગ્વાગન એ મધને એક
સખી રીતે 'આને જોષે તો સગી એમ જોના આક્રમના મેળા
જેતુ ગણનાર જનતાની વાત જરા દષ્ટિ, પણ જેમણે સચી જા
ભવનાથી એ કના પ્રવર્તન જોયુ અન તપાસુ દશે તેમને એનુ
તો લગવા વિના નહિ ગયુ હોય ૬ એમા થોડા ખરેખર સાચા
નામોની અદ્યુત કલાને અવિહાર થયો ના અને એ થોડી
અશ્રિઓમાના નરગત બાઈ મનુભાષ એક હતા એ દડીત ગપે
ચોરી યાગીમા છે ૩ નહિ એ કાણુ જાણે પણ અમના મિત્રો તે
માઝી પેટે નજો છે

દીપેસસીમા ગોપીપુગના સુન્દર નથિરાઓ જરા જે માર્ક
ગયા હને તેમણે થીમડી દુધના નાં, એક વર આગળ પીગળીની
ખતી હેમળ એક યુવાન દપતિને અનારના મે ત્રણ વાગ્યા સુધી
એ-એના હૃદયના તાર ગુથતા હોય તેમ અટપટા સચિયાના વિવિધ
ગ પૂના જોયુ દરો, અને રંગારે એ રમ્તેડી પસાર થતા અમળયા
અનિક વરેમાર્ગ પણ એ ધરના સુન્દર સાચિયા જોષ ઉભા રહી
ગયા છે A.I. એ રસિ-દપતિનુ એક સુન્દર દરન હવે દ્રષ્ટિએ
નહિ પડે

નાનાલાન જયતી અને તેમા નાટ્યપ્રયોગો કરનાના હતા મે
જ્યા-જ્યાનતુ એક-દ્રશ્ય તૈયાર કરવાનુ મનુષ્ય સુરતમા જયન્ત

નાગરિક
ત્રૈમાસિક

સ્વ. ભાઈ મનુભાઈ જીવચરામ ત્રિવેદી

મજે પણ જ્યાં ક્યાંથી લાવવી?—એ કોઈ દંપતિ હોય તોજ કામ લાગે. બે ત્રણ દંપતિઓના નામ મુચવાયાં: પણ તેમણે ના કહી. આખરે કંઈક સંકોચથી અચકાતાં મનુભાઈને પુછ્યું—સંકોચ એટલા માટે કે મનુભાઈ સ્વભાવે શાત અને ધમાલ, બહારના વગેરે એમને અપ્રિય હતા. અમારી બધી યોજના છુટી થતી તોય મનુભાઈએ બીકું ઝડપ્યું અને એક દિવસ નગીનચંદ હોલના 'લેટરેમ' ઉપર એક યુવાન આશ્ચર્ય પામતા ઓતાજનો આગળ વિના સંકોચે સદજ રીતે બોલી રહ્યો હતો.

એ? એજ! તું કોધનું છે જોમ મુખડે!

વીર રસની ત્રણે મુર્તિ!

જાણે છેડાયલી સિદ્ધણ!

મધ્યાહનની પ્રચડ મુર્ચ જવાતા!

અને કવિ ન્હાનાલાલની કલ્પના કરતાં વધારે રસિક અને વધારે જોજરવા લાગાળીથી એક મુન્દર યુવતિયે પેલા તરણને કિતર આપ્યો:

જયન્ત! તું એ હસીશ મ્હને?

એ દશ્ય અને એ દ્રષ્ટાત કાવ્યનો દુકંડો

બોલે બોલે છે ત્રિરિઓમાં મોર

દેવડ ટલુકો દરે;

મ્હારે અન્તર ઉછળે અંકાર

હવન બોલે મ્હડે

દશ મ્મરણપટે તાંબા છે. કોઈ દિવસ પણ બહાર વ્યાસપીઠ ઉપર નહિ ચડેલા આ દંપતિનો લાવભાવ ઇત્યાદિ સર્વોગ સંપૂર્ણ હતું એ બેઉની સ્વસ્થતા નીરખી એમના અંગત મિત્રોને પણ નવાઈ ચડી હતી. મ્હારાથી તો મુકનકંઠે પ્રશ્નસા કર્યા વિના રહેવાનું નથી. આવું રસિક દંપત્ય વિહંગના માટે ફૂર વિધિને કદી પણ કામા અપાય એમ નથી.

બાધ મનુભાઈ કળાકાર હતા. પોતાની કળા ખીલવવામા તેમણે મુંબઈમા ખાસ શિક્ષણ લેવા માંડ્યું હતું. પણ તબીબતના કારણે તેમને તે છોડવું પડ્યું હતું.

એમનો માહિત્ય પ્રેમ પણ ઉચ્ચ કક્ષાનો હતો. ઉદાત્ત લાવના શુધ્ધ અને સસિક રૌલી, રસતી ઝમાવટ અને ઉચ્ચ કલ્પના એ એમની કળાનાં મુખ્ય લક્ષણો હતા. કર્કશમા કર્કશ વિષય કે વેસ્તના વોશિંગટન કોન્ટ્રસ જેવા અસિક લેખોના લાખાતરમા પણ એ એમની કુમાશ અને માર્દવ લાવી શકતા અને વાચકને વાચન અધુર છોડવું ગમતું નહિ. ગુજરાતી સહિત્યમા એમની દ્રુનિઓનો વધારો થયો હોત તો આપણું સાહિત્ય જરૂર વધારે સમૃદ્ધ થતે.

મિત્રનાપી કલાકારો હોય છે તેમ કેન્દ્ર નગી, પદ્મજા પન્થિયે સામને મંદાય ઉત્પન્ન કરે એવા લાગના આ એક ત સેવી તરણના ઉચ્ચમા કુમાશ, માર્દવ અને રનેદ ભરપુર ભર્યા હતા. એ એમના ગાત જેવા લાગતા ચિત્રમા સેવા અને કલાના કેન્દ્ર મનોદ્વર ખખો જન્મ્યા હતા. ધ્રુવરે એમનું જીવન ચિરાયું કર્યું નહિ, બાકી — પણ આમ થયું હોત-એમ કહેવાનો શો અર્થ? આજે તો એમના મિત્રોએ એક ઉત્તમ અને ઉદાર મિત્ર, એમના રનેહીઓએ એક સહાય રનેહી અને નુરતે એક સાચો કલાકાર ને તરણ દેશસેવક ગુમાવ્યો એજ હીલુભાગ્ય અમલ છે. ધ્રુવર એમના આત્માને શાંતિ બક્ષો.

પ્રાચીન હિન્દુ માનસ

અને

વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિ

[એક તળીબી વિદ્યાર્થીના લેખો આ પહેલાં નાગરિકમાં પ્રકટ થયા છે અને અનેક ફેક્ટોરિયા પ્રસંગે પાઠ્યા છે એજ લેખક હવે તળીબી વિદ્યાર્થી મદ્રી તળીબ થવા પાઠ્યા છે અને ધંધાની શરૂઆતની મુશ્કેલીઓ છતાં નાગરિકના વાંચકો માટે વખત બચાવી રાંકયા છે એમનો એ લેખ એમના અભ્યાસની વિવિધતાને વધુ પ્રમાણ છે.] અધિ નાગરિક]

પ્રાચીન હિન્દુ માનસના અભ્યાસને એક વાત તુરંતજ જણાઈ આવે છે તે એ-ક વિજ્ઞાન વિષે સદીઓ સુધી સપાટાબેર બહુ સારી પ્રગતિ કર્યા પછી હિન્દુ માનસ એકદર એ દિશામાં પ્રગતિ કરતું બિલકુલજ અંધ થઈ ગયું છે. શારીર વિજ્ઞાનના આચાર્યો ચરક અને ગુપ્તના અન્ધો સંપૂર્ણ રીતે વિકાસ પામેલી વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિનુંજ પરિણામ હેઠળ રહે, છતાં એ દિશામાં આટલું સિધ્ધ કર્યા પછી હમરૂંથી પણ વધુ વર્ષ સુધી એ અન્ધોગા દાના માગતો પણ ફેરફાર ન થઈ શક્યો. એનો અર્થ શું? હિન્દુ માનસમાથી વિજ્ઞાન વિષેની ધગશ ઓગિચી નહીં થઈ ગઈ દશે એમ લાગ્યાવિના રહેતું નથી. પર્વાચાર્યોના અન્ધોમા બહુજ ખારીક નિરીક્ષણ, પરીક્ષાનાં બહુ ઉંચા અને પ્રામાણિક ધોરણો વિગેરે નજરે પડે છે. એના અનુયાયીઓએ એ ધોરણોનું સતત પરિશીલન કર્યું હોત તો આજે વિજ્ઞાનની દુનિયામાં હિન્દુઓ અપ્રધાને ઉભા હોત એ વિશે શંકા

નથી. હિન્દુઓએ તે કાલના એશિયા ખંડમાં વિજ્ઞાનનો પાયો નાખ્યો હતો એટલું જ નહિ પણ અગ્નિ અદિ પ્રજાઓ પામેથી જેજ હિન્દુ વિજ્ઞાન પાશ્ચાત્ય દેખવાસીઓ શીખી ગયા હતા તેજ હિન્દુઓ અમુક વખત પછી પોતાના વિજ્ઞાનને વિશે તદ્દન અપ્રગ- નિરીક્ષ જની ગયા એવાન સભ્યતાના ઇતિહાસમાં બહુ નોધારા લાગે છે. સદી શકાય છે. સદી સદીએ સદીઓ થયા હિન્દુ વિજ્ઞાનમાં પૂર્વચાર્યોના ગભીર શાસ્ત્રાની જોડેજ કાર્પનિક તરંગો, બહેમો, વિગેરેનું અગ્નિતત્ત્વ ધ્યાન ખેંચે છે. ખદારના દરજાઓ આવવા પહેલાજ આ સ્થિતિ અવી ગઈ હતી એમ પણ સાથે સાથે કહી દેવું જોઈએ એટલે વિજ્ઞાનભાષી અર્થ બહેમી દગામાં સદાન્તિ થવાના કારણોના પરદેશી-ઓના દરજા મુખ્ય નજર હોઈ શકે

કહે છે કે આજની દુનિયાને પણ અનુપમ વાગતી વેદાન્ત વિષયુક્તિના વિદ્વાસ અને પ્રચારની વિજ્ઞાન ઉપર ખરાબ અસર થઈ ગઈ વિજ્ઞાન એટલે ઔદિક વિષયો વિષયુ વિગિજ્ઞાન અને વેદાન્ત ઔદિક વિષયની એટલી ના નિર્ભરતા કરી મુઠી કે આ દિશામાં શુદ્ધિનો અને શક્તિનો વ્યય કરવો એ જાણે મોટું અનિષ્ટ હોય એમ માન્યતા આપે આસ્તે પણ સુદૃઢ રીતે જામી ગઈ. આવા પ્રચારનું માનસ બધાઈ જવાથી જોને કંઈ પણ શુદ્ધિ કે નક્કિ હોય તે તેનો ઉપયોગ વેદાન્ત મમજરા સમજરામજજ કરવા લાગ્યો વિજ્ઞાનને જરૂરી એવા સવેદન નિરીક્ષણ, પ્રયોગ પરીક્ષા, અતુમાન વિગેરેને બદલે તર્ક, કંપના, અને વિચાર પ્રદેશના અનેક ઉદ્યોગ- માજ બધ શુદ્ધિશાળીઓ મમ્યા રહેવાથી, વૈજ્ઞાનિક માનસનો નાશ થઈ ગયો.

આ કાગળ કદાચ ઘણે અંશે જવાબદાર હોઈ શકે છે એક બીજી કાગળ પણ જેનું ને. જે જેદગમાં જીવનના સાધનો અનાયામે કે અપાયામે મળી શકે છે ત્યાં વિજ્ઞાનની પ્રગતિ ઓછી હોય છે ત્યાં ત્યાં વિજ્ઞાનની પ્રગતિ આતંક થઈ છે ત્યાં ત્યાં આ વાત પણ અતિ અપ્રદેશ છે કે ફક્ત ન બસેવા કે અતિ આયામે

મળી શકતાં સાધનો, સગવડો, સુખ વિગેરેનાં ઉત્પાદનમાંજ વિજ્ઞાનનો બહુધા વ્યવસાય હોય છે. અને ન્યાં વ્યવસાય સતત હોય ત્યાં પ્રગતિ તો ફરફાળ થઈ જાય. સતત વ્યવસાય એ વિકાસનું 'પર્વ' રૂપ છે.

મધ્યકાલીન હિન્દુને જીવનનાં સાધનો અસ્પૃશ્યતાએ મળ્યાં અને એ સાધનો ઉપરાંત વૈભવ ખાતર, કે શોખ ખાતર પણ અતિશય સાધન મેળવવાની લાલસા હોય તે વેદાન્ત જેવી દ્વિલમ્બીએ નષ્ટ કરી નાખી. પછી વિજ્ઞાન કેમ પ્રગતિ કરે? જે પ્રગ્ન પોતાને સુલભ એવાં સાધનોને પણ 'ઉપાર્ધિ' કહી દૂર કરવામાં આધ્યાત્મિક કલ્યાણ ગણે ત્યાં વિજ્ઞાન નજર પોવાય. અપરિગ્રહને આધ્યાત્મનું પરમઅંગ મને ન પ્રગ્નમા કારખાનાઓ ક્યાંથી ચાલે?

પણ અધા સદૃશ રીતે આત્મમનોષ મેળવી શકે એવા વેદાન્તી તો નજર જની શક. એટલે પ્રગ્નની બહુ મોટી સંખ્યા તો કેવળ કલ્પો વેદાન્તિનો ભાન્તિ કાલ્પને બાલકા ઇવ જની ગયા.

ન્યારે પ્રથમ આર્ય પ્રગ્ન હિન્દુસ્થાનમા આવીને પોતા મારે ચારે દિશામા રાજ્યધાનિઓ સ્થાપવા લાગી ત્યારે જન્દગી સુકર ન હતી. સતત યુધ્ધમા એ પ્રગ્ન મચી રહી હતી. આ Pauranical State of war સતત યુધ્ધશીલતા સૈન્યો સુધી ચાલી અને સાથેજ આર્ય શ્રી ને સતત વિજયશીલતા પણ પ્રાપ્ત થઈ. યુધ્ધશીલ પ્રગ્ન જે મનન વિન્યનો રસ ચાખે તો એના વૈભવને તોલે તો સ્વર્ગનો વૈભવ પણ જાખો પડી જાય. તેથીજ તો આર્યોવર્તના રાજાને ધૈર્ય ઉર્વશીએ સસાર માગ્યો અને આચાર્યના ઋષીરાજની પુત્રીને મેનકા જેવી માતા મળી.

એ પ્રગ્ન એક દિગ્વિન્ય કરી આવતી ને ખસ ન હતું. એકજ ગદીપતિ અનેકવાર દિગ્વિન્ય શોધતો. રાજમુખયજ, અશ્વમેધ યજ વિગેરે જે અર્થે ધર્મયજો દત્તા તેથી વિશેષ અર્થે રાજકારણયજો દત્તા. એમ માનવાને કારણ છે કે અર્જુને આજનાં મહાપ્રતી મેદિસિકા સુધી દસ્તિનાપુરનો ઝંડો ઉડતો કર્યો દતો.

આ દિગ્વિન્યાયી મહાગજઓની ચતુરગી સેનાઓ અને અનેક રગી પ્રજાઓની જરૂરિયાતો પુરી પાડતી એના દૈભનને પોષવો એના આરામ માટે પ્રબળ કરવો એ કામ વૈજ્ઞાનિકોનું હતું તેથીજ આર્ય પ્રજાના એ ગૃહસ્થ કાળમાં આયુર્વેદ ગ્રંથો શિલ્પ ગ્રંથો, અશ્વશાસ્ત્ર, જ્ઞાતિપચાન, ક્ષત્ર વિદ્યા નક્ષત્ર વિદ્યા વિગેરે અનેક ગ્રંથો અને ચોસઠ કલા જન્મી પરંતુ ત્યારે મધ્યકાલીન હિન્દુસમાજ વેદાન્તમાં અને તદ્વત્સાર વેદાન્ત વિતકમાં પડતો ગયો તેમ તેમ આ કલાઓનો વિકાસ બંધ પડ્યો, એટલુંજ નહિ બુના શાસ્ત્રોના પણ ગૃહ્ય બુનાવા માડ્યા જે પ્રજા સ્થિર મુખ આસન ન શરીરની ઉત્તમ પંચિથિતિ માની પરિણામે ચિગ્ગયનાલિવાપિણી બની જાય તેને વળી વિમનોમાં તે શો ગ્સ પડે! હા કેમેક નગકન્ય નારી ગાનાર માટે વાગ્ધ્યાયનાદિ આચાર્યો જન્મ્યા ન જન્મ્યા બધું સમજુજ તો!

મધ્યકાલીન હિન્દુઓએ અને એના આજના સર્વમાનાતીત ગ્રંથો, મગ્નાને આજમે જીતા સતાનોએ વાતમાં વેદાન્ત અને વર્તનમ પરમ કોમ્મકર્ણી સ્વીકારી લઈ વૈજ્ઞાનિક પ્રયાનો હિન્દુ માનમમાથી સર્વથા નાશ કર્યો કહેવાય આ ગિતિમાથી પુનરુદ્ધારનો એકજ માર્ગ છે પ્રાચીન આર્યોની પેઢે ફરી સકુએ સમજી લેવું કે જે પરમ પુરુષ થઈ ફરી શુદ્ધ તેજ નિવૃત્તિ માર્ગનો અધિકારી અને ત્યારે અર્થ કામ અને ધર્મના પ્રવૃત્તિમાં સર્વતોમુખ વિનય મળે ત્યારેજ માણની વાન મ્હોયે રોબે નહિ તો નરહરી શાસ્ત્રીએ એકવાર પ્રવચનમાં કહ્યું હતું તેમ આજની પ્રજાનો ઇતિહાસ એ નુકસાનની પ્રજાના અમર આવેષનની પેરડીમાં ઘડી શકાય શૈંગવે ત્યકતવિદ્યાનામ્ યોત્રને ત્યશૈગિણામ્ વાધકયે દીનવૃત્તીનામ્ રોગેનાન્તે તનુત્યાગમ્ ॥

જીવન રસ ઢોળાઈ ગયો .

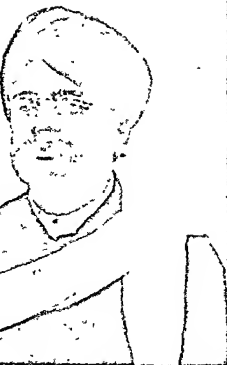
એ શું થયું?

પ્રકાશપંજે ઝળહળતું એ મૃદ; પ્રભાત પંખીઓના ક્ષિક્ષિક્ષાટ સામે એ આનંદ કલ્પોલ; એ સૂરીયા સંગીતથી ગાજતું વાતાવરણ; કલાત્મક જીવનની એ કલાભરી પ્રગતિઓ; રસની હોળો ઉછાળનો એ વાળી વિલાસ; કાવ્ય સાહિત્યની એ અનંત ચર્ચાઓ; ભુદિ વૈભવના એ ચમકારા; એ દેશભક્તિનાં ગુંજન અને સ્વતંત્રતાની અલંગ ધૂન; રોહીઓના એ આદર સત્કાર; મિત્રમંડળનું એ વિશ્રામ-રથાન;—એ ત્રિપુરીનું સદજીવન, એ સૌ ક્યાં ગયું?

પ્રકાશપંજે ઝળહળતા એ મૃદ ઉપર તિમિરની અભેદ છાયા સદાને માટે પથરાઈ ગઈ. પંખીઓના ક્ષિક્ષિક્ષાટ સમે એ આનંદ કલ્પોલ અંતર્વેદનાની ચીસોમા પરિવર્તન પામ્યો. એ સંગીતમય વાતાવરણ રદનના કરણ સ્વરોથી ભરાઈ ગયું. કલાત્મક જીવનની પ્રગતિઓપર કાળેકૃદ રંગ સદાને માટે ફરી ગયો. રસની હોળો ઉછાળના એ વાળીવિલાસ અનંતકાળમાં વિલીન થઈ ગયો. કાવ્ય સાહિત્યની એ ચર્ચાઓ સ્વપ્નવત્ બની રહી. ભુદિવૈભવના એ ચમકારા સદાને માટે શમી ગયા. દેશભક્તિનાં એ ગુંજનના માત્ર પદ્યા જ સાલળવા રહ્યા. રોહીઓના આદર સત્કારના સ્મરણોજ માત્ર રહ્યાં. મિત્રમંડળનું એ વિશ્રામ રથાન બપોનક અરણ્ય સમું બની ગયું એ ત્રિપુરીનું સદજીવન છિન્ન બિલ થઈ ગયું.

એ શું થયું?

આકાશમાંથી વજ્ર પડ્યું. હલોહલ ભરેલું એ પાવ ઉંધું વળ્યું. જીવન રસ ઢોળાઈ ગયો. મિથ્યતિ શુદ્ધ.

સહગત ડૉ. કેશવલાલ ન/મ.
ધોળકિયા,

એલ. એમ. એન્ડ. એસ.

રાયપુરે રિયાસતના નિવૃત્ત ષીફ
ઓફિસર, જેમનાં મૃત્યુથી કચ્છની
એક હરિદ મુરખી ગુમાવ્યા છે.

અખરાંકર અમૃતલાલ ધોળકિયા,

એક આદર્શ સેવક, જેમણે રાજ્ય
જેવને રાજ્યપત્રી દોવાની પ્રતિભા

.....

મનન

૧ નાગર બ્રાહ્મણો અને ગૃહસ્થો

એકવાર લિપ્તુક અને ગૃહસ્થ એવા શામ્દોયી બેદ દર્શાવાતો તે પશુ સદન કરી બેતા આપણા વેદમૂર્તિઓની આજની સ્થિતિ, બેય વર્ગના પ્રૌઢ ગૃહસ્થોને દાથે વિચાર પૂર્વક તોડ માગી સે છે ગૂજરાત તરફ 'વૈદિક' વર્ગ અલિપ્તકત્વને એટલી ઉચી કક્ષાએ લઇ જઇ શક્યો છે કે ત્યાના 'લિપ્તુકની' પેમેટરે ગિચિતિ ધણા ગૃહસ્થોની ગિચિતિ કરતા ઘણે દગળે ચલડિયાતી છે ગૃહસ્થો પ્રાચીન કાળમા રજકાળમા દીપી શકતા (વધારે ન કહિયે તો પશુ) એટલાજ પ્રભા તથી આજે નાગર બ્રાહ્મણો અનેક રેડે ભાદિત્યમા સમાજમા નજમા કે પ્રજેમા, દીપી રહ્યા છે ગૂજરાત તરફની આવી ઉત્તમ ગિચિતિનુ કહિયવાડ કચ્છ આદિ બીજા સ્થળોમા પ્રતિબિમ્બ મહુ અપદ નરી પડયુ એના મગણુ બે છે એમ્નો એ કે આવી અમમાનના નાગરોમા પણ દેખાય છે નાગર બ્રાહ્મણમાજ વિશેષ રૂપે નથી બીજુ નરણુ એવુ જો કે ગુજરાત તરફ 'મા કુર સપ્રદાય' આજે પેઢીઓથી ધનાતો આગ્યો છે હજુ કાઠિયાવાડ, કચ્છ તરફ 'ધંદ મા કુર અને અન્ન મા કુર'નુ જોર મહુ છે સ્વામી વિવેકાનન્દનુ એક એવુ કથન છે કે હિન્દુઓની અધોગતિમા 'Donteatism Donotouchism' વગેરેના મ્હોટો દિરસો છે

કચ્છ કાઠિયાવાડના નાગરની પેરે નાગર બ્રાહ્મણો પણ ગુજરાનથી આ વિષયમા પછાત હોવાથી પગદેશ ગમનાદિ બન્ધનોના ભોગ રૂપે લિપ્તકત્વનો નર્વચા ત્યાગ નરી ગકયા નથી

એક એકબનારો દિરસો

કચ્છ ભુજના સંવાદમાં આ પરિસ્થિતિ ઉપર સારું અજવાળું પડે એવો એક દિરસો બનવા પામ્યો છે. આની મુખ્ય લક્ષીકૃત આ પ્રમાણે છે. ગઈ હોળીને વખતે નાગર યુવકસમાજ તરફથી ઉત્સવ ઉજવાયો, તેમાં આત્મણુ માત્રને ઉદ્દેશી એક પ્રદક્ષન યોગ્યું. કેટલાંક વેપ, દબ, વિગેરે ઊવન્ત વ્યક્તિ તરફ નિર્દેશ કરતા હોવાની વાત સત્ય તરીકે સ્વીકારીએ તો પણ (આ સત્ય ન હોવા વિશે પુરાવો મળ્યોત છે) નાટ્યવિધાનના પ્રાણરૂપ વાસ્તવિકતાનું જ એમાં દર્શાવેલ રાજ્ય યુગ દત્તું એમ માની ભુજની નાગર આત્મણુ-ચાતે એકદા મળી એવો દગવ કર્યો કે જે કોઈ નાગરને થેર યજમાનપતિ કરવા બંધ તેને કારી પર) દબ કરવો.

નાગરોએ વળતાં ‘કોઈ પણ યજમાન નાગર આત્મણુને કોઈ પણ ક્રિયામાં આમન્ત્રે તો તેને તેવો દબ કરવા’ દરાવ્યું એટલું જ નહિ પણ તાન્તરમાં એ દિરસાઓમાં એ નાગરગૃહસ્થને આ દરાવતો ‘અજણે કે ગળે ભંગ’ કરવા ખાતર ભરી નાનમાં માફી મંગાવી.

નાગર યુવાનો કહે છે કે કોઈ પણ ક્રિયાઓમાં કોઈ પણ આત્મણુ શાસ્ત્રસંમત છે તો આવો દરાવ કરનાર નાગર આત્મણુથી મનામણા શા માટે કરવા? નાગર આત્મણુ યુવકોને બિશુકત્વનું કલંક દાળવાનો આ અનુપમ પ્રસંગ છે. માત્ર નાગર સ્ત્રીઓમાં કંઈક કચવાટ છે-પણ તેની ક્યાંય અસર નથી દેખાતી. ચં.

૧ પરદેશગમનને શ્રદ્ધાંજલિ.

રા. રા. શ્રી વિહારાય મહીપતરાય મહેતા યુરૂપ પ્રવાસે જઈ આવના તેઓના સંબંધમાં શ્રી યોધા ભાવનગર વડનગરનાગર જાતિએ નીચે પ્રમાણે દરાવો કર્યા છે કે તેઓએ જાતિના પટેલોની આજ્ઞા મેળવી અહીંના કુશલ નાગર આત્મણુ પાસે સંવત ૧૯૮૬ના મધ્ય વદ ૧૦ રવિવાર તા. ૨૩-૨-૧૯૩૦ને રાજ્ય વિધિ પર્વક પ્રાચલિત લીધું છે. તે બાબતનો તેઓએ પટેલો ઉપર તેજ મિતિનો સંમંદા પત્ર

વાચ્યો ને ઉત્તરી આજરોજ ના વ મુ થી ગણુઝોડાસ દગાઇની
કીચીએ ભગચીની શ્રી મોના ભાવનગર વડનગર નાગર ગ્રહગ્રથ જ્ઞાતિની
સમય સભા સર્વાનુમતે નીચે પ્રમાણે ઠગવો કરે છે

ઠગવ ૧થો-ગ ૨ શ્રી વિહંગાય મહીપતરાય મહેતાને અહીંના
કુશન નાગર આઠણોએ વિલાયત ગમનનું વિધિપ્રવંક પ્રાયશ્ચિત કરાવ્યું,
તેની માથે ૧ ગ શ્રીનંદુલાઇ સામળાસ મહેતાના સખધમા તે
મિમે જાતિએ સવત ૧૯૮૩ના ફાલ્ગુન શુદ્ધ ૩ રવિવાર તા ૬-૩-
૧૯૮૩ને રોજ કરેલા ઠગવ મુજબ તે રીતે પિનાયતાદિ દેશોમા ગમન
કગાર વિધિપ્રવંક પ્રાયશ્ચિત્ત કરે તો જાતિએ કરેલા ઠગવના સખ-
ધમા તેઓને મધ વાવો નથી, એટલે તે ઠગવ મુજબ ને શુદ્ધરથો
તેઓની માથે સદ્ભોજન કર તેઓની સાથે પંકિતમા બેસીને સદ્
ભોજન કરનામા પણ તેઓને કંઈ પણ વાધો નથી, તેની ઉદારતા
દર્શવવાનું તેઓએ જાહેર ક્યું છે, તે રીતે તની આ સભા સદ્ધર્મ
નોંધ લે છે અને તેઓનો અતઃગણુપ્રવંક ઉપકાર માને છે

ઠગવ ૨થો-ગ ૨ શ્રી વિહંગાય મહીપતરાય મહેતાએ
બનને જ્ઞાતિના પટેનો તથા મીનત શુદ્ધરથોની સમક્ષ વિધિપ્રવંક પ્રાય
શ્ચિત કયું છે ત્યાર તેઓને મધળા વૈદિક કર્મો કરના માટે તથા
પન્નિમા બેસીને સદ્ભોજન કરવા માટે યોગ્ય ગણુના આ સભા
ઠગવ કરે છે

તેમજ હવે પછી શ્રી ધોધા ભાવનગર વડનગર નાગરજ્ઞાતિના
ગ્રામ પાણુ ગૃહસ્થો યુગ્મ અમેરિકાદિ પગદેરામા ગમન કરી ત્યાના
પોતાના વમરાટ દગમ્યાન તત્તન રાકાદારી રહ્યા હશે એટલે કે માસ
મન્નિનો ઉપભોગ નાંદિ કર્યો હોય તેઓને કુશન આઠણો વિધિપ્રવંક
પ્રાયશ્ચિત્ત કરાવે તો તેઓને પણ તેજ મુજબ સધળા વૈદિક કર્મો
કરના માટે તથા પંકિતમા બેસીને સદ્ભોજન કરવા માટે યોગ્ય ગણુના

મવત ૧૯૮૬ના ફાલ્ગુન શુદ્ધ ૮ રવિવાર તા ૮-૩-૧૯૮૦
ભાવનગર

દીનકન્નય નૃસિંહપ્રસાદ દેશાઇ હરીભાઇ વજેગડ ઝોજા
મન્નપ્રમદ દરીમા દેમઇ, દોતતરાય સાકરલાય મહેતા

જામનગર.

ડોક્ટર ઇન્દુભાઈ વિલાયતી પાછા ફર્યા છે છતાં જામનગરી ન્યાતને ઓપીગાયલી ખજર નથી માટે કંઈ ન કરવું—તથા જામનગરમાં કોઈને ત્યાં જામે ત્યારે પાન એવું બીનું સફેલાયું લાગે છે.

૩ એક નુસખો.

કચ્છની મુવક સમાજ દલાણાં પ્રમાણે નાતમાં મત લેખવાનો વિષય હાય ધરવા માગે છે એમ સંભળાય છે. જ્યાં સમુદ્ધો આ પ્રપત્તને રસપૂર્વક તપાસશે એમાં શંકા નથી.

૪ નીચેના અર્થો.

જામનગરની નાનના દરાવો પછી નીચેનો પ્રશ્ન પૂછવા લાલચ યાય છે. આટલા શબ્દોના અર્થ શું હશે! આના મેળવી પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું એટલે શું? વિધિપૂર્વક એટલે કયો વિધિ! આજ સુધી એ વિધિ ક્યા હતો? દવે એ કાણે નક્કી કર્યો? પ્રાયશ્ચિત્ત એટલે શું અભક્ષ્યાભક્ષ્યાદિ ન કર્યું હોય તો પ્રાયશ્ચિત્ત કેવળ વિલાપમાંની લાગરીનું! વિલાપતાદિ દેશો એટલે શું? સમગ્ર સભા એટલે શું? સમગ્ર સભા કંઈ પણ દરાવ કરે તો તે દરાવ ઉપર સહી કરનાર 'સભાવતી' એમ ન લખે તો મહાએ દરાવ કર્યો એટલે શું! સાથે સદભાજન શું? વૈદિક કર્મો કરવા માટે જાતિ અધિકાર કેમ આપી શકે! જાણી અને પાન ને બદલે ઉપભોગ શબ્દ શામાટે?

ત્રેમરાય ગૌરીશંકર

૫ લગ્ન વિષયક શાસનો.

દેલી એપ્રીલને દિવસે દરરિત્સ સરકારે લગ્નની ઉમ્મર વિંગેનો કાયદો અમલમાં આણ્યો આ પ્રસંગે આજ સુધી આ વિષયમાં સ્વીકારાયલાં શાસનેનો નિર્દેશ અદિ અરથાને નહિ ગણાય. સન ૧૮૬૬ માં સરકારી કાયદાની અસર કેવળ ખ્રિસ્તીઓના સમાજને થતી હતી ત્યારે 'ઇન્ડિયન કાયવોર્સ એક્ટ (IV of 1866) પસાર થયો. પણ ત્રણ વર્ષે રહીને 'ઇન્ડિયન મેરેજ' (XV of 1872) કરવામાં આણ્યો. આ નવા કાયદાના ૪ થા સેકશન પ્રમાણે કોઈ પણ

અશ્વિની સાથે કાયદેસર લગ્ન કરી શકેતા આવેજ કાયદો એક પક્ષ શિરતી ન હોય છતાં કાયદેસર લગ્નની છુટ આપવા માટે પાઞ્ચમી વડાયો (III of 1902) આ કાયદા પ્રમાણે પરણેલાઓ ૧૮૧૬ ના છુટા છેડાના કાયદાનો નાણપણુ ઉઠાવી શકે એવો ખાસ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે (Sec 17 Act IV of 1872) આ નાણથી એક વિચિત્ર ગિયતિ એવી ઉભી થઈ કે એવ શિરતી કે એવ છતરોના આ કાયદાની ચર્ચના લગ્નમાં લગ્ન છુટા જંગ સલની શરૂ ત્યારે એક પક્ષ શિરતી હોય તો છુટા છેડા ન સલની શરૂ

સન ૧૯૨૩ ના ૩૦ માં વધારામાં આ વિચિત્રતા દૂર કરવામાં આવી આ જાણ કાયદાની સામગી અમર એવી થઈ કે હિન્દુ ઔવ જૈન બંને શિવતીના આન્તનગ્ન સલની ગરૂ છે, એગુજ નહિ પણ એના વગ્ન કરનાર હિન્દુયન ગાયવોર્સ એગુનુ પણ ગણણુ મેગની ગરૂ છે આ ઉપગત એ-ગુ અગત્યનો અમન એ થયો છે કે હન્દી વાગસા હન્દુના કાયદાના રક્ષણ તરફ અવા વગ્ન નાગ જાઓને જોડના દરૂક મળે છે તેના પોતપોનાના કેમી કાયદાથી નથી મળતા

પણ હન્દુ લલુ કેમને ન મ પા વા વિનજ નાગુ વડી ગરૂ એવો કાયદો નથી બની ગ મો ખામ અમનમાનો અગે પા સીઆ વાગા નવદાદી વિરૂધ્ધ છે

આના લગ્ન કરનાની સુધી નગ્ન રીત નો જો છે કે હિન્દુધ્યાનના કાયદાની લખા અસર લાગુ ન પડતી વાચ તના એના વગ્ન કરવા કાખવા તરીકે ઇગ્નેન્ડમાં આવા વગ્ન થઈ ગરૂ માટે વિનજ હોય એવી ઇ પળ ગ્રીમમાં મેગી હિન્દુધ્યાનના મલ પળ જલગ્રી નલુ ગાઇનથી મદારની લદમાં આવા લગ્ન રહેનાઇથી ગ્રી નમન કે હિન્દુધ્યાનની મયના પોથીમા એ વગ્નને તુકગાન રોઆ તાગ નલ મતા ગેતી નથી

ધન્યવાદ

નાગર નિ રાજકાગણુમાં દરૂક પારસીએને પગે આનારી આજ સુધી જાગાઇ હતી લલુ પણ નગ્નગતી તન્તને મળણુત

રાખવામાં અનેક નાગરોનો હિસ્સો અપાયો ગયો છે. રાજકોટના એક પ્રતિષ્ઠિત નાગર સત્જીવન અતિ રૂઢ વફાદારીના તોરમાં 'ગાંધીજીને ઠાર કરવા લેધયે' એવો મન ધરાવતા હોવાનું સંભળાય છે. ધસતું બલિ-દાન અપાવવામાં આવ્યા પાછલેટ અને રક્ષાધન અને ફેરિરી-સાક્ષરો, સેવકો અને આપણીઓ આપણે ત્યાં હોય એ મંદાઓની રાજસેવાનું પરિણામ છે. છતાં—

આજના યુગમાં અનેક નાગર સ્ત્રી પુરુષોએ આગેવાની લીધી છે. નામે આપવાં અયોગ્ય છે છતાં કેટલાંય હોકે ચડે છે. દંસા બહેન મહેતા સેવિકા સઘમાં મોવડ ઉભાં છે. લેડી તનુમતી અમદાવાદમાં અગ્રેસર બન્યા છે. લેડી વિદ્યા બહેને સ્ત્રીઓ ઉપર વિરમગામમાં ગુજરેલા અત્યાચાર સામે વિરોધ રૂપે મ્યુતિસિપાલિટીનાં નોમિનેટ્ડ સભ્ય તરીકે અને અન્ય સરકારી સમીતીઓ ઉપરથી રાજનામું આપ્યું છે. મુન્દિરા બહેન અંગરેજી મુખ્યમંત્રીમાં મુખ્ય સેવિકા તરીકે પંકાય છે. આ બધી બહેનોને અનેક નાગર બહેનો સાથે આપે છે. 'ડાહીના ઘેલા' કરેલાતા નાગરોને ડહાપણનું દુધ ધરાવનાર જનનીઓ દવે પોતાનાં સંતાનની રગોમાં દેશ પ્રેમનું અમૃત બેટું કરશે. નોકરશાહીમાં રાચતી ન્યાત માટે આ સુભગ દિન છે! આ અનુષ્ઠાન ધડી છે!

ગાંધીજીની પેલીજ દુકલીમાં સનાતન જૂથ! વેણીલાલ જૂથ અને એવા તો અનેક જુવાનો આજે રણે ચડ્યા છે. અમરજીના વંશજો આજે કોઈ જુદા જ ખાંડાથી ખેલ ખેવે છે. ગમે તેવા નિરાશવાદીને પણ માતિ અભિમાન ઉપજાવે એવા આ વિરક્તા યુવક સંઘને જોતા પ્રથમ કલ્યા તેવા ટોલી તરફ પાંખ નિરંકારને બદલે દયાજ ઉપજે છે.

આપણું સામાજિક માનસ

જ્ઞાતિઓ મૂર્ક્ષ કયાં રહેવાય?

[કાન્તીદેવમાંથી લખેલા મદાદેવ બાદના લેખમાંથી]

સ્વતંત્ર મિત્રજ અને એટ આપણામાં કેટલે અંશે રહેલા છે તે બતાવવાનો પ્રયત્ન આજે આજો છે કોઈ પણ કોમની કિંમત

તેની સંગઠનશક્તિ ઉપર, તેની દેશ સેવાશક્તિ ઉપર રહે છે જો એ ખેમાથી એકે વસ્તુ એમા ન રહી હોય તો તે દુર્ગન્ધ ભારતા મૂઢા જેવી સમજીને તેને દફનાવવી ઘટે આપણી ક્રોમમા બ્રાહ્મશક્તિ રહેલી છે કે મુઢાની દુર્ગન્ધ રહેલી છે તે બનાવવાનો સમય આજે આવ્યો છે આજે ક્રોમમા જા નાક્ષત્રી તરતે ટેકા આપનારા ધણા મામત-તદારો, ડેપુટી કમિશ્નરો અને બીજા નાના મોટા સરકારી અમલદારો પડ્યા છે એ મૌ બુધ્ધિમાન છે, વિચક્ષણ છે, પણ એમની બુધ્ધિ આજે આવળે માર્ગે રૂપરાય છે. આજે ત્યારે સૌ પોતાના નિમકને લવાલ જનાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે ત્યારે આપણી નાતમા આ ગંદામી તરત ટકાવનારા કેટલાક નિમકલનામો કાયમ રહેશે

આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ

[વિલેપારલેખા શ્રી કિશોરનાથના બાપલુમાથી]

જગતનુ શ્રેષ્ઠ તત્ત્વજ્ઞાન આપણા દેશમા ખેડાયુ એવો આપણો દાવો છે, આપણા દેશની મસ્કુનિ જગતમા પ્રાચીનતમ છે, અને વિચાર થતા સરકારિતાની જે ક્રાંતિએ આપણા પૂરવેતે પહોંચવા તે ક્રાંતિએ વિજ્ઞાનની ભારમા ભારે ગોધખોળો છતા યુરોપે સેનેવી વિચાર સરણી અને સરકારિતા નથી પહોંચી એમ આપણે દાવો કરીએ છીએ પણ આર્ય તત્ત્વજ્ઞાન અને સરકારિતા વારસ ગણાવનારા આપણે તેમજ વિનાના મદસ વિનાના ગૌર્ય વિનાના મેંકડો વગેરેથી પગપીનતા ભોગવી ન્યા છીએ —

તત્ત્વજ્ઞાનમા આપણે જીવન્મુક્તિ સુધીની કંપના કરી છે, અને ધણા માણસો જીવન્મુક્ત તરીકે પ્રજ્ઞના અને ઓળખાતા મે ગમ્યા છે જીવનની જે કાંઈ શ્રેષ્ઠ પ્રાપ્તિ હોય તે મર્ધા પત્રી નહિ પણ જીવન જ પ્રાપ્ત કરી શકાય એવો એનો અર્થ છે —

નિતરત પ્રજ્ઞમા જન્મી પેપાઈ અને જીવન માળા આપણે આધ્યાત્મિક ઉર્જાની ઉચ્ચ દગાએ નથી પહોંચી શક્યાના

ન્યાતો વિષે એક નવો તર્ક

[પ્રધાન ચૈત્રચક્ર ક્યાનિવ ન્ત]

ધાર્મિક ન્યાતોના નામો તેઓના પૂર્વજોનુ મુળ ગામ મુચ્ચવે છે ગુસલમાન કાળની ગજકીય પરિસ્થિતિમા દરેક ગામના મદાજને

આત્મરક્ષાર્થે એવું ઠરાવ્યું હતું કે ગામ (કે ગ્રામસમૂહ) બહાર બેઠીવ્યવહાર કરવો નહિ. આવો નિયમ લાંબો વખત ચાલુ રહેવાથી એ ગામો ઉપરથી એ ન્યાતો પડી પડી ગઈ હતી એવું અનુમાન છે. અને આપણે ગામવારી ન્યાતો કહીએ.

પછી. કાળાંતરે, તે ગામોમાંથી ધીમે ધીમે કેટલાંક કુટુંબોએ બીજાં ગામો તથા શહેરોમાં વસવાટ કર્યો. આથી, એકજ ગામમાં જુદી જુદી ગામવારી ન્યાતોના લોકો ભેળા થયાં.

જો આ લોકોએ જુદાં ગામમાં વસવાટ થયા બાદ તે નવા ગામની નવી ન્યાત બનાવી હોત તો જેમ લાડ, પોરવાડ, ઝરોણા વગેરે વાણિયા છે. તેમ, સુરત ભરૂચ, મુંબઈગરા વાણિયા, બ્રાહ્મણ ન્યાતો અસ્તિત્વમાં આવત એકજ વર્ણની બધી ન્યાતો વચ્ચે રોડી વ્યવહાર તો સામાન્ય રીતે હતોજ. જેવું પોતાના અસલ ગામમાં 'સાજના' તું કે 'માજન' તું તર હતું. તેવું વસવાટનાં ગામોમાં દાખલ થયેલું હતું. પણ જુના ગામ પરથી નાના નાનાં 'સાજના' રચવાને બદલે, એક ગામમાં વસવાટ કરેલા એકજ વર્ણના માણસોએ સ્વતંત્ર મદાજન બાધી દેવા એવી રીત પડી હોત તો ન્યાત-ન્યાત વચ્ચે એકબેર પડદા ન થયા હોત, પણ સમાજ રક્ષાને માટે આવશ્યક એવાં મદાજનો બનવા છતાં એ મંડલો વધારે 'લર્વાચક' (Larvac) થઈ શક્યા હોત, નવા આવનારાઓને પોતામાં દાખલ કરવાની એમાં શક્યતા રહી હોત. ગામ ટોડી જતારને પોતાનામાંથી કમી પણ કરી શક્યા હોત.

આવું થયું હોત તો આજના યુગમાં રોડી-વ્યવહાર ત્યાં બેઠી-વ્યવહારનું તત્ત્વ વિસ્તારવામાં ઓછી માનસિક તેમ વ્યવહારિક મુશ્કેલી જાણાત.

શ્રીઓ અત્યે આદર

[નવજીવન ગાંધીજી]

આ દોષમાં કેટલાકને વિશેષ નિ. ગ્રેનનો અભિપ્રાય મને બહુ બરેસો લાગે છે, કેટલાકમાં અનિચ્છીકૃત છે. પણ એકંદરે તેમનો

અભિપ્રાય આપજો વિચારવા યોગ્ય છે, અને તેમની સચનામાથી થયું શીખવા યોગ્ય છે. હાલ તો હું સ્ત્રીઓ વિશેના તેમના વિચારોનો સાગ અહીં આપવા પ્રયત્ન છું. કેમકે તેમની અસર મારી હિપર-વધારે પડી છે. અને તેમના કહેવામાં મને ગણું તથ્ય યાગ્ય છે. એ કહે છે-

“તમારી સ્ત્રીની ન્યારે સુવાવડ આવે છે ત્યારે તમે એને સાફ અધારી અને ગદી ફાટડી પસદ કરો છો, જેને આરોગ્યના નિયમોનું કશું જ્ઞાન નથી એવી અણુધડ અને જ્ઞાનહીન સ્ત્રીઓ દાષ તરીકે ખોલાવો છે; ત્યારે તમારો ધર્મ તો તેની સારામાં સારી સારવાર કરવાનો છે જે સ્ત્રી પ્રત્યે તમારા મનમાં માન હોત તો તમે અસખ્ય જાઓને સરસ દાષ બનાવત અને દાષ એ પ્રતિષ્ઠિત સ્ત્રીમાં ગણાત તેને બદલે તમે જેને દલકા વર્ણના ગણો છો તેમાંથી ગમે તે સ્ત્રી આ થયું નાનુક અને જોખમકારક કામ સોપો છો પ્રસૂતિને વખતે મારામાં મારી અગવડાળાવાળા ફાટડી જોઈએ, શાંતિ જોઈએ, એમાંનું તેમાં કંઈ જ મળતું નથી તમારી છોકરીઓને તમે જીવવણી આપતા નથી અથવા નહિ જેવી આપો છો માણસ જ એક એવું પ્રાણી છે જે પોતાના છોકરા અને છોકરીઓની વચ્ચે બેઠ રાખે છે, અને છેકરીને દલકા ગણે છે. પણ પાદ ગમ્યા કે તમારી માતા એક વખત છોકરી હતી, તમારી પત્ની એક વખતે છોકરી હતી. તમારી છોકરી એ ભવિષ્યની માતા છે. જે સ્ત્રીઓ એ ધર્મવરની બિતરતી ક્ષતિ છે, તો તમે પણ જે તેના ઉદ્ભવાથી પેદા થયા છો તેની બિતરતી ક્ષતિ હોવા જોઈએ.”

પણ બીજા દેકારો એ વખે છે:

તમે તમારા પ્રાચીન ગણ્યતાના કાફા રાખો છો અને દુનિયા તમારું માન નથી કરતી તેથી તમે દુઃખ લગાડો છો. પણ તમારી સ્ત્રીઓ પ્રત્યે ત્યાં મુઠ્ઠી તમારા મનમાં આદર નથી ત્યાં મુઠ્ઠી તમારું માન ફાણુ જળવશે તમે તેમને ધનમાં ગોધી રાખો છો. છતાં તેમને માત્ર પાવણાના પાણુ નથી કરના. એટલે તેમને જાણે જવું

હોય તો તે ખીચારી દિવસના જમ ન શકે, અને અંધારું થાય ત્યારે
ત્યાં ત્યાં સંતાતી સંતાતી જમ આમ ખી ખીને તે પોતાને કાળ
ગુજારે છે. તમારી છોકરીઓને તમે ભયપણમાં જ ત્યાં ત્યાં વસાવી
દો છો. નેમા તેમના સ્વાર્થનો તમે વિચાર નથી કરતા. ઘર કેમ
સચવાય, પ્રમત્તા થાય ત્યારે કેમ રહેવું જોઈએ, છોકરાંને કેમ ઉછેરવું
જોઈએ, એમાનું કંઈ તમે તેમને શીખવતા નથી. એટલે નથી તેમનું
ગરીબ બંધાવું, નથી તેમની શુદ્ધિ બિંદવતી. ધણીબેળા તેમની પાસેથી
તમે બધી મજૂરી લો છો, પણ તમે તો હુકકો ગગડાવ્યા કરો છો અને
દમ ભરાવો છો. નં તમારી સ્ત્રી છોકરીઓને જ જન્મ આપે તો
તમે તેને કષ્ટ આપો છો, તેના તરફ કઠોરતાથી વર્તો છો, અને
ધણીવાર તેને ત્યાગ કરીને ખીછ પરણો છો.”

આ ચિત્રમા મને ઘણું સત્ય લાગ્યું છે. સ્ત્રીઓ પેલે પોતાની
સ્થિતિને ઓળખતી નથી. રિવાજને વશ થઈને આમાનું કેટલુંક
આપણે ચકાવ્યા કરીએ છીએ. અને ઘણા રીતે સ્ત્રીઓ પ્રત્યે માન
પણ હોય છે, એટલે આ-સો સંસાર નભે જાય છે. પણ આપણું
અરધું અંગ ખોટું નહિ તો અધુરું છે એ વિશે આપણાથી ના ન
કહી શકાય. આ દયામળી ગિયનિ સુધારવાને સારૂં મિ. ગ્રેને એક
મહાજ નો એ મુચ્ચો છે કે બાળકન્યાઓને સારૂં તોખી નિશાળો
હોવી જ ન જોઈએ. છોકરાઓ અને છોકરીઓને સાથે જ લણવવા
જોઈએ, અને બન્નેના પ્રત્યે એકસરખું માન રાખવું જોઈએ. ગુર-
વાવમાં પોતાના અમલનું જેટલું દગાણ ચલાવી શકાય તેટલું દગાણ
ચલાવીને મિ. ગ્રેને સાથે નિશાળ ચલાવી પણ ખરી, પણ લોકોનાં
મન તૈયાર નહોતાં થયાં તેથી એ પ્રયોગ લગભગ પડી શક્યો છે.
એક પ્રાથમિક કેળવણી છોકરાઓ ને છોકરીઓની સાથે હોવી જોઈએ
એમાં કશી ગંદકા નથી. ભાઈ બહેન સાથે ન બહેન તો શું કરે. અને
કેમ ન બહેન! એમ સાથે બહેન તો નેઓ એકબીજાના પ્રત્યે માન
રાખનાં ગીએ. નાનાં બાળકો વિદ્યારવશ થશે એવો ભય રાખવાનું
કંઈ કારણ નથી. શિક્ષક ચારિત્રવાન હોય તો આસપાસનું વાતાવરણ

શુધ્ધ કરી શકે છે શુધ્ધ રાખી શકે છે. કેટલાક કુરિવાનનેએ આપણામા ઘર કચેલુ છે નેથી તેમા મુશ્કેલીઓ અવશ્ય આવશે, પણ સુધારા માત્રમા મુશ્કેલી તો રહેલી જ છે. મનુષ્યનો પુરુષાર્થ મુશ્કેલીઓના પલાડને કાપવામા અથવા તેને ઝાળાંગી જવામાં રહેલો છે

ખાળસગન

જે બ્રાહ્મણ દીગજાદીગધીના વિવાહ કરવાને નાટે અમતિ ટાકે છે તે બ્રાહ્મણ નથી પણ ગદસ છે, અને જે માખાપોએ બ્રાહ્મણનું માતીને છોકરાને સગનની કાળી માનાને વધે છે તેઓ પોતે પશુ છે

મરદાગ વણલભાઈ

જાણો છો ?

બાણેજ વારસા શામાટે ?

નાયક સમાજમાં કોઈ પણ માવનારીનો વાગસ પુત્ર નહિ પણ ખ્દેનનો દીકરો દરે છે, કારણમા અનેક દફરીકત મળે છે એક કારણ એવું પણ આપવામા આવ્યું છે કે પત્નીને પેટે જન્મેલા છોકરા વિષે કોઈ પણ એમ ખાતરીથી ન કહી શકે કે એ સંતાન પોતાનું જ છે. ન્યારે પોતાની ખ્દેનને પેટે જન્મેલા છોકરાના પિણ્ડમા મામા ના બોલીનો અમુક અશ તો જરૂર હોયજ પુત્ર કરતા બાણેજ તેથી અધિક મનાય છે. આ કિસ્સામાં નાયક સ્ત્રીઓના ચારિત્ર વિષે દલકા અભિપ્રાય કોઈ ન બાધે, કાગળ 'બહુપતિવ્રત'નો ગિવાજ એ સમાજ મા હોવાથીજ પત્નીનો પુત્ર પોતાનો પુત્ર છે કે નહિ એ વિષે શંકા રહે એ દેખાતુ છે !

કરજદારને આણ.

દક્ષિણ પ્રદેશોમા 'પર્વે' લેણું વસુલ કરવા વિષે આવેલો રિવાજ પ્રચલિત હતો; જે કરજદાર ગેરવાજખી રીતે લેણું ચૂકવવાની ના પાડે અથવા ખોટા વાવળ આપ્યા કરે તો લેણુદાર કોઈકવાર લાગ નોઈ રગજદારની આસપાસ ફુંડાણુ કરી હાથ દેવની આણુ દધ દેતો

નખ શિખ તન હોમી સરખ બમિખંડ પાયે
સકલ ગરથ દારી બ્રહ્મચારી મુકુન્દ!

આ શબ્દો અસ્સક્ષમાં બહુ જિનન ભિનન છે. આનો અર્થ એ છે કે વસુ ૮, રંદ્ર ૯ (૯૦) બાલુ ૫, (૫૦૦) ચન્દ્ર ૧ (૧૦૦૦) એટલે સંવત્ર ૧૫૬૮ ની સાક્ષમાં તીરથરાજ પ્રધાગને વિષે, માધ માસની વદ પક્ષની બારસની રાત્રીના પહેલા પહેરે બ્રહ્મચારી મુકુન્દે પોતાનો બધો ગરથ હટાવી દઈ નખશિખ શરીર (કાશી કરવને) હોમી દીધું; જેથી બીજો જન્મે સર્વ બમિખંડ અનં પ્રાપ્ત થયો.

મહાકાલ ચાર કહે છે કે સંવત્ર ૧૫૬૮ તે હીજરી સન ૯૫૫ ની સાક્ષ થઈ ત્યારે તવારીખ પ્રમાણે અકબરનો જન્મ હીજરી રજબ ૫ ને રવિવારે સન ૯૪૬ માં થયો હતો—પણ આ તફાવત બહુત્રીની બુદ્ધિને લઈ છે. વાસ્તવિક રીતે હીજરી ૯૪૯ રજબ તે સંવત્ર ૧૫૬૯ ના કર્તિક માસમાં આવ્યો હતો. અને આગલા વર્ષના માધથી પાછળના કર્તિક સુધીનો ૧૫૫૫ બ્રહ્મચારી મુકુન્દે પોતાની ગર્ભમાતા મરિયમ મહાલ દમીદ બાનુ બેગમને ઉદરે કહાડ્યો કહેવાય.

લોક વાયકા કહે છે કે મુકુન્દ બ્રહ્મચારીને ત્રણ મુખ્ય શિષ્યો હતા. જેમણે પણ ગુરુ પછવાડે દેહ ત્યાગ કર્યો અને બિરબલ, ટાડરમલ અને તાનમેન રૂપે જન્મ્યા હતા, તેથીજ આ શ્લોક તેઓ પ્રતી કરી શક્યા.

નાસ્તિકો કહે છે કે દિન્દુઓ અકબર પ્રત્યે બાવ રાખે તે માટે આ કથા યોગ્ય છે હોય!

આમજ બધા બાબતો હશે?

ઇન્ડિયન ફિનાન્સ લખે છે—

બાલુ ફટકરમ પાગલો અંગ્રેજી જાનથી બિલકુલ અપરિચિત છે. એના મહેનાઇ તાર લખી વાંગી આપે છે. તેઓ ખુદ તો મારવાડીજ લખી વાંચી શકે છે. મહેતરી રકમના ધીંગા એક ઉપર એ

વીર્ષામાજ તેઓ મમરીથી સહી કરે છે. એમના સરજામમા માત્ર ટેલેફોન છે એમની જોડીસ, રાયલ એકરએન્જના મકાનની પશ્ચિમે ૫૬૫૫ ઉપર આવેલી છે એમનો અરાજ છુવદ છે, મણિતની શક્તિ અદ્ભુત છે અને મદ્યનો ખામ શોખ છે જેટલી આસાનીથી દેવો અને દસ હજારની બાજી તે ગુમાવી શકે છે તેટલીજ નિશ્ચક્તાથી તે વાળો પેદા કરી લે છે

ડોહટર બકબકગમ, હી એમ સી, એમ આર એ એમ, એફ એસ ઈ એમ એફ એ યુ એફ બી યુ, એફ મી યુ, એફ ટી યુ, ૧૭૨૨ વગેરે, બેપ્પા યુનિવર્સિટીમાં અર્થશાસ્ત્ર વિભાગના મુખી વિદ્યાભ્યાસ મંચિનના પ્રમુખ, વિવિધ વિદ્યાપીઠના પરીક્ષક, એઓએ માર્ગવ્ય અને તાઉઝિંગ સંવળી અને અવળી જાણી નાખી કે, અંતે ૧૫૫ને દરખાને એમાથી ફકરઓ ટાપી બતાવે છે એમને વાર વિં તેછમદી વિશે મદ્યની વિદ્યા વિશે તથા એવા અનેક વિગત વિં સપર્ણ જ્ઞાન છે મોના ત્રિમે જેટલુ મળી શકે તેટલુ બધું જ્ઞાન એમને છે

ફક્ત મોનાના વાગ્તવિક અવરૂપની એમની પામે મદ્યને જોટ મહી કે

સત્તા અને મુગ્ધતાની પાંપર સિરિધિતી હોવા વિંની પ્રાચીન મન્યતાનું એ ઉદાહરણ છે

અથ સો કન

Memorabilia બીજી આશુતિ કર્ના શ્રી મેનેન્દ્ર દિગ્ગજ શ્રી ર મલતુ િમા ચોક્ક મોકસ ૪૪૧ મુબાઈ અથવા કર્ના પાસેથી ૧૯૪૫ લિ બિ એન્ડ નિ. અદ

વિચારની મદદના જેવા મરે પ્રગમ્યા ઉત્પન્ન કરવામા નથી ૧૦૦ જેના જેવજ અનેક વિચારોની પરપગને ઉત્પન્ન કરી શકવામા છે એવા સમયમ ૬૦૦ અર્ધ વિચારોનો આ અતુપમ સમુચ્ચય છે. વચક ગમે ને મરતો હોય ગમે તે વિચાર ધરણતો હોય, ગમે

તે પ્રકારનું સાહિત્ય પસંદ કરતો હોય, જતાં એને આ પુસ્તકમાંથી પ્રેરણા અને ઉત્સાહ મળશે. આ વીર્ણશાલી ગ્રન્થે ગુજરાતનાં દલુ ધૂળે ઢંકાયેલાં આ રતનનું નામ યુરોપ અમેરિકાની સાહિત્ય દુનિયામાં મહદુર ખનાવી દીધું છે. ગ્રેમી હોય કે પરણેલો હોય, શ્રીમન્ત હોય કે કસાવાન હોય, શ્રધ્ધાલુ હોય કે દ્વિસસુદ્ધ હોય, ગમે તે હોય પણ આ પુસ્તક વાંચતા દરેકને પ્રવાલશાલી ગ્રન્થ વાંચનનો આનન્દ સંપડે છે. અગ્રેજી વાંચી શકતા દરેકે આ ગ્રન્થ સંગ્રહમાં ઉમેરવો જોઈએ.

ચં.

વૃદ્ધાવસ્થામાં તન્દુરસ્તી.

લેખક ડૉ. રવિશંકર ગણેશજી અંબરિઆ. માંગરોળ, કાઠિયાવાડ. ટિંમત ૩૧. ૧૧૧ ટપાલ નણુ આનાં. આ પુસ્તક એ આપવીતી અને પરવીતીનો સુન્દરમા સુન્દર નિર્ગર્ણ છે. ત્યારે આખા પ્રાચીન પૂર્વજો માટે કહેવાતું કે ને યોગેનાન્ને તનુત્પન્ન; દત્તા ત્યારે આજના વૃદ્ધો તો રોગનાન્ને તનુત્પન્ન બની રહ્યા છે. સંયમ નહિ, શાંતિ નહિ, છતાં નહિ અને વિરાગ નહિ ત્યાં આજના વૃદ્ધો 'અંગ' ગણિત' પલિત' મુગ્ધ', દશન વિહીન' જન' તુગ્ધ' બની કથળેલ શરીર અને તપેલ મન ધાળા બની રહે તેમા નવાઈ શી. ડોક્ટર અંબરિયાનું આ પુસ્તક ગ્રંથોને સંયમી બની મજમુત શરીર અને શાંત મન પ્રાપ્ત કરવાની સાદી કૃત્રી પુરી પાડે છે. આ વૈદ્યાનું પુસ્તક નથી પણ વ્યવહારનું છે. આમા દવાઓ નથી પણ દવાનો બલિષ્ઠાર કરી આરોગ્ય મેળવવાની હીકમનો છે.

અને જીવનો માટે નો આ પુસ્તક ઇવનદાન છે. આજના જીવાન જેટલા વૃધ્ધ શ્રીજન કોષ નથી. એમને જીન્દગીનો ઉનમમાર્ગ આ પુસ્તક પાને પાને ખતાવે છે.

ચં.

વાર્તાઓનાં પુસ્તકોનો પરિચય

નંબર કરનાર થી વરોદના રાજ્ય પુ. પ. મં. ટિંમત ૦-૮-૦

આપણું સાહિત્યમાં બહાર પડેલ વાર્તાઓનાં પુસ્તકોમાં સાગં નરસાનો ખ્યાત્ર સામાન્ય વાંચકોને મળે એ જીવન હેતુની આ

પુસ્તકનું પ્રતિપાદન થયું છે પુસ્તક આ દ્રષ્ટિએ જરૂર ઉપયોગી છે અને આપણા સાહિત્યમાં નવી દિશા ઉઘાડે છે.

ઉત્તમ પુસ્તકોની ભુદી વીગત તથા દરેકના પ્રકાશકનું નામ અપાયું હોત તો વધુ ઠીક થાત

ગોધાઆવનગરવડનગરાનાગરહાતિ રિતાચક્ર વિ. સ. ૧૯૮૫ નો વાર્ષિક રિપોર્ટ તથા દિસાખ

ફંડ પાસે લગભગ એક લાખ રૂપિયા છે તેમાંથી વિદ્યાર્થીઓને પેન્શનો તથા વિદ્યાર્થીઓને અગ્ર ઉધાર મદદ અપાય છે

જ્ઞાતિવર્તમાનવિભાગ

વ્યવસ્થાપક: વિજયરામ શ્રી. ઝોઝા

તામરિકનો આ વિભાગ સમૃદ્ધ અને મોટું તરફે તરફે રચણે વસતા, ભાઈઓને સહકાર આપવા વીનવીએ છીએ અગત્યના સમાચાર નીચેને મારનામે મોકલવા.

વિજયરામ શ્રી. ઝોઝા એમ. એ.

આકાશોદ્ધ કુવાની પોળ, રાયપુર,

અ મ દા વા દ.

સંદર્ભ.

જાણ નીચકણ્ડ શુભ સન્નધી સખે છે. ડો. ગુણવંતરાય માંકડ M. A. (Bom) અગ્રેની M. R. C. P.ની ઉંચામાં ઉંચી ઉંચી વૈદકીય પરીક્ષા ત્રણ મહિનાની દુંધી મુદતમાં પસાર કરી હિંદુસ્તાન પાછા કરતા હોવાથી શીયુત ખીરજાનાં રથાપેલાં આર્થ-ભવનમાં એમના માતાચે એક સંમેલન તા ૨૨-૪-૪૦ના રોજ યોજવામાં આવ્યું હતું સંનધમાં વસતા ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓના ધણા મોટા ભાગે હાજરી આપી હતી.

શ્રી. રણધીર ગણવટ એમ. એ. (Innal Temple) એમણે દરખાસ્ત મુદ્દી કે રેવરન્ડ શ્રી. એફ. એન્ડરૂએ પ્રમુખ રથાન લેવું. પણ લેખકે દરખાસ્તને ટોકો આપતાં કહ્યું હતું કે આપણું અદોહા-અ છે કે ડોક્ટર માંકડ કે જે દરદીઓનાં શારીરિક દુઃખો દૂર કરવામાં નિષ્ણાત થયા છે તેમને માત્ર આપવાના મેળાવણમાં 'દીનમધુ' ૨૩૦

એન્ડ્રૂઝ' કે જે દીનજનોના માનસિક અને આધ્યાત્મિક મદદો ટાળવામાં પોતાનું જીવન વ્યતીત કરી રહ્યા છે, તે અનાયામે પ્રમુખસ્થાન મેલાવવાને હાજર છે.

શ. હારકાદાસ દોશી બી. એ, એસ ટી. સી. ટી. London Day Training College) એમણે ડો. માકડને અભિનંદન આપતા તેમના એકામતાની શુભાના ખાસ વખાણ કર્યા હતાં અને કહ્યું હતું કે આસપાસ ગમે તેવી અગતિ હોય તોપણ પોતાનું કામ એકાગ્ર ચિત્તે તેઓ કરી ગયા છે અને જ પશ્ચિમે તેઓ અગાઉના 'રેકર્ડ' લાગે છે અને તેજ ક્ષણે બીજાથી ન લગાય તેવા રેકર્ડ ઉભા કરે છે.

૧ મી. યમવેન દેસાઈ બી એ જી (London School of Economics) તથા મી. પ્રસન્નદુમાર અદાની બી એ બી. એસ. સી. (Middle Temple) એમણે ડો. માકડના ટુંક સમયના પરિચય દરમ્યાન અનુભવાએવા તેમના કેટલાક ગણેાનું બ્યાન આપ્યું હતું અને ખાસ કરીને તેમના આનંદી સ્વભાવ અને ગમ્મત માથે જાન આપે તેવા વિવેચનો તરફ બ્યાન બેચુ હતું.

ત્યાર બાદ પ્રોફેસર બોમેગ્યન્ડ જર્નાલિસ્ટ પાંદકજી એમ એ. એચ એલ. બી (Middle Temple) એમણે જણાવ્યું હતું કે:-

વૈદ્ય સરસ્વતીનો ઉપામક હોય છે તો યમગાન ધર્મદેવ તરીકે તેને સદાય કહે છે પરંતુ તે સદ્ગુણો પૂર્ણરી યથ જાય છે તો યમ ગાજ કાળચર્ય મૃત્યુ દેવ તરીકે દર્શન આપી પ્રથમ તેના દરદીઓનું અને છેવટે તેનું પોતાનું ભક્ષણ કરે છે. આવી કંઈક પરીક્ષા પહેલેજ પ્રયત્ને પસંદ કરીને ડો. માકડે મિધ્ય કહ્યું છે કે જે જો સરસ્વતીના સાચા ઉપાસક છે, એજ મહાદેવીની ઉપાસના દિંદમા ગયા પછી પણ એઓ આપુ શબ્દે એવી એમને મારી વિનવી છે. પ્રાચીન સમયમા આપણા પૂર્વજોએ તત્ત્વજ્ઞાન જેટલી નહિ તોપણ મગરૂરી લઇ ચક્રવ એટલી પ્રગતિ વૈદ્યીય શાસ્ત્રમા પણ કરી હતી. ડો. રાપતે પ્રાચીન દિંદતુ ગમાયણ' એ ગ્રંથ આ પ્રગતિની માફી પૂરે છે, એ

દિશામાં આધુનિક પ્રયોગ પ્રવૃત્તિનો આધાર લઈ આર્થિક દેશનો પુનરુદ્ધાર કરવાની જે અગત્યની ચળવળ બંગાળમાં ચાલી રહી છે તેને અનુરૂપ પ્રવૃત્તિ પશ્ચિમ દિશામાં પણ હો. માંદક પુરસદને સમયે ઉપાડી લે એમ હું ઇચ્છું છું. એમના જેવા નિષ્ણાત વિદ્વાનનું જ આ કાર્ય છે.

ડોક્ટરને સંબોધતાં એમણે કહ્યું હતું કે ‘છઠ્ઠામાં આપે એટલી વિદ્યાનુ સંપાદન કયું છે કે સ્વદેશ પહોંચી આપ મનનું દરજી કરવા તરફ લક્ષ નહિ આપો તો જરૂર લોભાના મનનું દરજી કરશે. અમારાં મનનું દરજી તો આપે ક્યારનું કરેલ છે. આ લંડનની લોકભરી નિર્જનતામાં આપની મુજનતાની સૌરભના મુલ અમારે મન મોઢાં છે. આપના સમાગમમાં અમે આવીએ છીએ ત્યારે આપની વિદ્વત્તા અને વિનોદના એટલા અનુભવો થયા છે કે સ્વદેશમાં અમે જાણે સ્વદેશનું વાતાવરણ પ્રક્ટી ઉઠે છે. આપના જવાથી અમને વિદેશ વધારે વસતો લાગશે ને તોયે આપની જન્મભૂમિ તેજ આપની કર્મભૂમિ છે એ સમજી અમારે મન વાચ્યેજ છૂટકો છે. એ કર્મભૂમિને આપની ધર્મ ભૂમિ ગાળી દેશીઓનાં દુઃખ દૂર કરી ધન્યન્તરિ સમી અચળ કાર્તિ પ્રાપ્ત કરવા આપ સમર્થ થાઓ. એવી અમારી લાવના છે. એ લાવના પ્રમાણે આપની જીવન યાત્રામાં આપને સિધ્ધિ મળશે એવી અમને શ્રદ્ધા છે. એ જીવન યાત્રા તો લાંબી છે પરંતુ તે શરૂ કરતા પહેલાં જે ટુંકી સમુદ્ર યાત્રા આપને ટુંકમાંજ કરવી પડશે ને મહા નિર્વિઘ્ને સમાપ્ત થાઓ. અને જોલા જોલા સ્વજનોના સનેહની અનેરી દલાણ લેતા થાઓ. એવી અમારી શ્રી દાદકેશ્વરને પ્રાર્થના છે.

ત્યારબાદ નાપીઓના ગમડાટ વચ્ચે રેવરન્ડ એન્ડરૂએ ઉભા થતાં જાણાવ્યું કે ‘‘ડોક્ટર સાહેબ આપનું પિછાન થયું તેથી મને થયો સંતોષ થયો છે. આપના જેવા વિદ્વાન દિશીઓ પાસે મારી યાચના એ છે કે દિશના દરોડાનો જનસમુદાય એટલો બધો ગરીબ છે કે પશ્ચિમની દવાઓ ગમે તેવી અદરશીર હોય નો અ મોઢી દશે

તો તેનો વાલ તેઓ નહિ કંઈ નહિ મારે હિંદની અસંખ્ય વનસ્પતિનો અભ્યાસ કરી સોધી અને સકળ દવાઓ સોધી કાઢવાના અખતરાઓ તમે અજમાવો." પ્રાચીન આર્ષ રહેલી કસોટીની સાદાઈ અને સ્વચ્છતાની પ્રશંસા કરતા એમણે ખાસ બાર મુકીને જણાવ્યું કે અમેરીકાથી લાવેલા છું પાછો ફરે છું અને ત્યાં રોકફેલર કાઉન્ડેશન વાળા અનેક કાકટરો જે ગોધખોળનું કામ કરી રહ્યા છે તેઓ રોગ દહાડવા કરતા ગેંગ આવેજ નહિ એવી જીવન પદ્ધતિ નક્કી કરવા તરફ વધારે વક્ષ આપી રહ્યા છે આપણે જેમ દહીયાઓ એક વખત ચાપરી કેટલી દબાવે છીએ તેમ કાગળના દહીયા એક વખત ચાપરી કેટલી દેવા એ વ્યાસમા કરી ફરી પાછી પીવા કરતા વધારે આટું છે-એવો એમણે દાખલો આપ્યો હતો મહાત્મા ગાંધીજી પણ પોતાના આશ્રમમા આરાજ પ્રકારની સ્વચ્છતા પોતે જાતે પાળે છે અને એમના શિષ્યો પામે પળાવે છે ત્યાર પછી મહાત્મા ગાંધીજીએ એમની જેવી મહાન ચળવળ ઉપાડી તે પહેલાં લખેલો પત્ર મળ્યા મમજા વાચી મળ્યાઓ હતો નેઓ ડૉ ગ્રીન્ડનાથ ટાગોર -તમને તે શુભ કહે છે-ને મળ્યા આવ્યા હતા મહાત્માજી, ટાગોર અને તેમના પોતા તરફથી જેવટમા નેમણે ડૉ માકડને આશીર્વાદ આપ્યા હતા

ડૉ. માકડ સર્વેનો આભાર માનતા જણાવ્યું હતું કે-મને એમ નાજે કે કે મારા મિત્રાએ બાપણું કરવા ઉભા થયા બાદ પ્રમાણુ જ્ઞાન ખોષ નાખ્યું છે અને કહેવા ધારેલું તેના કરતા મારે મારે ઘણું વધારે કહી નાખ્યું છે જે અનેક ગુણોનું મારામા અગાપણું કંઈમા આવ્યું છે તે વિષે હું એમ માનતો લલચાઉં છું કે મારા મિત્રો એમ છવ્વે છે : એ અધા ગુણો મનમા હોય

‘પશ્ચિમના વેન્ડ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ જે યતિનિયત ૯ કરી ગયો છું તે ઉપગ્રી મને ખાતી થઈ છે કે ૧૦૦ માં ૯૯.૯ ટકા ગણોમા, રોગ એકવાર ગર થયા પછી તે મટાડવાની દવા કોઈ પણ પશ્ચિમનો વિદ્વાન હજી જોઈ શક્યો નથી છે’માં પંદર વર્ષમાં મેં

પોતે પાણી દિવાળી પીણ દોષ પણ દવા લાગેજ વપરી દશે. જુજાળ મુધ્યાં મારે લેવો પડ્યો નથી.

છેવટે સઘળા મિત્રોનો આભાર માનતાં તેમણે કહ્યું હતું કે હું મારું અહો લાખ સમજું છું કે જે મદાન વ્યક્તિની પરી પ્રશંસા આપણે જ્યાં મળીએ તો પણ કરવાને શક્તિમાન નથી. એવા મદાતમાણ નરકથી દીનજંદુ એન્ડકેન્ડે આ પ્રસંગે મને આશીર્વાદ આપ્યા છે-હું તેમનો ખરેખર ઉપકૃત છું.

છેવટે રા. અશ્વતરાય મારૂ રનાતક. (Secretary Indian Merchant's Chamber)-એમણે દીનજંદુ એન્ડકેન્ડેના આભારની દરખાસ્ત મુકતાં, દીનજંદુ એન્ડકેન્ડેનો તેમજ પ્રો. પાંકજી જેમણે આ સંમેલન ગોઠવવામાં અથાગ પરિશ્રમ લીધો હતો તેમનો આભાર મન્યો હતો અને કે. માંકડ અમદાવાદની મેડીકલ સ્કૂલમાં વિદ્યાર્થી વર્ગમાં પણ કેટલાં શોકપ્રિય છે તેનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો.

લાઇ મીડલ ટેમ્પલ (Middle Temple) વગેરે તરફથી શ્રીકૃષ્ણ સંગીત ધયા જાદ આ પાણી ત્રણ મેળાવડો વિસર્જન પામ્યા હતા.

અમદાવાદ

૧ શ્રી કચ્છ-કાલીયાવાડ વડનગરા નાગર મંડળ અમદાવાદની ગયા વર્ષની કિંદલી સામાન્ય સભા ૬-૪-૩૦ ના દોષ મળી હતી. ગાજુ વર્ષ મટે ક.ય વાદકોની ચુંટણી થતાં નીચેના મુદ્દરથી કાર્યવાહક -મંડળમાં આવ્યા હતા.

પ્રમુખ.—શ્રી શંકરજી દો. આદીયા-વધાસ.

કેપ્રમુખ.—શ્રી કેળવજી ર. ધાળકીયા B. A

મંત્રીશ્રી.—૧ શ્રી લેખીશંકર ક. વરસરાજ

૨ શ્રી ચંદુલરાય વિ. કિશોરી.

કેળવજી.—શ્રી ગુણવન્તરાય બ. માંકડ M. D. (Bombay)
M. R. C. P. (London)

દિમાખ તપાસનાર—૧ શ્રી સામપ્રસાદ ૩ વમાવડા M A.

૨ શ્રી જયન્તિવાસ ના ઘોળપીયા.

કાર્યવાહક સભ્યો:—૧ શ્રી વિષ્ણુપ્રભાદ બ માકડ M B.
B ૬; D. O. (Bom)

૨ શ્રી ઈન્દુવાસ ન. માક B Ag.

સદરહુ મામાન્ય સભામા ગયા વર્ષનું નિવેદન તથા દિસાખ અને આવતા વર્ષનું અન્દાજ પત્ર મળુ અને મળુર થયુ હતું આજના પ્રગતિશીલ મમાજમા આપણી જ્ઞાન કદમ કદમ સમય સાથે ચાલી પુનર્ચના કરી પોતાનુ જ્ઞાન-જોડલે સમાજના અંગ-તરીકેનું વ્યક્તિત્વ જગદગાવી શકે એ દિસાખે આવા મડળોએ કાર્યશીલ થયું તેમજ એજ મુદો નિવેદનના ચર્ચાઓ હતો, અને નવુ અન્દાજ પત્ર પણ સધાગઠિત એજ આદર્શ લક્ષમા ગાખી થયું હતું

શ્રી સામપ્રભાદ ૩. વમાવડા, અગાઉથી ખજાર આપી. એક એવો દગવ સભામા લાગ્યા હતા કે ગાંધીજીના ધર્મપુધ્ધમા બનતો કાળો આપના પ્રત્યેક દંટક સન્તાને પ્રગત મહેતુ અને ખાદી-નદી ના મ્દેશી વસ્ત્રો-હેરી દિવચાલને બનતો ટકો આપવાની કજ્જ નમજવી. જે નાગર-પુત્રો આ ચળવળમા જંતડાયા છે તેમને ધન્યવાદ આપવાની બાબતને પણ દગવમા મમાવેશ હતો શ્રી વૈકુણ્ઠરાય વિ દિકાખીએ વાધો ઉઠાવ્યો હતો કે ઉદ્ધત દગવ ઉદેગ ખ્દાન હોય આવી શકે નહીં. પ્રમુખ શ્રી જગન્નાથ સ્વાહીયાએ આહવાડીયાના વિચાર પડી ખાન સભામા પોતાનો નિર્ણય આપવા જાહેર થયું હતુ આહવાડીયા પડીની મમામા પ્રમુખે તે દના ક તુન ખ્દાર દેરવી પાઠો દેરે થો હતો

૨ પોસ્ટાલવના ગેજ શ્રી ક કઃ પ. ના મડળના આશ્રય હેઠળ કન્ન-કાશીયાવાડના લાઇ ખહેનોનુ મમ્મેયન થયું હતુ શ્રી જયમુખરાય પુરપોત્તમરાય જંતડાપુગ અધ્યક્ષ પદે હતા તેમનું વિવેચન મનનીય અને વિદ્વતાભર્યું હતુ. મુખ્ય મુદાઓ નીચે મુજબના હતા. નાગરિકતા મંગ્કરિતા-એનો નાગરોનાજ પ્રમગ આપ્તે અવિકાસ્યત્વ,

પ્રસંગ આવ્યે વિકાર્યત્વ પણુ સર્વે વિકારકત્વ-આજ નાગરોનું બૂંધાનુ આપણે ત્યાં તો મૂઢ એજ રાજ્ય અને એજ ધર્મઃ આવી આપણી વ્યવસ્થા-ભુધ્ધિ. અને આજ તો, કોઈ નાત પછે તો 'બ્રાહ્મણ' કહી જવાય. 'નાગર' જ્ઞાતિ સ્વીકારતાં પણુ શરમ આવે. આપણા પૂર્વજોનું વિચાર-સ્વાતન્ત્ર્ય, તેમની શાન્ત ભુધ્ધિ તેમની પૃથક્કરણ શક્તિ આપણામાં નાં આવે? જુની સંસ્થાની ઉપકારકતાતોજ લોપ થયો ત્યાં જ્ઞાતિ-સંસ્થાનો ઉદ્દેશ શો? -દાનાં સ્વતન્ત્ર સ્વરાજ્યનાં ઝુંડપ્રમી આપણી નાનો તદન નિષ્પ્રયોજન હોતી. એક એક સ્વરાજ્યનો Unit હતો. તેનાજ ધારા, તેનાજ ધોરણુ, તેનીજ સગ્ગ-એનું નામજ સ્વરાજ્ય. પણુ ત્યારે હતા નિષ્પક્ષપાત પટેલીયાઓ અને ક્વાયતી નાતીલાઓ; ત્યારે હતા રાજરખુ રાજ્યો અને બેદાળ રેયત. આજે એમાનુ કશું? પ્રમુખના નિવેદન પછી ઉપતંત્ર લઈ સભા વિખેરાઈ હતી.

૩ એજ પટેલસવના રાજ સંત્ર અમદાવાદમાં વસતા સગરન વડનગરા નાગર બાઈ બહેનોનું સમ્મેલન યોજાયું હતું. થોડો મરખા-ઓનો કાર્યક્રમ હતો વ્યાખ્યાનોમા ખામ ધ્યાન ખેંચે એવી બહેરાત એ હતી કે ધ્યાનિક નાગર-મંડળમાં શાન્તબેદ સીધાચ દરેકામ વડનગરા નાગરને સખ્ય તરીકે નોંધવા છુટ મૂકાઈ હતી. ગુજરાત-શાકીયાવાડન બેદ નો દવે દાટકનાથ જશ્દી બુલાવે તોજ ઉધ્ધાર છે.

૪ થા! શામપ્રસાદ રૂપશ કર વસાવરાએ પોતાના રાષ્ટ્રિય દેશવ વિરુધ્ધ પ્રમુખે આપેલા ફેસલાનો વિરોધ દર્શાવવા મંડળમાંથી પોતાનું સખ્ય તરીકે રાજનામું આપ્યું છે.

૫ શ્રી ગુણવન્તરાય બ. માંકડ M. D. (Bomb) M. R. C. P. (London) ને લન્ડનથી રવાના થતી વખતે આર્યભવનમાં Mr Andrews ના પ્રમુખ પદે પ્રાંતિભોજન અપાયું હતું. ત્યારે પોરબન્દરના શ્રી માર અને સુરતના શ્રી પાદકજીએ તેમનાં મશાગાન કર્યાં હતાં.

૧ નર્ત્તમીન સત્યાગ્રહમાં મુખ્ય-સેવક તરીકે આપણા જે
ભાઈઓ જોડાયા છે તેમના નામ નીચે છે તેમને અક્ષિતન્દન અને
વિજય પ્રાપ્તિ માટેની શુભેચ્છાઓ

૧ શ્રી રોહિત મેતા (અમદાવાદ)-જેનના.

૨ વેણિયાન ભુચ (કાપીઆવાડ)

૩ મનાતન જન્મલકર ભુચ } ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
૪ પુગતન જન્મલકર ભુચ }

૫ ભનુભનાય ભગવન્તગય ખાગેડ (અમદાવાદ)

૬ દુધ્યન્તરાય નવનગર માન્ડ (અમદાવાદ)

૭ ધનનન્તગય પ્રીતમગય ઝોઝા (,)

૮ પ્રતાપનાય પુનજગન્ત ગયા (અમદાવાદ)

૯ છોગવાન લક્ષ્મીગન્ત માન્ડ

૧૦ ડા મુમન્ત અને સા નાન્દા મહતા

૧૧ ગામપ્રસાદ રૂપશંકર

આવી લડતમાં જાડનારની નામાવળી આપવાનું શક્યજ ના
હો જોવા કાગી નીકળે ત્યારેજ જાતિત્વ ઝળકી ઊઠે સસ્તુ.

અનમત, નામાવળી અમાર્ગ નથીજ

જુનગઢ

૨૫ પ્રાપ્તનાન વહાનનાસ જોશીપુરાએ વરેલા દિનના દૂરની
સાહેબે એ દિનના પાગ છઠ્ઠામાં કરેલી મુચના પ્રમાણે રૂ. ૫૦૦૦)
ની પાસે મકાના વ્યાજની સાન નોટ તેનું વ્યાજ જે અનાથ બાળકને
અથવા નિરાધાર વિધવાના બાળકને કેળવણી લેવામાં મદદ દેવાની
ગળે નિર્માણ દેના કાર્યદેક્ષાને મુખત વરેલી છે આગા છે કે
જનન સભા તે નોગેનો સાક્ષાર કારક વરેશે દુની સાહેબેએ
બનાવેલ જાતિભિમાન તથા અનાથ બાળકને પ્રાથમી અનેલા જોવાની
તેમની ઈચ્છા પ્રગસનીય છે અને તે કાળે તેમને ધન્યવાદ ધટે છે
૨૩૫

૧ જમખભાગીવાના મહીશ અને મુનમા ૨૭ વર્ષથી નોટરી
પરનાર શ્રી હેનગર અતાળી (ઉ વ પદ) તા ૨૧-૩-૩૦ ને

શુદ્ધાર સાંઝે ૫ વાગે સ્વર્ગવાસી થયા. તેઓ જામનગરના મેમણ શેઠ મુલેશભાઈ દાહીની ઓફિસમાં ૨૦ વર્ષથી નોકરી કરતા હતા. સરકારી તમામ મેસર્સ જમાણ બેંકમાં નોકરી કરતા. ૧૯૦૩/૪ માં મજબૂર પેટી તરફથી તેઓ જાપાન વગેરે રથએ ગયા હતા. તેમના ચિરંજીવી નરનિધરાય અત્રેની કાલેજમાં B. A નો અભ્યાસ કરે છે મરનારને જો દીકરા અને જો દીકરીઓ છે. આદિની નાગર ભાઈઓ તેમને 'મામા' કહેતા. જત આત્માને અધિવ્યક્ત શાન્તિ પ્રાપ્ત થવા પાટણ

૧ દાહીની ચળવળને અંગે નાગરવાડામાં પશુ ખાદીની વપરાશ વધી છે અને સ્વદેશી ભાવના ગોવાય છે. નાગરયુવક-મંડળના કેટલાક ઉત્સાહી અને સંસ્કારી યુવકો પરદેશી કાપડનો બહિષ્કાર અને તેટલો કરવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. વધીયમંડળના નાગર વધીલોએ ખાદી ધારણ કરી છે.

૨ પડિન જવાદરસાથ પટ્ટાયાના પ્રસંગની જાહેર મહાનું પ્રમુખરથાન પાટણના અગ્રગણ્ય શહેરી, વર્ષોથી ચુસ્ત સ્વદેશી વસ્ત્ર ધારણ કરનાર રા. રા. ઉમીયાશંકર લાખીયાએ સંભાળ્યું હતું.

૩ રા. રા. દાનિશંકર માનશંકર દેસાઈ (લાલનગર) આદિની દાહરકુલમાં સાઈ કામ બનાવી યશ પ્રાપ્ત કરી બહુ થયાથી કિંમ્મ ગયા.

૪ રા. બહી માસ્તરે જેઓ ૧૧ વર્ષથી પાટણ દાહરકુલમાં નોકરી કરતા હોવાથી આદિના વતની જેવા થઈ ગયા છે તેમની ગંભીર માંદગીના પ્રસંગે સર્વ જાતિવાલોએ સારી લાગણી પ્રદર્શિત કરી હતી. પેટલાદના નાગર ડોક્ટર ગુજરાતીલાલની સેવા અનન્ય હતી.

૫ આદિની નાગર જાતિમાં એકંદરે પ્રગતિ અને જાગૃતિ સારાં છે પણ સાંભળવા પ્રમાણે કેળવણી આધેડ એ ત્રણ ગ્રંથરથો ન્હાની બાળકીઓ જોડે લગ્ન કરવા તૈયાર થયા છે. યુવકો આથી ચીડયા છે અને કદાચ તે રક્ષાગે હુમલો ઉઠાવે.

૭૩૨

ત્રી વડનગરા નાગર પ્રાદ્યક્ષ રતેલ સમેનન ભર્ય ન ગ
અતીશુભના સી વારિક તથા રા રા પ્રબુદ્ધ દેવદત્ત નીવેદીના
પ્રધાસથી ભર્યમા વસતા શુભસત તેમજ મરીયાનાડના વડનગરા
નાગર પ્રાદ્યક્ષ રાતિના મુદ્દમોના એક એક સમેનન મા ૧૯૮૬
ના મનાદ ૧૩ ને મીવરાની તા ૨૧-૨-૩૦ ને શુભવાગના રોજ
અત્ય ૨૧૧૧ એનટીવીય. રા ન માધુભાઈ એલ દેસાઈ એલ
સી ધ ના નમાનામા ભર્યમા આનુ દત્ત અને તે પ્રમોજે ભર્ય
તમના તેમજ ભર્ય દીરદ્વીકદ તથા પ્રતના કેટના હિત્તાલી બધુઓએ
પણ દાવરી આપી હતી એક દેર સાડીની કુટ્ટમોના મુદ્દમો
દાવરે હતા અને પ્રસંગાનુમાર રા રા પ્રબુદ્ધ દેવદત્ત નીવેદીએ
તેમજ રા રા દરિયા ઉમીવારા કર વેગ ખી એ ૭ એ ભાવણો
આપ્યા હતા અને ભર્યમા એક વડનગરા નગર રાતિની એડી
તામાર કાપમો માટે ગ્રાપાલ અને તેને લઈ જોડ ખીજના જગિય
ધમા આપીને પ્રમોજાના સમેનનો ધાલ એડી દ ખાસ્ત મુકવામા
અ ની હતી અને તે મુકવાના નિભાવ અર્થે જે કમ જુજ આર્થિક
સદાચની જરૂર પડે તેને માટે એક નાનકડે ફંડ કરવું અને તેમા
સર્વ મુદ્દરથીએ પથાશકિત વારિક ફી ભ ની એ દરખાસ્તને ન રા
ઉમેરનાર એમ વેરનવે રોકે આખે હતો અને દાવર નહેતા સર્વ
બધાઓએ હાલ તેને અલુમોદન આપી વધાવી લીધી હતી ત્યાર બાદ
મા પાંચ રિંગે જઈ સભા વિમર્શન થઈ હતી
વરોચક

સમજૂ કે કે આદ વડનગરામા નાગરના જોડે નમણુમા
આવિશ્ય અનિ જાણોને મનવા પ્રીતસવા માટે નિયુક્ત વરવામા
અ થા દગ આ રિત કોઈ ભાઈ સમવાન દખીન મોકલશે
નો ઉપર

પ્રમોજીક જનિત અને મમાનની પ્રમતિમા નેના યુનામે
પથ પાનો અમ લે કે તે માટે પ્રમાણપત્ર

જામનગર

રા. શંભુપ્રસાદ માનસકર ભુવને દિલ્હીમાં ભરાયેલાં ચિત્રક-
ળાના અખિલભારતવર્ષીય પ્રદર્શનમાં બે ઇનામો ત્રીજે મુજબ મુખ્યાં
છે: પહેલું ઇનામ For the best work in the whole
exhibition depicting a scene from Indian cottage
life. “અને એક બીજું Extra prize, for the work of
special merit.”

ભાઈ ભુવ જાણીતા છતાં અજાણીતા કલાકાર છે અને તેમની
નૈસર્ગિક શક્તિની આમ કદર થઈ જાણી આપણને અભિમાન લેવા
જેલું છે ભાઈ ભુવ દવે પોતાની આ કૃતેદને વધુ વિજયોથી દીપાને
એમ ઇચ્છીએ છીએ.

કરાંચી

રા. રા. ડાકટર ત્રુતીલાલ રાજનરામ માંકડની અદિથી ગદલી
થવાની હોતા કરાંચીની સમસ્ત નાગરી નાન તરફથી તેમને માનપાત્ર
અપાયું હતું. સાથેજ એક રજતપાત્ર પણ બેટ તરીકે અપાયું હતું.

આ પ્રસંગે એમ સંભળાય છે કે નાગરિકના અધિપતિઓએ
નાગરિકત્વ સુવર્ણાક્ષરનાળું એક આધેલું પુરતક, તેમના પોતાના
તરફથી ડાકટર સેરેબેને બેટ આપવાની પ્રમુખશ્રીને વિનંતિ કરી
હતી. ત્યારે કટલાક ગૃહસ્થોએ પ્રમુખને સંજોધ્યા વગરજ, નાગરિક
નાતની સભામાં આપવા વિરુદ્ધ ઘોંઘાટ કર્યો હતો, જેને પરિણામે
નાગરિકના અધિપતિઓને સલા છેડી ચાલ્યા જવું પડ્યું હતું.

શ્રી કમલ કાઠીઆવાડ નાગર તિલાસ કંટના

હિસાબની પુરવાણી.

૬૮૦) રા. પ્રથમ હપાઈ ગમેલ હિસાબના.

૫૧) રા. ના. ૪-૨-૩૦ શ્રી અજાત ૧ તરફથી આગ્યા ને
પાવતી નંબર ૧૦૧.

૪૮) શ્રી કૃષ્ણગુણ કૃષ્ણાશ માંકડ પાવતી નંબર ૧૦૨
વીરમગામ દાકતર સાહેબ.

૫૧૫-૧૫-૦ તા. ૨૩-૩-૩૦ શ્રી કમ્બ કાકીઆવાડ નાગર નિવાસના ક્રેયાર્થે પ્રચાર કર્યું વિગેરેના ખર્ચ માટે નિવાસ સમિતીના સભ્ય શ્રી વૈકુંઠરાય વ. વીડલરાય કીકાણીએ ધી મુંબઈ ગુજરાતી નાટક સમાજના "કુમળી કળી" ના ખેલનો કોન્ટ્રેક્ટ મહા વદ ૧૩ સવત ૧૯૮૬ ના રોજ રૂ. ૫૦૧) અંકે પાંચમો એકમા લીધેલો તે ખેલની દીકીટના ઉત્પન્નમાંથી તથા નાટક કંપની તરફથી રૂ. ૫૦) અંકે પચમ વખતરના આપેલા તેમાંથી ઉપર્યુક્ત કોન્ટ્રેક્ટની રકમ તથા રૂપિયા ૧૫૨-૧૧-૦ અંકે એકસો બાવન રૂપિયા અગીઆર આના એનદર ટેઈન મેન્ટ ડ્યુટીના અને રૂપિયા ૨-૪-૦ અંકે રૂપિયા બે આના ચાર માડી ભાડાના બાકી જતા રહેલ રકમ જેથી રૂપિયા ૫૧૫-૧૫-૦ અંકે પાંચસો પંદર આના પંદર વસુલ આવેલા શ્રી વૈકુંઠરાય વી. વીડલરાય કીકાણીએ રજુ કર્યા ને જમા

૧૦-૦-૦ તા. ૧૨-૪-૩૦ શ્રી જોહાલાલ જટાશંકર ધોળાકીઆ (નવસારી) તરફથી શ્રી કયામપ્રસાદ ઉપશંકર વસાવડાએ રજુ કર્યા તે જમા પાવતી નંબર ૧૦૩.

૧૦-૦-૦ શ્રી નરબેશંકર જટાશંકર ધોળાકીઆ (માગરોળ) પત્ની શ્રી નટવરલાલ જોહાલાલ ધોળાકીઆ તરફથી મનીઓડરથી આવ્યા ને જમા પાવતી નંબર ૪૦

૫૭-૬-૦ તા. ૧૬-૪-૩૦ શ્રી કમ્બ કાકીઆવાડ વડનગર નાગર નિવાસના ક્રેયાર્થે પ્રચાર કર્યું વિગેરેના ખર્ચ માટે નિવાસ સમિતીના સભ્ય શ્રી વૈકુંઠરાય વી. વીડલરાય કીકાણીએ મુંબઈ ગુજરાતી નાટક સમાજના "કુમળી કળી"ના ખેલનો કોન્ટ્રેક્ટ મહા વદ ૧૩ ૧૯૮૬ ના રોજ રૂ. ૫૦૧) અંકે પાંચમો એક રૂપિયામાં લીધેલ તે ખેલની દીકીટની વસુલ આવ્યાની રકમ પેટે જમા.

૫-૦-૦ તા. ૨૧-૪-૩૦ શ્રી દરસુખરાય આણંદરાય છાયા મુ. વીરમગામ તરફથી આવ્યા ને પાવતી નંબર ૪૧.

૫-૦-૦ તા. ૨૭-૪-૩૦ શ્રી કૃષ્ણપ્રસાદ મોતીલાલ તરફથી ખીજા દફતાના આવ્યા ને પાવતી નંબર ૪૨.

૬૫-૭-૦ તા. ૪-૫-૩૦ શ્રી કુંઠરાય કાકીઆવાડ નાગર નિવાસ ના ત્રયાર્થે પ્રચાર કાર્ય વિગેરેના ખર્ચ માટે નિવાસ સમિતીના સભ્ય શ્રી વૈકુંઠરાય વી. વીઠ્ઠલરાય કાકીઆણીએ શ્રી મુંબઈ મુજરાતી નાટક મંડળીના 'કુમળા કળા' ના ખેલનો ડ્રા-ટ્રેક્ટ મહા વદ ૧૩ સેવન ૧૯૮૬ ના રોજ લીધેલ તે ખેલની રીપ્રોટના વેચાણના વસુલ આવ્યાની રકમ પેટે જમા.

કુલ ૧૪૩૯-૧૫-૦

ઉપર મુજબ રૂ. ૧૪૩૯-૧૫-૦ અંકે ચોંદસે ઓગણચાલીસ પંદર આના ચુન પાછની રકમ ચોપગમાં જમા હોય તે રીતસર તા. ૫-૫-૩૦ના રોજ સમિતીના ઓફીસર શ્રી મહાસુખરાય બળ-વતરાયએ મહેતા (ભાવનગર)માં તપાસી બરાબર હોવાનું જણાવ્યું છે.

વૈકુંઠરાય વી. વીઠ્ઠલરાય. કાકીઆણી.